

ISSN 1993-0259 (Print)
ISSN 2219-4649 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний
університет

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

За редакцією В. А. Дерія
Збірник засновано в 2007 році
Виходить чотири рази на рік

Том 23
№ 1

Тернопіль
2016

Економічний аналіз

Том 23. № 1.

2016 рік

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету, протокол № 6 від 27 квітня 2016 р.

Рекомендовано рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету до поширення через мережу Інтернет, протокол № 7 від 20 жовтня 2010 р.

Збірник наукових праць

Засновник і видавець:

Тернопільський національний економічний університет

Виходить чотири рази на рік

Заснований у червні 2007 року

Збірник входить до Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук (наказ МОН України від 09.03.2016 р. № 241)

Збірник індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor

Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – 189 с. – ISSN 1993-0259. – ISSN 2219-4649.

Збірник наукових праць „Економічний аналіз” містить статті теоретичного та прикладного характеру з актуальних проблем економіки, фінансів, обліку, аналізу й аудиту тощо.

Головний редактор

Дерій В. А., д. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Заступник головного редактора

Ярошук О. В., к. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Почесний головний редактор

Шкарабан С. І., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Редакційна колегія:

Абуселідзе Г. Д., д. е. н., проф., Батумський державний університет імені Шота Руставелі (Грузія)

Гуцал І. С., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Длугопольський О. В., д. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Задорожний З. -М. В., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Іонін Є. Є., д. е. н., проф., Донецький національний університет, м. Вінниця (Україна)

Крик Барбара, д. габ., проф., Щецинський університет (Республіка Польща)

Крисоватий А. І., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Крупка Я. Д., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Лазаришина І. Д., д. е. н., проф., Національний університет водного господарства та природокористування (Україна)

Мартинюк В. П., д. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Монастирський Г. Л., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Панков Д. О., д. е. н., проф., Білоруський державний економічний університет (Республіка Білорусь)

Предеус Н. В., д. е. н., доц., Саратовський державний соціально-економічний університет (Російська Федерація)

Рудницький В. С., д. е. н., проф., Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (Україна)

Сковронська Агнешка, д. габ., проф., Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)

Чая Станіслав, д. габ., проф., Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)

Літературний редактор

Руденко М. І., к. філол. н., доц.

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: <http://econa.org.ua/>

<http://www.nbu.gov.ua/>

<http://www.library.tneu.edu.ua/>

ISSN 1993-0259 (Print)

ISSN 2219-4649 (Online)

© Тернопільський національний економічний університет, 2016

© «Економічний аналіз», 2016

© Різник О. І., дизайн обкладинки, 2007-2016

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПП від 13 липня 2012 р.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ НА МАКРО- ТА МЕЗОРІВНЯХ

<i>Галенко Оксана Миколаївна, Біленький Олексій Юрійович</i> Розвиток науково-технологічного співробітництва між Україною та ЄС	7
<i>Дмитрієва Вікторія Анатоліївна</i> “Бінарний вибір”: поворотні точки в економіці України	12
<i>Єлісєєва Людмила Володимирівна, Примачук Наталія Сергіївна</i> Пенсійна система України: виклики та перспективи	23
<i>Калиніченко Юлія Вадимівна, Добровольська Влада Віталіївна, Абрамчук Анжеліка Романівна</i> Моделювання тенденцій ринку нерухомості	28
<i>Кифяк Вікторія Іванівна</i> Інтеграційний підхід до дослідження інституційного механізму розвитку підприємництва	37
<i>Легкий Олег Андрійович, Марцінковська Олександра Богданівна</i> Основні тренди комунікаційних каналів на ринку інноваційних товарів	45
<i>Маркина Ирина Анатольевна</i> Социально-экономическая сущность внутренней торговли	52
<i>Мельник Людмила Юріївна</i> Місце і роль аграрної освіти в становленні економіки знань	60
<i>Скрипник Андрій Васильович, Букін Едуард Костянтинович</i> Мега-події як джерело ризиків для країн, що розвиваються: порівняльний аналіз країн BRICS та України	68
<i>Стаднюк Тетяна Володимирівна, Шматковська Тетяна Олександрівна</i> Статистичний аналіз зовнішньої торгівлі Волинської області	79
<i>Сторожчук Володимир Миколайович</i> Реалізація тарифного регулювання в межах угоди про асоціацію між Україною та ЄС	88
<i>Шкуратов Олексій Іванович</i> Інформаційно-аналітичний фактор екологічної безпеки в аграрному секторі економіки	98
<i>Штулер Ірина Юріївна</i> Стабілізація економіки України: інноваційний підхід	106
<i>Шушпанов Дмитро Георгійович</i> Причини та детермінанти надсмертності в Україні: порівняльний соціально-демографічний аналіз із країнами Європейського Союзу	111

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ В СФЕРІ ФІНАНСІВ

<i>Гончар Тетяна Григорівна</i> Сутність поняття «personal finance» та його використання у вітчизняних дослідженнях	123
--	-----

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

<i>Ковриженко Лілія Олександрівна</i> Банківська конкуренція: сучасний стан та проблеми розвитку в Україні	130
<i>Тисячна Юнна Сергіївна, Азізова Катерина Михайлівна</i> Фінансовий аналіз активів і пасивів системно важливих банків України	137
<i>Тригуб Олена Володимирівна, Льченко Світлана Андріївна</i> Фінансова криза як стимул до консолідації банківської системи	145
<i>Чайковський Ярослав Іванович</i> Проблеми та напрямки підвищення ефективності функціонування банківської системи України	153

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

<i>Дідик Андрій Миколайович</i> Конкурентна адаптивність як параметр оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси у системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств	161
--	-----

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

<i>Букало Надія Артемівна</i> Інвентаризація як умова для складання фінансової звітності	167
<i>Куцик Петро Олексійович, Шевчук Володимир Олександрович</i> Процесний підхід до розробки корпоративних регламентів обліку і звітності	174
<i>Одношевна Ольга Олександрівна, Якубенко Юлія Леонідівна</i> Економічний аналіз та оптимізація обліку використання біологічних активів рослинництва	183

CONTENT

ECONOMIC ANALYSIS AT THE MACRO- AND MESOLEVEL

<i>Galenko Oksana Mykolaivna, Bilenkyi Oleksii Yuriiovych</i> The development of science and technological cooperation between Ukraine and EU	7
<i>Dmytriyeva Viktoriya Anatoliyivna</i> “Binary choice”: turning points in Ukraine economy	12
<i>Yelisieieva Liudmyla Volodymyrivna, Prymachuk Natalia Serhiivna</i> Pension system of Ukraine: challenges and perspectives	23
<i>Kalynichenko Yuliia Vadymivna, Dobrovolska Vlada Vitaliivna, Abramchuk Anzhelika Romanivna</i> Modeling of the property market tendencies	28
<i>Kyfyak Viktoriya Ivanivna</i> Integration approach to the research of institutional mechanism of enterprise development	37
<i>Lehkyi Oleh Andriyovych, Martsinkovs'ka Oleksandra Bohdanivna</i> Main trends of communicational channels on innovative goods market	45
<i>Markina Iryna Anatoliyivna</i> Social and economic essence of internal trade	52
<i>Melnyk Liudmyla Yuriivna</i> The place and role of agrarian education in the knowledge economy formation	60
<i>Skrypnyk Andrii, Bukin Eduard</i> Mega-events as a source of risks for developing countries: comparative study from the BRICS countries and Ukraine	68
<i>Stadnyuk Tetyana Volodymyrivna, Shmatkovska Tetyana Oleksandrivna</i> Statistical analysis of external trade of the Volyn region	79
<i>Storozhchuk Volodymyr Mykolayovych</i> Realization of tariff regulation under the EU-Ukraine association agreement	88
<i>Shkuratov Oleksii Ivanovych</i> Information and analytical factor of environmental safety in agrarian economy sector	98
<i>Shtuler Iryna Yuriyivna</i> Economic stabilization of Ukraine: innovative approach	106
<i>Shushpanov Dmytro Heorhiyovych</i> Causes and determinants of ultrahigh mortality in Ukraine: comparative social and demographic analysis with the European Union countries	111

THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF THE ANALYSIS IN FINANCE

<i>Gonchar Tetiana Hryhorivna</i> Economic nature of concept «personal finance» and its usage by Ukrainian researchers	123
---	-----

ECONOMIC ANALYSIS IN ACTIVITIES OF BANKING INSTITUTIONS

<i>Kovryzhenko Lilia Oleksandrivna</i> Banking competition: current state and problems of development in Ukraine	130
<i>Tysiachna Yunna Serhiivna, Azizova Kateryna Mykhailivna</i> Financial analysis of assets and liabilities of systemically important banks of Ukraine	137
<i>Trygub Olena Volodymyrivna, Ilchenko Svitlana Andriivna</i> Financial crisis as incentive to banking sector consolidation	145
<i>Chaykovs'kyi Yaroslav Ivanovych</i> Problems and directions of improving the efficiency of functioning the banking system of Ukraine	153

THEORY AND PRACTICE OF INVESTMENT ANALYSIS

<i>Didyk Andriy Mykolayovych</i> Competitive adaptability as parameter of priority investment evaluation in the technological process in the system of providing of enterprises multi-vector development	161
---	-----

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE INFORMATION BASE OF ECONOMIC ANALYSIS

<i>Bukalo Nadia Artemivna</i> Inventory as a condition for financial statements compilation	167
<i>Kutsyk Petro Oleksiyovych, Shevchuk Volodymyr Oleksandrovych</i> Process approach to development of corporate regulation of accounting and reporting	174
<i>Odnoshevna Olga Oleksandrivna, Yakubenko Yuliya Leonidivna</i> Economic analysis and optimization of accounting of use of biological assets of plant growing	183

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ НА МАКРО- ТА МЕЗОРІВНЯХ

УДК 005.336.4

Oksana Mykolaivna GALENKO

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Head,
Department of International Accounting and Auditing,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
E-mail: kirikma@ukr.net

Oleksii Yuriiiovych BILENKYI

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Department of International Accounting and Auditing,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TECHNOLOGICAL COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND EU

Galenko, O. M. The development of science and technological cooperation between Ukraine and EU [Текст] / Oksana Mykolaivna Galenko, Oleksii Yuriiiovych Bilenkyi // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 7-11. – ISSN 1993-0259.

Abstract

Today the innovative policy becomes priority in national strategies of countries world competitiveness ensuring. Its effective implementation provides both maximum mobilization of internal technological and innovative capacity primarily because of R & D expenditure increasing and comprehensive state support of technological progress and the use of international scientific and technological cooperation factor which is based on the joint efforts of various countries in producing innovations in their mass implementation in all spheres of human activity.

The research objective is to explore the main forms of science and technical cooperation between Ukraine and EU and to analyze the mechanisms of international innovative cooperation.

This article deals with analysis of different ways of science and technological cooperation. The ways of governmental support of innovative cooperation are determined. The EU frame programs of innovation cooperation are highlighted.

Keywords: *science and technological cooperation; innovative development; international cooperation; innovative policy.*

Оксана Миколаївна ГАЛЕНКО

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного обліку і аудиту,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
E-mail: kirikma@ukr.net

Олексій Юрійович БЛЕНЬКИЙ

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародного обліку і аудиту,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

РОЗВИТОК НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Анотація

На сьогоднішній день інноваційна політика стає пріоритетом в національних стратегіях країн, які забезпечують світову конкурентоспроможність. Її ефективна реалізація забезпечує як максимальну мобілізацію внутрішнього технологічного та інноваційного потенціалу, перш за все, через зростання витрат на НДДКР і всебічної державної підтримки науково-технічного прогресу і використання міжнародного фактора науково-технічного співробітництва на основі спільних зусиль різних країн у виробництві інновацій та їх масове впровадження у всіх сферах людської діяльності.

Мета дослідження полягає у вивченні основних форм науково-технічного співробітництва між Україною і ЄС, а також в аналізі механізмів міжнародного інноваційного співробітництва.

В статті визначені шляхи міжнародної співпраці в галузі науки та техніки. Проаналізовано механізми державної підтримки міжнародної інноваційної співпраці. Детально розглянуті рамкові програми інноваційного співробітництва в ЄС.

Ключові слова: науково-технологічне співробітництво; інноваційний розвиток; міжнародна співпраця; інноваційна політика.

JEL classification: O30, O33

Problem setting. Economic globalization as a main world economic development trend at the beginning of the third millennium gets its multidimensional manifestations especially in deepening of internationalization, transnationalization and integration processes, the gradual formation of universal monetary, financial, information and communication space, and the formation of global economic management institutions. Mainly global processes that in last ten years dynamized the processes of R&D internationalization, specify the modernization of world production innovation and technical basis by including not only world development leaders but also country developing countries.

Today the innovative policy becomes priority in national strategies of countries world competitiveness ensuring. Its effective implementation provides both maximum mobilization of internal technological and innovative capacity primarily because of R&D expenditure increasing and comprehensive state support of technological progress and the use of international scientific and technological cooperation factor based on the joint efforts of various countries in producing innovations in their mass implementation in all spheres of human activity.

Recent research and analysis of publications. Many scholars both domestic and foreign dedicate their works to theoretic and empirical research of innovative development of countries and regions, internationalization of science and technical sphere and innovation activity, the formation of global innovative space. The main of them are L. Antoniuk (2007), A. Poruchnyk (2004), R. Solow (1998), C. Freeman (1982), Kleinknecht A. (1987), Mensh (1979) and others.

The research objective is to explore the main forms of scientific and technical cooperation between Ukraine and EU and to analyze the mechanisms of international innovative cooperation.

Key research findings. From the beginning of the integration processes in Western Europe the main component of European countries integration policy has become the innovative component which relates to the scientific, technical and innovative development of country's region, the formation of common European innovative space, activation of interstate exchange of R & D results.

Describing the current EU innovation capacity, it should be noted that the beginning of its formation belongs to the second half of the twentieth century, which coincided in time with the second scientific and technological revolution. A powerful impulse to development inter-state scientific and technological cooperation in the European Union received in 1973, when after joining the EU the UK, Ireland and of Denmark for the first time at

---

European level, put forward the idea of creating a single European Research Area and in 1974 EU Council of Ministers approved the first joint research program for the period of 1974-1977 years.

The final institutional framework intergovernmental scientific and technological cooperation in the EU received only in the early 1980s with the establishment of international centers of research and conducting joint research programs. Their realization involves the removal of country dissection of scientific, technological and innovation potential of the EU, and strengthening the competitive position of Western countries on the most innovative and technological areas of science and technology (medicine and biotechnology, energy and environmental technologies, information and laser technology, materials science, robotics and automation of production, transport and communication technology, etc.). Thus, pioneering technology programs that have been implemented at that time became particularly "EUREKA", "ARIANA", "EVROBIO", "EVROBOT" and a number of framework programs of scientific and technological development.

The steady increase of attention paid to intergovernmental scientific and technological cooperation in the European Union on its highest level had the result of its system diversification. This is primarily manifested in the completion of the formation of mature multi-level scientific and technological cooperation of countries in the regional grouping, which covers today an international scientific and technological cooperation based on strategic alliances. (Chernytska T., 2013).

In this context, it should also be noted that since the early 1990s it was observed an established trend of substantial separation of the European Union from the United States in terms of productivity growth. Thus, the average growth of labor productivity in the EU by 1995 was about 2,5-2,8%, while in the US – only 1.6%. Such dynamics seemed at the time quite promising in terms of future separation prospects of the EU in terms of macroeconomic growth. However, since 1996 the situation has changed in the period up to 2012 productivity growth in the EU has fallen to the level of 0.8%, while in the US became 1.2%. (Miller B., 2014)

Despite the intensification and government support of interstate scientific, technological and innovation cooperation development in the European Union, at present countries of this regional group lagging behind its global competitors in terms of innovation. With regard to funding research and development, in 2014 the total volume of global innovation spending in Europe (34 countries) accounted for only 21.7%, while in the US – 31.1%, China – 17.5%, Japan – 10.2%. European average share of GDP that goes to R & D funding is currently only 1.8%, while in the US – 2.5%, in Asia – 1.9%, in Japan – 3%. Annual expenses of the European Union for innovative developments in medical technology, aviation, pharmaceutical and other high technology industries is only 170 billion dollars, while the United States – about 290 billion dollars, which is almost half of total global spending in this area. (2014 Global R&D Funding Forecast).

A powerful impetus to the regional scientific and technological cooperation development in the EU received in 2012 after the adoption of the EU Strategy "A strategic approach to increase international cooperation of EU to research and innovation". Implementation of this strategy deals with an advisory body of the European Union and the European Commission – Strategic Forum for International Cooperation on Science and Technology (SFIC).

Today, the EU implemented the Eighth Framework Program called "Horizon – 2020", which came into force on 1 January 2014, replacing the Seventh Framework Program (FP7). It will combine funding scientific research of the European Union member countries with innovative technologies developing for the period 2014-2020 years. The main objectives of the program "Horizon 2020" stemming from the Lisbon Strategy the European Commission that involves complex measures on further development of scientific, technological and innovation cooperation in the EU, empowerment of regional structures in the realization of innovation policy, the achievement of the EU industrial leadership in innovation of social problems solution and improvement of Europe scientific base, etc. The "Horizon 2020" with a total budget of over 87 billion euro is on to unite the three programs (the Seventh Framework Program for Research, the Competitiveness and Innovation Program (CIP), the European Institute of Innovation and Technology (EIT)) and provides funding for such areas of the innovation process, such as:

- information and communication technology (new generation of components and computer systems; development of Internet network; technology information management; the latest interfaces and work; micro- and nanoelectronics, photonics);
- nanotechnology (the new generation of nanomaterials, nano devices and nanosystems; development and use of nanotechnologies; development of technology, measurement methods and equipment that increases productivity; the market launch of complex nanomaterials and nanosystems);
- new materials (inter-technology based on advanced materials; development and transformation of materials; use of materials and components; materials for sustainable and low-carbon industries; Materials for creative industries; metrology, standardization and quality control; optimization of materials);
- biotechnology (industrial processes based on biotechnology, innovation and competitive technology platforms);
- space industry (the development of a competitive and innovative space industry and research community that will develop and use space infrastructure to support future policy and social needs of the EU)

(Horizon 2020).

Table 1 shows the approximate distribution of funding areas of intergovernmental scientific and technological cooperation under the program "Horizon – 2020" grouped in the following categories: "advanced science" (total financial 27.8 billion euros), "Leadership in Industry" (20.3 billion), "Social Challenges" (35.9 billion respectively).

Table 1. Distribution of funding by the program "Horizon-2020" (Miller B., 2014)

Direction of cooperation	Funding, million euro
1. Advanced science, including:	27818
- European Council for Scientific Research	15008
- Upcoming and latest technology	3505
- Shares of Marie Curie Training and Career Development fund	6503
- European research infrastructures (including e-infrastructure)	2802
2. Leadership in the industry, including:	20280
- leadership in the highly efficient and industrial technologies	15580
- access to risk finance	4000
- Innovation SMEs	700
3. Social challenges, including	35888
- Health, demographic change and wellbeing	9077
- Food security, sustainable agriculture, marine research and economics	4694
- safe, clean and sustainable use of energy	6537
- rational "green" and integrated transport	7690
- preventing climate changes, efficient use of resources and raw materials	3573
- self-contained, innovative and secure societies	4317
- European Institute of Innovation and Technology	3194
- Non-nuclear direct actions of the Joint Research Centre	2212
Total	87740

In the implementation of these strategic directions is difficult to overestimate the importance of cooperation with partner countries, and therefore – special attention is paid to the development of international cooperation especially in basic research and promote international mobility of researchers and innovators, including from third countries. However, the "Horizon 2020" – is not the only European source of funding for international scientific and technological cooperation. It should be also mentioned about the program of the European satellite navigation system "Galileo". The total funding of euro program is 6.3 million euro in order to develop an experimental reactor ITER (2,7 million euro), a program to create a satellites observer system Earth "Copernicus" (3,8 million euro). In addition, there are also important coordination and financing of European research, implemented through intergovernmental program of national research coordination "European cooperation in science and technology» (COST) and the organization of "Eureka" as the leading platform of financing for entrepreneurs engaged in research in Europe and beyond.

Conclusions. Summing up, it should be noted that the logics of modern scientific and technological cooperation with the European Union follows the global trends of science and innovative technologies, informatization of global manufacturing processes and the development of post-industrial model of economic development. EC prevailing forms of international cooperation in the innovation sphere characterized by the flexibility and modification approaches, providing mobile and effective response to the challenges and to mobilize all available resources in the areas of advanced science and technology to consolidate joint efforts on solving the problems of innovation development of the integration grouping.

Despite the currently lag of the European Union from its global competitors in terms of innovation development, all innovative projects currently being implemented in this regional grouping, subject to its overall strategic goal: strengthening the global competitive leadership in world markets and its conversion into a competitive economic zone.

References

1. Антонюк, Л. Шляхи інтеграції України в глобальну інноваційну систему [Текст] / Л. Антонюк // Спільний Європейський економічний простір: гармонізація мегарегіональних суперечностей : монографія / [за ред. Д. Г. Лук'яненка, В. І. Чужикова]. – К. : КНЕУ, 2007. – С. 335.
2. Поручник А. М. Інноваційний потенціал України та його реалізація в міжнародному науково-технічному співробітництві [Текст] / А. М. Поручник // Міжнародна економічна політика. – 2004. – № 1. – С. 94–128.

-
3. Черницька, Т. Регіональні виміри міжнародного науково-технічного співробітництва [Текст] / Т. Черницька // Міжнародна економічна політика. — 2013. — №1 (18). — С. 105-127.
  4. 2014 Global R&D Funding Forecast [Text] // R&D Magazine, December 2013.
  5. Freeman, C. The Economics of Industrial innovation [Text] / C. Freeman. — 2nd edn. — London: Frances Pinter, 1982.
  6. Horizon 2020 — The Framework Programme for Research and Innovation [Text] (Brussels, XXX COM (2011) 808/3).
  7. Kleinknecht, A. Innovation patterns in crisis and prosperity: Schumpeter's long cycle reconsidered [Text] / A. Kleinknecht. — Hong-Kong, 1987.
  8. Mensh, G. Stalemate in technology: innovation overcome the depression [Text] / G. Mensh. — Cambridge: Mass, 1979.
  9. Miller, B. Raising European Productivity Growth Through ICT [Text] / B. Miller, R. D. Atkinson // The Information Technology and Innovation Foundation. — 2014.
  10. Solow, R. M. Monopolistic competition and macroeconomic theory [Text] / R. M. Solow. — Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1998. 78 p. (Federico Caffè lectures).

References

1. Antonyuk, L. (2007). *Shlyakhy intehratsiyi Ukrayiny v hlobal'nu innovatsiynu system*. In *Spil'nyy Yevropeys'ky ekonomichnyy prostir: harmonizatsiya meharehional'nykh superechnostey*. Kyiv : KNEU, 2007. — S. 335. (in Ukrainian).
2. Poruchnyk A. M. (2004). Innovatsiynnyy potentsial Ukrayiny ta yoho realizatsiya v mizhnarodnomu naukovotekhnichnomu spivrobitnytstvi. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 1, 94–128. (in Ukrainian).
3. Chernyts'ka, T. (2013). Rehional'ni vymiry mizhnarodnoho naukovotekhnichnoho spivrobitnytstva. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 1(18), 105-127. (in Ukrainian).
4. 2014 Global R&D Funding Forecast. (2013). *R&D Magazine*.
5. Freeman, C. (1982). *The Economics of Industrial innovation*. London: Frances Pinter.
6. *Horizon 2020 — The Framework Programme for Research and Innovation* (2011). (Brussels, XXX COM (2011) 808/3).
7. Kleinknecht, A. (1987). *Innovation patterns in crisis and prosperity: Schumpeter's long cycle reconsidered*. Hong-Kong.
8. Mensh, G. (1979). *Stalemate in technology: innovation overcome the depression*. Cambridge: Mass.
9. Miller, B. & Atkinson, R. D. (2014). Raising European Productivity Growth Through ICT. *The Information Technology and Innovation Foundation*.
10. Solow, R. M. (1998). *Monopolistic competition and macroeconomic theory*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2016 р.

Вікторія Анатоліївна ДМИТРИЄВА

кандидат історичних наук,
доцент кафедри статистики, обліку та економічної інформатики,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
E-mail: Vdmitriyeva@i.ua

“БІНАРНИЙ ВИБІР”: ПОВОРОТНІ ТОЧКИ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Дмитрієва, В. А. «Бінарний вибір»: поворотні точки в економіці України [Текст] / Вікторія Анатоліївна Дмитрієва // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 12-22. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Флуктуації економічних показників відбуваються як під впливом детермінованих факторів, так і стохастичних, серед яких сезонні, кон'юнктурні, випадкові чинники. Досвід аналізу довготермінових коливань показує, що в таких випадках кореляційна хмара не завжди здатна відобразити напрямок взаємозв'язку, трендові криві не завжди достовірно пояснюють тенденцію розвитку, а випадкові коливання можуть спотворювати головну лінію поведінки. Для виявлення тенденції потрібно спочатку «очистити сигнал» від стохастичних коливань. Вирішення задачі «очищення» даних для виявлення певних закономірностей стає особливо актуальним, коли дослідник має справу з досить «зазубреним» рядом, як це характерно для динаміки макропоказників економіки України з 1996 по 2015 рр.

Мета: реконструкція поведінки показників та їх взаємовпливів з метою виявлення факторних точок у розвитку країни, які сформували повороти економіки від позитивної до негативної динаміки. Аналіз проводився за щомісячними даними, зокрема за період 1996-2015 рр.: індексів споживчих цін (як ланцюгових, так і у відношенні місяць до місяця попереднього року), обсягу загальних резервів країни (у млн дол. США), кількості місяців оплати імпорту, курсу валют (відношення національної грошової одиниці до долара США, у середньому за період); профіциту/дефіциту бюджету – за період 2004-2015 рр.

Метод (методологія). Для дослідження лінії поведінки показників та виокремлення структурної компоненти застосовано метод Ходріка-Прескотта; для реконструкції взаємовпливу показників – кореляційний метод; для візуалізації результатів аналізу – графічний. Розрахунки та графічне конструювання виконані в пакеті MatLab.

Результати. Протягом досліджуваного періоду інфляція в Україні змінила свій характер впливу від продуктивного до деструктивного. З 2008 р. зростання споживчих цін не є фактором, який сприяє наповненню бюджету. З'ясувалося, що деструктивний характер внутрішньої інфляції спричинив негативний вплив на тривалість здатності країни розраховуватись за імпортовану продукцію на міжнародних ринках. Окрім зростання споживчих цін, деструктивними чинниками стали девальвація валюти (зокрема, долара США) та стрімке знецінення національної грошової одиниці. Ці фактори і на сьогодні формують негативну економічну динаміку країни.

Ключові слова: нелінійність; коливання; поведінка системи; структурна компонента; кореляція; продуктивна та деструктивна інфляція; платоспроможність; профіцит/дефіцит.

“BINARY CHOICE”: TURNING POINTS IN UKRAINE ECONOMY

Abstract

Introduction. *Fluctuations of the economic indicators occur under the influence of deterministic and stochastic factors. Stochastic factors include seasonal, cyclical and random components. The experience of long-term inflations analyzing proves that in such cases the correlation cloud is not always able to show the direction of the relationship; curves can not reliably explain the trend; random fluctuations can distort the main line system behavior. “Cleaning signal” from stochastic factors is necessary in the design of system behavior line. Solving the problem of “clean” data to identify certain patterns becomes especially important when the researcher has to deal with “jagged” time series, as it is typical for the dynamics of macroeconomic indicators in Ukraine economy for the period 1996-2015 years.*

Purpose. *Reconstruction behavior parameters and their influence to identify points in the development of the country that formed the economy turns from positive to negative dynamics. The paper presents an analysis of the monthly data for the period 1996-2015 years: consumer price index (month to month of previous year and month to the previous month), total reserves (million dollars USA), months of import cover, official exchange rate (LCU per USD, period average) and budget balance for the period 2004-2015 years.*

Method (methodology). *Hodrik-Prescott method is applied to study the behaviour of the system and determining the structural components; correlation method is used to analyze the impact factors; graphical method is applied to visualize the results of the analysis. Calculations and graphic design have been made with the use of the application MatLab.*

Results. *During the period inflation in Ukraine its character has changed from productive to destructive impact. Since 2008 the growth of consumer prices is not a factor that contributes to incomes of the budget. It is found out that the destructive nature of domestic inflation caused negative impact on the “foreign reserves, months import cover” of the country and abroad. In addition to the growth in consumer prices, the devaluation of currencies (US dollar and national currency) has become a destructive factor too. Today, these factors form the negative economic dynamics of the country.*

Keywords: *nonlinearity; fluctuations; behavior system; structural component; correlation; productive and destructive inflation; paying capacity; budget balance.*

JEL classification: C32, E31, E32, O11, P44

Вступ

Проблеми аналізу довгострокових тенденцій не обмежуються вирішенням задач мінімізації відхилень між теоретичними та фактичними даними. Часто перед дослідником постає завдання пошуку оптимальної моделі, яка дозволить не просто реконструювати, відтворити тенденцію коливань фактичних значень показника, а й використати цю реконструкцію надалі. Складність останньої полягає в тому, що внаслідок впливу детермінованих та стохастичних чинників на зміну значень показників протягом досліджуваного періоду відстежити головний напрямок динаміки без очищення ряду даних від випадкових, сезонних та кон'юктурних коливань неможливо.

Ідея очищення часових рядів походить із фізики, у якій різні дослідники намагалися вхідний, за їх термінологією, «зашумлений», сигнал відфільтрувати [4; 5; 10]. Для цього застосовували і продовжують застосовувати різні математичні фільтри: адаптивні, зі скінченною та нескінченною імпульсними характеристиками, рекурсивні та нерекурсивні, фільтри Вінера і Калмана, перетворення Фур'є та інші моделі і методи. У статистиці вирішення такої задачі найчастіше замінюють процедурою «згладжування» рядів даних, для чого використовують методи ковзної середньої, експоненційного згладжування, метод Хольта-Вінтерса тощо.

Кожен із названих методів має переваги та певне призначення. Однак для сильно зазубрених рядів виявити детерміновану тенденцію такими методами складно. Окрім цього, виникає проблема побудови закономірності між, на перший погляд, непов'язаними часовими рядами. Економічна наука запропонувала лаконічний, з математичної точки зору, метод фільтрації, названий іменами вчених Роберта Ходрика та Едварда Прескотта [1]. Зокрема, цей метод (HP-фільтр або HP-smoothing) застосовували також українські дослідники В. Калитчук [9], Ю. Половньов, С. Ніколайчук [12], які, слідом

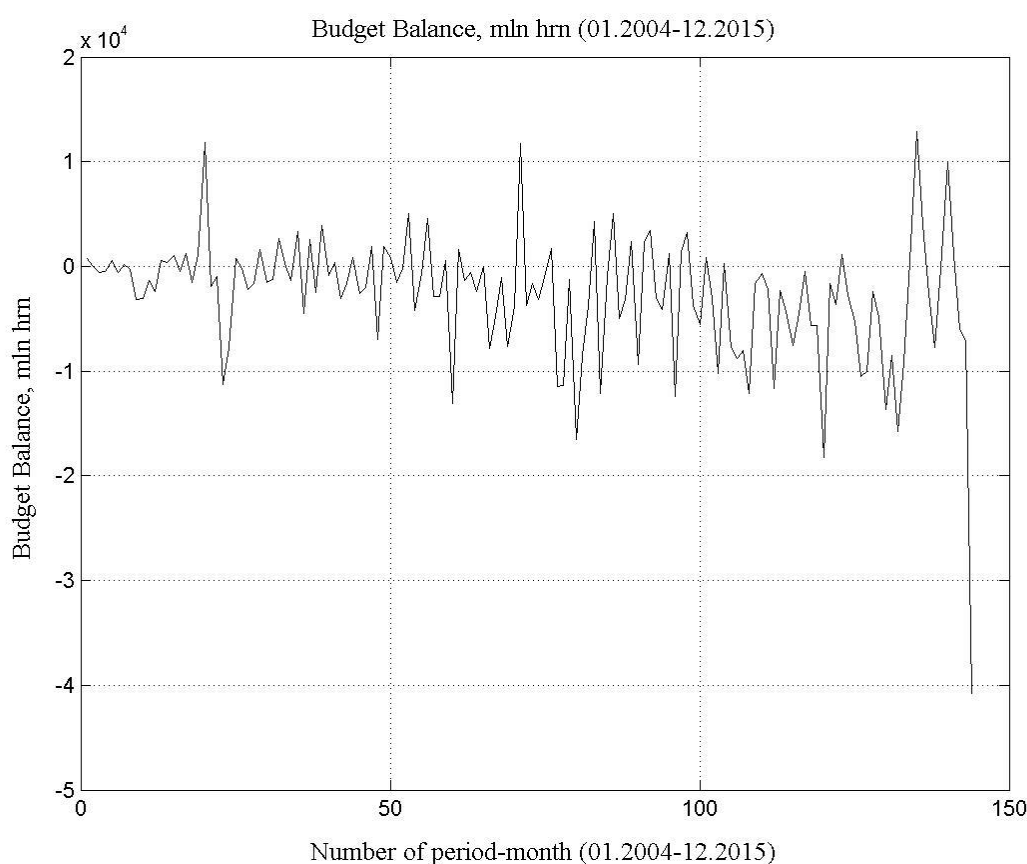
за світовими методологіями, намагалися виокремити трендову компоненту в динаміці бюджетного сальдо з метою антициклічного управління. Проте для нас застосування НР-фільтра стало цікавим саме з позиції виявлення прихованих, уточнення існуючих закономірностей у взаємовпливах показників та отримання поворотних точок у нелінійній економіці нашої країни.

Мета та завдання статті

Метою є виявлення ключових точок у макропоказниках розвитку країни, які формували повороти економіки від позитивної до негативної динаміки (від стійкості до кризового стану). Для досягнення мети вирішувалися такі завдання, як виокремлення генеральної лінії поведінки показників через їх структурні компоненти, реконструкція взаємовпливу показників у довгострокових коливаннях.

Виклад основного матеріалу дослідження

Наведемо приклад даних сальдо державного бюджету України, коливання якого за період з січня 2004 по грудень 2015 рр. зображено на рис. 1. Джерелом даних є матеріали щомісячних моніторингів Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень (ІБСЕД) [13, с. 27-29; 14, с. 15-17]. Вочевидь, ряду даних дефіциту/профіциту в Україні властиві постійні реверси «вгору-вниз», при чому з різною амплітудою коливань. Іншими словами, ряд є досить зазубрений та не демонструє, на перший погляд, яскраво вираженої тенденції.

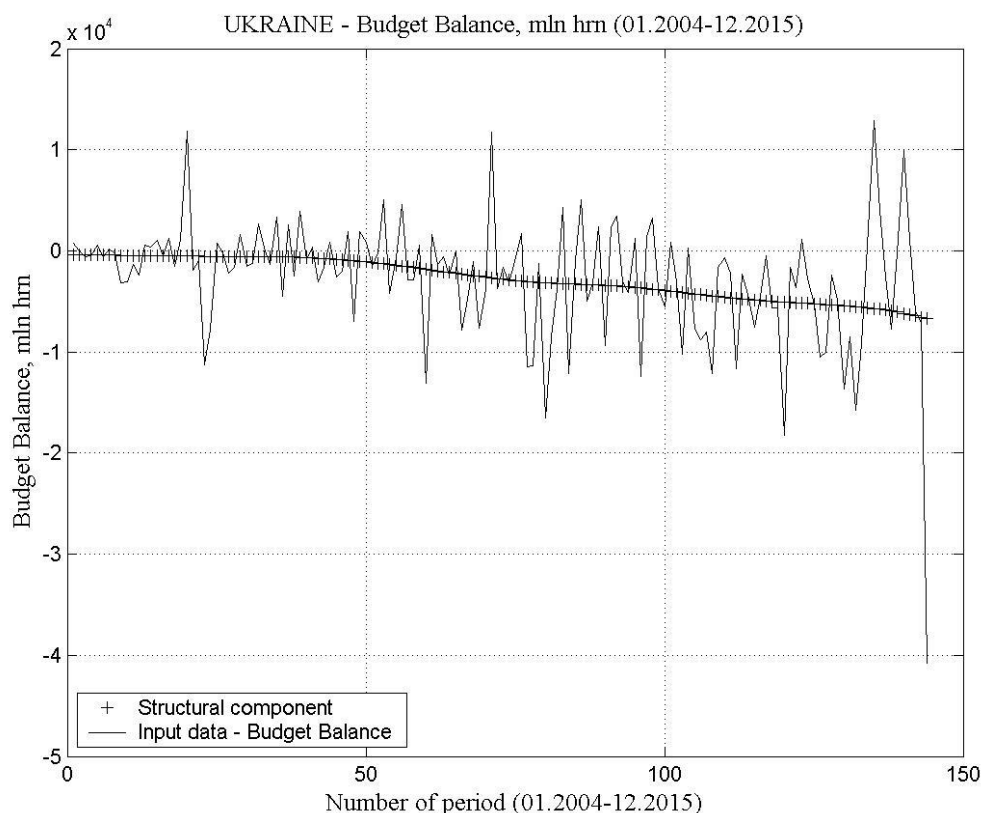

Рис. 1. Фактичні дані профіциту/дефіциту України, січень 2004 – грудень 2015 рр.

Виявити загальну тенденцію такого ряду стало можливим із застосуванням фільтра Ходріка-Прескотта. Метою фільтрації є виділення в просторі станів системи детермінованої складової, яка сформувалася під впливом постійно діючих чинників (наприклад, управління). Математичною основою методу Ходріка-Прескотта, суть якого полягає в декомпозиції вхідного показника на структурну (детерміновану) та циклічну (стохастичну) компоненти, є диференціювання часового ряду. Іншими словами, від координати дослідники Роберт Ходрік та Едвард Прескотт спочатку перейшли до визначення швидкості (шляхом пошуку перших різниць ряду), а потім – до прискорення зміни показника (шляхом розрахунку других різниць часового ряду). Завдяки цьому нелінійний ряд покроково (від точки до точки) лінеаризується, нівелюються всі викиди, а для визначення форми структурної компоненти застосовують критерій мінімізації квадратів відхилень вхідного показника. Більш детально ознайомитися з методом можна у фахових джерелах [1, с. 3-6; 3]. Метод Ходріка-Прескотта часто

застосовують для аналізу циклічності економіки. Однак досвід показує, що циклічна, отримана цим методом, має принципові відмінності від циклів коливань показників, які можна виокремити іншими нелінійними методами (наприклад, Фур'є). За цією циклічною не можна визначити тип циклу та зробити висновок про стан, до якого призводить поведінка саме такого типу циклічних коливань системи. На нашу думку, більш інформативною є саме структурна компонента, очищена НР-фільтром від випадкових та кон'юнктурних впливів, яку можна назвати генеральною лінією поведінки системи.

НР-фільтрація була застосована нами в аналізі національної економіки за щомісячними даними офіційних статистичних джерел: не лише бюджетного сальдо, а й кількості місяців оплати імпорту, індексів споживчих цін, курсу валют, обсягу резервних активів. Виділені в нелінійних довгострокових коливаннях показників структурні компоненти були використані при вивченні взаємозв'язків, завдяки чому вдалося відтворити цікаву поведінку нашої економічної системи. І це не лише підтвердження спадно-дефіцитної тенденції бюджетного сальдо України впродовж періоду 2004-2015 рр. (рис. 2).

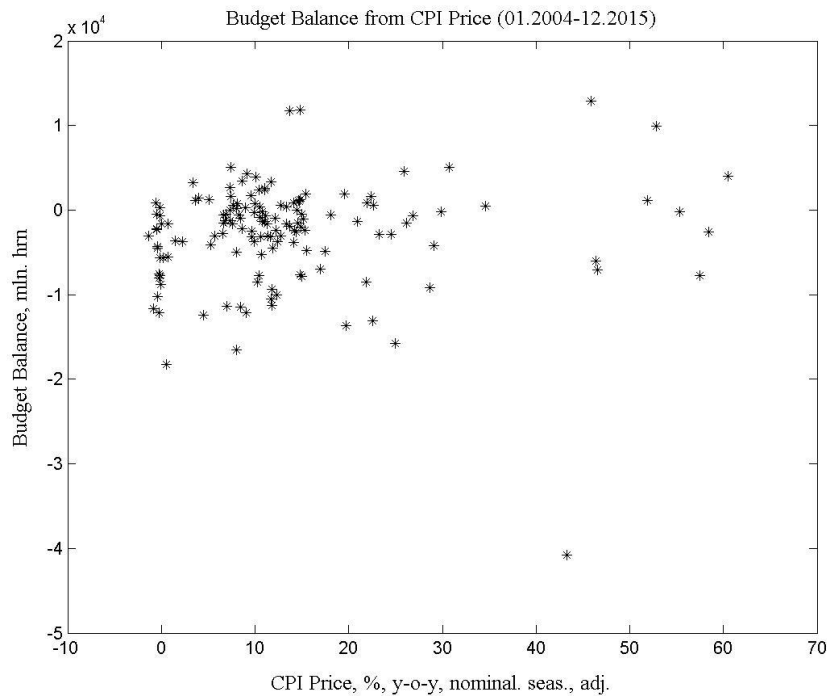
Рис. 2. Структурна компонента бюджетного сальдо України (побудовано за розрахунками автора)

На сьогодні залишається відкритим питання: що не тільки не впливає на формування профіциту бюджету, а й, імовірно, може бути причиною дефіциту? Здавалося б, найпростішим рішенням для збільшення доходів до бюджету може бути стимулювання зростання цін. Для перевірки такого припущення використано індекси споживчих цін у відсотках, у відносному зіставленні із місяцем попереднього року. Дані було взято з електронного архіву сайту Державної служби статистики України [7; 8].

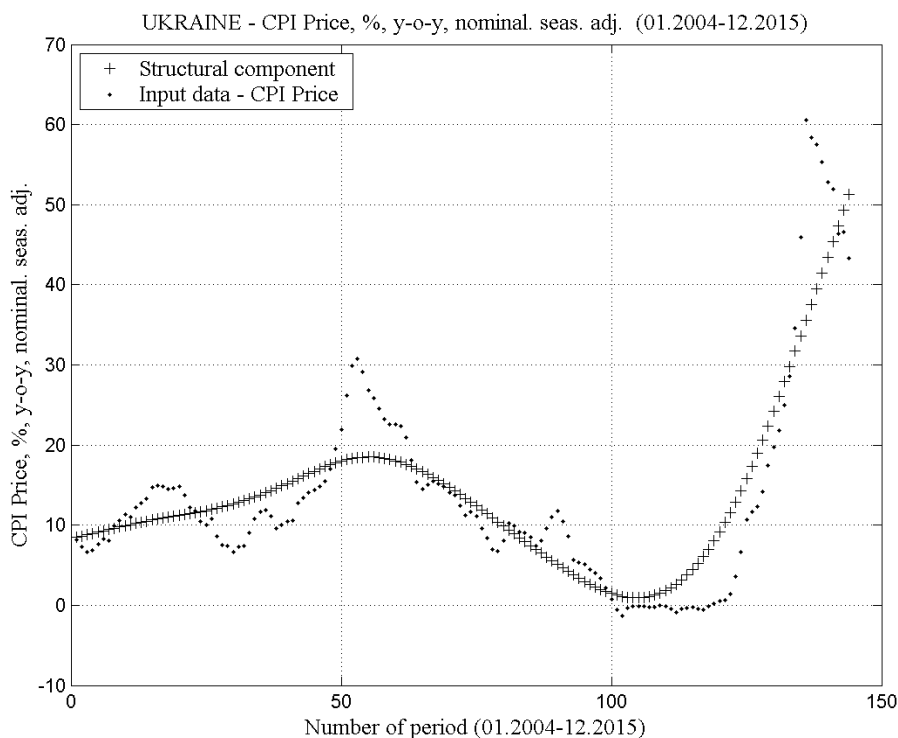
За фактичними даними індексів цін та бюджетного сальдо було побудовано кореляційну хмару, яка не дала задовільної відповіді на питання стосовно впливу цін на формування сальдового показника, оскільки мала досить розмиту, невиразну форму. На рис. 3 видно, що для хмари характерна скупченість переважної більшості точок у діапазоні від дефіциту в -20000 млн грн до профіциту в 13000 млн грн. (ось Y) та індексів споживчих цін (ІСЦ) – від 0 % до 40 % (ось X). Решта точок розсіялися в межах 40 % – 60 % ІСЦ з негативним «викидом» дефіциту за межі 40000 млн грн і жодна з них не перетнула межу профіциту в 13000 млн грн.

До коливань індексів споживчих цін була застосована НР-фільтрація, за допомогою якої уточнено їх загальну тенденцію (рис. 4). Як видно з поведінки показника, ІСЦ за останні два роки зростали досить швидкими темпами. Зазначимо, що ланцюгові індекси цін, які розраховувалися Державною службою статистики України як відношення значень показника в поточному місяці до значення в попередньому, показали таку саму тенденцію, правда, з дещо повільнішим зростанням після 2012 р. І хоча ланцюгові

зміни споживчих цін не були значними, однак, як свідчить геометрична середня (підкореновий вираз), починаючи з січня 1996 р. по грудень 2015 р. (тобто за 240 місяців), споживчі ціни зросли в 14,99 раза (тобто в середньому на місяць ціни поступово «піднімалися» на 1,13 %). При цьому, з січня 2008 р. по грудень 2015 р. (за 96 місяців) зростання ІСЦ відбулося в 2,94 раза. Якщо ж брати до уваги індекси цін, розраховані в значеннях місяць до місяця попереднього року, то середньомісячне зростання лише за два останніх роки (з січня 2014 р. по грудень 2015 р.) склало 19,79 % (рис. 4).

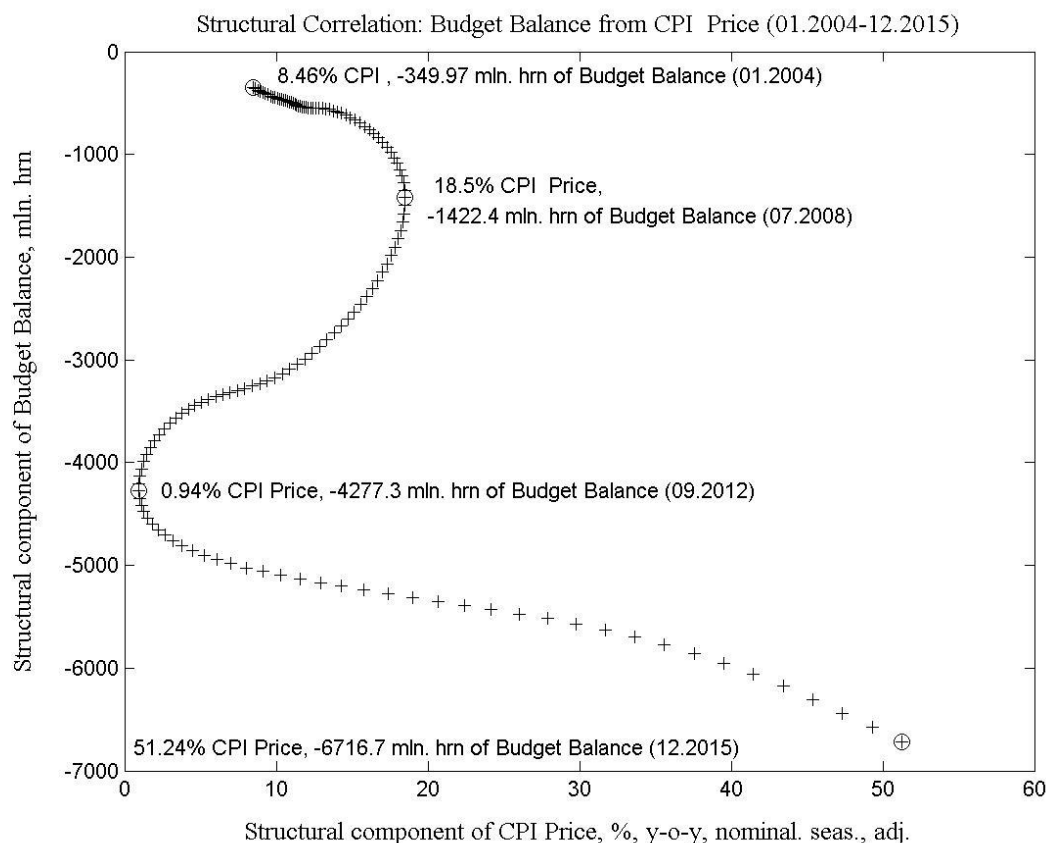
Рис. 3. Кореляційна хмара залежності профіциту/дефіциту бюджету від зміни споживчих цін (побудовано автором)

Рис. 4. Індекси споживчих цін на товари та послуги, до відповідного місяця попереднього року (побудовано за розрахунками автора)

Яким виявився вплив описаних змін ІСЦ на профіцит/дефіцит України, показала кореляція структурних компонент (рис. 5). Як видно з графіка залежності, зростання індексів споживчих цін неоднозначно впливає на сальдо бюджету. З одного боку, держава за рахунок підйому споживчих цін намагається наповнити бюджет на користь профіциту, однак, водночас зростання цін призводить до зростання витрат з бюджету в грошовому вираженні на користь дефіциту. Відомо, що обов'язкові витрати бюджету пов'язані з обслуговуванням управлінського апарату, безпеки держави, освіти, охорони здоров'я, із соціальним забезпеченням тощо. І тут виникає певна колізія, або протиріччя: неможливо збільшити доходи через зростання цін без невідворотного зростання витрат бюджету. Таку колізію можна порівняти із ситуацією «бінарного вибору» згідно з теорією катастроф Тома. Отже, зростання цін не може бути фактором, який сприятиме наповненню бюджету.

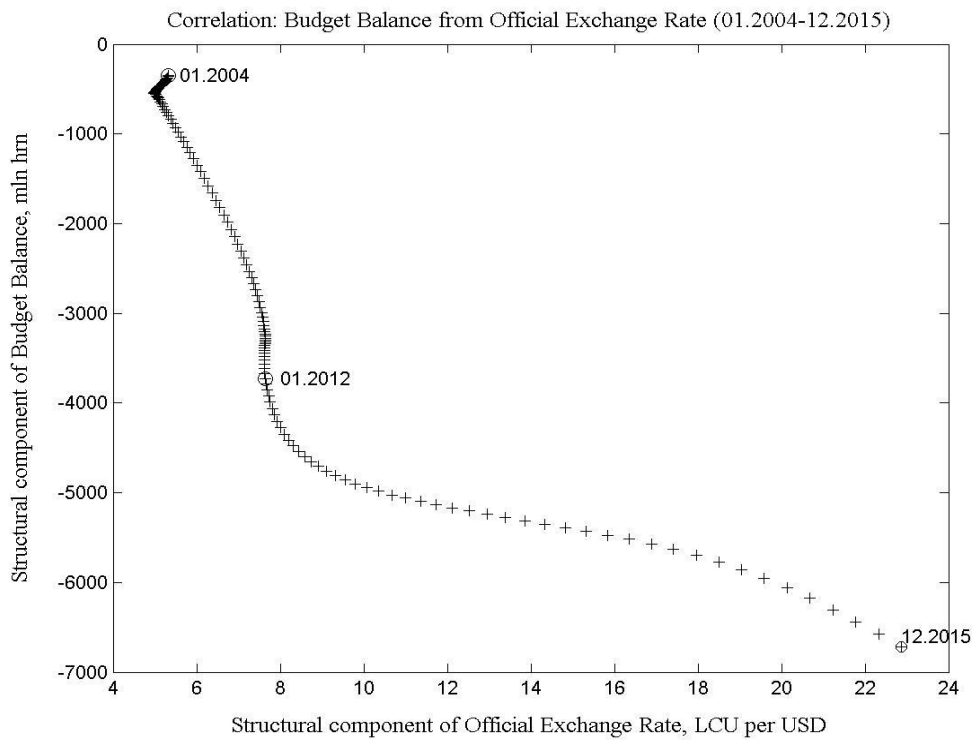
Рис. 5. Кореляція структурних компонент ІСЦ (у значеннях до місяця попереднього року) та бюджетного сальдо України (побудовано за розрахунками автора)

Виокремлена структурна компонента в коливаннях показника офіційного обмінного курсу української гривні до долара США (у середньому за місяць), яке було виконане за даними сайту Національного банку України [11], в кореляції з бюджетним сальдо відобразила поворот у бік стрімкого спаду показника профіциту/дефіциту після 2012 р. (рис. 6) (детальніше в [6, с. 47-52, 57-66]). Для зіставлення: якщо з січня 2004 по вересень 2012 рр. (за 105 місяців) відбулося структурне падіння на 4000 млн грн, то з жовтня 2012 по грудень 2015 (39 місяців) – більше ніж на 2500 млн грн. Отже, як з'ясувалося, і підвищення курсу валют не формує позитивної динаміки структурної компоненти бюджетного сальдо.

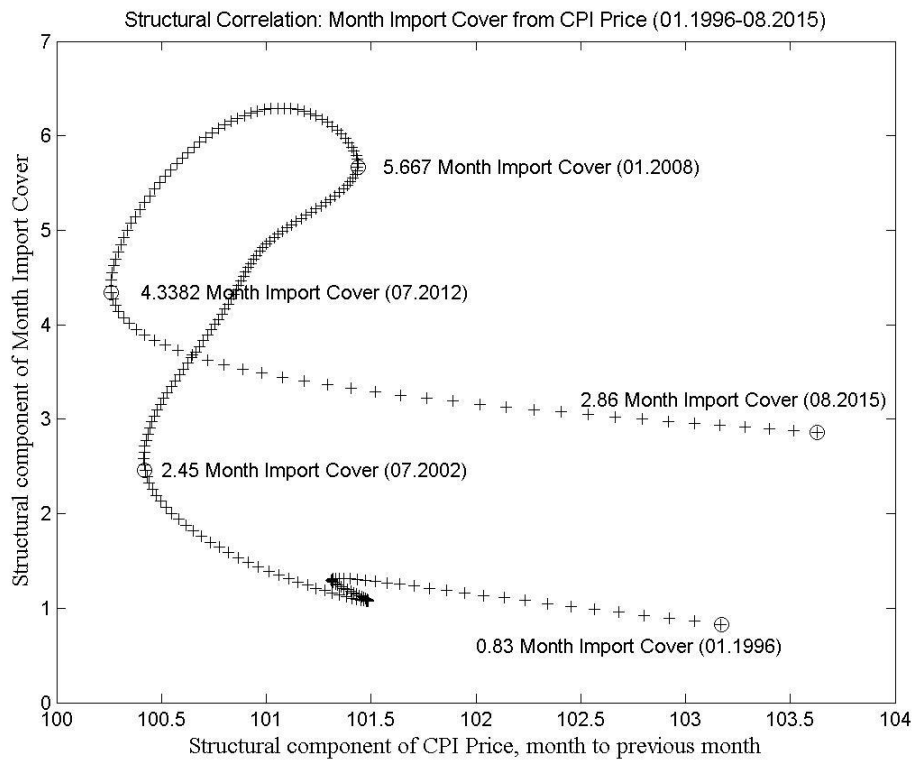
Обчислений коефіцієнт кореляції між структурними компонентами сальдо та курсу долара дорівнює $r=-0,8567$, що підтверджує сильний взаємообернений вплив показників (за умови усунення стохастичних коливань). Водночас, за фактичними даними, кореляційний коефіцієнт склав $r=-0,1978$. Отже, розрахунки показують, що відносне відхилення в точності кореляції між очищеними та неочищеними рядами цих показників становить 23 %.

Неоднозначний вплив зростання споживчих цін усередині країни позначився і на її здатності оплачувати імпорт у міжнародному середовищі (за ознакою кількості місяців оплати імпорту [2]). Виявилось, що інфляція може бути як продуктивною, так і деструктивною. Зокрема, до поворотної точки 2008 р. зростання цін (від 2002 р.) супроводжувалося зміцненням і розвитком бізнес-діяльності, корелювало з економічним підйомом та обумовлювало зростаючу платоспроможність країни. Після 2012 р. зростання цін не відповідало фізичним обсягам виробництва продукції в межах країни, не

узгоджувалося з бізнес-діяльністю та зумовило падіння здатності країни оплачувати міжнародні рахунки (рис. 7). Отже, внутрішнє зростання цін має негативний вплив і на платоспроможність країни в зовнішньому середовищі.

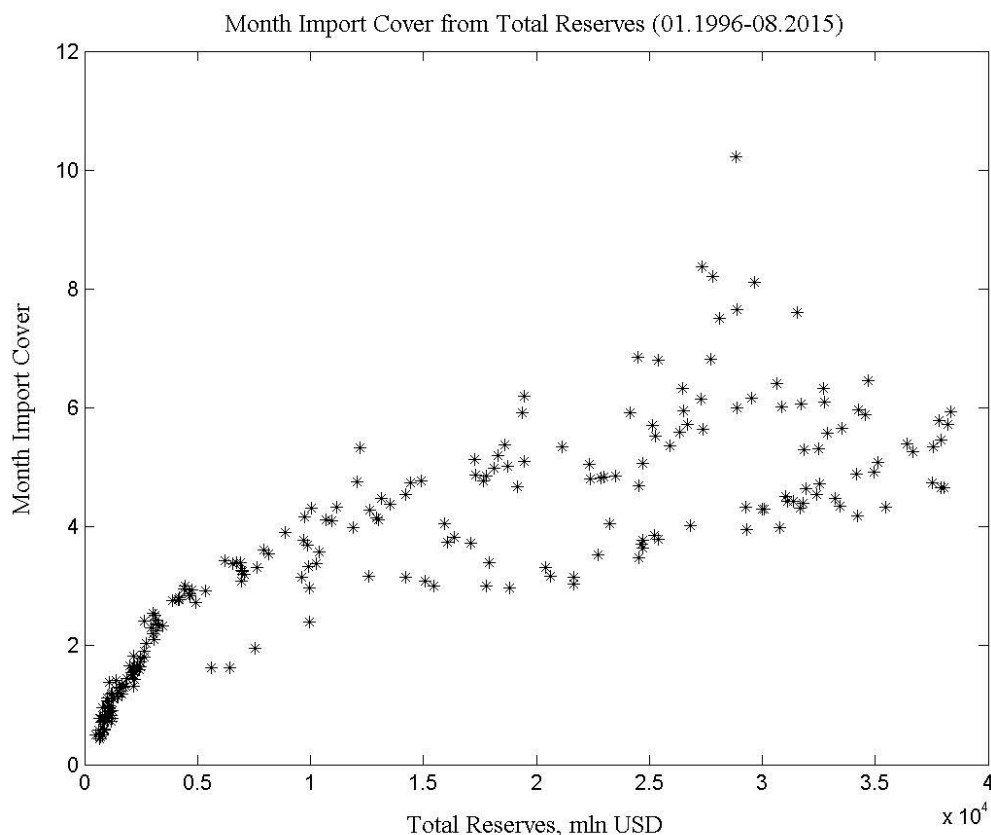

Рис. 6. Кореляція структурних компонент бюджетного сальдо та офіційного обмінного курсу гривні до долара США (побудовано за розрахунками автора)

Рис. 7. Кореляція структурних компонент кількості місяців оплати імпорту та ІСЦ (побудовано за розрахунками автора)

Чому 2008-2009 рр. виявилися настільки відчутними для України? Чому впала платоспроможність? Чи був достатнім обсяг загальних резервів? Якщо побудувати кореляційну хмару (рис. 8) за фактичними даними, взятими з архіву Світового Банку [2], по показниках загальних резервів та кількості місяців оплати імпорту, то здаватиметься, що зростання обсягу резервів країни має підвищувати її здатність платити за міжнародними рахунками протягом тривалого часу.

Рис. 8. Кореляційна хмара залежності кількості місяців сплати імпорту від обсягу загальних резервів країни (побудовано автором)

Проте кореляція за структурними компонентами розкрила інші приховані особливості (рис. 9). Вочевидь, що для України 2008-2009 рр. (період, який отримав назву світової фінансової кризи) позначилися на слабкості національної економіки, що зумовило її розвороти в бік формування кризових явищ. Свою роль тут зіграла не лише інфляція національної валюти, а й міжнародної – долара США, до якого національна грошова одиниця міцно прив'язана. На рис. 9 утворилася траєкторія, подібна до «ножиць», «цвяхом» або поворотною точкою яких є 2009 р. Після цієї точки, як видно на графіку, обсяги резервів до та після «цвяха» могли бути однаковими в грошовому вираженні, однак тривалість оплати імпорту країни після поворотної точки знизилася вдвічі. Це свідчить про падіння вартості грошової маси загальних резервів України. Слід зазначити, що кореляція рядів, очищених від стохастичних коливань та неочищених, підвищилася на 9 % (від 0,84 до 0,93).

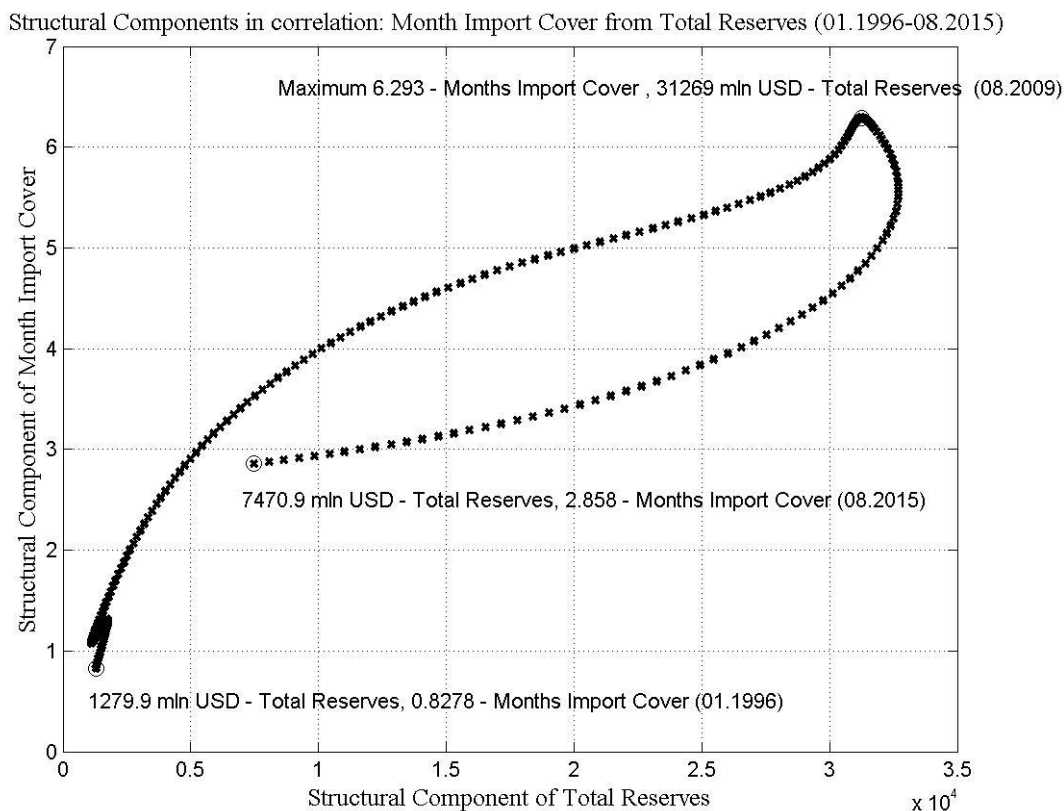
Отже, як бачимо, НР-фільтр дозволив не просто очистити дані від стохастичних коливань, підвищити кореляцію показників, а й допоміг виявити приховані особливості рядів даних.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Висновок методологічний. Для виявлення взаємозв'язків показників за довгостроковими рядами даних, поведінка яких має «зазубрений» характер, недостатньо використання трендового наближення за кореляційною хмарою. Необхідно провести виділення структурних компонент показників, що дозволить виявити генеральну лінію поведінки системи. Фільтрація допомагає виявляти приховані особливості досліджуваних рядів даних у їх взаємозв'язках та покращує кореляцію.

Висновок практичний 1. На поточний момент зростання споживчих цін не може бути фактором, який сприяє наповненню бюджету. Наразі інфляція має деструктивний характер.

Висновок практичний 2. На поточний момент підвищення курсу валют не формує позитивної динаміки бюджетного сальдо. Стрімкі валютні коливання є деструктивними.

Рис. 9. Кореляція структурних компонент: кількості місяців оплати імпорту від обсягу загальних резервів країни (побудовано за розрахунками автора)

Висновок практичний 3. На поточний момент зростання споживчих цін усередині країни має деструктивний вплив на платоспроможність країни в міжнародному середовищі.

Висновок практичний 4. Грошова маса загальних резервів (у доларах США) знецінилася після світової фінансової кризи, що позначилося на платоспроможній здатності України. Інфляція міжнародної валюти, до якої прив'язана гривня, також спричинила деструктивний вплив на економіку країни.

Висновок загальний. За умови збереження названих деструктивних чинників, зростання обсягів загальних резервів не вплине суттєво на підвищення платоспроможності країни, так само, як і інших розглянутих факторів – на формування профіциту бюджету. Вочевидь, в Україні інфляція грошових обсягів не корелює з інфляцією фізичних обсягів продуктивності економіки.

Список літератури

- Hodrick, R. J. Postwar U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation [Електронний ресурс] / Robert, J. Hodrick and Edward C. Prescott // Journal of Money, Credit and Banking. – Vol. 29. – No. 1. – pp. 1-16. – Retrieved from: <https://www.gsb.columbia.edu/faculty/rhodrick/prescott-hodrick1997.pdf>.
- The World Bank. World DataBank. Archives [Електронний ресурс] //The World Bank Group. – Retrieved from: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/GemDataEXTR.zip>.
- Polasek, W. The Hodrick-Prescott (HP) Filter as a Bayesian Regression Model / Wolfgang Polasek // Economics Series (277). – 2011. – Vienna : Institute for Advanced Studies. – Retrieved from <https://www.ihs.ac.at/publications/eco/es-277.pdf>.
- Адаптивные фильтры: Пер. с англ. / Под ред. К. Ф. Н. Коузана и П. М. Гранта. – М.: Мир, 1988.— 392 с.
- Джиган, В. И. Адаптивная фильтрация сигналов: теория и алгоритмы [Текст] / В. И. Джиган. – М.: Техносфера, 2013. – 528 с. – Режим доступа: http://www.technosfera.ru/files/book_pdf/0/book_333_71.pdf.
- Дмитрієва, В. А. Економічні коливання незалежної України: нелінійний аналіз криз та стійкості: монографія / В. А. Дмитрієва. – Дніпропетровськ: Вид-во: Домінанта прінт, 2015. – 116 с.
- Індекси споживчих цін на товари та послуги у 2015 році (до відповідного місяця попереднього року) [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ct/is_c/isc_u/isc2015pm_u.htm.

8. Індокси споживчих цін на товари та послуги (до відповідного місяця попереднього року). Архів [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ct/isc/isc_u/arh_iscpm_u.html.
9. Калитчук, В. Циклічність економіки і сальдо бюджету. Підходи до визначення структурного дефіциту [Електронний ресурс] / В. Калитчук // Державний борг: управління ризиками і інші нотатки. – 2010.– Режим доступу: <https://sites.google.com/site/debtrm/golovna/37>; http://www.public-debt.in.ua/2012/01/blog-post_8177.html.
10. Новосядлий, В. П. Адаптивні фільтри в цифровій обробці сигналів сучасних телекомунікаційних систем [Електронний ресурс] / В. П. Новосядлий, В. П. Мельник // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2/9 (62) 2013. – С. 48-54. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/adaptivni-filtri-v-tsifroviiy-obrobtsti-signaliv-suchasnihtelekomunikatsiynih-sistem.pdf>.
11. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період) [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080; Exchange_r.xls.
12. Половньов, Ю. Оцінка циклу ділової активності української економіки [Електронний ресурс] / Ю. Половньов, С. Ніколайчук // Вісник Національного банку України. – №8(114), серпень 2005. С. 4-8. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40076>.
13. Щомісячний моніторинг основних індикаторів бюджетної та банківської систем України станом на 01.01.2010 [Електронний ресурс] / Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень (ІБСЕД). – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Month%20bank-budget/2009_12_bank&budget_new_ukr.pdf.
14. Щомісячний моніторинг основних індикаторів бюджетної системи України станом на 01.01.2016 [Електронний ресурс] / Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень (ІБСЕД). – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Monthly%202015/2015_12_budget_new_ukr.pdf.

References

1. Robert J. Hodrick and Edward C. Prescott (1997). Postwar U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation. *Journal of Money, Credit and Banking*, 29(1), 1-16. Retrieved from <https://www.gsb.columbia.edu/faculty/rhodrick/prescott-hodrick1997.pdf> [In original].
2. The World Bank. World DataBank. Archives. The World Bank Group. Retrieved from: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/GemDataEXTR.zip> [In original].
3. Wolfgang Polasek (2011). *The Hodrick-Prescott (HP) Filter as a Bayesian Regression Model*// Economics Series (277). Institute for Advanced Studies. Vienna. Retrieved from <https://www.ihs.ac.at/publications/eco/es-277.pdf> [In original].
4. *Adaptivnyie filtry* (1988). Moscow: Mir [in Russian].
5. Dzyhyhan, V. I.(2013). *Adaptivnaya filtratsiya sihnalov: tyeoriya i algoritmy*. Moscow: Tekhnosfera. [E-Reader Version]. Retrieved from http://www.technosfera.ru/files/book_pdf/0/book_333_71.pdf [in Russian].
6. Dmytriyeva, V. A. (2015). *Ekonomichni kolyvannya nezaleznoyi Ukrainy: neliniynyi analiz kryz ta stiykosti*. Dnipropetrovsk: Dominanta print [in Ukrainian].
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. *Indeksy spozhyvchyh tsin na tovary ta poslugy u 2015 rotsi* (do vidpovidnogo misyatsya poperednyogo roku). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ct/is_c/isc_u/isc2015pm_u.htm.
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. *Indeksy spozhyvchyh tsin na tovary ta poslugy* (do vidpovidnogo misyatsya poperednyogo roku). Archiv. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ct/isc/isc_u/arh_iscpm_u.html.
9. Kalytchuk, V. (2010). Tsyklichnist ekonomiky i saldo byudzhetu. Pidhody do vyznachennya strukturnogo deficytu. *Derzhavnyi borg: upravlinnya ryzykamy i inshi notatky*. Retrieved from <https://sites.google.com/site/debtrm/golovna/37>; http://www.public-debt.in.ua/2012/01/blog-post_8177.html [in Ukrainian]
10. Novosyadlyi, V. P. (2013). Adaptivni filtry v tsyfrovii obrobtsti sygnaliv suchasnyh telekomunikatsiinyh system. *Vostochno-Yevropeiskii zhurnal*, 2/9 (62), 48-54. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/adaptivni-filtri-v-tsifroviiy-obrobtsti-signaliv-suchasnihtelekomunikatsiynih-sistem.pdf> [in Ukrainian].
11. National Bank of Ukraine. *Ofitsiyni kurs hryvni shchodo inozemnykh valyut (serednii za period)*. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080; Exchange_r.xls. [in Ukrainian].

-
12. Polovnyov, Y., Nikolaichuk, S. (2005). Otsinka tsykladilovoyi aktyvnosti ukrayinskoyi ekonomiky. *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrayiny*, 8 (114). 4-8. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40076> [in Ukrainian].
  13. IBSER. *Shchomicyachnyi monitoryng osnovnykh indykatoriv byudzhethnoyi systemy Ukrainy stanom na 01.01.2010*. Retrieved from http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Month%20bank-budget/2009_12_bank&budget_new_ukr.pdf [in Ukrainian].
  14. IBSER. *Shchomicyachnyi monitoryng osnovnykh indykatoriv byudzhethnoyi systemy Ukrainy stanom na 01.01.2016*. Retrieved from http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Monthly%202015/2015_12_budget_new_ukr.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.04.2016 р.

Людмила Володимирівна ЄЛІСЄЄВА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки природокористування та економічної теорії,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
E-mail: ludmyla_kozak@ukr.net

Наталія Сергіївна ПРИМАЧУК

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
E-mail: natalka181296@gmail.com

ПЕНСІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Єлісеєва, Л. В. Пенсійна система України : виклики та перспективи [Текст] / Людмила Володимирівна Єлісеєва, Наталія Сергіївна Примачук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 23-27. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Глобальна тенденція старіння населення, збільшення обсягів тіньової економіки, посилення суспільної недовіри до органів державної влади, зменшення реальної вартості пенсійних виплат зумовлюють необхідність перегляду системи соціального захисту та пенсійного забезпечення зокрема.

Мета. У статті було поставлено за мету з'ясувати основні проблеми та перспективи розвитку пенсійної системи України в сучасних умовах.

Результати. Досліджено проблеми і перспективи розвитку сучасної пенсійної системи України. З'ясовано виклики, загрози старіння населення для пенсійної системи і можливі напрямки її реформування в контексті вивчення зарубіжного досвіду. Досліджено сутність, структуру пенсійної системи. Встановлено переваги та недоліки солідарної системи, загальнообов'язкового пенсійного забезпечення і функціонування приватних фондів. Уточнено проблеми розвитку недержавного пенсійного забезпечення в національній економіці. Проаналізовано структуру та динаміку витрат, доходів Пенсійного фонду, частку власних надходжень пенсійного бюджету та величину пенсійного забезпечення різних груп пенсіонерів. З'ясовано причини дотаційності Пенсійного фонду України. Окреслено особливості пенсійного забезпечення в зарубіжних країнах, встановлено переваги та недоліки моделей пенсійного забезпечення Беверіджа та Бісмарка. Конкретизовано основні напрями реформування сучасної пенсійної системи з урахуванням загальносвітових демографічних тенденцій і ефективних зарубіжних практик. Здійснено оцінку сучасних заходів пенсійного реформування, пов'язаних з підвищенням пенсійного віку для жінок, обмеженням дострокового виходу на пенсію, обмеженням обсягу спеціальних пенсій і максимального обсягу пенсій тощо.

Ключові слова: пенсійна система; пенсійна реформа; дефіцит Пенсійного фонду України; старіння населення.

Liudmyla Volodymyrivna YELISIEIEVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Environmental Economics and Economic Theory,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
E-mail: ludmyla_kozak@ukr.net

Natalia Serhiivna PRYMACHUK

Lesya Ukrainka Eastern European National University
E-mail: natalka181296@gmail.com

PENSION SYSTEM OF UKRAINE: CHALLENGES AND PERSPECTIVES

Abstract

The scientific article deals with the problems and prospects of development of modern pension system of Ukraine. The challenges and threats of population aging for the pension system and possible directions of its reformation in the context of foreign experience study are found out. The notion and structure of pension system are researched. Advantages and disadvantages of solidary system, mandatory pension providing and private funds functioning are specified. Development problems of non-state pension providing in national economics are singled out. The structure and dynamics of expenses, Pension fund income, the share of pension budget revenues and the size of pensions of different groups of pensioners are analyzed. The reasons of Ukrainian pension fund subsidies are revealed. The peculiarities of pension system in foreign countries are researched; advantages and disadvantages of Beveridge and Bismarck's pension models are stated. The main directions of current pension system reformation having taken into account global demographic trends and effective foreign experience are specified. Modern means of pension reformation connected with an increase in the retirement age for women, early retirement restrictions, special pensions restriction and maximum amount of pensions are estimated.

Keywords: pension system; pension reform; the deficit of the Pension Fund of Ukraine; aging population.

JEL classification: E250, E600, G230

Вступ

Пенсійна система – це важлива складова соціального захисту населення. Від її ефективності залежить добробут та рівень соціально-економічної стабільності у суспільстві. Проте в Україні вона не відповідає вимогам сьогодення. Їй властиві складні проблеми, які частково спричинені недоліками чинної системи пенсійного забезпечення та недосконалістю механізму її фінансування.

Мета та завдання статті

Метою статті є аналіз особливостей структури сучасної пенсійної системи, основні виклики та перспективи її розвитку в Україні. Досягнення поставленої мети вимагало дослідження загроз старіння населення, основних елементів пенсійної системи та напрямів її сучасного реформування в контексті світового досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження

Пенсійна система за своєю структурою та змістом є складним комплексом інститутів, відносин та механізмів, за допомогою яких формуються пенсійні фонди та створюються відповідні умови для пенсійного забезпечення працездатного населення. Невід'ємною складовою пенсійної системи є пенсійне забезпечення. Основними елементами пенсійного забезпечення є пенсійні внески (як джерело накопичення коштів) та пенсії (як спосіб розподілу накопичених коштів). Базовою є п'ятирівнева модель пенсійної системи: 0 («базова» або «соціальна» пенсія), I (державне пенсійне забезпечення), II (професійні або персональні пенсійні плани) – рівні мають обов'язковий характер; III – професійні або персональні пенсійні плани з використанням принципу добровільності; IV і V – страхування за рахунок індивідуальних фінансових та нефінансових активів тощо. Широке розповсюдження у світовій практиці отримала модель, яка поєднує I, II та III рівні. Існують різні підходи до класифікації пенсійного забезпечення. На нашу думку, основними кваліфікаційними ознаками є такі: за формами власності страховика (державна, недержавна), за обов'язковістю участі (обов'язкове та добровільне), за механізмом фінансування (солідарне (розподільче), накопичувальне) [1, с. 302] тощо.

В Україні державний орган, який «реалізує державну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню»,

називається Пенсійним фондом України (далі – ПФУ). Нині пенсійна система України має три рівні. Протягом останніх років актуальними є питання дефіциту бюджету ПФУ. У 2009–2015 рр. видатки бюджету ПФУ стабільно зростали [2]. Це обумовлено низкою чинників: зростанням середнього рівня заробітної плати; підвищенням розміру пенсії, індексацією рівня страхових виплат тощо. Питома вага видатків ПФУ у ВВП теж постійно змінювалася: у 2012 р. – 16,6 %, 2013 р. – 17,0 %, 2014 р. – 16,0 %, тоді як на 2015 р. було заплановано на рівні 14,7 % (1720,8 млрд грн) [2]. Таке скорочення частки видатків ПФУ у ВВП стало можливе завдяки обмеженню максимальних пенсій, заморожуванню індексації та скороченню пенсійних виплат працюючим пенсіонерам тощо. Крім того, на зменшення обсягів витрат ПФУ вплинули негативні процеси, які відбувалися в країні протягом 2014-2015рр. (спад обсягів промислового виробництва майже за усіма видами економічної діяльності, ліквідація підприємств, зростання рівня безробіття [3] тощо). За результатами трьох кварталів 2015 р. фактичний показник витрат бюджету ПФУ перевищив запланований на рік показник.

У структурі доходів ПФУ 2013 р. власні доходи склали 66,7 %, а кошти Державного бюджету України та з фондів соціального страхування – 33,2 % та 0,1 % відповідно. У бюджеті ПФУ 2014 р. власні надходження уже становили 67,8 %, кошти з Державного бюджету – 31,3 %, тоді як 0,9 % – з інших джерел. Станом на 1 січня 2015 р. було заплановано, що доходи ПФУ складуть 253398,9 млн грн, з яких 69,2 % – власні кошти, 31,9 % – кошти з державного бюджету. Проте, як видно з основних показників виконання бюджету ПФУ 2015 р., видатки знову значно перевищили доходи [2]. У такий спосіб протягом 2013-2015 рр. відбулося зростання обсягів доходів і видатків ПФУ, проте доходи зростали меншими темпами, ніж видатки. Для покриття дефіциту ПФУ використовувалися дотації з Державного бюджету.

Водночас у 2013-2015 рр. спостерігалася тенденція до зменшення кількості пенсіонерів: 2013 р. – 13639,7, 2014 р. – 13533,3, 2015 р. – 12147,2 тис. осіб [3]. Це обумовлено також тим, що у статистичних матеріалах не враховувалися дані щодо Криму та частково Донецької, Луганської областей, де відбувається АТО. Середній рівень пенсій при цьому залишився практично незмінним. Якщо ж проаналізувати середній розмір пенсійних виплат станом на 1 жовтня 2015 р., то побачимо значну їх диференціацію. Найбільші пенсійні виплати припадають на м. Київ, Донецьку, Луганську, Дніпропетровську та Запорізьку області відповідно; найменші – Тернопільську, Закарпатську, Чернівецьку. Витрати на виплату пенсій у кожному регіоні (окрім м. Києва) перевищують власні надходження, що, як наслідок, формує дефіцит бюджету ПФУ загалом. Найбільшої диспропорції у співвідношенні доходів і витрат (перевищення витрат над доходами більш ніж у 2 рази) спостерігається у Вінницькій, Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій та Чернігівській областях [3].

Проаналізуємо розподіл пенсіонерів за видами та розміром призначених пенсій. У 2015 р. найбільша частка серед пенсіонерів припала на пенсіонерів за віком (76,9 %) з середнім розміром пенсійних виплат – 1572,98 грн. До інших груп належать особи, які отримують пенсійні виплати у зв'язку із втратою годувальника, інвалідністю, військовослужбовці, за вислугу років, соціальні пенсії. Найбільшим за обсягом були пенсії, пов'язані з довічним грошовим утриманням суддів – 16 302,18 грн. [3]. Наведені дані свідчать про те, що стан розподілу пенсійних ресурсів у суспільстві є нерівномірним і несправедливим.

Для України сьогодні пенсійне забезпечення громадян стало надзвичайно важливою соціально-економічною проблемою. Пенсійна система України є неефективною та дорогою – ставки соціальних податків високі, а рівень пенсій низький. І з кожним роком ситуація загострюється: до 2050 р. кількість пенсіонерів в Україні подвоїться, тому перед державою може постати необхідність або збільшити відрахування від фонду оплати праці, або скоротити розмір пенсій. Єдиною альтернативою підвищення зборів до Пенсійного фонду чи зниження рівня пенсій є впровадження інституту недержавного пенсійного забезпечення (далі НПЗ), провідну роль у якому відіграють недержавні пенсійні фонди (далі НПФ) – третій рівень пенсійної системи, яка розбудовується з 2004 р. після набрання чинності ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення» [4, с. 235]. Станом на 1 січня 2015 р. в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 76 НПФ, тоді як станом на 31 грудня 2013 р. налічувалось 81 НПФ. Вони зареєстровані в 9 регіонах України. Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві. Наразі НПФ не є вагомою складовою пенсійної системи України, оскільки населення недостатньо довіряє фінансовим інститутам. Цим пояснюється територіальна локалізація НПФ лише у великих обласних центрах.

Загалом Комісія Євросоюзу визначає дві основні моделі соціальної політики в пенсійній сфері: моделі Беверіджа та Бісмарка. Перша модель пенсійного захисту (модель Беверіджа чи т.зв. податкова) виходить із пріоритетності мінімального рівня забезпечення для всіх громадян. У країнах, що її дотримуються, державні пенсії встановлюються в мінімально фіксованих розмірах, що обумовлює необхідність додаткового пенсійного захисту. До групи таких країн можна зарахувати Австралію, Великобританію, Данію, Нідерланди, Швейцарію, Швецію [5, с. 223]. Друга модель пенсійного захисту базується на класичній бісмарківській моделі (т. зв. страхова), що передбачає тісний зв'язок розмірів пенсії та величини заробітної плати, з якої здійснювалися внески. У такій пенсійній системі для більшої

частини населення державна пенсія є достатньо високою та дозволяє зберегти значну частину доходу, який був у період трудової діяльності, тому потреба в розвитку професійного додаткового та особистого пенсійного страхування є відносно невисока. До цієї групи країн належать Австрія, Іспанія, Італія, Німеччина, США та Франція. Рівень перерозподілу, а відповідно і ступінь солідарності в державних пенсійних системах цих країн є різним, залежно від того, на основі яких факторів розраховується пенсія. Так, у США, завдяки регресивній формулі кошти перерозподіляються на користь низькооплачуваних працівників, у Італії та Іспанії, Німеччині, Франції розмір пенсії прямо залежить від попередніх заробітків та наявного страхового стажу [6]. Останніми роками відбувається наближення двох моделей у зв'язку зі світовими інтеграційними процесами та низкою кризових явищ у пенсійних системах.

За оцінками Міжнародного валютного фонду (МВФ), демографічне старіння є основним каталізатором збільшення соціальних видатків щодо ВВП. З огляду на глобальний та невідворотний характер процесів старіння МВФ зазначає, що зупинити зростання видатків на старість неможливо; у кращому випадку їх вдасться підтримувати на стабільному рівні (щодо ВВП), але це потребує невідкладних й істотних структурних реформ. До таких реформ належать: скорочення традиційних розподільчих пенсійних систем одночасно із запровадженням або розширенням приватних накопичувальних пенсійних програм, підвищення пенсійного віку (за оцінками МВФ, підвищення пенсійного віку на один рік дає змогу покрити половину прогнозованого зростання пенсійних видатків у період між 2010–2030 рр.). Серед інших реформ варто назвати також модифікацію формули обчислення розміру пенсій, зміну порядку індексації та оподаткування пенсійних виплат, запровадження процедури перевірки доходів при призначенні пенсій. Водночас потрібно визнати, що необхідність проведення подібних «непопулярних» реформ сама по собі є неабияким викликом для політиків та суспільства загалом. З іншого боку, продовження практики екстенсивного охоплення пенсійними виплатами в умовах прогресуючого старіння населення також неминуче (хоча можливо не так явно) призведе до зниження розміру пенсій [7, с. 113-115]. Так під час останньої фінансово-економічної кризи в багатьох країнах ЄС (Греції, Ірландії, Іспанії, Італії, Кіпрі, Португалії) було знижено розміри пенсійних виплат.

Зазначимо, що вітчизняний уряд теж поступово реформує пенсійну систему. У 2015 р. частково було змінено пенсійне законодавство, а саме – змінено розміри «спеціальних» пенсій, припинено достроковий вихід на пенсію у зв'язку із скороченням штатів та за станом здоров'я, суми пенсій понад три мінімальних заробітних плати оподатковуються, введено додаткові збори на обов'язкове державне пенсійне страхування з операцій купівлі-продажу валюти, ювелірних виробів, змінено нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування тощо. Водночас запропоновано створення професійної пенсійної системи, яка буде діяти в межах накопичувальної системи. Представники тих професій, які за віком раніше йдуть на пенсію, будуть внесені до цієї системи накопичення, але доплачувати відсутні кошти за них буде держава. З 1 січня 2016 р. також виведено із застосування спеціальні пенсії для чиновників різного рівня і різних сфер: депутатів, суддів, прокурорів і т. д. Передбачається поступове підвищення страхового стажу. Всі інші правила залишаються без зміни. Зазначимо, що на сьогодні в нашій країні дуже багато «пенсіонерів», які незаслужено отримують величезні пенсії, і щоб позбутися такого явища, необхідно провести точне виявлення всіх завищених виплат.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, пенсійна система потребує системних змін. У зв'язку з цим ми розглядаємо такі напрями реформування пенсійної системи України: 1) збільшення чисельності платників податків до ПФУ. Це можливо завдяки виведенню економіки з тіні. За офіційними даними, тіньова економіка України складає близько 40 %, тоді як за неофіційними – наближається до 60 %. Проте при цьому не слід збільшувати величину податків, бо це знову спричинить зростання тіньового сектору; 2) скорочення видатків бюджету ПФУ через обмеження категорій осіб, які отримують спецпенсії (та взагалі більшість з них відмінити чи принаймні обмежити), обмежити можливість дострокового виходу на пенсію; 3) системна зміна всієї структури сучасної пенсійної системи. Для цього можна підвищити пенсійний вік для жінок та чоловіків до 65 років, оскільки в Україні один із найнижчих рівнів пенсійного віку в Європі. Основна проблема полягає в обґрунтуванні такої непопулярної реформи, коли середня тривалість життя в Україні значно нижча, ніж у Європі. Важливо підвищити рівень довіри до фінансових інститутів з метою розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Проте тут існують проблеми: нерозвиненість таких фінансових організацій і високий ризик такого інвестування. Крім того, криза 2007-2009 рр. знецінила чимало подібних вкладень за кордоном. Як і будь-яка інша реформа, пенсійна має власні ризики. Пропонована накопичувальна система буде ефективною тільки в тому випадку, якщо національна валюта буде стабільною і надійною, інакше всі вклади будуть знецінені. Існує і ризик недобросовісності роботи приватних накопичувальних фондів. Загалом насамперед необхідно стабілізувати фінансовий ринок та вивести економіку з тіні.

Список літератури

1. Жмурко, І. Сутність пенсійної системи та її місце в системі соціального захисту населення / І. Жмурко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 12. – С. 303-306.
2. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/index>.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Кравцова, І. Переваги та проблеми функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні / І. Кравцова, А. Удовік // Економіка і регіон. – 2012. – № 3. – С. 233-237.
5. Гнибіденко, І. Пенсійна система України в умовах реформування / І. Гнибіденко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 10. – С. 222-227.
6. Стопчак, А. Світовий досвід розвитку недержавного пенсійного страхування / А. Стопчак // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 5(1). – С. 117-122.
7. Романовська, О. Пенсійна реформа в Україні : особиста відповідальність за забезпечену старість / О. Романовська, К. Гордієнко // Вісник Національного технічного університету України. – 2012. – № 3. – С. 113-117.

References

1. Zhmurko, I. (2014). The essence of the pension system and its place in the social protection. *Business Inform*, 12, 303-306.
2. *Pension Fund of Ukraine*. (2015). Retrieved from: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/index>.
3. *State Statistics Service of Ukraine*. (2015). Retrieved from // <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Kravcova, I. (2012). Advantages and problems of private pension funds in Ukraine. *Economy and region*, 3, 233-237.
5. Hnybidenko, I. (2013). The pension system in terms of reforming Ukraine. *Business Inform*, 10, 222-227.
6. Stopchak, A. (2014). International experience of private pension insurance. *Journal of Khmelnytsky National University*, 5 (1), 117-122.
7. Romanovska, O. (2012). Pension reform in Ukraine: secured personal responsibility for retirement. *Journal of the National Technical University of Ukraine*, 3, 113-117.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2016 р.

Юлія Вадимівна КАЛИНІЧЕНКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри кадастру територій,
Національний університет «Львівська політехніка»
E-mail: juliakalyna@gmail.com

Влада Віталіївна ДОБРОВОЛЬСЬКА

Національний університет «Львівська політехніка»
E-mail: camaro2013@bk.ru

Анжеліка Романівна АБРАМЧУК

Національний університет «Львівська політехніка»
E-mail: abramchuk_a@ukr.net

МОДЕЛЮВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ

Калиніченко, Ю. В. Моделювання тенденцій ринку нерухомості [Текст] / Юлія Вадимівна Калиніченко, Влада Віталіївна Добровольська, Анжеліка Романівна Абрамчук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 28-36. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Ймовірнісна природа ринку нерухомості, нераціональна поведінка його учасників призводять до виникнення випадкових флуктуацій. З огляду на цей факт, питання методологічного забезпечення моделювання тенденцій ринку нерухомості є актуальними.

Досліджено принципи методології моделювання тенденцій ринку нерухомості. Перший принцип – урахування причинно-наслідкових зв'язків функціонування об'єкта нерухомості як у макро-, так і в мікросистемі. Другий принцип методології моделювання тенденцій ринку нерухомості – багаторівневість. Обґрунтовано, що динамічні індекси цін об'єкта нерухомості, які є функціями часу, можуть слугувати найбільш універсальним інструментом, який відображає тенденції ринку нерухомості. Обґрунтовано, що у процесі аналітики ринку нерухомості поділ систематичної компоненти динамічного ряду на тренд, сезонну і циклічну складові має умовний характер. Рекомендовано для побудови тренду використовувати поліноміальну апроксимацію. Сформульовано гіпотезу про існування кривої, що відображає зміну загального рівня цін на ринку. Проаналізовано динаміку зміни середньої вартості земельних ділянок та соціального житла у м. Львові. Проілюстровано, що процеси зміни середньої вартості земельних ділянок і середньої вартості соціального житла у різних районах міста мають подібну динаміку. Відбувається подальше поступове зниження цін. Розраховано індекс дохідності спекулятивних операцій на ринку земельних ділянок, розташованих у Львівській області, та на ринку житлової нерухомості м. Львова. Індекс дохідності спекулятивних операцій на вітчизняному ринку нерухомості є дуже низьким. Незважаючи на значне зростання індексу протягом 2015 року, у 2016 році він усе ще залишається від'ємним. Визначено основні фактори ризику для адекватного прогнозування тенденцій розвитку вітчизняного ринку нерухомості: політична криза в нашій країні, непередбачувані сценарії розвитку військової агресії Росії проти нашої держави, додаткові фінансово-економічні важелі впливу, які може застосувати Росія проти України та суперечливі прогнози щодо кон'юнктури світового ринку.

Ключові слова: *принципи методології моделювання; тенденції ринку нерухомості; часовий ряд цін об'єктів нерухомості; тренд; сезонна компонента; стохастична складова; поліноміальна апроксимація; індекс дохідності спекулятивних операцій.*

Yuliia Vadymivna KALYNICHENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Cadastre of Territories,
Lviv Polytechnic National University
E-mail: juliakalya@gmail.com

Vlada Vitaliivna DOBROVOLSKA

Lviv Polytechnic National University
E-mail: camaro2013@bk.ru

Anzhelika Romanivna ABRAMCHUK

Lviv Polytechnic National University
E-mail: abramchuk_a@ukr.net

MODELING OF THE PROPERTY MARKET TENDENCIES

Abstract

Probabilistic nature of the property market, irrational behavior of its members rise to random fluctuations. Taking into consideration this fact, we should say that the question methodology for modeling trends in the real estate market is relevant.

We have studied the principles of modeling methodology trends in the market. The first principle means taking into account the causation operation of the property both in macro and microsystems. The second principle involves modeling methodology trends in the property market, the so-called multilevel. It has been proved that the dynamic property price indexes which are functions of time may be the most versatile tools that reflect trends in the market. In the process of the analysts of the real estate market it has been investigated that systematic separation of components in time series trend, seasonal and cyclical components is arbitrary. The polynomial approximations are recommended to use for building trend. It has been formulated the hypothesis of the existence of a trend that reflects the change in the general level of prices in the market. The dynamics of change in the average value of land and social housing in the city of Lviv are analysed. It is illustrated that the processes of change in the average value of land and average cost of social housing in different parts of the city have similar dynamics. There is a further gradual decline in prices. It has been calculated the index of yield speculative operations on the land, located in Lviv region and in the residential real estate of Lviv. Index return of speculative transactions in the domestic real estate market is very low. Despite the significant increase in the index for 2015, in 2016 it is still negative. Among the main risk factors for adequate forecasting trends of the domestic real estate market we can distinguish the following ones: the political crisis in our country, unforeseen scenarios of Russia's military aggression against our country, additional financial and economic leverage that can be applied against Russia and Ukraine conflicting predictions about the state of the world market.

Keywords: *principles of modeling methodology; estate market trends; time series of prices of real estate; trend; seasonal component; stochastic component; polynomial approximation; the index of yield speculation.*

JEL classification: C22, R31

Вступ

На успіх економічних реформ у нашій країні безпосередньо впливає якість інформації. З огляду на цей факт, збір і аналітична обробка інформації набуває вагомого значення і стає самостійним предметом наукових досліджень.

Ринок нерухомості є надзвичайно складним і неоднорідним. Кожна будівля відрізняється від іншої місцем розташування, об'ємно-планувальними характеристиками, інженерно-технічним забезпеченням, якістю ремонту, видом з вікон, рівнем менеджменту (для комерційної нерухомості) та ін. Земельні ділянки відрізняються місцем розташування та правовим режимом, якісними та фізико-хімічними характеристиками, геологічними параметрами, характеристиками ґрунтів та ін.

Проте, незважаючи на всю різноманітність і неоднорідність ринку нерухомості, коло осіб, які зацікавлені у розумінні його поточного стану і прогнозуванні тенденцій його розвитку, не обмежується лише покупцями (продавцями), орендарями (орендодавцями), ріелторами або девелоперами. У дослідженні тенденцій функціонування вітчизняного ринку нерухомості також зацікавлені приватні інвестори, інвестиційні та страхові компанії, фінансові групи, недержавні пенсійні фонди, банки, держава.

Проблеми аналітики ринку нерухомості досліджуються у роботах вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: Д. Акерлофа, Р. Шиллера [1], В. Вороніна [2; 3], В. Галасюка, А. Гусельникова [3], О. Драпіковського, І. Іванової [4; 5], В. Шалаєва [4], М. Стерника [6], Е. Тарасевича [7]. Фахівці прийшли до висновку, що недостатня увага до якості аналітичної роботи є однією з основних причин більшості кризових явищ на ринку нерухомості. Одночасно, на думку вищевказаних вчених, недосконалість ринку нерухомості визначає особливості його дослідження і утруднює можливість коректної і однозначної формалізації економічних взаємозв'язків.

Ймовірнісна природа ринку нерухомості, нераціональна поведінка його учасників призводять до виникнення випадкових флуктуацій. З огляду на цей факт, питання методологічного забезпечення моделювання тенденцій ринку нерухомості є актуальними.

Мета та завдання статті

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних положень та розробка практичних рекомендацій щодо моделювання тенденцій ринку нерухомості. Завданнями статті є формулювання принципів методології моделювання тенденцій ринку нерухомості, дослідження часового ряду цін об'єктів нерухомості і побудова моделі тренду, визначення дохідності спекулятивних операцій на ринку нерухомості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Під впливом результатів досліджень в області експериментальної та біхевіоральної економіки (англ. – Behavioral Economics), підвалини якої були закладені у роботах Д. Каннемана і А. Тверські [8], змінюються погляди на ринок нерухомості. На противагу класичній науці, де людина відчужена від природи, відбувається її включення у ринкову систему. З огляду на цей факт, можна зробити висновок, що ринок нерухомості, на відміну від ринку фінансових активів та ринку високоліквідних товарів, де угоди укладаються практично миттєво, є складною інерційною системою, властивості якої є похідними від особистих характеристик та дій його учасників. Ця система є результатом взаємодії між суб'єктами.

Додатково зауважимо, що одна із основних особливостей об'єктів нерухомості як товару полягає у тому, що кожен об'єкт нерухомості є унікальним. У світі не існує двох ідентичних об'єктів нерухомості. Перед аналітиками ринку нерухомості постає проблема: «...як виявити ціни гетерогенних активів, коли є не так багато зіставних угод, але при цьому безліч характеристик об'єктів майна, які впливають на ціни...» [9]. Адже, як відзначає лауреат Нобелівської премії за аналіз ринків з несиметричною інформацією Д. Акерлоф, на реальних ринках можна спостерігати суттєву різницю в цінах (до 40 %) навіть на гомогенні товари [1, с. 98].

Розвиток ринку нерухомості, як і економіки країни (регіону) загалом, має циклічний характер. «...Цикли на ринку нерухомості характеризуються аперіодичністю (напівцикли мають різну тривалість) і поліамплітудністю (висота кожного напівциклу може суттєво відрізнятись)...» [4, с. 64]. Протягом одного циклу стан ринку нерухомості змінюється. Фаза підйому (англ. – expansion), яка характеризується високим рівнем попиту на ринку нерухомості, швидкими темпами зростання ділової активності та вартості продажу (оренди) об'єктів нерухомості, низьким рівнем вакантних площ, поступово переходить у фазу надлишку пропозицій (англ. – surplus of suggestions). У фазі надлишку пропозицій поступово сповільнюються темпи зростання ділової активності, знижується рівень попиту, що призводить до зниження цін на об'єкти нерухомості. Ринок переходить у фазу в рецесії (англ. – recession). Падіння цін триває до того моменту, доки ринок нерухомості не досягає «цінового дна», що є необхідною передумовою «...для зміни концепції розвитку й оздоровлення за рахунок оптимізації використання існуючої нерухомості й девелопменту...» [5, с. 59]. Після цього настає фаза відновлення (англ. – recovery). У 2009 р. вітчизняний ринок нерухомості перейшов у фазу депресивної стабілізації, яка триває дотепер.

На нашу думку, моделювання тенденцій ринку нерухомості необхідно проводити з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків функціонування такого об'єкта як у макросистемі, так і в мікросистемі. Враховуються економічні, політичні, екологічні та інші чинники на рівні району, міста, регіону, галузі, країни та світу загалом. Додатково враховується, наприклад, для сегменту виробничої нерухомості, наявність спеціалізованих об'єктів, задіяних у виробничому процесі (котелень, трансформаторних підстанцій, артезіанських свердловин, градирень), для житлової нерухомості – наявність поблизу екологічно небезпечних об'єктів та ін.

Другий принцип методології моделювання тенденцій ринку нерухомості – багаторівневість: кожен показник функціонування ринку повинен визначатись для того чи іншого рівня декомпозиції і узагальнення структури і процесів, і в результаті для одного показника формується багаторівнева система значень.

Зазначимо, що для інвестора одним з найбільш цінних і незамінних ресурсів є час. Ринкові умови постійно змінюються, у цьому зв'язку фактор часу безпосередньо впливає на усі ринкові процеси та на

прийняття рішень. Реалізація хороших ідей у невдалий момент часу не принесе бажаних результатів. З огляду на цей факт, найбільш універсальним інструментом, який відображає динаміку процесів, що відбуваються на ринку нерухомості, можуть слугувати динамічні індекси цін об'єкта нерухомості, які є функціями часу і будуються на підставі аналізування статистичних даних щодо цін середніх пропозицій продажу або оренди об'єктів нерухомості, які належать до досліджуваного сегменту (міні-сегменту) ринку.

Значення рівня часового ряду цін об'єктів нерухомості складається з наступних компонентів:

1. Тренду $f_t(F_1, F_2, \dots, F_m)$, який є результатом дії основних ціноутворюючих факторів $(F_1, F_2, \dots, F_m)$, зокрема: умов продажу, місця розташування, функціонального призначення, об'ємно-планувальних характеристик, фізичного стану та ін.

2. Сезонної компоненти S_t . Прикладом сезонної компоненти на ринку нерухомості може слугувати зниження цін у котеджних селищах у зимовий період.

3. Циклічної компоненти P_t , яка є результатом тривалих (більше одного року) циклічних коливань. Наприклад: циклічні коливання економіки країни загалом: зростання, рецесія, криза, депресія.

4. Стохастичної складової ε , що є результатом дії випадкових факторів. Наприклад, психологічних факторів, які не підлягають вимірюванню, різниць в умовах продажу.

З урахуванням наведених вище компонентів адитивна модель часового ряду цін об'єктів нерухомості має вигляд:

$$y_t = f_t(F_1, F_2, \dots, F_m) + S_t + P_t \pm \varepsilon, \quad (1)$$

Відповідно, мультиплікативна модель часового ряду цін об'єктів нерухомості має вигляд:

$$y_t = f_t(F_1, F_2, \dots, F_m) \cdot S_t \cdot P_t \pm \varepsilon, \quad (2)$$

Тренд, сезонна і циклічна складові є систематичними (детермінованими) компонентами часового (динамічного) ряду. На нашу думку, у процесі аналітики ринку нерухомості поділ систематичної компоненти на тренд, сезонну і циклічну складові має умовний характер з наступних причин:

1. Вплив сезонної компоненти можна нівелювати за допомогою методу укрупнення інтервалів: періодами часового ряду обираємо не 1 місяць (1 квартал), а 1 рік. При цьому, за базовий період, приймаємо той самий період минулого року. Наприклад, індекс за січень поточного року розраховується відносно січня минулого року.

2. Існує щільний зв'язок між циклічними коливаннями ринку нерухомості, циклічними коливаннями економічного розвитку країни та циклічними коливаннями рівня ділової активності. Ринок нерухомості – це інерційна система, пропозиція на ринку нерухомості є нееластичною через тривалий термін нового будівництва. З огляду на цей факт, покращення загальноекономічних показників випереджає початок стадії відновлення на ринку нерухомості. І навпаки, фінансовій кризі, яка охопила світ у 2008 р., і наступній глобальній рецесії передувала іпотечна криза у США, яка виникла внаслідок неадекватної оцінки потенційного зростання цін на нерухомість. У цьому контексті можна погодитись з думкою А. Рінга, що тривалість циклів на ринку нерухомості є більшою, ніж загальноекономічних циклів, проте стан ринку нерухомості перебуває у прямій залежності від стану економіки країни загалом [10, с. 248].

Враховуючи вищевказане, можна зробити висновок, що з метою визначення загальної тенденції розвитку ринку нерухомості процес побудови адитивної і мультиплікативної моделі часового ряду цінних індексів об'єктів нерухомості можна звести до визначення тренду і стохастичної складової.

Побудова моделі тренду – аналітичної функції, яка відображає залежність рівнів динамічного ряду від часу (незалежної змінної), вважається однією з найважливіших проблем моделювання динаміки. Водночас необхідно вилучити ефект дії випадкових флуктуацій або «шумів» ε , що дасть змогу простежити загальну закономірність розвитку ринку нерухомості і оцінити характеристики часового ряду, необхідні для побудови економіко-статистичної моделі.

Професор В. Воронін пропонує проводити «...згладжування флуктуаційних коливань часового ряду середніх цін методом «ковзної центрованої середньої»...» [2, с. 31]. При розрахунку середніх плинних «ковзних» використовують дані, які мають однакові ваги. Проте, протягом одного циклу ринок нерухомості може перебувати у різних фазах, між якими не існує чітких меж. Тому дані, отримані протягом останніх періодів, є вагомішими. Отже, можна зробити висновок, що застосування методу середніх плинних з однаковими вагами може призвести до елімінування не лише випадкових флуктуацій, а й притаманних ринковому процесу періодичних коливань.

На нашу думку, для визначення основної тенденції часового ряду цін об'єктів нерухомості доцільно використовувати метод аналітичного вирівнювання. У процесі аналітичного вирівнювання фактичні рівні динамічного ряду цінних індексів замінюються теоретичними, розрахованими на підставі

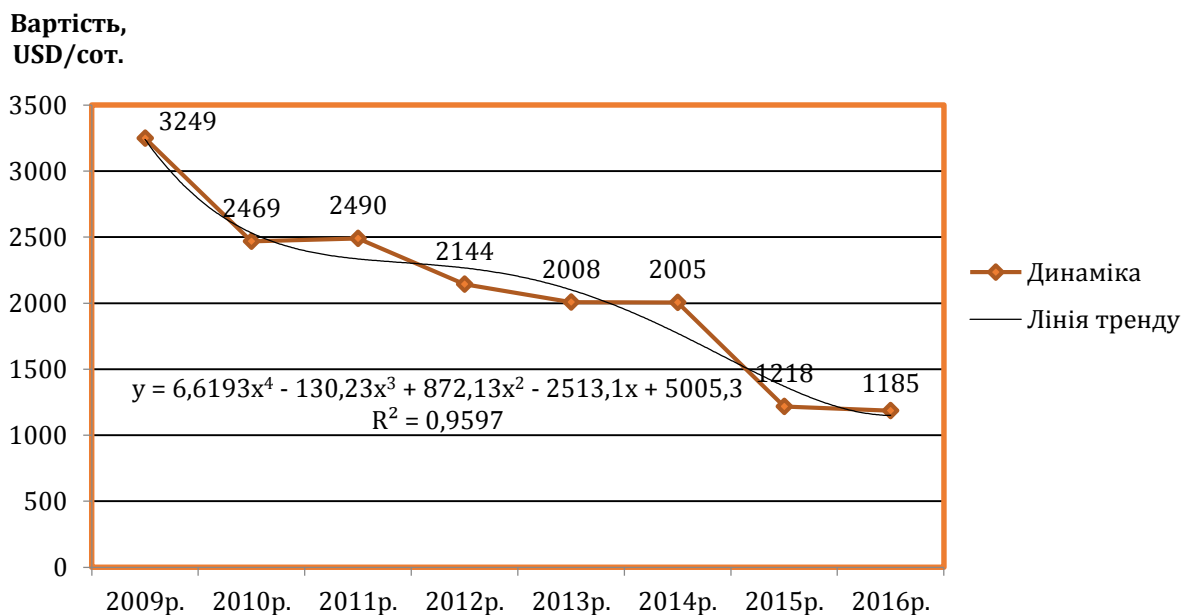
побудови моделі регресії, у якій незалежною змінною є час. Після вибору форми лінії регресії, оцінюють її параметри, використовуючи, як правило, метод найменших квадратів.

З огляду на той факт, що ціни на ринку нерухомості змінюються у різних напрямках, для опису тренду можна використати поліном n -го порядку:

$$y_t = b_0 + b_1t + b_2t^2 + \dots + b_nt^n, \quad (3)$$

Порядок поліному можна визначити за допомогою методу послідовних різниць або за допомогою засобів MS Excel. При цьому коефіцієнт детермінації $R^2 \rightarrow 1$.

Для аналізу ситуації на ринку нерухомості досить часто використовують середні ціни пропозиції купівлі-продажу (оренди) об'єктів. Наприклад, на рис. 1 зображено динаміку зміни середньої вартості земельних ділянок (USD/сот.) у м. Львові, сформовану на підставі [11]. З метою усунення впливу сезонної компоненти вартість вказана станом на січень 2009-2016 рр.

Рис. 1. Динаміка середньої вартості земельних ділянок у м. Львові

Як свідчать дані на рис.1, ціни на земельні ділянки продовжують поступово знижуватись. Погіршення макроекономічної та політичної ситуації, військові дії на сході України, девальвація національної валюти, зниження купівельної спроможності населення призвели до зниження платоспроможного попиту на об'єкти нерухомості. «...Парадоксальність ситуації полягає і в тому, що при величезному дефіциті об'єктів усіх категорій нерухомості, в країні виник їх надлишок. Будь-яка нова пропозиція не є наслідком підвищення цін, а навпаки, створює передумови для їх зниження...» [5, с. 7].

На підставі практичного досвіду зауважимо, що однією із гіпотез, на яких ґрунтується методологія моделювання тенденцій ринку нерухомості, можна вважати гіпотезу про існування кривої, що відображає зміну загального рівня цін на ринку. За результатами тривалих спостережень за змінами у часі значень вартості для різних кластерів об'єктів нерухомості, можна зробити висновок, що, незважаючи на певні особливості, вони змінюються синхронно. У межах одного міста ціни на нерухомість або зростають, або падають, або залишаються незмінними.

Наприклад, на рис. 2 зображено динаміку зміни середньої вартості соціального житла (житла, побудованого протягом 2009-2016 р.р.) у м. Львові, сформовану на підставі [11].

Як бачимо, процеси зміни середньої вартості земельних ділянок (рис. 1) і середньої вартості соціального житла у різних районах міста (рис. 2) мають подібну динаміку. Відбувається подальше поступове зниження цін.

Проте, зауважимо, що ринки різних країн розвиваються асинхронно. За даними міжнародної компанії Global Property Guide, у 33 країнах із 44 досліджуваних спостерігалось підвищення цін на нерухомість. Лідером по зростанню цін на житлову нерухомість було названо Туреччину (+14,3 %), а по падінню цін на житлову нерухомість – Росію (15,35 %) [12].

На думку Г. Стерника, усі інвестиційні операції на ринку нерухомості можна поділити на три бізнес-процеси [6, с. 337]:

- спекулятивне інвестування у придбання готового об'єкта з метою подальшого перепродажу;

- консервативне інвестування у придбання готового об'єкта з метою отримання доходу від передачі в оренду і подальшого перепродажу;
- інноваційне інвестування у створення нового або зміну існуючого об'єкта нерухомості з метою отримання доходу від реалізації на первинному ринку нового продукту у вигляді продажу, передачі в оренду та ін.

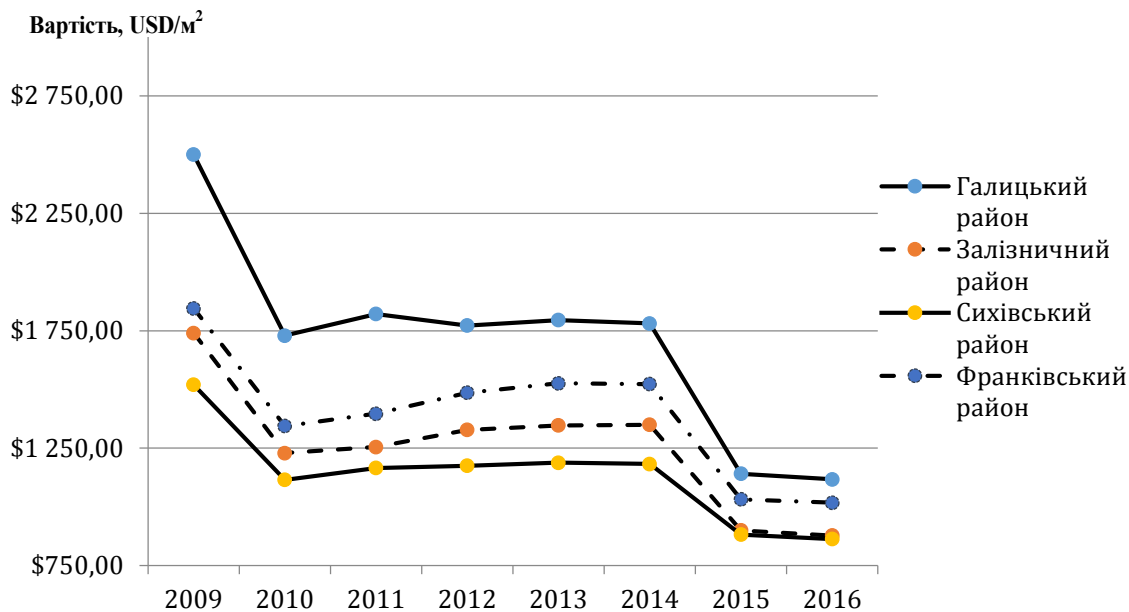

Рис. 1 Динаміка зміни середньої вартості соціального житла у м. Львові.

Як зазначають експерти Global Property Guide, сучасні тенденції розвитку ринку нерухомості свідчать про наближення нової кризи, що буде спричинена спекулятивною бульбашкою ринку житла [12]. З огляду на цей факт, актуалізується питання визначення дохідності спекулятивних операцій на ринку нерухомості. Формулу для розрахунку індексу дохідності спекулятивних операцій на ринку нерухомості i_p можна записати наступним чином:

$$i_p = \frac{V_p - V_b}{V_b} = \frac{V_p}{V_b} - 1, \quad (4)$$

де V_p – середня вартість об'єкта нерухомості у поточному періоді, грн або USD;

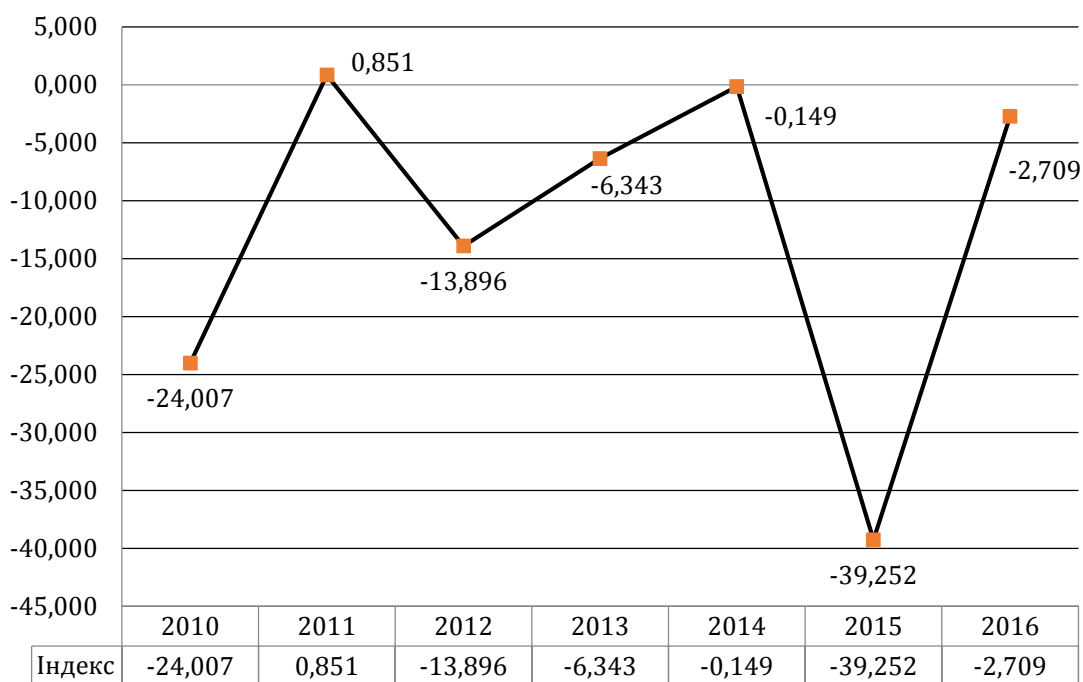
V_b – середня вартість об'єкта нерухомості у базовому періоді, грн або USD. У роботі, як базовий, взято період попереднього року.

На рис. 3 наведено динаміку індексу дохідності спекулятивних операцій на ринку земельних ділянок, розташованих у Львівській області, розрахованого на підставі [12]. З метою усунення впливу сезонної компоненти вартість вказана станом на січень 2010-2016 рр.

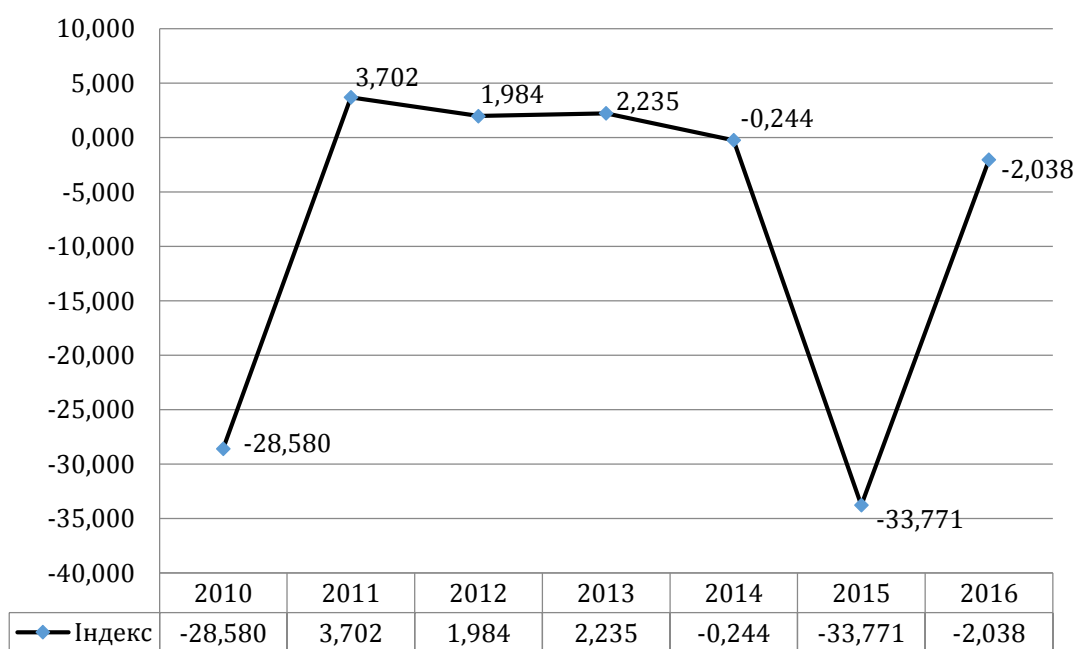
На рис. 4 зображено динаміку індексу дохідності спекулятивних операцій на ринку житлової нерухомості м. Львова, розрахованого на підставі [11]. З метою усунення впливу сезонної компоненти вартість вказана станом на січень 2010-2016 рр.

Як свідчать дані на рис. 3 і рис. 4, індекс дохідності спекулятивних операцій на ринку нерухомості є дуже низьким. Незважаючи на значне зростання індексу протягом 2015 року, у 2016 році він усе ще залишається від'ємним.

Нестабільна політична і економічна ситуація в Україні не дає змоги однозначно оцінити загальні перспективи розвитку ринку нерухомості. У цьому контексті можна погодитись з відомим спеціалістом технічного аналізу А. Елдером: «...минуле статичне і його легко аналізувати. Майбутнє рухливе і невизначене. ...З правого краю графіка різні індикатори суперечать один одному. Вам доводиться приймати рішення за умов невизначеності і ґрунтуючись на ймовірності...» [13, с. 83]. Тому лише технічного або фундаментального аналізу для визначення тенденцій розвитку ринку нерухомості недостатньо. На нашу думку, основними факторами ризику для адекватного прогнозування ситуації на вітчизняному ринку нерухомості є політична криза в нашій країні, непередбачувані сценарії розвитку військової агресії Росії проти нашої держави, додаткові фінансово-економічні важелі впливу, які може застосувати Росія проти України та суперечливі прогнози щодо кон'юнктури світового ринку.

Рис. 3. Динаміка зміни індексу дохідності спекулятивних операцій на ринку земельних ділянок, розташованих у Львівській області у 2010-2016 р.

Рис. 4. Динаміка зміни індексу дохідності спекулятивних операцій на ринку житлової нерухомості м. Львова у 2010-2016 р.

Проте, вітчизняний ринок нерухомості має досить високий потенціал. Як свідчить проведене дослідження, темпи падіння цін на нерухомість знижуються, а індекс дохідності спекулятивних операцій на ринку нерухомості зростає, що дає підстави до прогнозування поступового зростання інвестиційної привабливості ринку нерухомості України.

Висновки та перспективи подальших розвідок

1. Методологія моделювання тенденцій ринку нерухомості має ґрунтуватися на принципі врахування причинно-наслідкових зв'язків функціонування об'єкта нерухомості як у макросистемі, так і в мікросистемі та на принципі багаторівневості.

2. Для визначення основної тенденції часового ряду цін об'єктів нерухомості доцільно використовувати поліноміальну апроксимацію.

3. Однією із гіпотез, на яких ґрунтується методологія моделювання тенденцій ринку нерухомості, є гіпотеза про існування кривої, що відображає зміну загального рівня цін на ринку.

4. Політична криза, нестабільна економічна ситуація в нашій країні, непередбачувані сценарії розвитку військової агресії Росії проти нашої держави та суперечливі прогнози щодо кон'юнктури світового ринку є основними факторами ризику для адекватного прогнозування ситуації на вітчизняному ринку нерухомості.

6. Для прогнозування тенденцій розвитку ринку нерухомості недостатньо лише технічного або фундаментального аналізу. Ситуація на ринку нерухомості характеризується високим ступенем невизначеності, що обумовлює необхідність у процесі прогнозування використовувати методи, які базуються на теорії нечітких множин, що буде предметом подальших досліджень.

Список літератури

1. Акерлоф, Дж. Spiritus Animalis, или как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для мирового капитализма / Дж. Акерлоф, Р. Шиллер; [пер. с англ.]. – М.: ООО «Юнайтед Пресс», 2010. – 273 с.
2. Воронін, В. О. Аналітика ринку нерухомості: методологія та принципи сучасної оцінки: монографія / В. О. Воронін, Е. В. Лянце, М. М. Мамчин. – Львів: видавництво «Магнолія 2006», 2014. – 304 с.
3. Тенденції ринку нерухомості України. Реалії та прогнози. Криза 2008-20?? / [В. О. Воронін, В. В. Галасюк, А. С. Гусельников та ін.]. – К.: АртТек, 2009. – 300 с.
4. Тенденції ринку нерухомості України: реалії та прогнози. 2007-2013: [монографія] / [В. М. Шалаєв, О. І. Драпиковський, І. Б. Іванова та ін.]; [за ред. О. І. Драпиковського, І. Б. Іванової]; УВЕКОН. – К.: Арт Економі, 2012. – 240 с.
5. Драпиковський, О. Об'єктивна невизначеність оцінки в період кризи / О. Драпиковський, І. Іванова // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2012. – №1 (233). – С. 56-60.
6. Стерник, Г. М. Анализ рынков недвижимости для профессионалов / Г. М. Стерник, С. Г. Стерник. – М.: Экономика, 2009. – 606с.
7. Тарасевич, Е. И. Современные принципы анализа рынка недвижимости / Е. И. Тарасевич // Вопросы оценки. – 1999. – № 3. – С. 27-35.
8. Kahneman, D. Prospect Theory: an Analysis of Decision under Risk / D. Kahneman, A. Tversky // Econometrica. – 1979. – Vol. 47. – Is. 2. – P. 263-291.
9. Kummerow, M. Theory for Real Estate Valuation: An Alternative Way to Teach Real Estate Price Estimation Methods [Електронний ресурс] / Max Kummerow. – Режим доступу: http://www.prrs.net/papers/kummerow_theory_valuation_an_alternative_way_to_teach_real_estate_price_estimation_methods.pdf.
10. Ring, A. Real Estate: Principles and Practice / Alfred A. Ring. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1972. – 631 p.
11. База даних об'єктів нерухомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uto.com.ua/uk/2013-02-22-11-50-57.html>.
12. Review of the world's housing markets in 2015: Europe and North America in full scale boom, Asia, Middle East slowed sharply by GLOBAL PROPERTY GUIDE [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalpropertyguide.com/investment-analysis/Review-of-the-worlds-housing-markets-in-2015-Europe-and-North-America-in-full-scale-boom-Asia-Middle-East-slowed-sharply>.
13. Elder A. Trading for a Living: Psychology, Trading Tactics, Money Management / Alexander Elder. – John Wiley & Sons, 1993. – 304 p.

References

1. Akerlof, J., Schiller, R. (2010). *Spiritus animalis, ili kak chelovecheskaya psikhologiya upravlyaet ekonomikoy i pochemu eto vazhno dlya mirovogo kapitalizma*. Moscow: Yunayted Press. (in Russian).
2. Voronin, V., Liantse, E., Mamchin, M. (2014). *Analitika rynku nerukhomosti: metodolohiia ta pryntsypp suchasnoi otsinky*. Lviv: Mahnoliia 2006. (in Ukrainian).
3. Voronin, V., Halasiuk, V., Huselnykov, A. (2009). *Tendentsii rynku nerukhomosti Ukrainy. Realii ta prohnozy. Kryza 2008-20??* Kyiv: ArTek. (in Ukrainian).
4. Shalaiev, V., Drapikovskiy, O., Ivanova, I. (2012). *Tendentsii rynku nerukhomosti Ukrainy: realii ta prohnozy. 2007-2013*. Kyiv: Art Ekonomii.
5. Drapikovskiy, O., Ivanova, I. (2012). *Derzhavnyi informatsiyni biuletyn pro pryvatyzatsiiu*, 1 (233), 56-60 (in Ukrainian).
6. Sternik, H., Sternik, S. (2009). *Analiz rynku nedvizhimosti dlya professionalov*. Moscow: Ekonomika (in Russian).
7. Tarasevich, E. (1999). *Voprosy otsenki*, (3), 27-35. (in Russian).

-
8. Kahneman, D., Tversky, A. (1979). Prospect Theory: an Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, 47(2), 263-291.
  9. Kummerow, M. (n.d.). *Theory for Real Estate Valuation: An Alternative Way to Teach Real Estate Price Estimation Methods*. Retrieved from: http://www.prres.net/papers/kummerow_theory_for_real_estate_valuation_an_alternative_way_to_teach_real_estate_price_estimation_methods.pdf.
  10. Ring, A. (1972). *Real Estate: Principles and Practice*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
  11. *Baza danykh ob'ektiv nerukhomosti*. (2013). Retrieved from: <http://www.uto.com.ua/uk/2013-02-22-11-50-57.html>. (in Ukrainian).
  12. *Review of the world's housing markets in 2015: Europe and North America in full scale boom, Asia, Middle East slowed sharply by GLOBAL PROPERTY GUIDE*. (2016). Retrieved from: <http://www.globalpropertyguide.com/investment-analysis/Review-of-the-worlds-housing-markets-in-2015-Europe-and-North-America-in-full-scale-boom-Asia-Middle-East-slowed-sharply>.
  13. Elder, A. (1993). *Trading for a Living: Psychology, Trading Tactics, Money Management*. John Wiley & Sons, 304.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2016 р.

Вікторія Іванівна КИФЯК

кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
E-mail: ViktoriaKyfyak@i.ua

**ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Кифяк, В. І. Інтеграційний підхід до дослідження інституційного механізму розвитку підприємництва [Текст] / Вікторія Іванівна Кифяк // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 37-44. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Інтеграційний підхід до дослідження інституційного механізму розвитку підприємництва зумовлює необхідність застосування нетрадиційної наукової методології аналізу, сутність якої полягає у застосуванні різних його видів для комплексної діагностики розвитку підприємництва.

Визначено основні методологічні положення синергетичного, системного, еволюційного та інституційного підходів до оцінки інституційного механізму розвитку підприємництва. Охарактеризовано проблеми застосування кожного підходу та чим зумовлена складність їх застосування. Обґрунтовано, що об'єктивною необхідністю є застосування такого, який би поєднував погляди декількох напрямів дослідження інституційного механізму та такі види аналізу об'єкта дослідження, які максимально могли б охарактеризувати якісні та кількісні аспекти функціонування інституційного механізму розвитку підприємництва в Україні.

Запропоновано багаторівневу методику оцінки інституційного механізму розвитку підприємництва: на рівні держави; на рівнях регіону та сектора та на рівні суб'єктів господарювання. Використання різноманітних інструментів аналізу дозволить визначити основні інституційні пастки підприємницького середовища на державному, регіональному, секторальному та суб'єктному рівнях.

Ключові слова: *інституційний механізм; підприємництво; інтеграційний підхід; інституції; інституційне середовище; інституційне забезпечення підприємницької діяльності.*

Viktoriya Ivanivna KYFYAK

PhD in Economics,
Assistant,
Department of Business Economics and Human Resource Management,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
E-mail: ViktoriaKyfyak@i.ua

**INTEGRATION APPROACH TO THE RESEARCH OF INSTITUTIONAL MECHANISM OF
ENTERPRISE DEVELOPMENT**

Abstract

The basic methodological positions of synergistic, systemic, institutional and evolutionary approaches to assessing of the institutional mechanism of entrepreneurship are determined in the article. The problems of its application are characterized. It has led to the complexity of the application of these approaches. The objective necessity of application the approach of combined several areas of research of the institutional mechanism and types of analyzes are justified. It could characterize the qualitative and quantitative aspects of the institutional mechanism for business development in Ukraine.

Integration approach to the research of institutional mechanism of enterprise development necessitates the use of non-traditional scientific methodology of analysis. The essence of it is to use different types of tests for the diagnosis of complex enterprise development. Considering the complicated nature of the institutional environment, we propose to apply multi-level system diagnostics for study the institutional mechanism of development of business: at the macro level – a study on the state level; at the mezo level – at the level of the region and sector; at the micro level – level of entities. The use of different types of analysis tools will determine the main institutional pitfalls of business

Keywords: *institutional mechanism; business development; integration approach; institutions; institutional environment; institutional support entrepreneurship.*

JEL classification: B4, B5, O1

Вступ

Для інституційного механізму національної економіки характерні державно-регіональні особливості, зумовлені конкретним державним устроєм, нормами та правилами, традиціями, звичками, менталітетом, системою формальних і неформальних інституцій, що зумовлює необхідність діагностики фактичного стану середовища функціонування підприємництва в Україні. Та складність об'єкта дослідження потребує обґрунтування методики вивчення інституційного механізму розвитку підприємництва.

Основною методичною проблемою останнього є не тільки обмеженість конкретної емпіричної інформації, яка б характеризувала роль і зв'язки компонент інституційного механізму розвитку підприємництва, але й брак достатньо аргументованих і апробованих методик щодо такого аналізу. Тож навіть наявні теоретичні розробки не підкріплені можливістю здійснювати прикладний аналіз, що різко звучує практичну цінність інституціональної теорії для розв'язування практичних проблем формування дієвого інституційного механізму розвитку підприємництва. Аналогічна ситуація і стосовно методичного забезпечення інституційного аналізу в процесі безпосередніх прикладних досліджень у цій сфері. Саме тому вважаємо за необхідне обґрунтувати інструментарій здійснення оцінки рівня розвитку інституційного механізму здійснення підприємницької діяльності.

Розвиток інституціоналізму як напряму економічної науки висвітлено у працях фундаторів інституціональної теорії А. Алчіана [1], Т. Веблена [2], У. Гамільтон [3], Д. Норта [4], В. Полтерович [5], О. Уільямсон [6], Дж. Ходжсон [7] та ін.

Здобутки української науки у сфері інституціональних поглядів на розвиток підприємництва різняться за підходами та об'єктами дослідження. Визначимо підходи до дослідження інституційних засад у практичній діяльності суб'єктів господарювання таких вчених, як С. Архієреєв (методологічні основи дослідження трансакційного сектора) [8], А. Гриценко (аналіз інституціональної структури – архітектоніки) [9], В. Дементьєв (інституційні дослідження економічної влади) [10], Ю. Лопатинський (формування постулатів оцінки інституціональної трансформації аграрного сектора) [11], В. Ляценка (підходи до дослідження інституційних пасток) [12], М. Маліка (дослідження інституційного середовища розвитку малого бізнесу) [13], О. Мороза (системний погляд на аналіз інституційної структури) [14], І. Прокопа (методика аналізу інститутів розвитку сільських територій) [15], О. Прутської (визначення впливу інститутів на економічну поведінку) [16], О. Шпикуляка (методичні засади дослідження інституційної системи аграрного ринку) [17] та ін. Цінність кожного підходу полягає в обґрунтуванні методики дослідження певного аспекту механізму формування інституційного середовища розвитку підприємництва. Проте подальшого опрацювання потребують дослідження в напрямі синергії зазначених підходів і розробки методики оцінки інституційного механізму розвитку підприємництва з урахуванням регіональних, секторальних його особливостей та динамічних властивостей.

Мета та завдання статті

Метою роботи є теоретико-методологічний аналіз підходів до дослідження інституційного механізму розвитку підприємництва та розробка інтеграційного підходу та надання практичних рекомендацій щодо його застосування у практичній діяльності суб'єктів господарювання. Завданнями статті є характеристика сучасних методик оцінки інституційного механізму, обґрунтування інтеграційного підходу до дослідження об'єкта та опис характеристики застосування пропонованої методики для суб'єктів господарювання, визначення способів дослідження інституційного механізму на макро-, мезо- та макрорівнях середовища розвитку підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження

Складність застосування підходів економічного аналізу до оцінки рівня сприятливості інституційного механізму здійснення підприємницької діяльності зумовлене неоднорідною соціальною природою головних компонент інституційного механізму – інституцій, властивості яких вимагають особливих підходів до їх оцінки. Проблема полягає у складності здійснення кількісного оцінювання рівня розвитку інституцій та їх синергетичної дії. Інституції можна оцінити лише опосередковано, а саме: на основі суб'єктивних оцінювань, інтерпретованих з тим чи іншим рівнем коректності та можливості залучення математичного апарату або ж на підставі кількісних критеріїв, які свідчать про результати впливу інституцій.

Іншим аспектом проблеми є те, що найчастіше ідентифікація інституцій та їх дієвості вимагає суб'єктивних оцінок осіб, які відчують на собі відповідний вплив, мають відношення у просторовому або часовому вимірі до досліджуваних явищ або ж мають професійні кваліфікації для оцінки реальної ситуації. Дослідження конкретного інституційного середовища потребує детального та глибокого пояснення респондентам сутності проблеми та відповідних питань. До цього треба додати технічні проблеми, які виникають у процесі організації глибоких соціологічних опитувань та здійсненні інтерв'ю з численними та різними за своїм соціальним статусом особами, що вимагає наявності певного критичного рівня фаховості ініціаторів роботи. Важливо і те, що аналітичне оцінювання результатів подібного дослідження повинно трактуватися максимально об'єктивно, без впливу емоцій, політичних поглядів або ж уподобань аналітика, що, з огляду на гостроту й актуальність проблем здійснення підприємницької діяльності, часто також проблематично.

Отже, ідентифікація наявності, природи та ролі тої чи іншої інституції охоплюватиме суб'єктивний і об'єктивний опис явищ, які вивчаються. Підкреслимо необхідність досягнення системного опису інституційного механізму, що вимагає також аналітичного опису та розрахунків, які відображають суттєві взаємозв'язки функціонування інституцій.

Вважаємо, що дослідження інституційного механізму економічного розвитку повинно бути побудовано на засадах універсальних принципів економічного аналізу, об'єднанні методологічних позицій системного, інституціонального, еволюційного й синергетичного підходів.

Системний підхід дозволяє дослідити закономірний характер розвитку та причинно-наслідкові зв'язки інституційних трансформацій, виявити особливості розвитку інституцій та суб'єктів господарювання в єдиному економічному соціумі. Саме через дослідження системних зв'язків розкривається специфіка середовища підприємницької діяльності, що дозволяє відтворити проблемні сфери інституційного середовища розвитку підприємництва через призму економічних відносин.

Зміни соціально-економічних систем чи окремих їх блоків відбуваються безперервно. Для детальнішого дослідження цих змін, а також урахування факторів зовнішнього середовища (соціально-економічної системи), системний метод повинен бути доповнений іншими специфічними методами. До них перш за все належать еволюційний та інституційний підходи [18, с. 174].

Методологічний аспект еволюційного підходу пов'язується із визначенням алгоритму, за яким реалізуються економічні зміни [19, с. 32]. Як зазначає П. Лукша, достатньо вказати на те, які механізми в межах тієї чи іншої системи забезпечують різноманіття серед сутностей, що еволюціонують, добір ознак (за принципом їх «приспосовуваності» до певного середовища) і відтворення цих сутностей [20, с. 22]. Отже, дослідження за еволюційним підходом ґрунтується на інтеграції механізмів, які забезпечують різноманітність інституцій, їх державне регулювання, ринковий відбір і спадковість. Наявність успадкованих установок формує базис для еволюції інституційного механізму.

Еволюційний підхід дозволяє відображати економічний процес у його взаємозв'язку та взаємозумовленості із соціокультурною динамікою. Сутність інституційних трансформацій розкривається через розуміння таких аспектів: 1) стабільність інституційних характеристик; 2) джерела трансформацій; 3) діюча сила трансформацій; 4) напрям трансформацій [21]. Методичні підходи еволюційної теорії допоможуть описати трансформаційні зміни економічної системи, які необхідно дослідити для розуміння вихідних основ інституційного механізму сектору економіки та регіону, визначити фази функціонування інституційного механізму в напрямі досягнення оптимізованого середовища розвитку підприємництва.

Застосування еволюційного підходу вимагає особливої уваги до дослідження неформальних інституцій. Їх формування та зміни відбуваються протягом тривалого історичного періоду, не піддаються або слабко піддаються прямому впливу, тому ці інституції сприймаються як неминучий атрибут ринку. У зв'язку з цим дослідження інституційного середовища найчастіше обмежується аналізом формальних інституцій, нерідко інституційне середовище ототожнюється з формальними інституціями. Такий підхід, що ігнорує значущість неформальних інституцій при економічних перетвореннях, може призвести через неврахування об'єктивної складової інституційного середовища до помилок і прорахунків реформи [22, с. 15], адже саме неформальні інституції характеризують і забезпечують реалізацію та специфікацію формальних у практиці господарювання.

Інституційний аналіз характеризується еkleктичністю, залученням різних сфер знань, їхньої методології та понятійного апарату, а також утворенням спільних для різних дисциплін понять, таких, як обмежена раціональність, соціальна вкоріненість, примусова довіра і т. ін. [23, с. 16]. Інституційний аналіз указує на особливості й унікальність середовища розвитку соціально-економічних систем, дозволяє дослідити специфікацію впливу факторів на розвиток національної економіки та її секторів.

Синергетичний підхід описує інституційний механізм розвитку підприємництва як складну відкриту динамічну систему, яка функціонує в умовах мінливого середовища, тобто її нелінійний розвиток і біфуркаційний характер впливу факторів останнього. Застосування методики синергетичного підходу допоможе найбільш точно відобразити стан реального інституційного механізму розвитку

підприємництва в сучасних умовах. Адже саме синергетичний ефект від взаємодії інституцій та організацій формує інституційне середовище розвитку. Застосування синергетичного підходу дає можливість оцінити результати взаємодії інституцій, тобто наскільки структура інституційного механізму самоорганізована.

Розглянувши види підходів до дослідження інституційного механізму соціально-економічних систем, вважаємо, що вони можуть відобразити окремі аспекти інституційного механізму розвитку підприємництва, та лише їх інтеграція у єдину методику дозволить дослідити основні та побічні аспекти інституційного механізму розвитку підприємництва.

Інтеграційний підхід до вивчення інституційного механізму розвитку підприємництва зумовлює необхідність застосування нетрадиційної наукової методології аналізу, сутність якої полягає у використанні різних видів аналізів для комплексної діагностики розвитку підприємництва. Тож механізм дослідницького процесу матиме такий вигляд (рис. 1).

При дослідженні інституційного механізму розвитку слід урахувувати рівень функціонування та сферу пріоритетів об'єкта дослідження – загальнодержавний, регіональний, секторальний, суб'єктний. Адже в кінцевому підсумку розуміння інституційного механізму розвитку підприємництва передбачає побудову стратегії вдосконалення об'єкта аналізу, тобто формування шляхів узгодження та досягнення пріоритетів різних рівнів.

Вивчення рівня розвитку інституцій у єдиному механізмі впливу на підприємницьку діяльність на трьох рівнях приводить до розуміння їх національної та секторальної специфіки, наявності в них певного співвідношення загального та виняткового, що є основою ідентифікації регіону та сектора, розуміння особливостей конкретних інституцій, їх недоліків і переваг.

Складність структури інституційного механізму розвитку підприємництва та можливостей його диференціації за конкретних умов зумовлює необхідність його діагностики у просторі та часі, тобто дослідження повинно стосуватись різних часових періодів і конкретних регіонів. Такий підхід до аналізу дозволить виявити наслідковий характер інституційних змін.

На відміну від традиційних підходів, запропонована методика передбачає почати аналіз інституційного механізму розвитку підприємництва з вивчення процесу формування інституційного середовища, неформальних і формальних інституцій, з аналізу взаємодії, сумісності, колізійності в цьому середовищі нових формальних інституцій і сформованих протягом тривалої історичної еволюції неформальних інституцій.

Розглядаючи інституційний механізм розвитку суб'єктів господарювання, необхідно врахувати комплексний характер впливу макрофакторів на розвиток секторів національної економіки, аналізувати інституції державного рівня з позицій формування середовища функціонування суб'єктів господарювання: стан розвитку національної економіки, міжнародних інтеграційних зв'язків, фактори державного регулювання, рівень інвестиційної привабливості країни та ін.

Аналіз взаємодії та колізійності формальних і неформальних інституцій дозволить оцінити необхідність і ефективність інституційних трансформацій. На цьому етапі важливий розгляд причинно-наслідкових зв'язків у різних інституційних середовищах національних економік, регіонів та їх секторів. Тобто, можна опрацювати доцільність інституційного «виращування» чи інституційної трансплантації.

Комплексний підхід до дослідження інституційного механізму на рівні сектора вимагає базування на всебічному аналізі на рівні національної економіки. Нині розроблено низку методик комплексної оцінки умов розвитку економіки країни різноманітними міжнародними організаціями. Їх мета – складання рейтингів інвестиційної привабливості національних економік і формування цілісної картини їх функціонування. Вважаємо, що вивчення рівня інституційного забезпечення механізму економіки країни за міжнародними рейтингами дозволить оцінити якість побудови механізму та його вплив на суспільство. Окрім того, важливо те, що, використання міжнародних рейтингів для розгляду інституційного середовища дозволяє проаналізувати співмірність застосованих інституційних інструментів у різних країнах та їх регіонах.

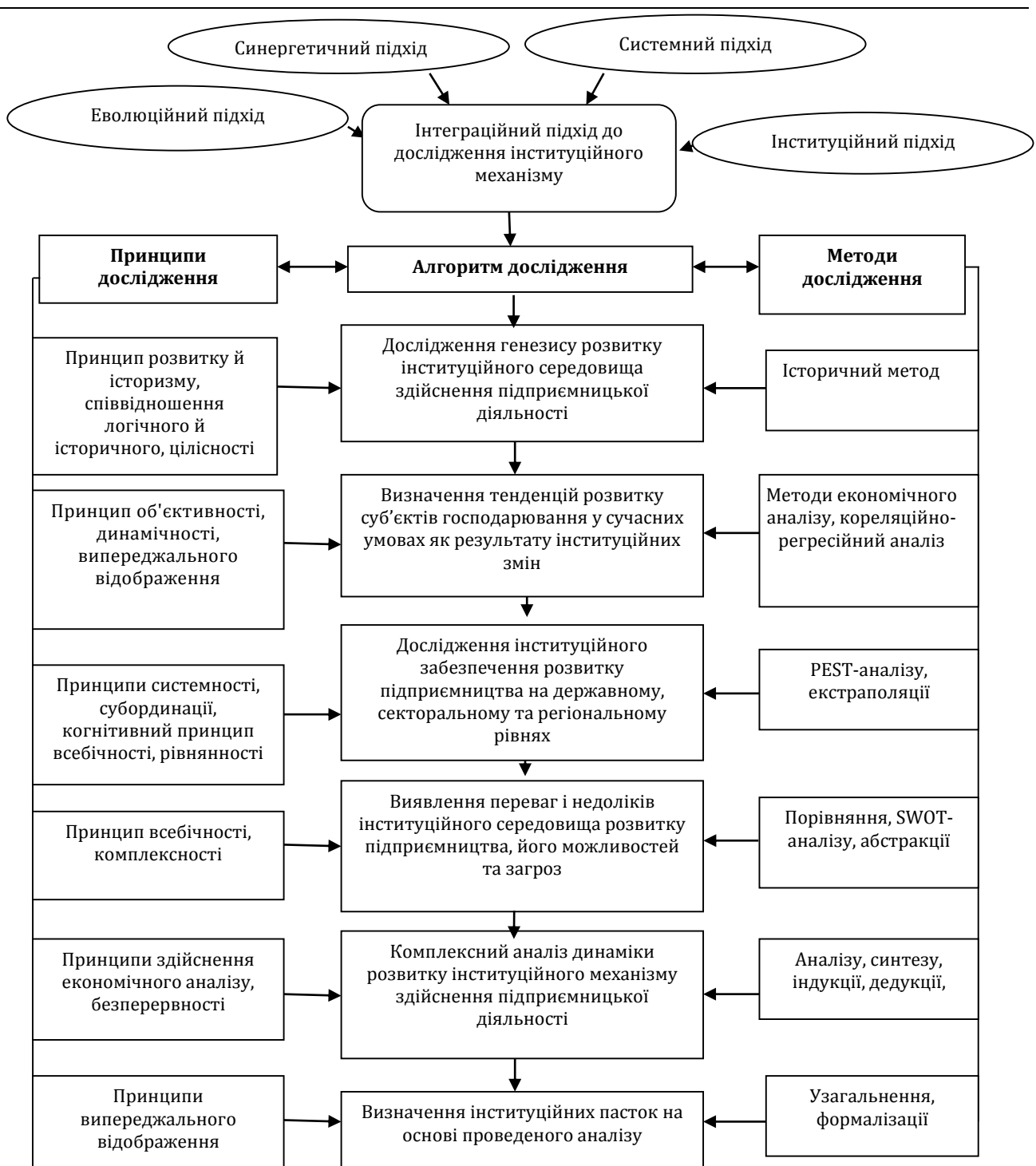
Вважаємо, що дослідження інституційного механізму на рівні держави вимагає аналізу позиції країни за кількома методиками та на їх основі визначення пасток інституційного середовища з метою формування напрямів удосконалення інституційного механізму розвитку національної економіки.

Важливе значення для оцінки ефективності дії інституційного механізму розвитку відіграє інвестиційна привабливість національної економіки та її секторів, яка є результативною ситуацією дії інституцій у єдиному механізмі. Якісна оцінка інвестиційної привабливості країни зображує ефект від застосовуваних інституційних інструментів впливу.

Слід назвати такі міжнародні індекси, як індекс розвитку людського потенціалу (Програма розвитку ООН), індекс економічної свободи (Heritage Foundation), індекс конкурентоспроможності (Всесвітній економічний форум), індекс легкості ведення бізнесу (Світовий банк), індекс інвестиційної привабливості (Європейська бізнес-асоціація) та ін. Кожен індекс прямо чи опосередковано досліджує інституційне середовище ведення бізнесу.

Рис. 1. Методика дослідження інституційного механізму розвитку підприємництва*

*Власна розробка

За інтеграційним підходом до оцінки інституційного механізму розвитку підприємництва пропонуємо максимально об'єктивізувати оцінку сприятливості інституційного середовища здійснення підприємницької діяльності через урахування найпопулярніших індексів оцінок міжнародних компаній таким чином (1):

$$O_{\text{інт}} = \sqrt[5]{\frac{O_{hdi\ ua}}{O_{hdi}} \times \frac{O_{h.f\ ua}}{O_{h.f}} \times \frac{O_{wef\ ua}}{O_{wef}} \times \frac{O_{d.b.\ ua}}{O_{d.b.}} \times \frac{O_{eba\ ua}}{O_{eba}}}, \quad (1)$$

де O_{INT} – інтеграційна оцінка інституційного механізму розвитку підприємництва в Україні;
 $O_{\text{hdi ua}}$ – показник України за індексом розвитку людського потенціалу;
 O_{hdi} – максимальний показник, передбачений індексом розвитку людського потенціалу;
 $O_{\text{h.f ua}}$ – показник України за індексом економічної свободи;
 $O_{\text{h.f}}$ – максимальний показник згідно з індексом економічної свободи;
 $O_{\text{wef ua}}$ – показник України за індексом конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму;
 O_{wef} – максимальний показник, передбачений індексом конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму;
 $O_{\text{d.b.ua}}$ – показник України за індексом легкості ведення бізнесу
 $O_{\text{d.b.}}$ – максимальний показник, передбачений індексом легкості ведення бізнесу;
 O_{ebaua} – показник України за індексом інвестиційної привабливості Європейської бізнес-асоціації.
 O_{eba} – максимальний показник, передбачений індексом інвестиційної привабливості Європейської бізнес-асоціації.

Інституційне забезпечення доречно розглядати за окремим переліком показників на секторальному рівні, оскільки ефективно інституційне бізнес-середовище національної економіки, позитивна динаміка впливу та розвитку ринкових факторів ще не означатиме достатнього рівня розвитку інституційного механізму конкретного сектору країни. Водночас, розглядаючи інституційний механізм розвитку підприємництва на секторальному рівні передусім потрібно вести мову про зовнішнє середовище здійснення підприємницької діяльності.

Оцінку рівня інституційного забезпечення механізму розвитку підприємництва, на нашу думку, доцільно здійснити за допомогою методики оцінювання зовнішнього середовища – *PEST*-аналізу (*P* – *Policy* – політика, *E* – *Economy* – економіка, *S* – *Society* – суспільство, *T* – *Technology* – технологія). Зазначимо, що *PEST*-аналіз зазвичай використовується для оцінки зовнішнього середовища суб'єктів господарювання, однак ми пропонуємо розширити сферу цього аналізу до секторального рівня.

Для об'єктивної оцінки факторів зовнішнього середовища вважаємо за доцільне використовувати бали інституційних умов України, наведені в Глобальному звіті про конкурентоспроможність (підготовленому Світовим економічним форумом). Вибір рейтингового індексу пояснюється тим, що у ньому найбільш повно враховані інституційні умови функціонування економічних систем, які досить деталізовано подано за індикаторами. Крім того, зазначимо, що індекс конкурентоспроможності розраховується за регіонами країни.

Зважаючи на специфічність об'єкта дослідження, враховувати будемо інституційні фактори політичної, економічної, соціокультурної та технологічної складових підприємницького середовища функціонування. Проте індикатори, подані у Звіті, стосуються національної економіки загалом та її інституційних умов. Отже, для кожного показника *PEST*-аналізу розраховується окремий коефіцієнт поправки.

Коефіцієнт поправки пропонуємо розраховувати як співвідношення між темпами зростання значення певного показника по сектору та показника національної економіки у відповідний період. Зазначимо, що до окремих показників неможливо розрахувати індивідуальні коефіцієнти поправки, тож використаємо середній, який розраховуватимемо за формулою 2.

$$K_{\text{попр.сер.}} = \frac{\text{Темп росту валової продукції сектора}}{\text{Темп росту ВВП країни}}, \quad (2)$$

Застосування такої методики до оцінки інституційного забезпечення розвитку підприємництва у певному секторі дозволить проаналізувати секторальне співвідношення привабливості умов здійснення підприємницької діяльності та може бути використане для оцінки середовища розвитку в регіональному аспекті. Адже інституційні відмінності регіонів України та їх різне соціально-економічне становище та ментальне забарвлення зумовлюють необхідність дослідження інституційного механізму розвитку господарюючих одиниць національної економіки, який би якнайповніше враховував особливості регіону, в якому вони розвиваються. Для підприємництва такий підхід особливо важливий, через те, що діяльність його суб'єктів тісно пов'язана як з територіальним розташуванням і відповідними природно-кліматичними факторами, так і з людським фактором і рівнем його консерватизму. Вважаємо, що саме аналіз інституційного механізму сектору на рівні регіону якнайповніше дасть змогу проаналізувати проблеми інституційного середовища здійснення підприємницької діяльності та конкретної територіальної одиниці, які відіграють важливу роль при реалізації державних програм і рішень.

Вважаємо, що запропонована методика аналізу інституційного механізму регіону допоможе знайти слабкі ланки останнього та вдосконалити складові, які раніше були недостатньо враховані при побудові концепцій секторального розвитку як держави, так і регіонів. Методика комплексного аналізу інституційного механізму розвитку дозволить також визначити рівень розвитку інституцій з

урахуванням синергетичного ефекту їх взаємодії з метою виявлення шляхів вдосконалення інституційного механізму розвитку підприємництва з огляду на причинно-наслідковий характер інституційних змін. Постійний моніторинг інституційних індикаторів за запропонованою нами методикою дозволить відстежити напрямки і швидкість розвитку інституційного механізму та діагностувати інституційні проблеми, що допоможе попередити виникнення інституційних пасток.

Висновки та перспективи подальших розвідок

На відміну від традиційних підходів, запропонована методологія базується на інтеграційному підході поєднання наявних і охоплює аналіз усіх складових функціонування інституційного механізму розвитку підприємництва: становлення, сучасний стан, суперечності та взаємозв'язки, ґрунтується на аналізі суб'єктивних і об'єктивних показників, якісних і кількісних характеристиках функціонування інституційного механізму. Такі особливості дають можливість оцінити рівень сприятливості інституційного механізму розвитку підприємництва в часі та просторі, а також за трьома рівнями функціонування: макро-, мезо- та мікро-. Подальших наукових розвідок потребують формування моделей інституційного механізму розвитку підприємництва за інтегральними оцінками факторів впливу на підприємницьке середовище.

Список літератури

1. Alchian, A. Private Property and the Relative Cost of Tenure / A. Alchian / Public Stake in Union Power // Bradley. – 1958. – P. 350-371.
2. Веблен, Т. Теория праздного класса [Текст] / Т. Веблен. – М. : Прогресс, 1984. – 367 с.
3. Hamilton, W. Institution. Encyclopedia of the Social Sciences. / W. Hamilton. – N.-Y. – 1932. – V. VIII. – 84 p.
4. Норт, Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики [Текст] / Д. Норт. – М.: Фонд экономической книги Начала, 1997. – 180 с.
5. Полтерович, В. Стратегии модернизации, институты и коалиции [Электронный ресурс] / В. Полтерович. – Режим доступа : <http://www.institutiones.com/strategies>.
6. Уильямсон, О. Частная собственность и рынок капитала [Текст] / О. Уильямсон // ЭКО. – 1993. – № 5. – С. 4-11.
7. Hodgson, J. M. Economics and institutions / J. M. Hodgson // A Manifesto for Modern Institutional Economics – Philadelphia, 1998. – 460 p.
8. Архіреєв, С. І. Трансакційний сектор економіки України [Текст] / С. І. Архіреєв. – Х. : ХВ НІСД, 2003. – 56 с.
9. Гриценко, А. А. Институциональная архитектура: объект, теория и методология [Текст] / А. А. Гриценко // Постсоветский институционализм. – Донецк: Каштан, 2005. – С. 49-74.
10. Дементьев, В. Власть : экономический анализ. Основы экономической теории власти: [монография] / В. Дементьев. – Донецк : Каштан, 2003. – 200 с.
11. Лопатинський, Ю. М. Синергетичні складові інституціональної трансформації аграрної системи [Текст] / Ю. М. Лопатинський // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Економіка. – Чернівці : Рута, 2005. – Випуск 233. – С. 37-42.
12. Ляшенко, В. И. Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты [Текст] / В. И. Ляшенко. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2006. – 668 с.
13. Малік М.Й. Институціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність [Текст] / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 132-139.
14. Мороз, О. О. Институціональна система аграрної економіки України: [монографія] / О. О. Мороз. – Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2006. – 438 с.
15. Прокопа, І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку [Текст] / І. Прокопа // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 50-59.
16. Прутська, О. О. Фактор влади в економіці [Текст] / О. О. Прутська // Підприємство, господарство і право. – 2003. – №2. – С. 126-129.
17. Шпикуляк, О. Г. Институціональне забезпечення розвитку та регулювання аграрного ринку: аналітична оцінка [Текст] / О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 150-157.
18. Кирилюк, Є. М. Методологія дослідження процесів трансформації економічних систем у сучасних теоріях [Текст] / Є. М. Кирилюк, А. М. Прошалкіна // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 172-179.
19. Гурнак, О. В. Особливості еволюційного підходу до дослідження економічних систем [Текст] / О. В. Гурнак // Вісник економічної науки України. – 2011. – № 2. – С. 32-34.
20. Лукша, П. О. Самовоспроизводство в эволюционной экономике [Текст] / П. О. Лукша. – СПб. : Алетей, 2009. – 208 с.
21. Трансформаційна економіка [Текст] / [Савчук В. С., Зайцев Ю. К., Малий І. Й. та ін.] ; / В. С. Савчук, Ю. К. Зайцев. – К. : КНЕУ, 2006. – 612 с.

-
22. Говра, Д. Социальные институты [Текст] / Д. Говра // Регион. Экономика, политика, идеология. – 1999. – № 1. – С. 14-18.
  23. Чернецький, Ю. Сучасний соціологічний інституціоналізм і «нова економічна соціологія» як напрями дослідження проблем економіки [Текст] / Ю. Чернецький // Економіка України. – 2004. – № 5. – С. 62-68.
  24. Індекс інвестиційної привабливості України [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.eba.com.ua.

References

1. Alchian, A. (1958). *Private Property and the Relative Cost of Tenure*. Public Stake in Union Power, Bradley.
2. Veblen, T. (1984). *Teorija prazdnogo klasa* [Theory of the Leisure Class]. Moscow : Progress.
3. Hamilton, W. (1932). *Institution. Encyclopedia of the Social Sciences*, N.-Y., vol. VIII, pp. 84.
4. Nort, D. (1997). *Instituty, institucional'nye izmeneniya i funkcionirovanie jekonomiki*, [Institutes, institutional changes and economy functioning]. Moscow : Fond jekonomicheskoy knigi Nachala.
5. Polterovich, V. *Stratigii modernizacii, intituty i koalicii* [Modernization strategy, Institutes and coalition]. Retrieved from: <http://www.institutiones.com/strategies>.
6. Uil'jamson, O. (1996). *Jekonomicheskie instituty kapitalizma. Firmy, rynki, otnoshencheskaja kontraktacija* [Economic Institutions of Capitalism. Firms, markets, relational of contracting]. SPb., Lenizdat.
7. Hodgson, J. M. (1998). Economics and institutions. In *A Manifesto for Modern Institutional Economics*. Cambridge and Philadelphia, Polity Press and University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
8. Arkhiereiev, S. I. (2003). *Transaktsijnyj sektor ekonomiky Ukrainy* [Transactional sector of Ukraine]. KhV NISD, Harkiv, Ukraine.
9. Hrytsenko, A. A. (2005). Ynstytutsional'naia arkhitektynka: ob'ekt, teoriya y metodolohiya [Institutional architectonic: the object, the theory and methodology], *Postsovetskyj ynstytutsyonalizm*. Donetsk : Kashtan.
10. Dement'ev, V. (2003). *Vlast' : jekonomicheskij analiz. Osnovy jekonomicheskoy teorii vlasti* [Power: An Economic Analysis. Basic economic theory of power]. Doneck : Kashtan.
11. Lopatyns'kyj, Yu. M. (2005). *Synerhetychni skladovi instytutsional'noi transformatsii ahrarnoi systemy* [Synergistic components of the institutional transformation of agricultural systems]. Chernivtsi : Ruta.
12. Liashenko, V. Y. (2006). *Rehulyrovanye razvytyia ekonomicheskikh system: teoriya, rezhymy, ynstytuty* [Regulation of development of economic systems: theory, regimes, institutions]. Donetsk : YEP NAN Ukrainy.
13. Malik, M. J. and Shpykuliak, O. G. (2010). Instytutsionalizatsiia ahrarnoho pidpriemnytstva: transformatsiia ta efektyvnist' [The institutionalization of the agricultural business, transformation and efficiency]. *Ekonomika APK*, 7, 132-139.
14. Moroz, O. O. (2006). *Instytutsial'na systema ahrarnoi ekonomiky Ukrainy* [Institutional System of Agricultural Economics Ukraine]. Vinnytsia : UNIVERSUM.
15. Prokopa, I. (2007). Sil's'ki terytorii Ukrainy: doslidzhennia i rehulivannia rozvytku [Rural areas in Ukraine: research and development regulation]. *Ekonomika Ukrainy*, 6, 50-59.
16. Pruts'ka, O. O. (2003). Faktor vlady v ekonomitsi [Factor of power in the economy]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 2, 126-129.
17. Shpykuliak, O. H. (2010). Instytutsional'ne zabezpechennia rozvytku ta rehulivannia ahrarnoho rynku: analitychna otsinka [Institutional ensure of development and regulation of the agricultural market: analytical assessment], *Ekonomika APK*, 4, 150-157.
18. Kyryliuk, Ye. M. and Proshalkina, A. M. (2011). Metodolohiia doslidzhennia protsesiv transformatsii ekonomichnykh system u suchasnykh teoriiakh [Methodology of research of the transformation of economic systems in modern theories]. *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, 4, 172-179.
19. Hurnak, O. V. (2011). Osoblyvosti evoliutsijnogo pidkhodu do doslidzhennia ekonomichnykh system [Features of evolutionary approach to the study of economic systems]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2, 32-34.
20. Luksha, P. O. (2009). *Samovosproizvodstvo v jevoljucionnoj jekonomike* [Self-reproduction in the evolutionary economics]. SPb : Aletejja.
21. Savchuk, V. S., Zajtsev, Yu. K. and Malyj, I. J. (2006). *Transformatsijna ekonomika* [Transformational Economy]. Kyiv : KNEU.
22. Govra, D. (1999). Social'nye instituty [Social institutions]. *Region, Jekonomika, politika, ideologija*, 1, 14-18.
23. Chernets'kyj, Yu. (2004). Suchasnyj sotsiolohichnyj instytutsionalizm i "nova ekonomichna sotsiolohiia" iak napriamy doslidzhennia problem ekonomiky [Modern sociological institutionalism and "new economic sociology" as areas of research economic issues]. *Ekonomika Ukrainy*, 5, 62-68.
24. *Indeks investytsynoyi pryvablyvosti Ukrainy* (2015). Retrieved from : www.eba.com.ua.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2016 р.

Олег Андрійович ЛЕГКИЙ

аспірант,
кафедра міжнародного менеджменту і маркетингу,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: lagoonmysterio@ukr.net

Олександра Богданівна МАРЦІНКОВСЬКА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління персоналом і регіональної економіки,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: sandram@myrambler.ru

ОСНОВНІ ТРЕНДИ КОМУНІКАЦІЙНИХ КАНАЛІВ НА РИНКУ ІННОВАЦІЙНИХ ТОВАРІВ

Легкий, О. А. Основні тренди комунікаційних каналів на ринку інноваційних товарів [Текст] / Олег Андрійович Легкий, Олександра Богданівна Марцінковська // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 45-51. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Проведено огляд комунікаційної політики принципово нових товарів та послуг на світових ринках, продуцентів так званих «синіх океанів»; проаналізовано маркетинговий інструментарій конкретних інноваційних товарів, його класичні та новітні аспекти, а також результат його застосування; на прикладі Vocaloid™ означено явище «мультиплікатора зусиль щодо просування» як особливої форми мережевого маркетингу, в зазначеному випадку – неагресивного за своєю природою, ефективного у цифрову еру без географічних обмежень чи необхідності додаткових досліджень та нескладного у реалізації; визначено позитивні й негативні сторони краудфаундингу як специфічної бізнес-моделі підприємницької діяльності, його особливості в контексті колективного інвестиційного фільтра та альтернативи корпоративній моделі виробництва; розглянуто приклад запропонованої автором моделі комунікацій СВС, що розглядає бізнес або як посередника між комунікаційними каналами споживачів (також у вигляді платформи чи ресурсу), або як залежного від них; зазначено явище соціального позиціонування компаній, що передбачає трансформацію класичних PR-завдань у зв'язку із сучасним станом парадигми цифрового маркетингу; у розвитку цифрового маркетингу виокремлено блогінг, зокрема у сегменті B2B, візуальний маркетинг та цифровий прямий маркетинг; підкреслено комунікаційні зміни в інформаційному полі бізнес-середовищ через висвітлення моделі новітнього мережевого підприємства в контексті індивідуалізації попиту та кастомізації виробництва.

Ключові слова: маркетингова політика; просування товару-новинки; краудфаундинг; бізнес-модель; мультиплікатор просування; комунікаційні канали; цифровий маркетинг; візуальний маркетинг; соціальне позиціонування; СВС; інноваційний товар.

Oleh Andriyovych LEHKYY

PhD Student,
Department of International Management and Marketing,
Ternopil National Economic University
E-mail: lagoonmysterio@ukr.net

Oleksandra Bohdanivna MARTSINKOV'S'KA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Personnel Management and Regional Economy,
Ternopil National Economic University
E-mail: sandram@myrambler.ru

MAIN TRENDS OF COMMUNICATIONAL CHANNELS ON INNOVATIVE GOODS MARKET

Abstract

A review of the communication policy of innovative products and services on world markets, so-called "blue oceans", is conducted. The specific marketing tools of innovative products in their classical and modern aspects are analyzed as well as the result of their usage. On the example of Vocaloid™, "promotional efforts multiplier" phenomenon is defined as a special form of network marketing, in this case it is non-aggressive by its nature, effective in the digital era without geographical limitations or the need for additional research and simple in its implementation. Positive and negative aspects of crowdfunding as a specific business model of entrepreneurship are defined, especially in the context of collective investment filter phenomenon and as alternative corporate model of production. The example of the CBC model, proposed by the author, determining business or being as an intermediary between the customers' communication channels (also as a platform or resource) or as dependent on them, is considered. The phenomenon of social positioning of companies is described in the case of transformation classic PR-tasks regarding with the current state of digital marketing paradigm. In the development of digital marketing it has been singled out the blogging in particular in the B2B segment, visual marketing and digital direct marketing. The communicational changes in the informational field of the business environment are highlighted through the coverage of a modern network company model within individualization of supply and customization of production.

Keywords: *marketing policy; product promotions, new products; crowdfunding; business model; promotion multiplier; communication channels; digital marketing; visual marketing; social positioning; CBC; innovative product.*

JEL classification: M13, M31, M37

Вступ

Науково-технічний прогрес на сьогодні відкриває та створює абсолютно нові потреби споживачів або ж виводить наявні на якісно новий рівень. І якщо постулати парадигми соціально-етичного маркетингу залишатимуться актуальними в контексті розглядання маркетингу як філософії ведення бізнесу, то певні установлені прийоми та методи комплексу маркетингу не завжди даватимуть очікуваний результат на цільовому ринку.

Принципово нові інструменти маркетингової комунікаційної політики, революційні форми ведення бізнесу та способи залучення споживачів створюються завдяки динамічному розвитку цифрового маркетингу.

Вагомий внесок у розвиток теорії цифрової комунікаційної політики через свої наукові видання здійснили такі вчені та фахівці-практики, як Д. Кар, Е. Коба, М. Матвіїв та інші. Новітні моделі бізнес-діяльності вивчали І. Васильчук, І. Кірія, К. Лаутон, Д. Мар, Д. Чевфі.

Мета та завдання статті

Тому метою нашої статті є огляд низки принципово нових товарів чи послуг та кроків, які забезпечили їхній успіх на ринку; визначити, чи підходить класичний маркетинговий інструментарій під такі блага, чи спрацьовують принципово нові підходи. А також варто провести огляд тенденцій, які будуть визначати глобальні настрої в маркетинговому середовищі, що стосуються маркетингових комунікацій, передусім цифрового характеру. Варто зазначити, що при розгляді кожного окремого прикладу ставиться завдання виокремити сучасний інструмент маркетингової комунікаційної політики, який матиме високий потенціал застосування.

За визначенням ділового словника компанії WebFinance, інноваційним товаром виступає розробка й впровадження на ринок нового, переробленого або значно вдосконаленого товару чи послуги [1].

На нашу думку, огляд варто розпочати із аналізу створення та промоції вже культового ідола для нішового сегменту меломанів (в основному – для регіонів Азії), співачки Hatsune Miku, що в перекладі з японської означає «перший звук майбутнього». І не дарма цей суб'єкт має таку назву, адже він не є живою людиною – музичні записи створені за допомогою японського музичного редактора-синтезатора Vocaloid™, який за допомогою звукової бази даних та роботи композиторів продукує якісний товар музичної індустрії.

Якщо не брати до уваги сам характер «виконавиці», просування звукозаписів йшло згідно з канонами сучасного маркетингу музичної індустрії: насправді якісний продукт, яскрава назва, активне просування в мережі, як наслідок – зростання популярності та приваблення композиторів й продюсерів, створення кліпів [2].

Більше того, Hatsune Miku отримала й останній необхідний компонент – локалізацію: спеціально розроблені 3D технології й голограми дозволили проводити концерти. Із часу створення (середина 2007 року) цього феномену популярність розвивалась не лише кількісно, але і якісно: у 2009 році про Hatsune Miku вже заговорили в Європі та США, в 2012 року в Токіо відбувся виступ із симфонічним оркестром, а в 2013 деякі пісні були перекладені англійською. Симфонія за участю виконавиці – вагомий крок для розробників та продюсерів Vocaloid™ на полі зовсім нового жанру, жанру консервативного за замовчуванням.

Результат роботи маркетологів над успішністю синтетичного суб'єкту музичної індустрії доцільно простежити на основі даних трендового аналізу пошукових запитів Google: висновок – товар є надпопулярним [3].

Проте найголовнішим є специфіка комунікаційних каналів – посередників, через які надходить необхідна інформація – цього товару [1]. Адже за характером Hatsune Miku є результатом (тепер – певною версією) програми, яка є у продажі. Тому при наявності знань із музичних категорій та після ознайомлення із програмою, користувач сам зможе створювати композиції як заманеться із наявним голосом, пропонувати їх, створювати аматорські кліпи та поширювати це все, що виступає своєрідним мультиплікатором зусиль по просуванню та рекламі конкретного, дещо схожим за певними особливостями із мережевим маркетингом (перетворення клієнтів у дистриб'юторів).

Констатуємо той факт, що причетність кінцевих споживачів до розробки, вдосконалення, специфічної модифікації товару виступає вагомою складовою маркетингової політики (як свого часу це було із феноменом «сарафанного радіо») фірми на сьогодні, звісно, при можливості впровадження такого елемента.

Як демонструє зазначений приклад, хоч і характер цього продукту сфери культури, музичної індустрії є відмінним від 99 % інших виконавців (тобто, власне, виконавця немає), корисність у плані задоволення потреб є значною, а для деяких сегментів – й вищою від аналогів. Але не варто забувати, що це продукт японського соціуму, який за характером відкрито ставиться до різного роду новинок, які можуть здаватися дивними на перший погляд, та послідовно втілює інноваційний розвиток у більшості сфер життя.

Проте можна зробити висновок, що в тому випадку, якщо для задоволення потреби інноваційний продукт може не мати ознак конкурентів, але він є якісним, і споживча цінність на належному рівні, для нього може підійти стандартний комплекс маркетингу.

Продовжити аналіз доцільно з товару, який, попри його унікальні характеристики та можливості у використанні, готується до серійного запуску в певному вузькому ринковому сегменті, а саме – окуляри віртуальної реальності «OculusRift». За анонсом цього продукту описи «повного занурення» у віртуальний світ письменників-фантастів виглядають доволі правдоподібними.

Тут варто зауважити, що сам товар є допоміжним пристроєм, для функціонування якого необхідна певна платформа (ПК). Загальна сума інвестицій становила близько 100 млн дол. США, проте запуск серійного виробництва відкладався тривалий час, і натомість компанію купила Facebook вже за 2 млрд дол.

Новини, які стосувалися розробки товару, створювали справжній ажіотаж, прототипи демонструвалися на тематичних виставках (а також тестувалися охочими), що було досить розумним кроком: згідно з Ф. Котлером, при появі новинки багато потенційних покупців так і будуть перебувати на етапі цікавості, не переходячи до власне придбання через різноманітні причини [4]. Але щодо тестів теж варто бути обережними – обманутий вестибулярний апарат й зір адаптовуються близько 30 хвилин до цього товару.

Наразі ж значний рівень багатообіцяючого ажіотажу, відкладання серійного виробництва до першого кварталу 2016 року сформували вже неоднозначне ставлення до товару, а разом з останніми новинами (компанія-розробник (під патронатом Facebook купила ще дві невеликі фірми – «13thLab» й «NimbleVR»,

---

які займаються надточним моделюванням тривимірних об'єктів із реального світу та в режимі реального часу, а також систему керування віртуальною реальністю за допомогою рук (відповідно)), все частіше почали з'являтися негативні відгуки потенційних споживачів, які вважають, що краще б компанія запустила декілька заводів для масового виробництва, ніж ще більше завищувала планку кінцевих можливостей продукту.

Наступні новини ще більше дратують споживачів: компанія оптимізує вагу товару, а проти неї вже подано декілька судових позовів. Скептицизм помітний і в ставленні до Facebook, який, мабуть, нав'яже безліч нововведень для соціалізації та інтеграції із однойменною мережею.

Також окуляри можуть влаштувати бум на ринку в перші терміни офіційного й широкого продажу, але за відсутності великої кількості товарів-комплементів (програм та ігрових продуктів AAA-класу) попит різко впаде, якщо ще взяти до уваги розробку конкурентами простішого альтернативного варіанту та додавання деяких функцій у вже розповсюджені GoogleGlass.

Тут ми бачимо помилку виробничого планування й маркетингу багатьох кікстартерських проектів (щодо зміни концепції товару при отриманні інвестицій), адже ідея отримала фінансування за допомогою краудфаундингу і стала одним із найуспішніших кікстартерів.

Проте варто зауважити, що наразі політика Facebook налаштована на максимальну лояльність споживачів: товар іде у сукупності із усім необхідним обладнанням (за 599 дол. США), а усім вкладникам з кікстартеру, які профінансували внесками по 300 дол. США на стадії ранньої розробки, дістається безкоштовно [5].

Краудфаундинг (буквально з англ. «заснування юрбою») – залучення коштів небайдужих, проте сторонніх осіб до розробки певного проекту, та кікстартери (як вид такого проекту та однойменний сайт (а також його аналоги), який надає послуги по інформуванні громадськості щодо збору коштів, забезпечує гарантії та ін.) на протигагу великим компаніям виступають тією конкурентною силою, яка надає шанс для ідеї завоювати ринок ще до випуску продукту, отримавши кошти споживачів авансом за символічну винагороду згодом (продукт зі знижкою, першочерговий продаж, сувеніри, знайомство із розробниками тощо) [1].

З одного боку, цей феномен можна вважати виграшним: якщо є в наявності хороша ідея та технічні передумови – потенційний споживач профінансує продукт, який йому до вподоби. Поєднуючи креативність колективів й аудиторію, ця платформа дозволяє запустити проекти, які в іншому випадку, можливо, не побачили б світ або значно змінилися через тиск видавця. Саме в такому випадку цифровий маркетинг (вважаємо за доречне використати дефініцію Матвіїва М. Я.) – використання всіх можливих форм цифрових каналів для просування фірми та її товару – є ключовим чинником стратегії щодо впровадження розробки [6].

Проте, з іншого ж боку, окремі фахівці схиляються до думки, що ця бізнес-модель є регресом підприємницької діяльності, адже при подібному «інвестиційному жебракуванні» в результаті виявляється відсутність досвіду як планувального (загалом та конкретно фінансового) і маркетингового, так банально і проектного менеджменту, відсутність гарантій для вкладників щодо використання їхніх коштів, якості продукту на виході та взагалі його запуску на ринок.

Хоча на кікстартер вже прийшли і великі компанії, які небезпідставно вважають, що отримують тут безкоштовний маркетинг, фінансові ресурси, а також зворотний зв'язок, але наразі «випускники» проекту підтримують планку 20 % успішних продуктів, які не розчарували вкладників. Проте можна припустити, що частина провалів трапляється через сам суспільний актив, який фінансує провальні проекти і оминає ті, в яких є потенціал. Васильчук І. П., аналізуючи праці Лаутона К. та Мара Д., зазначає про унікальну здатність колективної співпраці до збільшення масштабів у контексті сили «натовпу», що проявляється не тільки в тому, щоб отримати доступ до ідей, а й у можливості використання колективної мудрості для створення механізму сортування та відбору, що забезпечує його масштабність. Тому вітчизняний дослідник приходять до висновку, що важливою перевагою краудфандингу є вдосконалення процесу управління проектом та підвищення його ефективності за допомогою зворотного зв'язку, комунікаційні можливості якого значно підвищилися внаслідок застосування Інтернет-технологій. За таких умов значна частина функцій моніторингу реалізації проекту передається інвесторам [7]. Доцільно проілюструвати переваги та недоліки краудфаундингу (див. табл. 1).

Аналізуючи подану вище інформацію у комплексі, акцентуємо увагу на рівні економічної грамотності населення, комерційну діяльність якого ще важко назвати повноцінним підприємництвом: професіонали в індустрії комп'ютерних ігор чи загалом цифрових розробок продають свої здобутки та пропонують послуги іншим користувачам за досить значні реальні гроші, при чому наново для себе відкривають такі явища, як місце торгівлі (навіть і у віртуальному світі), ціновий демпінг, монополістична змова, етапи життєвого циклу товару тощо.

Якщо ж продовжити тему збору фінансування незалежних проектів, то команди чи індивідууми недооцінюють значення бізнес-плану, концепцій фінансового менеджменту, класичних постулатів маркетингу; для них доцільно було б або витратити деякі кошти на консалтинг, або ж мінімально

збагатити свої економічні знання в ключових сферах, що може бути потенційним ринком для надавачів освітніх послуг, різного роду консультантів.

Таблиця 1. Переваги та недоліки краудфандингу*

Переваги	Недоліки
Широке коло інвесторів	Недосвідчені інвестори
Стимулювання конкуренції	Низька якість більшої частини продуктів
Шанс для втілення ідеї	Зміна першочергової задумки через нестачу або надлишок коштів
Зв'язок з аудиторією, робота на замовлення	Відсутність чіткого фінансового, проектного та маркетингового менеджменту
Бонуси першим вкладникам, унікальні пропозиції, що ранжуються залежно від розміру інвестицій	Незавершені механізми двосторонніх гарантій

* Сформовано автором

Наступним логічним пунктом аналізу буде огляд іншого роду залучення користувачів у різноманітні бізнес-моделі. І якщо раніше це була система монетизації програмних продуктів чи соціальних мереж, що схожа на докуповування модифікацій/аксесуарів матеріального товару, то зараз можна говорити, за аналогією моделей B2B та B2C, про СВС (customer-business-customer) модель. Описаний вище краудфандинг і буде прикладом такої схеми (рис. 1).

Рис. 1. Бізнес-модель СВС*

*Розроблено автором самостійно

А найяскравішим прикладом такого підходу буде найпопулярніший сервіс відеохостингу та стрімінгу – You Tube. Розглянемо аспекти комунікаційного каналу для компанії, яка хоче розмістити рекламу на цьому сайті на прикладі вузькосегментного товару. Візьмемо для цього вищезгадане програмне забезпечення Vocaloid:

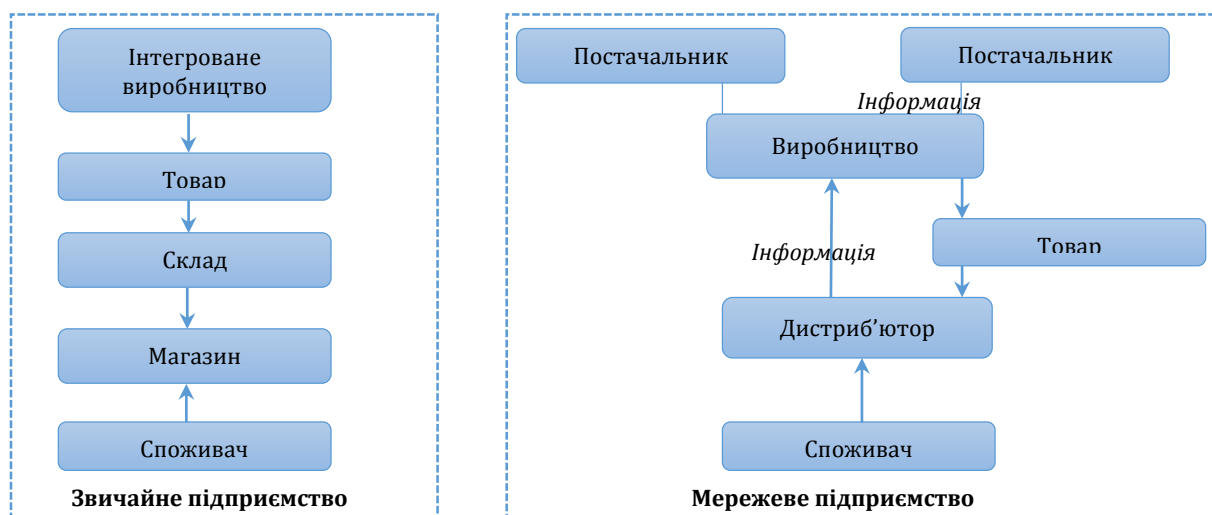
- після укладання договору реклами можуть обратитися популярні відео цієї сфери: офіційні музичні записи, концерти, поради для користувачів, музикантів тощо;
- як наслідок – реєстр тих, хто переглянув/ прокоментував/ відзначив відео;
- при схожості хештегів чи категорій тих відео, які завантажуються цими особами (аматорських кліпів чи теж наочних порад у використанні, вебінарів), – демонстрування реклами вже у них для старих і нових глядачів.

Як бачимо, з одного боку, ми маємо вже виокремлений ринковий сегмент та прогресивне поширення рекламної інформації між тими ж потенційними споживачами, з іншого боку, стимулювання самим хостингом You Tube продукувати якісні ролики та збільшувати кількість переглядів, за що передбачається матеріальна винагорода автору. Талановиті споживачі отримують кошти, рекламна кампанія – простір, а You Tube – і те, й інше.

Цей феномен можна вважати унікальним відгалуженням мережевого маркетингу, який є неагресивним за своєю природою, ефективним у цифрову еру без географічних обмежень чи необхідності додаткових досліджень та нескладним у реалізації.

Тому в контексті такої індивідуалізації попиту змінює свою форму розподіл маркетингового бюджету: загалом Інтернет-реклама у 2015 році, за прогнозами агентства цифрового маркетингу WebDAMSolutions, охопить 25 % від загального обсягу маркетингових бюджетів [8]. А основним трендом стає обов'язкова наявність візуального маркетингу.

Дослідник комунікацій та медіа Кірія І. В. наголошує на трансформації також і реального сектору для споживчого ринку і наводить модель новітнього мережевого підприємства (рис. 2).

Рис. 2. Звичайне підприємство та мережеве підприємство [9]

Ця модель виникла через явища індивідуалізації попиту та кастомізації виробництва, а бізнес-глобальність виступила фундаментом для формування підприємств нового типу. Адаптивні вагомості зміни стосуються бажання покупців стати частиною бренду. Споживачі не тільки цікавляться продукцією, вони хочуть отримувати цікаву інформацію про бізнес, бренд, керівника компанії. Створити повноцінну комунікацію дозволяють соціальні мережі. За даними HUBSPOT, бюджет, передбачений на маркетинг за допомогою соціальних мереж, подвоїться впродовж наступних 5 років. Уже сьогодні навіть B2B-компанії, які ведуть власні блоги, знаходять на 67 % більше потенційних клієнтів, ніж ті, які не публікують матеріали в блогах (дані MarketingTechBlog) [10]. Тобто, можна говорити про феномен соціального позиціонування суб'єктів економічної діяльності, а також про звернення до елементів так званого партизанського маркетингу (до якого, власне, і належить блогінг).

Висновки та перспективи подальших розвідок

На підставі наведених вище аргументів доцільно зазначити наступне:

- причетність кінцевих споживачів до розробки, вдосконалення чи специфічної модифікації товару нині виступає ваговою складовою маркетингової політики фірми, своєрідним мультиплікатором зусиль по просуванню та рекламі певного бренду, дещо схожим за певними особливостями із мережевим маркетингом (перетворення клієнтів у дистриб'юторів);
- якщо для задоволення потреби інноваційний продукт може не мати ознак конкурентів, але він є якісним, і споживча цінність на належному рівні, для нього може підійти стандартний комплекс маркетингу;
- краудфандинг дозволяє потенційному споживачу профінансувати продукт, який йому до вподоби; поєднуючи креативність колективів й аудиторію, ця бізнес-модель дозволяє запустити проекти, які в іншому випадку, можливо, не побачили б світ або зазнали сильних змін через тиск видавця; проте, з іншого боку, побутує твердження, що ця бізнес-модель є регресом підприємницької діяльності, адже при подібному «інвестиційному жебракуванні» в результаті виявляється відсутність досвіду як і планувального (загалом та конкретно фінансового) й маркетингового, так банально і проектного менеджменту, відсутність гарантій для вкладників щодо використання їхніх коштів, якості продукту на виході та взагалі його запуску на ринок;
- краудфандингові команди чи індивідууми недооцінюють значення бізнес-плану, концепцій фінансового менеджменту, класичних постулатів маркетингу; для них доцільно було б або витратити деякі кошти на консалтинг, або ж мінімально збагатити свої економічні знання в ключових сферах – це може бути потенційним ринком для надавачів освітніх послуг, різного роду консультантів;
- за аналогією моделей B2B та B2C, зауважуємо про зростання популярності гібридної моделі СВС (customer-business-customer), яка є унікальним відгалуженням мережевого маркетингу, неагресивною за своєю природою, ефективною в цифрову еру без географічних обмежень чи необхідності додаткових досліджень та нескладною у реалізації; а феномен соціального позиціонування суб'єктів економічної діяльності збагачує потенціал цієї форми залучення споживачів.

Список літератури

1. Business definitions [Електронний ресурс] Business dictionary on-line by WebFinance team. – Режим доступу: <http://www.businessdictionary.com>.
2. Karr, D. Digital Marketing and SEO for Bands and Musicians [Електронний ресурс] / Douglas Karr // MarketingTechBlog. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.marketingtechblog.com/band-musician-online-marketing-seo>.
3. Динаміка популярності Hatsune Miku [Електронний ресурс] // Google Trends. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.google.ru/trends/explore#q=初音ミク,AKB48,Gackt&geo=JP&cmpt=q>.
4. Котлер, Ф. Основы маркетинга [Текст] / Ф.Котлер; [пер. с англ. Е. М. Пеньковой]. – М.: Прогресс, 1990. – 736 с. – С. 204.
5. Козлов, А. Oculus Rift слишком дорогою? Тогда он вам не нужен [Електронний ресурс] / Артемий Козлов // Игромания. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.igromania.ru/articles/567957/Oculus_Rift_slishkom_dorogoi_Togda_on_vam_ne_nuzhen.htm.
6. Матвіїв, М. Я. Формування цифрового маркетингу підприємств [Текст] / М. Я. Матвіїв // Ефективність державного управління. – 2014. – Випуск 4,1. – С. 252-262.
7. Васильчук, І. П. Краудфандінг як феномен постіндустріальної економіки [Текст] / І. П. Васильчук // Ефективна економіка». – 2013. – №11.
8. Chaffey, D. The State of Digital Marketing 2015 [Електронний ресурс] / Dave Chaffey // Smartinsights. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.smartinsights.com/managing-digital-marketing/marketing-innovation/state-of-digital-marketing/>.
9. Кирия, И. В. История и теория медиа [Електронний ресурс] / Илья Вадимович Кирия // Coursera. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.coursera.org/course/media>.
10. Коба, Е. Тренды digital-маркетинга [Електронний ресурс] / Е. Коба. // Портал Reklamonster – обзор рынка интернет-рекламы. – Режим доступу: <http://reklamonstr.com/archives/17199>.

References

1. Business definitions on *Business dictionary on-line by WebFinance team*. (n.d.). Retrieved February 24, 2016, from <http://www.businessdictionary.com>.
2. Karr, D. (2015). *Digital Marketing and SEO for Bands and Musicians*. Retrieved February 24, 2016, from <https://www.marketingtechblog.com/band-musician-online-marketing-seo>.
3. *Popularity dynamics of Hatsune Miku – Google trends*. (n.d.). Retrieved February 24, 2016, from <http://www.google.ru/trends/explore#q=初音ミク,AKB48,Gackt&geo=JP&cmpt=q>.
4. Kotler, P. (1990). *Osnovy marketynga*. Moscow: Progres.
5. Kozlov, A. (2016). *Oculus Rift slyshkom dorohoy? Togda on vam ne nuzhen*. Retrieved February 24, 2016, from http://www.igromania.ru/articles/567957/Oculus_Rift_slishkom_dorogoi_Togda_on_vam_ne_nuzhen.htm.
6. Matviiv, M. (2014). Formyvannia cyfrovogo marketyngy pidpriemstv. *Efektivnist Derzhavnogo Upravlinnia*, (41), 252-262.
7. Vasylchuk, I. (2013). Crowdfunding jak fenomen postindustrialnoi ekonomiky. *Efektivna Ekonomika*, (11). Retrieved February 24, 2016, from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2500>.
8. Chaffey, D. (2015). *The State of Digital Marketing 2015*. Retrieved February 24, 2016, from <http://www.smartinsights.com/managing-digital-marketing/marketing-innovation/state-of-digital-marketing>.
9. Kyryia, I. (2013). *Istoryya y teoriya media*. Retrieved February 24, 2016, from <https://www.coursera.org/course/media>.
10. Coba, E. (2014). *Trendy digital-marketynga*. Retrieved February 24, 2016, from <http://reklamonstr.com/archives/17199>.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2016 р.

Ирина Анатольевна МАРКИНА

доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры менеджмента,
Полтавская государственная аграрная академия
E-mail: iriska7@ukr.net

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ВНУТРЕННЕЙ ТОРГОВЛИ

Маркина, И. А. Социально-экономическая сущность внутренней торговли [Текст] / Ирина Анатольевна Маркина // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 52-59. – ISSN 1993-0259.

Аннотация

Введение. В условиях евроинтеграционных изменений национальной экономики особое значение приобретает решение проблем трансформации системы внутренней торговли. Именно поэтому изучение, обобщение и разработка рекомендаций и предложений по решению проблемы формирования эффективной системы внутренней торговли приобретает особую актуальность. С учетом значения внутренней торговли для развития национальной экономики не только на внутреннем, но и на внешнем рынке, она наделена не только экономической, но и социальной сущностью. Именно этот аспект требует более подробного изучения для осознания сущности внутренней торговли с экономической и социальной точек зрения.

Цель. Главной целью данного исследования является определение социально-экономической сущности внутренней торговли

Метод (методология). Методическим инструментарием данного исследования являлся: контент-анализ результатов исследований ученых-экономистов, метод синтеза, метод обобщения и др.

Результаты. Подводя итог результатов проведенного исследования, можно прийти к следующим выводам: внутренняя торговля охватывает всю торговую деятельность на внутреннем национальном рынке – от оптовых закупок товаров у производителей к их розничной реализации потребителям и, при этом, выполняет функции предоставления услуг на рынке этим двум сторонам при подписании ими сделок; развитие внутренней торговли в Украине на современном этапе проходит в условиях изменения формата международных экономических отношений и европейской интеграции, вызывает трансформацию системы этого вида экономической деятельности. Поэтому внутренняя торговля имеет как экономическую, так и социальную сущность и, соответственно, выполняет как экономические, так и социальные функции, реализация которых позволяет решить проблемы экономического и социального порядка. При этом причиной обострения проблем в экономической и социальных сферах можно считать проблемы институционального порядка, связанные с неэффективностью регулирования процессов в торговле и некачественного управления ими со стороны государственных органов.

Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является исследование трансформации системы внутренней торговли с целью четкого определения проблем развития социально-экономических систем разного уровня, проведение диагностики состояния изменений в самой системе. Решение этой научно-практической задачи предопределяет необходимость отбора показателей, характеризующих влияние факторов и состояние каждой из подсистем системы внутренней торговли.

Ключевые слова: система внутренней торговли; социально-экономическая система; национальный рынок; внутренняя торговля; социальная сфера; экономическая деятельность.

Iryna Anatoliyivna MARKINA

Doctor of Sciences (Economics),

Professor,

Department of Management,

Poltava State Agrarian Academy

E-mail: iriska7@ukr.net

SOCIAL AND ECONOMIC ESSENCE OF INTERNAL TRADE

Abstract

Introduction. In the context of European integration changes in the national economy particularly important the solution of internal trade system transformation problems becomes very important. That is why the study, review and development of recommendations and proposals that are addressed to the issue of forming an effective system of internal trade are of particular relevance. Taking into consideration the importance of domestic trade for the development of the national economy not only in domestic but also in the foreign market, we should say that it is endowed with not only an economic but also a social entity. This aspect requires a more detailed study for understanding the essence of domestic trade from an economic and social point of view.

Purpose. The main objective of this study is to determine the social and economic essence of domestic trade.

The method (methodology). Methodological tools of this study are as the following ones: a content analysis of the results of research scientists and economists, synthesis method, synthesis and others.

Results. Summing up the results of the study, we have come to the following conclusions: domestic trade covers all trading activity in the domestic national market – from bulk purchase of goods from manufacturers to their retail sale to consumers, at the same time. It serves as the provision of services in the market of the two parties at the signing their transactions. The development of domestic trade in Ukraine at the present stage takes place in the context of changing the format of International Economic Relations and European Integration.

Therefore, internal trade has both economic and social nature and, accordingly, serves both economic and social functions, the implementation of which can solve the problems of economic and social order. In this case, the reason for the increasing challenges in the economic and social spheres can be considered as institutional order problems related to the inefficiency of the regulatory process in trade and poor quality management on the part of state bodies.

Prospects for further research in this direction can be determined as the necessity to study transformation of the domestic trade system in order to clearly define the problems of social and economic systems of various levels, conduct diagnostics state changes in the system itself. The solution to this scientific and practical task predetermine the necessity of the selection of indicators characterizing the influence of factors and condition of each of the internal trading system and subsystems.

Keywords: system of internal trade; economic and social system; the national market; internal trade; social services; economic activities.

JEL classification: P23, F17

Введение

В условиях евроинтеграционных изменений национальной экономики особое значение приобретает решение проблем трансформации системы внутренней торговли.

Исторический опыт свидетельствует о том, что в условиях международной экономической интеграции и трансформации международных экономических отношений в любой стране, независимо от степени ее социально-экономического развития, трансформируются и торговые отношения между производителями, потребителями и посредниками в процессе реализации и приобретения товаров и услуг на внутреннем национальном рынке. В свою очередь, именно развитие торговли на этом этапе позволяет национальной экономике любой страны в как можно кратчайшие сроки приспособиться к требованиям международного товарного рынка и выйти на достойный уровень конкурентоспособности на нем, поскольку: торговля по своей сути является важным условием экономического роста страны мирового сообщества; главной движущей силой развития мировой экономики и экономической интеграции различных стран является либерализация мировой торговли при том, что именно внутриотраслевая торговля отражает экономическую интеграцию страны.

По мнению Джефри Сакса, торговля является основным и центральным звеном мировых хозяйственных связей, а международная торговля вообще составляет 80,0 % всех международных экономических отношений между странами [1, с. 13].

В исследованиях В. М. Гееца и А. А. Мазараки предоставляются безапелляционные доказательства того, что на современном этапе развития национальных экономик «... все больше проявляется

экономическая взаимозависимость стран всего мира в результате возрастающего объема и разнообразия транспортных перемещений товаров ...», благодаря чему, по мнению этих ученых, «...торговля переходит в новое качественное состояние, характеризующееся ростом доли торговли в валовом национальном продукте (ВНП) стран, ускоренным объединением стран в зоны свободной торговли и т.д.» [2, с. 85]. Другой украинский ученый-экономист М. В. Чехунов констатирует, что из года в год увеличивается влияние торговли на формирование валового внутреннего продукта (ВВП) в странах, а сама сфера торговли и особенно внутренняя торговля стала важным объектом инвестиционных поступлений в страны в условиях их международной интеграции [3, с. 166].

Итак, подытоживая вышеизложенное, можно сделать вывод, что с учетом трансформации международных экономических отношений любой страны под влиянием глобализационных процессов, внутренняя торговля приобретает не меньшее значение для развития национальных экономик, чем международная (внешняя). Не является исключением и национальная экономика Украины, в которой произошли существенные трансформационные изменения после присоединения к Всемирной торговой организации (ВТО) в 2008 году и которая проходит трансформацию, связанную с евроинтеграционным процессом, на современном этапе. При этом обращает на себя внимание рост значения торговли для развития не только национальной экономики Украины именно в этих условиях, что подтверждено результатами исследований отечественных ученых-экономистов, но и аналитиков и зарубежных ученых, которыми изучался рост значения этой отрасли под влиянием аналогичных трансформационных процессов, связанных с развитием самих национальных экономик.

Так в исследованиях И. Крючковой и Е. Ясина отмечается, что в Украине происходит постоянный рост доли торговли в валовой добавленной стоимости, а главная причина заключается в том, что ускоренное развитие внутренней торговли является результатом общего экономического роста в стране [4, с. 238; 5, с. 16]. В свою очередь, А. А. Мазараки такую зависимость доказывает следующим образом: рост и совершенствование внутреннего рынка в значительной степени зависит от динамического и эффективного развития внутренней торговли, где торговля выполняет роль экономического двигателя для других отраслей, способствует непрерывности воспроизводственных процессов, осуществляет рыночное согласование потребительского спроса и предложения, обеспечивает эффективные народнохозяйственные, межрегиональные и, по нашему убеждению, межнациональные связи [2, с. 56]. По данным полевых исследований аналитиков, изучающих тенденции развития внутренней торговли в Украине и трансформационные процессы в ней [6, с. 153], именно рост и развитие рынка внутренней торговли, которые собственно и способствуют вышеперечисленным тенденциям по развитию национальной экономики, происходят благодаря трансформации самой системы осуществления торговых операций и внутренней торговли, а именно – структурным преобразованиям розничной торговли благодаря росту количества, доходов и прибылей в таких типах торговых предприятий, как гипермаркет, супермаркет и cash & carry, усилению региональных позиций таких региональных операторов розничной торговли, как «АТБ-маркет», «МЕТРО», «Пакко», Торговый Дом «Амстор», «Интер-маркет».

Таким образом, наряду с трансформацией самой национальной экономики и, соответственно, связанной с этим процессом трансформацией торговли как отрасли возникают изменения и на внутреннем торговом рынке и меняются формы и форматы внутренней торговли.

Перечисленные тенденции и безапелляционные аргументы в пользу развития внутренней торговли как «двигателя» развития национальных экономик в условиях трансформации международных отношений и евроинтеграции с научной точки зрения требуют раскрыть само понятие «внутренняя торговля», которое интерпретируется учеными по-разному. Так в частности: В. М. Геец и А. А. Мазараки склоняются к тому, что внутренняя торговля является соответствующим видом экономической деятельности, по КВЭД она определяется как «Оптовая и розничная торговля; торговля транспортными средствами; услуги по ремонту» и на сегодня является важной сферой национальной экономики, которая дает весомый вклад в производство ВВП и является одним из наиболее растущих сегментов украинской экономики [2, с. 54]; в проекте Закона Украины «О внутренней торговле» она трактуется как вид экономической деятельности в сфере товарного обращения, охватывающий куплю-продажу товаров партиями с целью дальнейшей их продажи конечному потребителю через розничную торговую сеть или для производственного потребления другими покупателями и предоставление связанных с этим торговых услуг [7, с. 2]; с точки зрения Н. Ю. Возияновой, внутренняя торговля является социально-институциональным феноменом рыночной экономики, в которой определяется организующая и социально-структурная природа институтов, где человек становится не силой, а ресурсом, интеллектуальным капиталом, источником конкурентного преимущества предприятия, которым необходимо управлять [8, с. 24]; И. А. Черныш считает, что внутренняя торговля является неотъемлемой составляющей существования экономического общества, через сеть объектов которой физические и юридические лица удовлетворяют подавляющее количество своих материальных, а во многих случаях – и нематериальных потребностей, и которая является тем средством, через которое граждане

обеспечивают свое неотъемлемое право на жизнь и здоровье путем покупки в торговых точках качественных и сбалансированных продуктов питания, предметов защиты от неблагоприятных погодных условий и т. д. [9, с. 3]; по мнению же М. В. Чехунова, внутренняя торговля является важным сектором хозяйства, который привлекает растущие объемы ресурсов живого и овеществленного труда [3, с. 3].

Из изложенных определений понятия «внутренняя торговля» можно прийти к следующим выводам: внутренняя торговля охватывает всю торговую деятельность на внутреннем национальном рынке – от оптовых закупок товаров у производителей к их розничной реализации потребителям и, при этом, выполняет функции предоставления услуг на рынке этим двум сторонам при подписании ими сделок; внутренняя торговля не может развиваться без соответствующих институтов регулирования торговых операций на национальном рынке и управления этим видом экономической деятельности с целью повышения уровня его конкурентоспособности не только на внутреннем рынке страны, но и на внешнем; внутренняя торговля выполняет важнейшую функцию удовлетворения потребностей как производителя, так и потребителя товаров, позволяет ее рассматривать в качестве связующего звена между этими сторонами и, соответственно, наделена как экономическими, так и социальными функциями; важнейшим из ресурсов, которыми обладает внутренняя торговля как вид экономической деятельности, является человеческий – персонал торговых предприятий.

Итак, с учетом значения внутренней торговли для развития национальной экономики не только на внутреннем, но и на внешнем рынке она наделена не только экономической, но и социальной сущностью. Именно этот аспект требует более подробного изучения для осознания сущности внутренней торговли с экономической и социальной точек зрения.

Цель статьи

Главной целью данного исследования является определение социально-экономической сущности внутренней торговли.

Изложение основного материала исследования

На основании контент-анализа результатов исследований ученых-экономистов можно сделать вывод, что в отдельных случаях сущность внутренней торговли не воспринимается с учетом экономической и социальной значимости одновременно.

Очевидно, что научной проблемой можно считать полное восприятие значимости внутренней торговли с выделением лишь ее социальной (Буряк П., Мальтус Т.), или экономической (Александров Ю. Л., Мак-Голдрик П.) сущности. В то же время, анализируя результаты исследования других ученых, можно отметить, что ими раскрывается именно социально-экономическая сущность внутренней торговли.

Однобокое восприятие сущности внутренней торговли отдельными учеными является научной проблемой, коренные причины которой кроются в неправильном восприятии ее значения для развития национальных экономик. В основном эта проблема является порождением несовершенства методологии исследования сущности внутренней торговли, что приводит отдельных ученых прошлого и современного периодов развития экономической мысли к ошибочным выводам, а именно: Ф. Кенэ считал торговлю только бесплодной деятельностью, суть которой заключается в простом обмене равных ценностей [10, с. 47] (очевидно, что при таком восприятии устраняется как экономическая, так и социальная сущность торговли и ее значение для развития национальных экономик); в исследованиях Р. Кантильона всех экономических функций, которые присущи внутренней торговле, учитывается только одна (обмена) и при этом не учитывается ни одна из социальных функций, поскольку этот ученый утверждает, что «высокий (или низкий), уровень развития каждой страны зависит, прежде всего, от состава его обменов на товарном рынке» [11, с. 154]; Ф. Лист вообще считал торговлю лишь посредником в обмене товаров между земледельцами и фабрикантами, производителями и потребителями, а главные теоретики методологии кооперации Роберт Оуэн, Анри де Сен-Симон и Ш. Фурье воспринимали торговлю в качестве «лакея, услуги которого стоят сто экю, а накрукты обходятся в тысячу» [12, с. 31].

К сожалению, среди результатов исследований современных украинских ученых можно найти аналогичные негативные выводы, в которых не в полной мере раскрывается сущность торговли и в частности – внутренней торговли. Неоправданно снижается ее значение для развития национальных экономик. Так, по мнению В. Г. Федоренко, М. Г. Белопольского и В. С. Волошина, торговля представляет собой лишь «...сложную, громоздкую, неэффективную и несправедливую рыночную форму обмена...» и при этом является «основной причиной финансового, экономического, социального и других кризисов..., формой, которая принесла и приносит массу катаклизмов не только в экономике, но и в политике, социальной сфере, экологии и других сферах...» [13, с. 4, 7].

Можно признать, что такое ошибочное восприятие сущности торговли снижает ее значение для развития национальной экономики с практической точки зрения, и приводит к неправильному восприятию методологии внутренней торговли – с теоретической.

Констатируя правильность такого вывода относительно подмены сущности и роли внутренней торговли с теоретической точки зрения и последствий этой научной проблемы для практической деятельности, мы считаем, что обращает на себя внимание вывод современного украинского ученого-экономиста В. А. Соболева. По его мнению, «отсутствие четких толкований и соображений в теории приводят к возникновению проблем в практической деятельности розничных предприятий, которые связаны с невозможностью определения стандартов оценки эффективности деятельности предприятий того или иного формата» [14, с. 193]. Именно обращая внимание на тенденции развития внутренней торговли, современные ученые-экономисты выделяют ряд практических проблем, которые позволяют констатировать, что в Украине этот вид экономической деятельности не позволяет в полной мере развиваться национальной экономике, тормозит процесс международной интеграции страны в целом и в частности может привести к падению уровня конкурентоспособности в условиях евроинтеграции. При этом анализ этих проблем позволяет выделить те из них, которые мешают реализовать внутренней торговле как экономические, так и социальные функции, и снижают ее роль как в развитии национальной экономики, так и в социальной сфере.

Доказательством этого утверждения является результат проведенного контент-анализа трудов украинских ученых-экономистов современного периода, таких, как В. Геец и А. Мазараки [2; 15], В. Апопий [17], Н. Возиянова [8], Л. Лигоненко [16], И. Черныш [9], М. Чехунов [3], А. Ковтун [18].

Так, в частности, в исследованиях В. М. Гееца и А. А. Мазараки утверждается, что «несмотря на бурные (по сравнению с европейскими) темпы роста объема товарооборота, оснований для положительной оценки ситуации в розничной торговле Украины нет» [2, с. 107; 15].

На основе проведенного нами группирования определены проблемы, приведшие к такой ситуации. К проблемам экономического характера относятся: необоснованный рост цен на потребительские товары в результате неэффективного ценообразования и государственного регулирования коммерческой надбавки на товары, развитие «теневого оборота», в результате чего государство недополучит значительной доли налогов. Существуют и чисто институциональные проблемы, свидетельствующие о неэффективности государственного регулирования внутренней торговли в Украине, а именно – отсутствие обоснованной политики по посреднической деятельности как со стороны государственных органов власти, так и субъектов хозяйствования; неконтролируемая деятельность посредников; снижение уровня специализации складов, что напрямую влияет на качество товаров при их хранении. Наличие экономических и институциональных проблем приводит к возникновению социальных. Среди социальных проблем следует выделить: сокращение предприятий розничной торговой сети, существенные деформации в размещении объектов торговли в городах, низкий технический и технологический уровень стационарной сети предприятий торговли, стремительный рост числа стихийных рынков по продаже потребительских товаров. Кроме этого, к социальным проблемам внутренней торговли относятся: существенное сокращение потребления гражданами с низким уровнем денежных доходов продуктов питания, особенно мяса, молока, овощей, фруктов; ухудшение уровня обеспеченности населения предприятиями розничной торговли; низкое качество торгово-технологического процесса и обслуживания покупателей; недостаточный уровень финансирования развития прогрессивных форм и методов обслуживания, расчетов с покупателями и предоставление дополнительных услуг [2, с. 107-109, 131-132, 134, 137; 15, с. 7-10].

Комплексный подход к выделению ряда проблем, которые, по нашему убеждению, снижают значимость внутренней торговли для развития национальной экономики, используют в своих исследованиях Л. А. Лигоненко, М. В. Чехунов и А. Ковтун. Так среди ряда выделенных Л. А. Лигоненко проблем к экономическим следует отнести существенное увеличение цен на энергоносители, потерю в период высокой инфляции большей части собственных оборотных средств торговых предприятий, крайне неудовлетворительное состояние финансов отечественных поставщиков товарных ресурсов, высокая стоимость банковских займов, рост цен предприятий инфраструктуры торгового процесса. Среди институциональных проблем можно выделить несовершенное правовое поле хозяйствования, не адекватное рыночным требованиям состояние управления хозяйственно-финансовой деятельностью субъектов хозяйствования в отрасли, неэффективность государственного контроля за созданием и функционированием новых торговых предприятий, налоговой и таможенной политики. Среди социальных – снижение платежеспособного спроса населения [16, с. 3-5]. В свою очередь, среди ряда проблем, выделенных М. В. Чехуновой, к экономическим можно отнести либерализацию внутреннего рынка; к институциональным – деформацию системы взаимосвязей производства и потребления, нарушение связей между хозяйственными партнерами в товарном движении, что приводит к необоснованному увеличению численности звеньев и количества участников процесса циркуляции товаров и обуславливает рост цен на товары; к социальным – изменения в структуре занятости и

доходов населения, глубокие сдвиги в структуре общественных потребностей [3, с. 3, 12]. По мнению А. Ковтун, к наиболее существенным проблемам для развития внутренней торговли следует отнести следующие: экономические (низкая капиталоемкость, неэффективность мер по контролю за расходами субъектов хозяйствования в отрасли), институциональные (неправильное местоположение, ошибочное позиционирование и выбор несоответствующего формата, проблемы при планировании внутренних потоков, неправильный подбор арендаторов, неправильное зонирование торговой зоны торговыми предприятиями), социальные (низкий уровень культуры обслуживания потребителей, недостаток профессиональных навыков персонала торговых предприятий) [18, с. 85-86].

В. В. Апопий особое внимание обращает на то, что внутренняя торговля в Украине не выполняет своей социальной функции, что прослеживается из следующих выводов этого ученого-экономиста: торговля обеспечивает не более 73 % индивидуального фактического конечного потребления, а доля организованной торговли в реализации доходов населения составляет менее 40 %; существуют ограничения по физической доступности торговых услуг и экономической доступности товаров для населения, увеличивается разрыв между товарооборотом и конечными потребителями, что приводит к дестабилизации потребительского рынка [17, с. 93].

Н. Ю. Возиянова обращает внимание на необходимость решения институциональных проблем развития внутренней торговли в Украине, констатируя, что этот вид экономической деятельности в настоящее время практически не имеет торгового капитала и потерял свою самостоятельность. На региональном уровне из списка рекомендованных структурных единиц исключены самостоятельные структурные подразделения регулирования внутренней торговли, что отражается как на ассортиментной, так и на ценовой политике, и негативно влияет на обеспечение жизнедеятельности населения [19, с. 81]. Также чисто институциональные проблемы считает наиболее замедляющими развитие внутренней торговли в Украине И. А. Черныш. По ее мнению, к существенным относятся неурегулированный на законодательном уровне вопрос о взаимодействии различных ветвей власти в процессе реализации государственной политики в сфере торговли, неравномерность размещения торговых объектов в городах, стихийность процесса закрытия действующих и открытие новых торговых объектов без приведения их в соответствие с генеральными планами населенных пунктов [9, с. 3].

Очевидно, что проблемы экономического и социального порядка, мешающие развитию внутренней торговли на современном этапе, и отмеченные учеными, дополняются проблемами институциональными, которые возникают в результате неэффективного регулирования процессов в отрасли и некачественного управления ими со стороны государственных органов. Наличие институциональных проблем свидетельствуют о несбалансированной системе внутренней торговли Украины – дисбалансе между ее подсистемными элементами (управляющими и управляемыми субъектами системы). Такое состояние вещей требует ее формирования на принципиально новых основах, отвечающих трансформационным изменениям, связанным с международной и европейской интеграцией национальной экономики на современном этапе.

Выводы и перспективы дальнейших исследований

Наличие установленных практических проблем и их группировка по социальной, экономической и институциональной сущности, как это было определено выше, является следствием неверного восприятия методологии внутренней торговли и, в частности, – непонимания важной роли этого вида экономической деятельности для развития национальной экономики и социальной сферы. При этом на основе проведенного контент-анализа трудов ученых можно сделать вывод, что не существует четкого представления о роли внутренней торговли с учетом ее социальной и экономической сущности, и это можно признать научной проблемой.

Так среди ученых существуют различные представления о роли внутренней торговли. Однако очевидно, что подавляющее большинство ученых-экономистов при различном восприятии роли торговли выделяют как ее экономическую, так и социальную сущность в комплексе, заключающуюся в одновременном удовлетворении потребностей производителей и потребителей товаров на внутреннем рынке на различных уровнях национальной экономики и потребительского рынка и между различными видами экономической деятельности. При этом, несмотря на такое позитивное осознание социально-экономической роли внутренней торговли с теоретической точки зрения, в ее развитии есть ряд проблем, касающихся как экономической, так и социальной составляющих.

Таким образом, подводя итог результатов проведенного исследования по раскрытию социально-экономической сущности внутренней торговли, можно прийти к следующим выводам:

- развитие внутренней торговли в Украине на современном этапе проходит в условиях изменения формата международных экономических отношений и европейской интеграции, вызывает трансформацию системы этого вида экономической деятельности, торговые отношения между производителями, потребителями и посредниками в процессе реализации и приобретения товаров и услуг на внутреннем национальном рынке;

- в условиях трансформационных процессов, связанных с развитием национальных экономик в любой стране, возрастает роль развития внутренней торговли, меняются формы и форматы внутренней торговли; в этих условиях внутренняя торговля выполняет роль «двигателя» развития национальных экономик как в экономической, так и в социальной сферах;
- внутренняя торговля имеет как экономическую, так и социальную сущность и, соответственно, выполняет как экономические, так и социальные функции, реализация которых позволяет решить проблемы экономического и социального порядка. При этом, причиной обострения проблем в экономической и социальных сферах можно считать проблемы институционального порядка, связанные с неэффективностью регулирования процессов в торговле и некачественного управления ими со стороны государственных органов.

Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является исследование трансформации системы внутренней торговли с целью четкого определения проблем развития социально-экономических систем разного уровня, проведение диагностики состояния изменений в самой системе. Решение этой научно-практической задачи предопределяет необходимость отбора показателей, характеризующих влияние факторов и состояние каждой из подсистем системы внутренней торговли.

Список литературы

1. Блауг, М. Экономическая мысль в ретроспективе [Текст]: пер. с англ., 4-е изд. / М. Блауг. – М.: Дело ЛТД, 1994. – 720 с.
2. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів [Текст] : монографія : у 2 ч. – Ч. 2 / за ред. В. М. Геєця, А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 273 с.
3. Чехунов, М. В. Ринкова трансформація внутрішньої торгівлі України [Текст] : автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня к. е. н. за спец. 08.07.05 Економіка торгівлі та послуг / Чехунов Микола Васильович. – Харків : Харківська державна академія технології та організації харчування, 2001. – 20 с.
4. Структурна гармонізація економіки України як чинник економічного зростання [Текст] : монографія / за ред. І. В. Крючкової. – К. : Експрес, 2007. – 520 с.
5. Ясин, Е. Государство и экономика на этапе модернизации [Текст]/ Е. Ясин // Вопросы экономики. – 2006. – № 4. – С. 15-16.
6. TOP 100. Рейтинг лучших компаний Украины [Текст] // Приложение к «Инвестгазете». – июнь-июль 2007. – № 2. – С. 153.
7. Про внутрішню торгівлю [Електронний ресурс]: проект закону України від 10.06.2009. – Київ, 2009. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article/system?art_id.
8. Возіянова, Н. Ю. Організаційно-економічний механізм розвитку внутрішньої торгівлі України [Текст] : автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня д. е. н. за спец. 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством” / Возіянова Наталія Юріївна. – Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2013. – 39 с.
9. Черниш, І. А. Адміністративно-правове регулювання внутрішньої торгівлі в Україні [Текст] : автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук за спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Черниш Інна Анатоліївна. – К.: Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», 2011. – 18 с.
10. Алиман, М. История потребительской кооперации [Текст] / М. Алиман, С. Бабенко, С. Гелей. – Львов : Ин-т украиноведства НАН Украины, 1996. – 384 с.
11. Кенэ, Ф. Физиократия [Текст] / Ф. Кенэ. // 25 ключевых книг по экономике. А. Бейтон, А. Казорла, К. Долло, А. М. Дре. – Челябинск: Урал ЛТД, 1999. – 559 с.
12. Кантильон, Р. Эссе о природе торговли в общем плане [Текст] / Р. Кантильон // 25 ключевых книг по экономике. А. Бейтон, А. Казорла, К. Долло, А. М. Дре. – Челябинск: Урал ЛТД, 1999. – 559 с.
13. Федоренко, В. Г. Производство, обмен, распределение и потребление в современных условиях кризиса [Текст] / В. Г. Федоренко, Н. Г. Белопольский, В. С. Волошин // Економіка та держава. – 2009. – № 3. – С. 4-7.
14. Соболев, В. О. Організаційно-економічний механізм розвитку роздрібної торгівлі [Текст] : автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня д.е.н. за спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / Соболев Вячеслав Александрович. – Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2010. – 450 с.
15. Геєц, В. М. Выборы в Украине и их влияние на экономическое развитие и экономическую политику [Текст]/ В. М. Геєц // WELCOME. – 2005. – № 10. – С. 6-12.
16. Лігоненко, Л. О. Антикризове управління торговельним підприємством [Текст] : автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня д.е.н. за спец. 08.07.05 Економіка торгівлі та послуг / Лігоненко

Лариса Олександрівна. – Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2001. – 34 с.

17. Апопій, В. В. Соціальна функція торгівлі [Текст] / В. В. Апопій // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 4. – С. 93-97.
18. Ковтун, О. Хлеба и зрелищ [Текст] / Олена Ковтун // Новый маркетинг. – 2005. – № 11. – С. 103-113.
19. Возіянова, Н. Ю. Організаційно-економічний механізм розвитку внутрішньої торгівлі України [Текст] : дисертація на здобуття наук. ступеня д.е.н. за спец. 08.00.03 Економіка та управління національним господарством / Возіянова Наталія Юріївна. – Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2013. – 527 с.

References

1. Blaug, M. (1994). *Economic thought in retrospect*. Moscow: Delo Ltd. (in Russian)
2. Heyets, V. M., & Mazaraki, A. A. (2008). *Priorities of national economic development in the context of globalization challenges*. Kyiv: Kyiv National Trade and Economic University. (in Ukrainian)
3. Chehunov, M. V. (2001). *The market transformation of domestic trade Ukraine*. Kharkov: Kharkov State Academy of food technology and organization. (in Ukrainian)
4. Kryuchkova, I. V. (2007). *Structural harmonization economy of Ukraine as a growth factor*. Kyiv: Express. (in Ukrainian)
5. Yasin, E. (2006). The state and the economy on the stage of modernization. *Questions of economy*, 4, 15-16. (in Russian)
6. TOP 100. The best companies of Ukraine. (2007). *Investgazeta*, 4, 15-16. (in Russian)
7. *On the domestic trade, draft of Law of Ukraine* (2009). Retrieved from: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article/system?art_id. (in Ukrainian)
8. Voziianova, N. Y. (2013). *Extended abstract of PhD dissertation (Economics and management of national economy)*. Donetsk National University of Economics and Trade after M. Tugan-Baranowski, Donetsk. (in Ukrainian)
9. Chernysh, I. A. (2011). *Extended abstract of PhD dissertation (Administrative law and process; finance law; information law)*. Open International University of Human Development "Ukraine", Kyiv. (in Ukrainian)
10. Aliman, M. (1996). *History of Consumer Cooperatives*. Lvov: Institute of Ukrainian Lore of NAS of Ukraine. (in Russian)
11. Khene, F. (1999). *Physiocracy*. Chelyabinsk: Ural LTD. (in Russian)
12. Cantillon, R. (1999). *Essay on the nature of the trade in general*. Chelyabinsk: Ural LTD. (in Russian)
13. Fedorenko, V. G. (2009). Production, exchange, allocation and consumption crisis in modern terms. *Economy and the State*, 3, 4-7. (in Russian)
14. Sobolev, V. (2010). *Extended abstract of SD dissertation (Economics and management of national economy)*. Donetsk National University of Economics and Trade after M. Tugan-Baranowski, Donetsk (in Ukrainian)
15. Geyets, V. M. (2005). Elections in Ukraine and its impact on economic development and economic policy. *WELCOME*, 10, 6-12. (in Russian)
16. Lihonenko, L. O. (2001). *Extended abstract of SD dissertation (Economy of trade and services)*. Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv. (in Ukrainian)
17. Apopiy, V. V. (2007). The social function of trade. *Economics and Forecasting*, 4, 93-97. (in Ukrainian)
18. Kovtun, O. (2005). Bread and circuses. *New Marketing*, 11, 103-113. (in Russian)
19. Voziianova, N. Y. (2013). *PhD dissertation (Economics and management of national economy)*. Donetsk National University of Economics and Trade after M. Tugan-Baranowski, Donetsk. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 09.03.2016 р.

Людмила Юрїївна МЕЛЬНИК
кандидат економічних наук, докторант,
доцент кафедри обліку і аудиту,
Уманський національний університет садівництва
E-mail: liudmyla.melnyk21@gmail.com

МІСЦЕ І РОЛЬ АГРАРНОЇ ОСВІТИ В СТАНОВЛЕННІ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Мельник, Л. Ю. Місце і роль аграрної освіти в становленні економіки знань [Текст] / Людмила Юрїївна Мельник // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 60-67. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. У сучасному суспільстві, що фактично є перехідним станом від індустріального до постіндустріального, ефективне функціонування економіки вимагає висококваліфікованих спеціалістів. Сучасні проблеми економічного розвитку пов'язані насамперед із інтелектуалізацією праці, наданням найвищого пріоритету процесам продукування нових знань, які здатні забезпечити соціально-економічний прогрес українському суспільству. Знання економіка передбачає формування якісно нового типу фахівців з вищою освітою і переосмислення науково-освітньої парадигми вищої освіти. Отримані під час навчання знання та навички є основою інтелектуального потенціалу суспільства, який є визначальним фактором формування економіки знань.

Мета. Метою статті є дослідження місця і ролі аграрної освіти в становленні економіки знань та узагальнення їх основних результатів.

Метод. Для написання статті використано загальнонаукові методи наукового дослідження: метод теоретичного узагальнення, системний підхід, метод абстракції.

Результати. У ході дослідження розкрито зміст поняття «освіта», встановлено, що основними принципами розвитку вищої аграрної освіти в умовах переходу до економіки знань мають стати: доступність, якість, безперервність та інноваційність. Проведено аналіз діяльності вищих навчальних закладів України. Наведено особливості та характеристики безперервної освіти, а також основні причини необхідності модернізації освіти в умовах становлення економіки знань.

Ключові слова: освіта; аграрна освіта; безперервна освіта; економіка знань; знання; інформація.

Liudmyla Yuriivna MELNYK

PhD in Economics,
Doctoral Student,
Associate Professor,
Department of Accounting and Audit,
Uman National University of Horticulture
E-mail: liudmyla.melnyk21@gmail.com

THE PLACE AND ROLE OF AGRARIAN EDUCATION IN THE KNOWLEDGE ECONOMY FORMATION

Abstract

Introduction. In modern society, which is indeed a transition state from industrial to post-industrial one, the efficient functioning of the economy requires highly skilled specialists. Modern problems of economic development are connected with the highest priority to the processes of producing new knowledge that can ensure social and economic progress of the Ukrainian society. The knowledge economy involves the creation of a brand – new type of specialists with higher education and rethinking of scientific and educational paradigm of higher education. Knowledge and skills which have been obtained during training are the basis of intellectual potential of society, which is a determining factor in the formation of knowledge economy.

Goal. Determination of the place and role of agricultural education in the development of the knowledge economy and generalization of their main results have become the aim of the article.

Results. *The concept of education is considered. It is established that the basic principles of development of higher agricultural education in the transition to the knowledge economy should be the following ones: accessibility, quality, continuity and innovation. The analysis of activity of higher educational establishments of Ukraine is carried out. The features and characteristics of continuous education, as well as the main reasons for the need of modernization of education in conditions of formation of knowledge economy are shown in this research.*

Keywords: *education; agricultural education; continuous education; knowledge economy; knowledge; information.*

JEL classification: O10, I20

Вступ

Характерною рисою суспільства, що базується на знаннях, є перетворення науки у безпосередню технологію людської діяльності. Для забезпечення нової якості суспільного розвитку освіта і наука мають стати рушійною силою. Перетворення інформації, знань, інновацій у головний ресурс економіки обумовило потребу і створило нечувані можливості для звільнення людини, піднесення її як вільної особистості, розвитку її розумових і творчих здібностей, у чому вирішальна роль належить освіті. А це ставить нові вимоги перед системою освіти.

Отже, знаннева економіка передбачає формування якісно нового типу фахівців і переосмислення науково-освітньої парадигми вищої освіти.

Розкриття ролі та значення вищої освіти у XXI ст., місії сучасної університетської освіти міститься у працях теоретиків постіндустріального суспільства Д. Белла, П. Друкера, В. Іноземцева, М. Кастельса, М. Портера, Е. Тофлера. Питання формування системи освіти в економіці знань вивчали Малік Є. О., Резніченко К. Г., Рязанцева В. В., Семів Л. К., Тарасова І. І., Федулова Л. І. та ін.

Мета та завдання статті

Метою статті є дослідження місця і ролі аграрної освіти в становленні економіки знань та узагальнення їх основних результатів. У процесі написання роботи необхідно вирішити наступні завдання: розкрити зміст поняття «освіта», встановити і детально розглянути принципи і особливості розвитку вищої аграрної освіти в умовах переходу до економіки знань.

Виклад основного матеріалу дослідження

Термін «освіта» був введений у педагогіку О. Новіковим: В одних випадках цей термін уживається ним у значенні «нагромадження знань» (синонім — збільшення наук), в інших — як «виховання у вузькому змісті» (синоніми — наставляння, освіта серця). Він також розглядав «освіту» як процес «навчання» і надає їй великого значення. Хоча термін «освіта» був уведений у педагогіку в значенні «збагачений відомостями», однак він протягом тривалого часу залишався маловживаним у культурному мовленні у XVIII ст.[1].

Наукове опрацювання еволюції наукової думки щодо сутності та ролі освіти у соціально-економічному розвитку суспільства дало можливість розглянути її сутність з економічного погляду як сферу здійснення конкретної суспільної діяльності, як певним чином організовану систему, спрямовану на досягнення конкретних цілей, функціонування якої передбачає необхідність ефективного механізму. Саме цей аспект вияву освіти є об'єктом вивчення економічних наук [2].

Одночасно освіта становить й стратегічний резерв розвитку держави, суспільства, економіки та її інтеграції у світову спільноту. Вимагає перегляду підхід, коли на освіту традиційно звертали увагу як на невід'ємну частину соціальної політики, а її роль як одного із найважливіших елементів економічної системи часто залишалася малодослідженою. У зв'язку з цим особливості розбудови економіки знань диктують й нові вимоги до освіти як пріоритетного напрямку її розбудови.

В умовах формування економіки знань функціонування інституту освіти спрямоване на формування інтелектуального потенціалу як основи інноваційних перетворень в економіці. Зростаюча інтеграція та глобалізація освітнього простору призводить до поступової уніфікації внутрішньої структури національних систем вищої освіти, що супроводжується впровадженням високих освітніх стандартів та механізмів їх досягнення. У процесі поглиблення ринкових відносин розширюється коло суб'єктів, які беруть участь в управлінні та фінансуванні вищої освіти, посилюються підприємницькі функції вищих навчальних закладів [3].

Освіта як сфера економічної діяльності має продуктивну природу: вона здатна приносити віддачу як у короткостроковому, так і у довгостроковому періоді у вигляді зростання доходу та прибутку, що зумовлює специфічне значення інвестицій в освіту як високорентабельних. Підрахунки економічної ефективності освіти підтверджують її вагомий внесок в економічне зростання. Так В. Марцинкевич, узагальнивши 20 оцінок окупності витрат на середню освіту, проведених спеціалістами розвинутих країн, показав, що ці величини коливаються в межах від 8 до 20 %. Саме від освіти залежить економічний

розвиток держави та майбутнє суспільства, побудоване на знаннях, невід'ємними компонентами якого є: підготовка високоякісного людського капіталу, що здійснює освіта, знання, які генерує наука, створення багатств виробничим сектором і бізнесом. У такому суспільстві змінюються структура праці, трудові відносини і виникає нове соціальне оточення, в якому інформація та наукові знання стають головними продуктивними факторами і визначають як стратегічний економічний потенціал суспільства, так і перспективи його розвитку [1].

Одним з перспективних напрямків підвищення якості професійної підготовки студентів, активізації їх науково-дослідної діяльності, розкриття творчого потенціалу, збільшення ролі самостійної роботи є розробка і впровадження в навчальний процес вищих навчальних закладів комп'ютерно орієнтованих методичних систем навчання фахових дисциплін, в основу яких покладено web-технології. Головною метою заходів, спрямованих на вдосконалення системи освіти, є створення умов для приведення рівня і якості освітнього потенціалу до вимог інноваційного розвитку України [4].

О. Гончарова зазначила, що сьогодні інвестиції в знання зростають швидше, ніж інвестиції в основні фонди. У цьому вбачаються найбільш явні ознаки переходу від економіки, що базується на використанні природних ресурсів, до економіки, заснованої на знаннях. Позаяк знання відіграють вирішальну роль у розбудові економіки знань, то основним складовим елементом у цьому процесі має бути доступна, якісна і безперервна освіта населення на основі нових наукових знань. Бо саме освіті сьогодні відводиться головна роль у розбудовчих процесах майбутнього, у поєднанні науки і виробництва [5].

У процесі переходу нашого суспільства від командно-адміністративної до ринкової економіки і далі – до інформаційного суспільства і економіки знань має відбутися і відбувається докорінна трансформація умов і чинників розвитку вищої освіти, в основі якої – трансформація суспільства, економіки і зайнятості.

Становлення суспільства знань ґрунтується на розвитку і системній взаємодії таких складових: освіти, науки та інновацій.

Кабінетом Міністрів України розроблено й затверджено Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Стратегія розвитку освіти забезпечує правове регулювання питань функціонування системи освіти, всіх її рівнів і підсистем, діяльність навчальних закладів різних типів і форм власності, організації різних форм навчання. Національна стратегія конкретизує основні шляхи реалізації ідей і поглядів розвитку освіти, визначених Національною доктриною розвитку освіти [6].

Те, що освіта відіграє значну роль у процесі розбудови суспільства та економіки знань, не викликає сумніву. В одному з досліджень Світового банку описано досвід 24 країн, що успішно розвиваються і отримали найбільші вигоди від інтеграції в світову економіку. У цих країнах спостерігалось помітне покращення освітніх показників, зокрема зростання відсотку населення, охопленого системою вищої освіти. Крім того, вища освіта відіграє і значну роль у розвитку різноманітних елементів громадянського суспільства, формуванні суспільних інститутів та створенні структур державного управління, має велике значення для накопичення соціального капіталу і зміцнення єдності суспільства, що є важливим фактором економічного зростання і розвитку [7].

Одна із найзначніших конкурентних переваг України на шляху до розбудови економіки знань – високий рівень освіченості її громадян. Так 45 % української робочої сили мають вищу освіту, і за цим показником Україна посідає п'яте місце серед 37-ми країн світу [8].

Однією, але не головною, функцією вищої аграрної освіти є підготовка робочої сили, адекватної пріоритетам і темпам економічних перетворень. Практично на сьогодні це стає однією з ключових перспектив розвитку суспільства, становлення в ньому потенціалу нових можливостей. Це стосується переорієнтації освіти з підготовки людини як носія профільної та загальноосвітньої інформації на підготовку носіїв визначених якостей і можливостей, зі здатністю до нового рівня освіти й самоосвіти. А для цього система освіти має чітко визначитися із системою таких якостей.

Особливість функціонування аграрної освіти полягає в тому, що вона донині існує як проекція на сучасні способи виробництва і господарювання. Те саме стосується і професійних якостей фахівця в аграрній сфері. Аграрна освіта є фундаментом його професійної компетенції, реалізації здібностей, набутих умінь і навичок. Тобто ефективність освітнього процесу за аграрними напрямками розвиває професіоналізм і трудовий потенціал фахівця.

Позитивним у цьому процесі є прагнення сільських мешканців до набуття освіти аграрного спрямування, з одного боку, і підтримка державою цих прагнень, з іншого. Однак держава, беручи на себе фінансові зобов'язання щодо підготовки спеціалістів-аграрників, не створює умови для ефективної реалізації здобутих знань, навичок у сільській місцевості. Не маючи зобов'язань перед державою та матеріальної мотивації (заробітна плата в сільському господарстві найнижча серед інших галузей економіки), значна частина випускників, особливо ВНЗ III–IV рівнів акредитації, переходять в інші сфери діяльності, шукаючи сприятливіші умови капіталізації людського потенціалу. Тобто аграрна освіта формує людський капітал для інших галузей економіки [2].

Аналіз статистичних даних свідчить, що між темпами витрат на освіту, етапами продукування знань та їхнім використанням на практиці в Україні існує істотний розрив. Він зумовлений недостатнім

фінансовим забезпеченням усіх стадій створення, нагромадження та реалізації накопичених знань в економічній сфері. Законодавчо витрати на освіту та науку встановлені на рівні не менше 10 % ВВП, тоді як насправді вони ніколи не перевищували 7 %. Тому таких коштів аж ніяк не достатньо для становлення і розвитку економіки знань [1].

Основними принципами розвитку вищої освіти в умовах переходу до економіки знань мають стати: доступність, якість, безперервність та її інноваційність.

Доступність або рівність доступу до навчання є запорукою підвищення якості людського капіталу. Забезпечення доступності освіти передбачає запровадження ринково-економічних механізмів здобуття освіти: кредитування отримання освіти, цільові державні програми, участь державних і приватних підприємств у підготовці фахівців для свого кадрового забезпечення, залучення навчальних закладів до розробки інноваційних проектів з участю у прибутках від їх реалізації.

Останнім десятиліттям спостерігалось значне збільшення мережі вищих навчальних закладів як матеріально-технічного забезпечення рівності доступу до навчання, що вплинуло на необхідність вирішення суперечностей між масовістю вищої освіти та рівнем доступу до неї. Однак тенденція в зростанні обсягів підготовки студентів має обмежені можливості розвитку в плані подальшої реалізації людського капіталу. На регіональному рівні органи влади мають розробляти прогнози щодо потреб у фахівцях певного профілю і рівня підготовки.

Проблемою доступності освіти є низька платоспроможність населення України. Частково вирішити цю проблему допоможе залучення нових інструментів ресурсного забезпечення (пільгове кредитування отримання вищої освіти, гранти), також стимулювання надходження коштів від державних і приватних підприємств для цільової підготовки фахівців. Кількість закладів вищої освіти та студентів у них наведено в таблиці 1.

Таблиця 1. Основні характеристики діяльності вищих навчальних закладів України*

Навчальний рік	Кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації			Кількість студентів у ВНЗ III-IV рівнів акредитації, тис. осіб			Прийнято студентів до ВНЗ III-IV рівнів акредитації за рік, тис. осіб			Випущено фахівців ВНЗ III-IV рівнів акредитації за рік, тис. осіб		
	всього	аграрних	%	всього	аграрних	%	всього	аграрних	%	всього	аграрних	%
2010/2011	349	19	5,4	2129,8	183,8	8,6	392	39,9	10,2	543,7	46,3	8,5
2011/2012	345	19	5,5	1954,8	173,4	8,9	314,5	34	10,8	529,8	44,3	8,4
2012/2013	334	19	5,7	1824,9	167,9	9,2	341,3	33,8	9,9	520,7	40,8	7,8
2013/2014	325	19	5,8	1723,7	155,5	9,0	348,0	30,9	8,9	485,1	41,5	8,6

*Складено та розраховано автором відповідно до даних Державного комітету статистики України [9]

Однак динаміка чисельності студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації на початок відповідних навчальних років характеризується тенденцією до зменшення, що свідчить про спад попиту на отримання вищої освіти III-IV рівнів акредитації серед населення країни. У 2013/2014 навчальному році порівняно з 2010/2011 роком показник чисельності студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації зменшився на 19,1 %, загальна чисельність прийнятих осіб за аналогічний період зменшилась на 11,2 %, а чисельність випускників ВНЗ III-IV рівнів акредитації зменшилась на 10,8 %.

Як засвідчує аналіз, частка аграрних вузів 5,8 % у загальній кількості вузів України у 2013/2014 роках забезпечила контингент 9 % вступників. Тенденція підготовки кадрів у вищих аграрних закладах демонструє досить повільні темпи, що відбивається на якості вступників.

Поряд із доступністю освіти в Україні першочерговим завданням є підвищення якості освітніх послуг ВНЗ.

Різні країни по-різному підходять до розуміння якості освіти. У деяких країнах, зокрема і в Україні, розроблено системи акредитації, у більш розвинутих країнах – створено комітети з оцінки або організації, які здійснюють зовнішні перевірки. Це залежить від ступеня втручання державного управління і етапів розвитку вищої освіти.

Важливою складовою забезпечення якості освіти є якість персоналу та його прагнення вдосконалюватись. Адже творча праця науково-педагогічних працівників, яка є синтезом виробництва, передачі та розповсюдження знань, має належним чином оплачуватися (відповідно до засад Концепції гідної праці). Особливу увагу слід звернути на мотивування наукових досягнень викладачів [10].

Ще одним вадливим моментом у підвищенні якості освіти є розширення автономії вищих навчальних закладів. Сьогодні українські виші повинні орієнтуватися на досвід європейських університетів, у яких давно вже панує автономія і самоуправління. Лише таким чином можна спонукати вищі навчальні заклади, щоб вони встигали за змінами у суспільстві і економіці.

Такий підхід дозволить підвищити відповідальність університету за якість роботи за всіма напрямками. Коли університет матиме право формувати навчальні плани згідно зі своїм баченням шляхів і напрямів розвитку науки, економіки, суспільства, він буде нести і відповідальність за якість навчання і попит на своїх випускників на ринку праці. Автономність означає суттєве підвищення відповідальності, бо інакше навчальний заклад просто не витримає конкуренції на ринку надання освітніх послуг. Підвищення відповідальності також сприятиме і об'єктивності оцінювання знань, ВНЗ змушений буде давати об'єктивну оцінку знанням своїх студентів [7].

Оскільки освіта є найбільш вагомим елементом людського капіталу, то вона формує загальні та професійні знання, уміння та навички, культуру, розвиває інтелектуальні здібності людини, вчить думати, аналізувати, приймати обґрунтовані рішення. Нині у національному багатстві світового співтовариства людський капітал складає 64 %, природний капітал — 20 %, а фізичний лише 16 % [11]. Тому перспективи соціального та економічного розвитку країни залежатимуть насамперед від якості освіти.

У 2000 р. Європейська Комісія прийняла меморандум «Навчання через все життя». Його поява пов'язана з тим, що, по-перше, в економіці знань доступ до інформації і знань, мотивація їх використання стають ключем до зростання конкурентоспроможності особистості; по-друге, в складних соціально-політичних умовах тільки освіта дозволяє людині орієнтуватися в культурній, етнічній і лінгвістичній багатоманітності світу. Крім того, в умовах світової демографічної кризи зростатиме значення надання освітніх послуг людям «третього віку». Зазначені постулати ЄС вимагають координації стратегічних цілей університетів за такими напрямками: чергування роботи з освітньою підготовкою упродовж всього людського життя; універсальність і демократичність освіти; індивідуалізація освіти; підвищення ролі самоосвіти, самовиховання самооцінки; стимулювання підвищення рівня освіти; гнучкість і різноманітність методик, часу і місця навчання; вдосконалення уміння вчитися [12].

Таким чином освіта протягом життя стає основним засобом самовдосконалення. Вона дозволить не лише засвоювати потоки нової інформації задля професійного зростання. Освіта протягом життя виходить за межі робочого часу і знаходить сенс на трьох рівнях розвитку особистості: культурному, соціальному та професійному.

Для суспільства безперервна освіта є засобом розширеного відтворення його наукового і культурного потенціалу, що забезпечує прискорення соціального і науково-технічного прогресу, а для держави є пріоритетом соціальної політики та умовою стабільного розвитку суспільного виробництва. Найважливіші особливості системи безперервної освіти наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Особливості та характеристики системи безперервної освіти

Особливості освіти	Характеристики
Фундаменталізація	Містить такі найважливіші аспекти: орієнтацію на формування системного мислення цілісної наукової картини світу, забезпечення пріоритетності інформаційних компонентів у перспективній системі освіти
Випереджальний характер	Орієнтується (на відміну від концепції «підтримувальної освіти») на майбутні умови професійної діяльності, в яких опиниться випускник вузу через 5-7 років після його закінчення
Збільшення доступності	Упровадження таких інформаційних технологій навчання, як: дистанційне навчання, доступні бази даних, телекомунікаційні технології

Виходячи з вищевикладеного, можна сформулювати основні причини необхідності модернізації освіти, а саме:

- перехід до інформаційного суспільства і відповідь на виклики епохи знань та глобалізації;
- посилення конкуренції, скорочення сфери некваліфікованої та малокваліфікованої праці, структурні зміни у сфері зайнятості;
- зростання професійної мобільності, неодноразове повернення людини у тій чи іншій формі в освітній процес як норми професійної кар'єри;
- невідповідність якості освіти потребам особистості та сучасного суспільства: необхідність удосконалення фінансово-економічних механізмів у сфері освіти, посилення педагогічної мотивації до високоефективної праці як відповідь на нові соціально-економічні умови.

Для забезпечення освіти за новими принципами можна виокремити 5 характеристик ефективного викладача у XXI столітті: вміння передбачати майбутнє, навчатися протягом усього життя,

встановлювати рівноправні взаємини, вміти вчити і оцінювати учнів всіх рівнів, бути здатним відрізняти ефективні та неефективні технології [4].

Утім на формування і розвиток особистості найбільше впливає середовище, в якому вона живе, навчається, працює. Тому для університетів важливою і актуальною проблемою як теоретичною, так і практичною характеру є створення високотехнологічного інформаційно-комунікаційного освітньо-наукового середовища, в якому студент знаходиться щодня в процесі всього періоду навчання, яке повинне відповідати потребам інформаційного суспільства, сучасному рівню науки, техніки та світовим освітнім стандартам і сприяти підвищенню рівня їх фахової підготовки та конкурентоспроможності на ринку праці.

До ключових напрямів ІТ-сфери, що впливають на освіту в XXI столітті, можна віднести web-пошук, змішане навчання (blended learning), вільно поширюване програмне забезпечення (F/OSS), вільно поширювані навчальні курси (Open Course Ware), навчальні портали, електронне співробітництво, мобільне навчання в режимі реального часу, мережі персоналізованого навчання, платформи для розробки (CMS), хмарні технології (Cloud Computing) [13].

Широкого використання в освіті набули різноманітні сервіси та Internet-послуги: електронна пошта, списки розсилки, web-форуми, блоги, wiki; FTP, файлообмінні мережі (Usenet); чати, вебінари; соціальні мережі («Facebook», «Twitter»); потокове мультимедіа, YouTube, Internet-радіо, Internet-TV; IP-телефонія, Skype, Google Talk; Web 2.0 (Wikipedia, сервіси Google, Flickr, Netvibes, Digg.com, UcoZ) [14].

Електронне, дистанційне і мобільне навчання є інноваційними технологіями, на основі яких в університетах повинно створюватися нове навчальне середовище, де студенти можуть отримати доступ до матеріалів у будь-який час та в будь-якому місці, що робить процес навчання більш привабливим, демократичним, комфортним і стимулює студента до самоосвіти та навчання протягом усього життя.

До причин, які негативно впливають на розвиток системи освіти в Україні, можна зарахувати: політичну нестабільність у державі, скорочення ВВП та ВНП, недостатній рівень фінансування освітньої галузі (фінансування в основному лише захищених статей), неефективне використання наявних ресурсів та важелів впливу, недосконалу правову базу, застарілу матеріально-технічну базу, високу вартість кредиту, несприятливий інвестиційний клімат, неефективне функціонування суспільно-правових інститутів, «відтік мізків за кордон» та інші [15].

Сьогодні розвиток аграрної освіти в Україні гальмується негативними тенденціями, що наразі спостерігаються в економіці України, тому для їх подолання, забезпечення доступності, якості, безперервності освіти та ефективного розвитку аграрного сектору на основі формування економіки знань варто здійснити такі заходи: реформу вищої освіти (забезпечення автономії університетів, запровадження прозорого і об'єктивного механізму оцінювання знань, реалізацію програм економічної підтримки отримання освіти); створення міцної бази людського капіталу аграрного сектору; створення сприятливого інвестиційного клімату; підтримку та розвиток кооперації освіти та бізнесу; полегшення умов кредитування на здобуття освіти [15].

Висновки та перспективи подальших розвідок

В умовах переходу до економіки знань аграрна освіта має сприяти формуванню і підвищенню якісних характеристик трудових ресурсів, впливаючи на рівень їх мислення й культури. Наявний попит на середню і вищу аграрну освіту надає можливості здійснювати, з одного боку, постійну підготовку і перепідготовку кадрів, а з іншого – генерувати зростання в економіці країни, заснованій на знаннях. Аграрна освіта має враховувати ті зміни, що привносить економіка нової цивілізації, а для вищих навчальних закладів бажаним має бути максимум на шляху до суспільства знань, а саме – забезпечення випереджального характеру аграрної освіти та переорієнтування освітніх цінностей на продукування нового мислення майбутнього фахівця.

Список літератури

1. Резніченко, К. Г. Місце і значення освіти в розбудові економіки знань / К. Г. Резніченко [Текст] // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 2. – С. 45-49.
2. Бородіна, О. М. Соціоекономічні орієнтири у формуванні новітньої системи знань в агропродовольчій сфері України [Текст] / О. М. Бородіна, О. В. Ринковська // Український соціум. – 2011. – № 2. – С. 115-125.
3. Зачоса, О. В. Особливості менеджменту знань в управлінні навчально-науково-виробничих комплексів аграрного сектору економіки [Текст] / О. В. Зачоса // Молодий вчений. – 2015. – № 2(17). – С. 84-88.
4. Рязанцева, В. В. Інноваційний тренд розвитку освіти в країні [Текст] / В. В. Рязанцева // Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні : VIII Міжнародний бізнес-форум (Київ, 19 березня 2015 р.) ; відп. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – С. 208-210.

5. Гончарова, О. В. Теоретичні уявлення щодо поняття «економіка знань» [Текст] / О. В. Гончарова // Теорія та практика державного управління. – 2009. – Вип. 2(25). – С.1-7.
6. Тарасова, І. І. Інноваційний процес у науці та освіті при формуванні економіки знань [Текст] / І. І. Тарасова // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С.76-80.
7. Карпенко, М. М. Модернізація вищої освіти як чинник розбудови суспільства знань в Україні [Текст] / М. М. Карпенко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 57-63.
8. Федулова, Л. І. Державна політика розбудови економіки знань: особливості реалізації антикризової стратегії [Текст] / Л. І. Федулова, Т. М. Корнеєва // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 3–17.
9. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України [Електронний ресурс] : статистичний бюлетень. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Кузьмін, О. Є. Мотивування наукової діяльності працівників освітньо-наукової сфери як суб'єктів інноваційного процесу [Текст] / О. Є. Кузьмін, І. Ю. Ходикіна, Н. Ю. Подольчак // Менеджер. – 2006. – №1(35).
11. Бузько, І. Розвиток ринку освітніх послуг в Україні в умовах глобалізації [Текст] / І. Бузько // Економіст. – 2007. – № 3. – С. 21-29.
12. Семів, Л. К. Вплив вищої освіти на формування людського капіталу в умовах переходу до економіки знань [Текст] / Л. К. Семів, Р. А. Семів // Регіональна економіка. – 2009. – № 1. – С. 15-26.
13. Сейдаметова, З. С. Факторы, влияющие на IT-образование: рынок труда, образовательные стандарты, языки программирования [Текст] / З. С. Сейдаметова, В. А. Темненко // Инженерия программного обеспечения. – 2010. – № 1. – С. 62-70.
14. Триус, Ю. В. Сучасні педагогічні технології в освіті [Текст] / Ю. В. Триус. – X Міжвузівська школа-семінар «Інноваційні технології навчання у вищій школі». – Харків, 2013.
15. Малік, Є. О. Фінансування вищої освіти: сучасні тенденції та зарубіжний досвід [Текст] / Є. О. Малік, М. Ю. Білінець // Ефективна економіка. – 2014. – № 8.

References

1. Reznichenko, K. G. (2011). Mistse i znachennya osviti v rozbudovi ekonomiki znan [Place and importance of education in the development of the knowledge economy]. *Investitsiyi: praktika ta dosvid – Investments: practice and experience*, 2, 45-49 [in Ukraine].
2. Borodina, O. M., Rinkovska, O. V. (2011). Sotsioekonomichni orientiri u formuvannya novitnoyi sistemi znan v agroprodovolchiiy sistemi Ukrayini [Socio-economic benchmarks in the formation of new knowledge systems in the agro-food system of Ukraine]. *Ukrayinskiy sotsium – Ukrainian society*, 2, 115-125 [in Ukraine].
3. Zachosa, O. V. (2015). Osoblivosti menedzhmentu znan v upravlinni navchalno-naukovo-virobnichih kompleksiv agrarnogo sektoru ekonomiki [Peculiarities of knowledge management in the management of educational-scientific-industrial complexes agricultural sector]. *Molodiy vcheniy – Young scientist*, 2(17), 84-88 [in Ukraine].
4. Ryazantseva, V. V. (2015). Innovatsiyiniy trend rozvitku osviti v krayini [Innovative trend of education development in the country]. *Problems and perspectives of innovation activity development in Ukraine : VIII international business forum* (pp. 208-210). Kiev: Kiyiv. nats. torg.-ekon. un-t.
5. Goncharova, O. V. (2009). Teoretichni uyavlennya shchodo ponyattya «ekonomika znan» [Theoretical understanding of the concept of "knowledge economy"]. *Teoriya ta praktika derzhavnogo upravlinnya – The theory and practice of public administration*, 2(25), 1-7 [in Ukraine].
6. Tarasova, I. I. (2014). Innovatsiyiniy protses u nauksi ta osviti pri formuvanni ekonomiki znan [Innovation in science and education in the formation of the knowledge economy]. *Ekonomika APK – Economy of AIC*, 2, 76-80 [in Ukraine].
7. Karpenko, M. M. (2006). Modernizatsiya vishchoyi osviti yak chinnik rozbudovi suspilstva znan v Ukrayini [Modernization of higher education as factor of development of knowledge society in Ukraine]. *Strategichni prioriteti – Strategic priorities*, 1, 57-63 [in Ukraine].
8. Fedulova, L. I., Korneeva, T. M. (2009). Derzhavna politika rozbudovi ekonomiki znan: osoblivosti realizatsiyi antikrizovoyi strategiyi [State policy of development of the knowledge economy: features of the implementation of anti-crisis strategy]. *Finansi Ukrayini – Finance of Ukraine*, 10- 3-17 [in Ukraine].
9. *Osnovni pokazniki diyalnosti vishchih navchalnih zakladiv Ukrayini. Statistichniy byuletten* [Main indicators of activity of higher educational establishments of Ukraine. Statistical Bulletin]. (n.d.). ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua> [in Ukraine].
10. Kuzmin, O. E. (2006). Motivuvannya naukovoyi diyalnosti pratsivnikiv osvitno-naukovoyi sferi yak sub'ektiv innovatsiyinogo protsesu [Motivation of scientific activity of employees of educational-scientific sphere in the innovation process]. *Menedzher – Manager*, 1(35) [in Ukraine].
11. Buzko, I. (2007). Rozvitok rinku osvitnih poslug v Ukrayini v emovah globalizatsiyi [Development of the market of educational services in Ukraine in amoah of globalization]. *Ekonomist – Economist*, 3,21-29 [in Ukraine].

-
12. Semiv, L. K. (2009). Vpliv vishchoyi osviti na formuvannya lyudskogo kapitalu v umovah perehodu do ekonomiki znan [Impact of higher education on the formation of human capital in the transition to the knowledge economy]. *Regionalna ekonomika – Regional economy*, 1, 15-26 [in Ukraine].
  13. Seydametova, Z. S., Temnenko V. A. (2010). Faktory, vliyayushchie na IT-obrazovanie: rynek truda, obrazovatelnye standarty, yazyki programmirovaniya [Factors influencing IT-education: labor market, educational standards, programming languages]. *Inzheneriya programnogo zabezpechennya – Software engineering*, 1, 62-70 [in Ukraine].
  14. Trius, Yu. V (2013). *Suchasni pedagogichni tehnologiyi v osviti* [Modern pedagogical technologies in education]. X Interuniversity school-seminar "Innovative technologies of learning in higher education". – Kharkiv [in Ukraine].
  15. Malik, E. O. (2014). Finansuvannya vishchoyi osviti: suchasni tendentsiyi ta zarubizhniy dosvid [Financing higher education: current trends and international experience]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 8, 12-18 [in Ukraine].

Стаття надійшла до редакції 13.04.2016 р.

Andrii SKRYPNYK

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Department of Economics Cybernetics,
Faculty of Information Technologies,
National University of Life and Environmental Science of Ukraine,
E-mail: avskripnik@ukr.net

Eduard BUKIN

MSc in Rural Development, Food and Agricultural Organization of the United Nations.
Viale delle Terme di Caracalla, 00153 Roma, Italy,
E-mail: eduard.bukin@fao.org

MEGA-EVENTS AS A SOURCE OF RISKS FOR DEVELOPING COUNTRIES: COMPARATIVE STUDY FROM THE BRICS COUNTRIES AND UKRAINE

Skrypnyk, A. Mega-events as a source of risks for developing countries: comparative study from the BRICS countries and Ukraine [Текст] / Andrii Skrypnyk, Eduard Bukin // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 68-78. – ISSN 1993-0259.

Abstract

This study is dedicated to consequences of preparing and conducting mega-event in the developing countries. Analysing the results of hosting mega-events in developing countries and focusing on the cases of Ukraine and BRICS countries, we have come to a conclusion that mega-events significantly misbalances equilibrium on the market of sports facilities. Developing countries often adopt the mobilizations way of development that allows overcoming the civilization barrier in time, improving supply of infrastructure to the sufficient level for hosting a mega-event. We have shown that mobilization way of development often increases the risks of hosting a mega-event at the national level and creates the risks for the international organisations that are responsible for hosting a mega-event. In addition, economic consequences of such a way of development are often negative for all developing countries. In order to cope with such risks, we suggest implementing a set of quantifiable criteria, which can increase the degree of objectivity during selection the host country for a mega-event.

Keywords: sport mega-event; civilization barrier; risk; financial destabilization; mobilization development; applicants for hosting; cost benefit analysis.

JEL classification: Z20, E60, L83

---

1. Introduction

Among the number of principles which are used by the International Olympic Comity (IOC) to select a Host City for conducting a mega-event – i.e. the Winter Olympic Games (WOG), the key one is a long-term positive economic and social effect on the host city and surrounding areas. The long-term effect is a quantifiable indicator on both local and the national levels. To estimate the potential effect of a mega-event on economy, two main approaches are applied: Economic Impact Analysis (EIA) and Cost Benefit Analysis (CBA). Application of both approaches is case specific.

Many researchers show that the EIA often leads to the overvaluation of the economic impact (Barget y Gouguet 2010; Matheson y Baade 2004b; Porter y Fletcher 2008; Taks et al. 2011). In particular, Preuss (2006) argues that, due to insufficiently rigorous methodology, the EIA overvalues the impact on employment and overestimates of the expected economic growth. In addition, the EIA it does not properly distinguished the cash flows between cost and benefit (Kesenne 2005; Barget y Gouguet 2010). In contrast, the CBA has a greater scope, estimating the consumer surplus as a component of the benefits and accounting the opportunity costs of investments (Campabell y Brown 2003, p. 1-18). In addition, the CBA is more applicable to developed economies (Kesenne 2005). Nevertheless, generally, one or another approach is used to estimate the impact of a mega-event

---

prior preparation.

Besides CBA and EIA, which are purely academic approaches, the IOC suggests the guidelines for assessing the mega-event's impact. Following the internal reasoning, the IOC distinguishes between the positive impacts (increasing employment, growing wages or infrastructural development etc.) and negative impacts of hosting a mega-event (International Olympic Committee 2010). Among the negative impacts there are environmental externalities such as degradation of soils and water quality in the areas of the mega-event.

In general, hosting countries significantly underestimate the costs and externalities of a mega-event and overestimate the benefits (Matheson y Baade 2004a; McHugh 2006). Thus at the moment of preparation for (or application) for a mega-event, the potential consequences of the mega-event are seems to be positive for all beneficiaries: countries, international organizations, participants, and spectators. However, expectation of high benefits and low costs of the developing countries is controversial, since costs of preparation closely related to the need in infrastructure and the level of development (Andreff 2001). Therefore, estimating the preparation costs with any of the approaches (CBA, EIA or IOC guidelines) is becoming a complex task with regards to a developing country (Matheson y Baade 2004a).

Since the moment of preparation to a mega-event, the costs of a mega-event are underestimated, those are becoming high at the end. Higher costs are closely related with the risks of hosting a mega-event. The risks of hosting a mega-event are usually divided into two main categories: social risks and institutional risks (Jennings 2012). Social risks appear due to possible cut of public spending for healthcare, education and/or increasing taxes and decreasing real wages. Institutional risks include the probability of having a negative impact of the mega-event on the state economic and financial systems, slowing of reforms, increase in the level of the state intervention into the economy and, therefore, potential corruption. According to the IOC instructions, discussion about potential increase of taxes, caused by the state needs in finance, during preparation to a mega-event, is a part of the institutional risks assessment (International Olympic Committee 2010). Such approach for assessing the preparation costs is valid for a developed country; however, it is too simplistic for a developing country. Since there are many mechanisms for redistributing the preparation costs between the population (i.e. reduction of the real wages, increase of the public debt, reducing of the growth of social benefits etc.), the approach for assessing the institutional risks, suggested by the IOC, must account for more complex mechanisms.

In the present research, we analyse the process of preparing for a sport mega-event from the macroeconomic point of view of a hosting country. Using the example of the UEFA EURO-2012 in Ukraine, we investigate the peculiarities of preparation for and conducting a mega-event in the developing country with the high levels of corruption, lack of infrastructural development and sport facilities. The purpose of the present research is in making a comprehensive analysis of processes of preparation to a mega-event in a developing country, identifying the risks related to the preparation to a mega-event, and suggesting the quantifiable indicators aimed to reduce the risks related to the preparation and conducting a mega-event.

The research is structured in the following way. In the first section we introduce the concept of a civilizational barrier, that helps to described what is the difference in the levels of development between the potential mega-event hosts. The second section shows the case study of preparation to a mega event in a developing country. The third section is dedicated to the mobilization way of development, as a strategy of preparation to a mega-event in developing countries. The fourth section discusses the risks related to the preparation to a mega-event and suggests quantitative criteria for selecting the candidates for hosting a mega-event. The final section is a conclusive one.

2. Civilization barrier

Recently, the BRICS¹ countries have become leaders in the field of hosting mega-events. These countries host six out of nine mega-events during 2008 and 2018 (such mega-events are Winter Olympic Games (WOG), Summer Olympic Games (SOG) and FIFA World Cup (WC)). The Russian Federation and Brazil host two different mega-events. The key feature of conducting mega-events in the BRICS countries is in the high costs of preparation, caused by the lack of sports facilities and infrastructure at the moment of application for a mega-event (Tomlinson y Bass 2012). In order to conduct a mega-event (WOG or WC), each of the BRICS countries has to overcome a civilization barrier within the limited time.

A civilization barrier is a set of sports and infrastructural facilities sufficient for hosting a mega-event, fulfilling all the requirements of the responsible international organizations (IOC, FIFA, etc.). At the same time, the civilization barrier is a leap in the level of quality and supply of services and infrastructure from the low pre-preparation level to the higher international standards. In addition, the civilization barrier also consists of the peoples' readiness to host a big number of guests from abroad. Due to multidimensionality of the civilization barrier, it is rather difficult to quantify its' value. Thus, we use the costs of overcoming the civilization barrier and preparing for a mega-event.

---

¹ BRICS – Brasilia, the Russian Federation, India, China and South Africa

Every country has its own capabilities of overcoming the civilization barrier. For example, with the help of strong economy, China was capable to build necessary infrastructure for the SOG 2008 in a least harmful way. When these factors are not working properly (for example in Russian Federation with the WOG in Sochi 2014), preparation costs increases, outnumbering those planned at the beginning of preparation (Sokolov 2012). Other countries with weak economy (developing countries) need to accept the risks related to overcoming the civilization barrier. Since hosting the mega-event is a priority task for such countries, they focus substantial parts of the economic, financial and labour resources on overcoming the civilization barrier. Thus, developing countries overcome the civilization barrier in an artificial – not evolutionary way.

In developed countries, problems related to hosting a mega-event are resolved at the host city's/area's level. Financing the preparation for a mega-event is done at the expense of local budgets, charity funds and private sector. Therefore, financial risks of conducting a mega-event exist at the local budget level. In developing countries¹ or developed countries with lacking financial potential², mega-events are hosted by the entire country rather than a city. Therefore, main part of preparation expenditures guaranteed by the state budget and the risks of hosting a mega-event are national. In general, preparation for and conducting a mega-event is based on the available resources, financial system stability, and current institutional arrangements. Preparation for a mega-event involves adoption of foreign experience. Political capital and politics are also tightly related to the mega-events conducting in developing countries. Therefore, the issue of hosting a mega-event in developing countries is normally considered without proper thoroughness and the costs raises significantly, table 1.

Table 1. The estimation of costs of preparation for mega events

Year	Event	Country	Expenses, billion US\$		Ratio between fact and plan
			Plan	Fact	
1998	XVIII WOG	Japan	1.57	2.45	1.56
2000	XXVII SOG	Australia	2.36	4.48	1.90
2002	XIX WOG	USA	1.9	2.45	1.29
2004	XXVIII SOG	Greece	4.65	13.5	2.90
2006	XX WOG	Italy	2.4	4.37	1.82
2008	XXIX SOG	China	16.3	43.19	2.65
2008	UEFA EURO-2008	Switzerland – Austria			1.1
2010	XXI WOG	Canada	2.88	6.08	2.11
2010	FIFA World Cup 2010	Republic of South Africa	0.49	12	14.88
2012	XXX SOG	England	3.93	20	3.92
2012	UEFA EURO-2012	Ukraine	14.24	11.71	0.82
		Poland	-	23.5	-
2014	FIFA World Cup	Brazil	13,3-	16.5	-
2014	XXII WOG	Russia	13.2	52	4
2016	XXXI SOG	Brazil	18		
2018	FIFA World Cup	Russia	23		

Source: grouped by authors from different sources: (Sokolov, 2012; Tomlinson y Bass, 2012; Andreff, 2012; Verkhovna Rada Of Ukraine, 2007).

The reasons why the costs are so high are in lack of sport facilities, infrastructure and experience of conducting mega-events in developing countries. For instance, before the WOG 2014, Sochi never held any World or European championships in such sports as ski jump, bobsleigh or biathlon. No infrastructure for conducting such events existed in the place prior the WOG 2014. Therefore, overcoming the civilization barrier and a leap in the level and quality of services and infrastructural objects was a difficult task. Since there was no demand for the winter sports infrastructure in Sochi before the WOG 2014, businesses did not see attractive to invest money in artificial overcoming the civilization barrier. Thus, major part of preparation costs were covered by the public sector.

From the example of Russia with the WOG 2014 in Sochi we can conclude that creating the infrastructure and sports facilities always falls behind the schedule and the facilities' price increases manifold. The infrastructural objects such as motorways and sports are very attractive for corruption. For instance, the motorway connection between Sochi and Krasnaya Poliana costs US\$ 9 billion, which is approximately US\$ 12.6 million per kilometre of a road. It is almost two times more than the average price of similar projects in the USA or EU. The main reason of

¹ For example: WOG 2014 in Russian Federation, WFC 2014 in Brazil

² For example: SOG 2004 in Greece, EURO-2004 in Portugal

---

the high price is in absence of high-quality management (experience of conducting mega events), an unsuccessful choice of the city (Sochi is a subtropical summer resort) and the high level of corruption rent (Sokolov, 2012).

Besides WOG 2014 in Sochi, Russia is planning to conduct the FIFA World Cup 2018. The process of preparation to both mega-events is managed by Moscow, with the cash flows centrally distributed by the Russian Federation Government (RFG) for the entire preparation term. Private companies and state divides public money with the ratio 25% to 75% (Sandford 2013). However, the state companies as "Olympstroy" shared preparation costs delegated to the private companies. As of February 1, 2013, 1.526 trillion (Russian Rubles in value 2012) or roughly US\$52 billion was spent on the preparation for WOG 2014 in Sochi. Russia's costs of the preparation for WOG 2014 in Sochi grew by five times during the six years of preparation. The detailed structure of WOG 2014 in Sochi preparation cost is investigated in the study of Sokolov (2012).

Considering the other examples from BRICS countries and the World, preparation for a mega-event in developing countries is covered by the budget of the entire country. Thus every citizen is bearing personal expenses for preparing and conducting the mega-event. The mechanisms of imposing costs on the tax-payers are not in the direct increase of taxes (such step is extremely risky from the governmental point of view). It is in using the external credits which will be liquidated by decreasing the nominal rates of wage-growth and by hiding the actual inflation rate. It is obvious that use of these mechanisms can lead to destabilization of the financial system in entire country.

3. Case study of Ukraine and the EURO-2012

Ukraine and Poland hosted the football championship between the European national teams – so called EURO-2012 of the Union des Associations Européennes de Football (UEFA). Before the EURO-2012 Ukraine has never held any mega-events of type 'A'¹ and 'B'² (according to classification of Taylog and Gratton (2002). Moreover, sporting events of type 'C'³ were rare for Ukraine. The decision of the UEFA to choose Ukraine and Poland as hosts of EURO-2012 was quite natural for Ukrainians. The UEFA requirements to the quality of sports facilities were acceptable as well; although, those required considerable efforts. Higher costs were required for improving the overall infrastructure in Ukraine. Due to the failure to maintain infrastructure in the workable condition, conducting the sporting events of types 'B' and 'C', Ukraine was unable to prepare cities for EURO-2012 without financial difficulties.

In Ukraine, all costs of preparation for the EURO-2012 were reasonably distributed by the Ukrainian government for all directions according to the Law of Ukraine 'About preparation and conducting of the finals stage of European Football Championship EURO-2012' (Verkhovna Rada Of Ukraine 2007). Expenses for reconstruction of stadiums and training bases amounted only 11% of total costs. However, almost 90% of costs were created by the low quality of infrastructure. Taking into account that companies, responsible for infrastructure development are founded from the state, the ratio between budget and private expenditures is roughly 70% budget and only 30% private (Verkhovna Rada Of Ukraine 2007). It is obvious, that Ukraine could have avoided 70% of costs if infrastructure was good enough to host the mega-event. Thus, applying for hosting EURO-2012 should not have been a necessary condition for building infrastructural objects (Skrypnyk y Bukin 2013). Airports, railways, motorways, etc. have forecasted positive NPV, and could have been built earlier or later.

The utility of public expenditures for any infrastructural development is high. However, analysing the social utility of preparation from the standpoint of an average citizen of Ukraine, the situation is opposite. Form the 14 billion US\$⁴ spent on preparation for the EURO-2012, 70 % (US\$ 10.2 billion) were covered by the taxpayers. Taken per capita (for 45 million Ukrainian citizens) these costs amounted to US\$ 217 per person. For the comparison, the average monthly wage in 2012 was only US\$ 360 (SSSU 2015). Therefore, personal utility of EURO-2012 compared with one monthly salary is unlikely to be high.

In developing countries it is observed an effect of increasing tourists inflow after a mega-event (Matheson, Peeters y Szymanski 2012). However, in the case of Ukraine the tourist flow after the EURO-2012 remains ordinary for the following seasons and the whole year. Moreover, the year 2012 had not been detected as an outlier from the general tendency (Figure 1) (SSSU 2015). Relatively higher increase of tourist flow to Ukraine were detected during the years 2000-2008, where the annual increase of tourist was 2.33 million tourists (regression equation is $TF(t) = 6.16 \cdot 10^6 + 2.33 \cdot 10^6 \cdot (t - 2000)$, where $TF(t)$ – the tourist flow dependence in time, t – the year of observation; $R^2 = 98.9$, $p - value = 0.001$). However after the world financial crises 2008-2009 the picture of tourists flow changed. The slope of regression (the increase of tourist) become only 955.6 thousand of tourists annually (the tendency could be described by the regression $TF(t) = 20.4 \cdot 10^6 + 0.9556 \cdot 10^6 \cdot (t - 2009)$, $R^2 = 0.88$, $p - value = 0.049$). The second regression is not reliable because of the

---

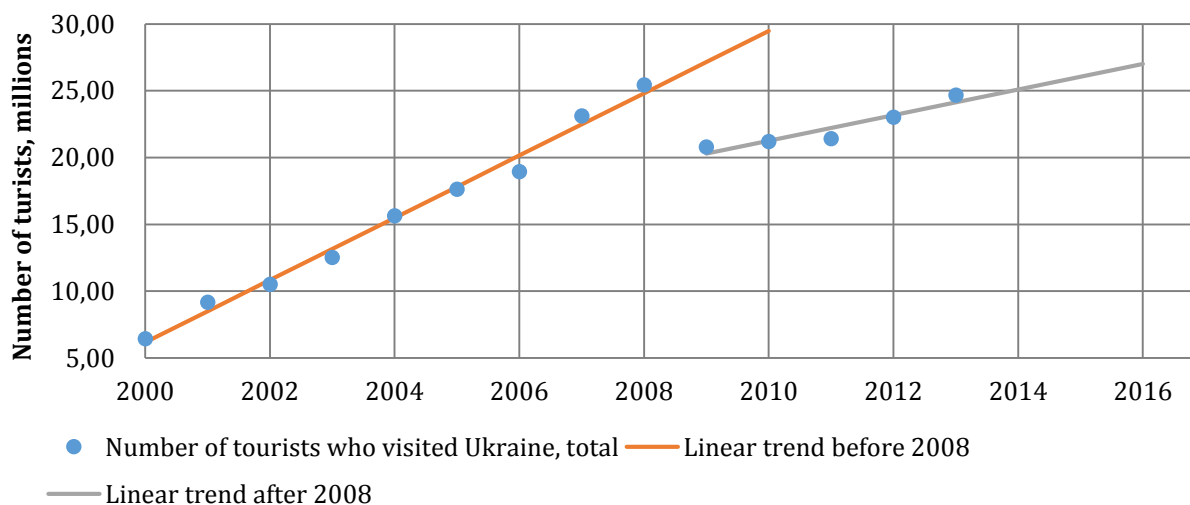
¹ Type A – irregular, one-off, major international spectators events i.e. FIFA World Cup, Olympic Games.

² Type B – major spectator events – i.e. Open Golf, Wimbledon

³ Type C – irregular, one-off, major international spectator/competition events

⁴ Here and everywhere in the manuscript US\$ is in value of 2012.

small sample size (5 observation only), however it gives a general image of the tendency. As follows from the figure 1, the tendency of tourist flow to Ukraine is mainly depends on the global world economic situation. Thus, expectations that more tourists will visit Ukraine after the mega-event are doubtful. In addition, the invasion of Russia into Ukraine, started in 2014, will likely cause the decrease the tourists flow.

Figure 1. The tourist flow into Ukraine

As for the result of preparation to the EURO-2012 on the infrastructural development in Ukraine, there were no cardinal improvements. It is justified, that the mega-event caused just a slight redecoration of the infrastructure. Due to serious financial constraints one kilometre of motorways built for EURO-2012 in Ukraine cost approximately US\$ 1.2 million (Verkhovna Rada Of Ukraine 2007). This had an impact on the motorways quality and lead to destruction of the motorways in the first winter after the mega event. As for the corruption, it increases with increasing cash flow distribution by the authorities. As for the corruption, it remains high during preparation to the mega-event. Due to the absence of the long-term development goals, there is no univocal positive impact of preparation to the mega-event. However, negative impact of the EURO-2012 is observed. Certainly, doubts could be voiced about the connection of all negative consequences with EURO-2012; thus, there might be other causes – i.e. a deficit of Ukrainian pension fund, “shackling” conditions of energy supply from Russia, public debts, etc. However, when all the above factors are traditionally inherent in the Ukrainian economy, the government took up the burden of EURO-2012 voluntarily, and it increased the pressure on the state finance (Skrypnyk y Bukin 2013).

Despite all economic complication of hosting a mega-event in Ukraine, government decided to apply for hosting another mega-event – WOG 2022 in Lviv (The President of Ukraine 2010). Although, Ukraine’s chances to host the WOG were low – at the level of 3% (accordingly to the model of Sterken (2010)) and the chances to get into at least the second stage of selection process were not higher than 13%, inefficient public spending were partially done. After the revolution in Ukraine in 2014, and election of a new democratic President and Parliament, the new democratic government has replaced the former one. Since then, Ukraine has given up the plans to host the WOG 2022; however, some public spending has been done already.

4. Pathways for overcoming the civilization barrier: demand and supply

Let us consider overcoming the civilization barrier as a dynamic process. It is characterized by changes in supply and demand equilibrium on sport facilities in time (Pawlowski y Breuer 2012). It is assumed that a developing country has a higher rate of economic growth than a developed country. The income is growing, and so does the demand on sports facilities. The curve of overcoming the civilization barrier describes the equilibrium level of supply and demand in time. The equilibrium supply and demand grow depends on the income growth and the level of investment into the sport facilities (curve S_0S_1 on Figure 2.A). The evolutionary overcoming of the civilization barrier could be achieved in dot S_5 at the time t_5 .

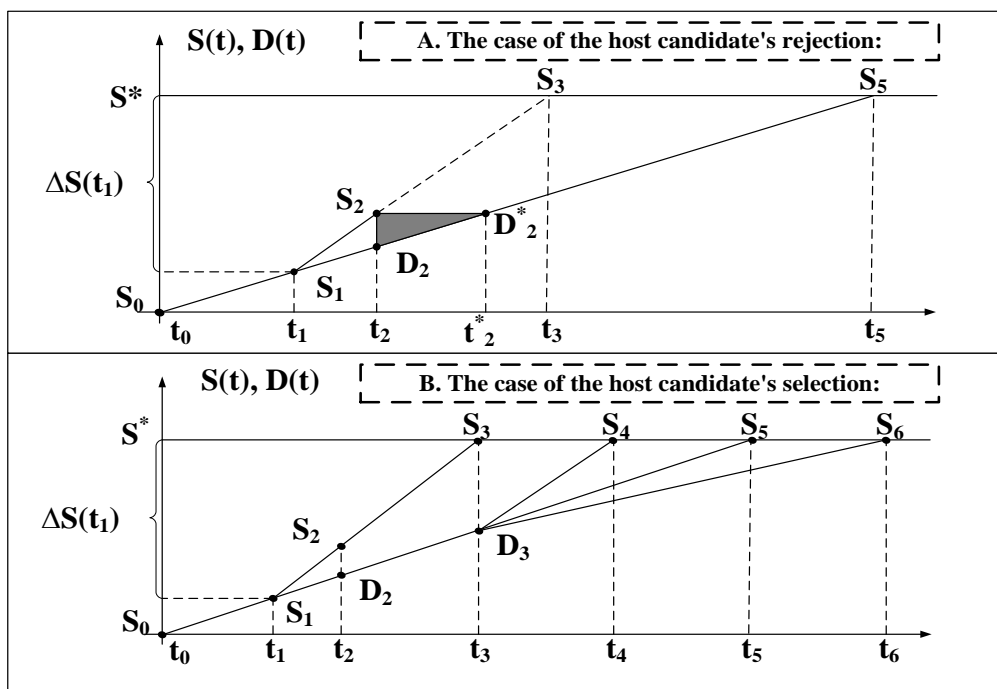
At the moment t_1 the decision is made about applying for hosting a mega-event, at the moment t_2 an application is made for hosting a mega-event. The mega-event is planned at the time t_3 . At the moment of the decision making (t_1) a significant civilization barrier $\Delta S(t_1)$ remains. To overcome this civilization barrier on time (before the beginning of the mega-event t_3) it is necessary to increase the rates of sport facilities creation –

segment S_1S_3 . In the first case (figure 2.A) we consider that the international organization refuses a country in hosting a mega-event.

At the moment t_2 (the time between submitting the application and receiving the status of a mega-event host is considered to be negligibly short) the government stops funding, and the system becomes equilibrium during the time $(t_2^* - t_2)$. During this time, maintaining the sport facilities in workable conditions requires additional state costs. They are proportional to the triangle $D_2D_2^*S_2$ area (the amount of losses from built and unused sports facilities is proportional the product of their value at the time of their not being used). In this case overcoming the civilization barrier happens in the same segment of time as without submitting an application - $(t_5 - t_1)$ and accompanied by additional budget costs proportional to the triangle $S_1S_2D_2^*$.

The symbols used in Figure 2 are: $\Delta S(t_1)$ - civilization barrier value when a country decides to apply for hosting a mega-event; S^* - level of supply, required for hosting the mega-event; t_0 - time when intensive development begins; t_1 - time of actual application for hosting a mega-event (the beginning of preparation); t_2 - time of the host country election; t_2^* - time of reaching the equilibrium, when the candidate is rejected; t_3 - time of the mega-event or hypothetical time of overcoming the civilization barrier; t_4 - time of reaching equilibrium (in case of the positive impact of the mega-event); t_5 - time of evolutionary overcoming of the civilization barrier and reaching the equilibrium (in case of the neutral impact of the mega-event); t_6 - time of reaching equilibrium (in case of the negative impact of the mega-event).

Figure 2. Overcoming the civilization barrier in cases of the host candidate's selection and rejection

Let us consider the case when the applicant country has been accepted for hosting a mega-event (Figure 2.B). In this case, a gap between the supply and demand of sports facilities appears at the moment, when the mega-event takes place - $(S_3 - D_3)$. Bridging this gap mainly depends on the rate of economic growth after the mega-event. Hence, we consider three basis scenarios of development:

- the mega-event has neutral impact on the rates of economic development (track - D_3S_5);
- positive impact - the rate of economic development is accelerating - the demand of sport facilities is growing faster (track - D_3S_4);
- negative impact - the rates of economic development are decreasing compare to the neutral and so are the rates of welfare growth, the demand of sport facilities is decreasing (track - D_3S_6).

In fact, hosting a mega-event could lead to the three possible consequences:

- reduction of time of overcoming the civilization barrier - the path $S_0D_3S_4$ (winning of time - $(t_5 - t_4)$);

-
- no change in time of overcoming the civilization barrier – rates of demand growth remains stable;
  - increase in time of overcoming the civilization barrier – the path $S_0D_3S_6$ (time losses – $(t_6 - t_5)$).

In the first case (winning of time) there are additional public costs for contributing the sports facilities' in working conditions, which are proportional to the area of the triangle $D_3S_4S_3$. In the second case, these costs are significantly greater and they are proportional to the area of the triangle $D_3S_5S_3$. In the third case of time losses, the costs are much greater and proportional to the area of the triangle $D_3S_6S_3$. All these costs should be added to the value of overcoming the civilization barrier which is equal to the area of triangle $S_1D_3S_3$.

Experience of hosting mega-events in developing countries shows that achieving the supply and demand equilibrium is rather unrealistic. For instance, after conducting EURO-2012 in Ukraine the new stadium built for the mega-event in Lviv ("Arena Lviv") was used only occasionally. In the spring of 2013, the city's authorities considered to demolish the "Arena Lviv". The motivation of such discussion was in groundlessness of costs for maintaining the stadium in working conditions (Tereschyuk 2013). However, after the invasion of the Russian troops to the eastern Ukraine, one of the leading football clubs of Ukraine "Shakhtar Donetsk" has moved to Lviv, where it holds own home matches of the football season 2014-2015. Most likely, that a temporary usage of the stadium will become permanent in future. After WOG 2014 in Sochi, the skiing resort Krasnaya Polyana may be expecting increase of demand. However, that is unlikely to happen with the numerous sport facilities (curling, figure skating, hockey) located directly on the Black Sea shore. Maintenance of these shore-located sports facilities is assigned to the federal budget, which is experiencing difficulties due to the sanctions, preparation for the World Cup 2018 and many other expenses that were not planned at the time of the deciding to host the Winter Games of 2014.

5. Criteria for reducing risks of hosting a mega-event

In order to host a mega-event, the countries, where development of infrastructure and sports facilities lag far behind the international requirements, need to adopt a mobilization model of development. By the term "mobilization model of development", we mean development of a country's economy by preparing it for hosting a mega-event, and focusing on preparation all available economic, financial and human resources. After a country adopts mobilization model of development considerable number of national and international risks appear. Such risks as whether or not the mega-event will take place are under responsibility of the international organization that chooses the host country. For instance, during WOG 2014 in Sochi such risk could have taken place due to the underestimation of weather volatility (Sochi is located in subtropical climate zone). Among the host country's risks that may realize immediately there are risks of financial system destabilization, deceleration of the economic growth rates, increasing level of corruption, increasing of the income distribution inequality and, consequently, increasing the social tension.

Despite there are strict requirements for the applicant for hosting a mega-event, the process of selecting the host country remains a black box. Therefore, modelling the process of the host country selection is extremely difficult. Sterken (2010) showed in his study possible factors influencing international organizations' decision about the place of hosting a mega-event. One of the criteria for selecting the host country is the rates of economic development during ten years before applying for a mega-event. The weak point of such approach is in assumption that the rates of economic development will stay as there is all along the preparation for the mega-event. At the same time, the risks related to the economic development and growth remain beyond the scope of the study. We propose a number of indicators aiming to decrease the risks of a mega prevent the international organization responsible for the mega-events from making hasty decisions.

As an indicator of the civilization barrier (R_n) we propose to use the ratio of the average GDP per capita in 5-10 countries sufficiently developed for hosting a mega-event ($\overline{GDP_5 \text{ per cap.}}$) with the respective indicator in the applicant country ($GDP_n \text{ per cap.}$):

$$R_n = \frac{\overline{GDP_5 \text{ per cap.}}}{GDP_n \text{ per cap.}}$$

In addition, R_n should not exceed a critical value R_{crit} ($R_n \leq R_{crit}$). The value R_{crit} characterizes the gap between developed and developing countries. It is identified as ratio of the average GDP per capita in both groups:

$$\left(R_{crit} = \frac{\overline{GDP}_{developed \text{ per cap.}}}{\overline{GDP}_{developing \text{ per cap.}}} \right)$$

Another one is the test whether the real GDP growth rate of the applicant country significantly exceeds the average rate of economic development in the world in the long term (not less than 10 years).

$$\bar{r}_n > \bar{r}_c + 1.65 \cdot \sigma_c / \sqrt{10}$$

$\bar{r}_n$ is the average rate of the applicant country's GDP growth on the 10-years interval, $\bar{r}_c$ is the average rate of the world economic development on the same interval, σ_c is the standard deviation of the world economic development rate, 1.65 is normal distribution quantile at 5 % level of significance.

Success of overcoming the civilization barrier depends on the government's financial capabilities (the size of state budget, possibility to attract financial resources, etc.) and on the mega-event project's investment attractiveness for the business. Moreover, the level of corruption and total effectiveness of state governance significantly influence the management effectiveness when overcoming the civilization barrier. Therefore, the following criterion indicates the applicant country's position in the upper part of the Corruption Perceptions Index (CPI) list:

$$I_n > I_{0.5}$$

where I_n is the average CPI on 5 year time interval prior the international organization is taking a decision about the host country, $I_{0.5}$ is the corruption precipitation index of the median country.

The value of civilization barrier should be estimated before selecting the mega-event host country. In order to avoid underestimation of the additional pressure on public finance, a group of independent experts from different countries should do evaluation of the civilization barrier. The possibility of overcoming the civilization barrier depends on the public finance availability. Total budget loading should be equally distributed along the time of preparation for the mega-event. The annually amount of public finance directed to preparation for a sport event should not exceed 2% of the annual budget. This level corresponds to the annual maximum allowable budget deficit established by the European Union. In fact, value of civilization barrier should be less than 20% of the cumulative state budget of the applicant country over 10 years of preparation:

$$S_n < B_n/5$$

where S_n is the value of the civilization barrier of the applicant country, B_n is the state budget of the applicant country. The last condition defines the threshold of preparation expenditures from the public funds. This condition may be represented as a budget restriction. Since there are many differences in the budget systems of different countries, for some of them the value of the civilization barrier may be disparate.

As the last indicator for evaluating the civilization barrier, we suggest to use its ration with the GDP demonstrated over last 8 years, prior the decision-making on hosting the mega-event with the threshold of this ratio d_m .

$$\frac{S_n}{GDP_n(t_3 - 8)} < d_m$$

For the threshold value d_m we can use the values of such ratio in the countries, with had negative effect from hosting mega-events (i.e. SOG 2004 in Greece, UEFA EURO-2004 in Portugal). For Greece this indicator values 9.8%.

In 2012, Ukraine and Poland jointly hosted UEFA EURO-2012. The decision on applying for hosting the mega-event had been taken by countries in 2004. By applying the methodology shown above, we can estimate if the such countries like Ukraine should have hosted the mega-event. (All indicators were calculated for Ukraine at the moment of taking the decision to apply for hosting a mega-event in 2004).

$R_{crit} = 8$. It characterizes the gap between such developed countries as US, Austria, Germany, etc. and developing countries such as BRICS. For Ukraine, $R_n = 17$. Therefore, the first condition is not satisfied.

The world's economy growth rate over 10 years prior 2004 was at the level = 2.9% , with the standard deviation of 0.6%. Therefore, the threshold rate of economy's development should be greater than 3.9%. Ukraine's average rate of economy development in 2004 was only $r = 0.5\%$.

Ukraine was occupying the 122 position (put of 145 positions) in the CPI rank of 2002-2004. It is significantly below the median of the list.

Ukraine's budget in 2004 was 65 billion UAH (US\$ 13 billions), value of civilization barrier, as it was observed after the mega-event in 2012 was US\$ 14.2 billion. It is substantially more than the budget possibilities.

Ukraine's GDP in 2004 was US\$ 65 billion. The value of civilization barrier compare to the GDP amounted about 21.8%. It is substantially more than threshold value of 10%.

As for Poland, who also hosted Euro-2012, the situation is a little different. At the moment of taking the decision to apply for EURO-2012 Poland had high rates of economy growth (5%), and the GDP 4 times larger than in Ukraine. In the CPI rank, Poland occupied 67 position, which is above the median. Despite significantly larger cost of preparation to a mega event in Poland (\$25 billion, compare to Ukraine) proposed indicator does not exceed the critical values.

Consequently, taking into consideration calculations stated above, we may conclude that Ukraine did not qualify for hosting any mega-events in 2012. Moreover, Ukraine still does not qualify for hosting the WOG 2022 (table 2). In the table 2 we demonstrate the results of application of the proposed criteria on the example of some BRICS countries, Greece and South Korea, which have recently (or plan) hosting a mega-event. As follows from the table 2, testing the indicators for Greece confirms expecting of negative effect of the SOG-2004, since Greece does not qualify in most of the proposed indicators. South Korea, which hosts WOG-2018 and BRICS countries, who actively use mega-events for strengthening their international positions, indicates different results compare to Greece and Ukraine. The figures for Ukraine are shown for the planned WOG 2022. The sign in front of the numerical values indicate is the country comply (+) or does not comply (-) with the criteria.

Table 2. Testing of the suggested criteria on the BRICS countries

	1. Civilization barrier	2. ARED	3.CPI	4. BR	5. GDP ratio
Brazil (WC 2014; SOG 2018)**	+(7)	-(2,4%)	+(68/167)	-(92%)	+3,5
Russia(WOG 2014; WC 2018)**	+(6)	-(3,2%)	-(121/163)	-(26%0	+6,7
China (SOG 2008)*	-(25)	+(9,8%)	-(63/90)	+(12%)	+4,2
South Africa (WC 2010)*	+(7,5)	-(2,3%)	+(45/121)	-(85%)	+9,1
Greece (SOG 2004)*	+(2,5)	-(1,6%)	-(28/54)	-46,6%	-9,8
Ukraine (WOG 2022)***	-(17)	-(0,5)	-(142/175)	-105%	-35
South Korea (WOG 2018)***	+(2,5)	+(7,1)	+(39/178)	+(2,6%)	+(0,9)

*Based on the actual costs; ** Based on the actual and planned costs; *** Based on the planned costs

As follows from the table 2, out of all analyzed countries, only South Korea qualifies for hosting the WOG 2018 – all indicators have the risk-free values. The risks for hosting any mega-events in one of the BRICS countries are approximately equal: 3 out of 5 criteria were satisfied for China, Brazil and South Africa. The worst situation is in Russia, where the costs are high because of the highest level of corruption. The weakest is Greece's economy, which does not meet four out of five criteria. Apparently, that is because the economic burden of the Greek's economy was already excessive, at the moment of application for the SOG-2004, what yielded into a deep economic stagnation of the country. Ultimately, worst indicators are observed for Ukraine with regard to (possible) hosting the WOG-2022. This is due to highest corruption level, lowest level of economic development and low budget expenses compare to all other countries. If we compare the values of the indicators for Ukraine in 2004 and 2014, we see significant deterioration in their dynamics: civilization barrier grown from 17 to 30; economy's growth rate decreased to zero; in the CPI rank Ukraine dropped from 137 to the 143 position. Since the WOG has a significantly higher value of the civilization barrier (compare to the UEFA EURO) and only a small increase of the Ukraine budget and GDP, the share of expenditure for preparation to a mega-event in the budget and GDP of Ukraine increased.

6. Conclusions

Many countries consider mega-events as an opportunity for development and promotion at the international level. By default, any applicant for a mega-event (or a host country) argues that conducting a mega-event yield

---

into short and long-term benefits worth of the costs made. In fact, as multiple researchers justified, it almost never happens.

Instead, at the beginning of the preparation for a mega-event, any country meets 'civilization barrier'. Civilization barrier is a difference between the quality and supply of the sport infrastructure and services in the country that applies for a mega event compare to the international standards sufficient for hosting the mega-event. Civilization barrier is a multidimensional indicator that could be measured as the costs of preparation and hosting the mega event. Value of the civilization barrier differs between different countries, depending on the level of their development. Therefore, developed countries, which already have sufficient sport facilities and constant economic growth, need either invest less, or less time to overcome the civilization barrier, comparing with the developing countries.

After a country is selected for hosting a mega-event, it must prepare to it in a limited time. Since developing countries often lack capacities to overcome the civilization barrier in time, without prioritizing it, they need to adopt a mobilization way of development. Mobilization way of development speeds up the evolutionary growth of supply of the sports facilities and infrastructure and allows preparing to the mega-event in time. It is characterized by focusing all available economic, financial and human resources on preparation to a mega-event, delaying necessary reforms and institutional transformations in the host country. In addition, it brings distortion to the market of the sport facilities, where supply is becoming greater than demand and additional public spending are necessary for maintaining the infrastructure.

Many developing countries that recently hosted a mega event are very representative with regard to the market equilibrium. Ukraine (hosted the UEFA EURO-2012), or Russia (WOG-2104) or China (WOG-2008), shows that mega-events significantly misbalances equilibrium on the market of sports facilities and lead either to additional expenses on maintain the infrastructure in workable condition, or on the total demolition of the sports infrastructure.

Comparing the sources of financing mega-events, it is evident, that in developing countries state budget provides the main share of costs. Thus, the risks of preparation for a mega-event are at the country level. In addition, budget pressure is amplified by growing import of materials and services, necessary for hosting a mega-event. The combined effect of these mechanisms leads to increasing of the budget deficit, devaluation of national currency and other negative externalities. However, similar situation can be observed also in the developed such as Greece (host of the SOG-2004), or Portugal (host of EURO-2008). For them, the burden of preparation to the mega-events remained even after the mega-event were over.

In order to avoid such negative consequences of hosting a mega-event, we suggested several quantitative criteria which can increase the degree of objectivity during selection the host country for future mega-events. We tested these indicators on the sample of the countries, which have recently hosted a mega-event, and we showed, that these indicators are able to identify the countries that could potentially yield with the negative impact of a mega-event. In addition, applying the results from the indicators may lead to reducing risks of hosting a mega-event for a country as well as for the organizing institution.

The countries, where the proposed indicators have had negative values, showed slowing the rates of economic development and signs of instability in the growth. Greece and Portugal have endless debt problems, and even such strong economies like Brazil and Russia are in the state of recession after their mega-events. One of the world largest economies as China is entering the period of the instable economic development which is associated with the capital outflow. Undoubtedly, any of these countries has own reasons of economic deterioration, rather than hosting a mega-event. However, there is a common fact for all these countries. During long time they were allocating substantial resources for preparing to mega-events, instead of focusing them on tackling with the priority problems of economic development.

References

1. ANDREFF, W. 2001. The correlation between economic underdevelopment and sport. *European Sport Management Quarterly*, vol. 1, no. 4, pp. 251-279. ISSN 1618-4742. DOI 10.1080/16184740108721902.
2. Andreff, W. 2012. The winner's curse: why is the cost of sports mega-events so often underestimated? En: W. Maennig y A. Zimbalist (eds.), *International Handbook on the Economics of Mega Sporting Events*. S.l.: Edward Elgar (Ed.), pp. 37-69.
3. Barget, E. y Gouguet, J.-J. 2010. Hosting Mega-Sporting Events: Which Decision-Making Rule? *International Journal of Sport Finance* [en línea], vol. 5, pp. 141-162. [Consulta: 25 marzo 2014]. Disponible en: <http://search.proquest.com/do>.
4. Campabell, H. y Brown, R. 2003. Benefit-cost analysis: Financial and Economic appraisal using spreadsheets. S.l.: s.n. ISBN 9780521821469.
5. International Olympic Committee 2010. 2018 Candidate Procedure and Questionnaire. . S.l.:
6. Jennings, W. 2012. *Mega-Events and Risk Colonisation, Risk Management and the Olympics*. . London:

7. Kesenne, S. 2005. Do We Need an Economic Impact Study or a Cost-Benefit Analysis of a Sports Event? *European Sport Management Quarterly*, vol. 5, no. 2, pp. 133-142. ISSN 1618-4742. DOI 10.1080/16184740500188789.
8. Matheson, V. y Baade, R. 2004a. Mega Sporting Events in Developing Nations: Playing the Way to Prosperity? *South African Journal of Economics* [en línea], vol. 72, no. 5, pp. 1085-1096. [Consulta: 25 marzo 2014]. ISSN 18136982. DOI 10.1111/j.1813-6982.2004.tb00147.x. Disponible en: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1813-6982.2004.tb00147.x/abstract>.
9. Matheson, V. y BAADE, R. 2004b. Padding Required: Assessing the Economic Impact of the Super Bowl. *European Sport Management Quarterly*, vol. 6, no. 4, pp. 353-374. ISSN 1618-4742. DOI 10.1080/16184740601154490.
10. Matheson, V., Peeters, T. y Szymanski, S. 2012. If you host it , where will they come from? Mega-Events and Tourism in South Africa Faculty of Applied Economics. . Antwerp:
11. Mchugh, D. 2006. A cost-benefit analysis of an Olympic Games. *Queen's Economics* [en línea]. Ontario: [Consulta: 25 marzo 2014]. Disponible en: <http://core.kmi.open.ac.uk/download/pdf/6494158.pdf>.
12. Pawlowski, T. y Breuer, C. 2012. Expenditure elasticities of the demand for leisure services. *Applied Economics* [en línea], [Consulta: 13 septiembre 2015]. Disponible en: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00036846.2011.577021>.
13. Porter, P.K. y Fletcher, D. 2008. The Economic Impact of the Olympic Games: Ex Ante Predictions and Ex Poste Reality. *Journal of Sport Management*, vol. 22, pp. 470-486. ISSN 0888-4773.
14. Preuss, H. 2006. Impact and Evaluation of Major Sporting Events. *European Sport Management Quarterly* [en línea], vol. 6, no. 4, pp. 313-316. [Consulta: 5 septiembre 2015]. ISSN 1618-4742. DOI 10.1080/16184740601154441. Disponible en: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/16184740601154441#.VerXYvntmko>.
15. Sandford, D. 2013. Growing resentment in 2014 Olympic resort. *BBC News* [en línea]. [Consulta: 13 septiembre 2015]. Disponible en: <http://www.bbc.com/news/world-europe-21347459>.
16. Skrypnyk, A. y Bukin, E. 2013. Risks of the mobilization way of development: from Euro-2012 till Winter Olympic Games-2022. *Economy of Ukraine*, vol. 614, no. 1, pp. 26-40.
17. Sokolov, A. 2012. The cost of the Olympics in Sochi a record in the history of the Olympic Games. *The Initiative Group for the Referendum – IGPR CALL* [en línea]. [Consulta: 13 septiembre 2015]. Disponible en: http://igpr.ru/articles/zatraty_na_olimpiadu_v_sochi.
18. Sssu, 2015. *Official Statistics of Ukraine* [en línea]. 2015. Kiev, Ukriane: State Statistics Service of Ukraine. [Consulta: 2 febrero 2015]. Disponible en: <http://ukrstat.org/>.
19. Sterken, E. 2010. Economic Impact of Organizing Large Sporting Events. , pp. 1-24.
20. Taks, M., Kesenne, S., Chalip, L., Green, B.C. y Martyn, S. 2011. Cost Benefit Analysis : The Case of a Medium-Sized Sport Event. *International Journal of Sport Finance*, vol. 6, no. 3, pp. 187-203. ISSN 15586235.
21. Taylor, P. y Gratton, C. 2002. *The Economics of Sport and Recreation: An Economic Analysis* [en línea]. S.l.: Routledge. [Consulta: 6 septiembre 2015]. ISBN 1135824908. Disponible en: <https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=GmWQAgAAQBAJ&pgis=1>.
22. Tereschyuk, G. 2013. Built for Euro 2012 stadium in Lviv could be dismantled for building materials? *Radio Liberty* [en línea]. Disponible en: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24938869.html>.
23. The president of Ukraine, 2010. About the Actions on Identification and Implementation of the Priority Areas of Social, Economic and Cultural Development" – Decree № 895/2010 from 08.09.2010. 2010. Kiev: s.n.
24. Tomlinson, R. y Bass, O. 2012. The BRICs: National and Urban Legacy Agendas. En: W. Maennig y A. Zimbalist (eds.), *International Handbook on the Economics of Mega Sporting Events*. London: Edward Elgar, pp. 640.
25. Verkhovna Rada of Ukraine, 2007. «On Organization and conducting of final part UEFA EURO 2012 Football Championship in Ukraine» – The Law of Ukraine № 962-V from dated 19.04.2007 [en línea]. 2007. Kiev: s.n. Disponible en: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-16>.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2016 р.

Тетяна Володимирівна СТАДНЮК

асистент кафедри обліку і аудиту,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Тетяна Олександрівна ШМАТКОВСЬКА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та аудиту,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
E-mail: shmatkovska2016@gmail.com

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаднюк, Т. В. Статистичний аналіз зовнішньої торгівлі Волинської області [Текст] / Тетяна Володимирівна Стаднюк, Тетяна Олександрівна Шматковська // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 79-87. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Потреба аналітичного дослідження процесу налагодження та подальшого розвитку динаміки економічного транскордонного та інших видів зовнішньоекономічного співробітництва Волинської області із країнами-партнерами в контексті їх зовнішньоторговельної діяльності не викликає жодних сумнівів в умовах формування нових викликів сучасності та посилення євроінтеграційних прагнень України.

Мета статті – провести статистичне дослідження зовнішньої торгівлі Волинської області, окреслити основні тенденції сучасного стану та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Метод (методологія). У роботі використовувалися методи порівняння, групування, узагальнення, а також статистичні методи, необхідність застосування яких визначена метою та завданнями дослідження: абсолютні та відносні величини, табличний, графічний, аналіз тенденцій розвитку.

Результати досліджень. У статті проаналізовано стан зовнішньої торгівлі товарами та послугами Волинської області. Досліджено обсяги експортно-імпортних операцій регіону в динаміці, їх географічну та товарну структуру, відносні показники зовнішньоторговельної діяльності, її інтенсивність та ефективність. Установлено, що протягом 2010-2013 рр. спостерігалася чітка тенденція зростання показників зовнішньої торгівлі Волині. Проте у 2014-2015 рр. зовнішньоторговельний оборот області характеризувався значним падінням його обсягів, що спричинено економіко-політичною ситуацією у країні. Слід зауважити, що вперше з 2000 р. регіон отримав позитивне сальдо зовнішньої торгівлі. Обґрунтовано, що перспективами зовнішньоекономічної діяльності області є розвиток туристичної та рекреаційної діяльності, нарощування експортного потенціалу, поглиблення транскордонної та євросубрегіональної співпраці.

Ключові слова: зовнішня торгівля; зовнішньоторговельний оборот; експорт; імпорт; статистичний аналіз.

Tetyana Volodymyrivna STADNYUK

Assistant,
Department of accounting and audit,
Lesya Ukrainka Eastern European National University

Tetyana Oleksandrivna SHMATKOVSKA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Accounting and Audit,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
E-mail: shmatkovska2016@gmail.com

STATISTICAL ANALYSIS OF EXTERNAL TRADE OF THE VOLYN REGION

Abstract

Introduction. *The need for analytical research of the process of establishing and further development of the dynamics of cross-border economic and other types of foreign economic cooperation of the Volyn region with the countries-partners in the context of their foreign trade is no doubt under the conditions of formation of new contemporary challenges and the strengthening of European integration aspirations of Ukraine.*

Purpose. *The aim of the article is to conduct statistical research of Volyn region foreign trade, to outline the main trends of the modern state and prospects of development of foreign economic activity of the region.*

Method (methodology). *In the study we have used the methods of comparison, grouping, generalization, and statistical methods, the necessity of which is determined by the purpose and objectives of the study: absolute and relative values, tabular, graphical, trend analysis development.*

Results. *The article analyses the external trade by goods and services of Volyn region. The paper investigates the export and import operations of the region in dynamics, its geographical and commodity structure, the relative indicators of foreign trade activity, its intensity and efficiency. It has been determined that during 2010-2013 it was a clear trend of growth of foreign trade of the Volyn region. It is found out that in 2014-2015 the foreign trade turnover of the region was characterized by a significant reduction of its volume due to the economic and political situation in the country. It should be noted, that it was the first time since 2000 that the region received a positive balance of the foreign trade. The prospects of foreign economic activity of the region can be determined as the development of tourist and recreational activities, increasing of the export potential and deepening of the processes of cross-border cooperation and European integration.*

Keywords: *foreign trade; the foreign trade turnover; export; import; statistical analysis.*

JEL classification: **O18, R11, R51**

Вступ

Загальновідомо, що зовнішня торгівля є однією з найбільш розвинених традиційних форм зовнішньоекономічних відносин, реалії сучасності розвитку яких характеризуються поглибленням процесів регіонального міждержавного співробітництва та партнерства, а також інтеграції у діяльність світового господарства.

Необхідно зауважити, що Волинська область має досить вигідне та унікальне географічне розташування, переваги якого полягають у тому, що вона межує із більшістю країн – сусідів України, серед яких – діючі члени Європейського Союзу, що має досить суттєве значення у контексті подальшого посилення та налагодження євроінтеграційних процесів нашої держави. Викладене підтверджує особливу актуальність аналітичного дослідження сучасних тенденцій зовнішньої торгівлі та виявлення динаміки розвитку транскордонного співробітництва у Волинській області.

Аналітичному дослідженню сучасного стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності України та її регіонів присвячені праці таких вітчизняних науковців, як М. Бутко, М. Козік [1], Д. Бікулова [2; 3], Т. Вишинська [4], Г. Голубова [5], Л. Дашутіна [6], Л. Черчик [7] та інших [11].

Мета та завдання статті

Метою дослідження є проведення аналізу зовнішньої торгівлі Волинської області, виявлення основних тенденцій сучасного стану та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Для досягнення поставленої мети доцільно дослідити динаміку обсягів експортно-імпортних операцій області, їх географічну та товарну структуру, відносні показники зовнішньоторговельної

діяльності, її інтенсивність та ефективність, узагальнити отримані результати та окреслити перспективи розвитку регіону у сфері зовнішньої торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження

Волинь – єдиний регіон України, який має кордон з країнами Європейського та Митного союзів. На півночі Волинська область межує з Брестською областю Республіки Білорусь, а на заході – з Холмським і Замостським воєводствами Республіки Польща. Завдяки вигідному економіко-географічному розташуванню області сфера міжнародної торгівлі є вагомою та динамічною складовою економіки регіону, хоча й характеризується незначними показниками відносно зовнішньоторговельного обороту України. Так питома вага Волинської області у зовнішній торгівлі України товарами складає 1,7 % експорту та 1,7 % імпорту, а у зовнішній торгівлі послугами – 0,5 % та 0,3 % відповідно [8].

Таблиця 1. Показники зовнішньої торгівлі Волинської області* за 2010-2015 рр.

Показники	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Абсолютні показники зовнішньої торгівлі, млн дол. США						
Зовнішньоторговельний оборот Волинської області	1063,2	1763,9	1702,8	1817,8	1531,7	1320,6
Експорт	464,0	679,7	659,2	686,4	745,7	683,2
у т. ч. товарів, %	93,7	95,1	91,9	91,6	91,9	92,5
послуг, %	6,3	4,9	8,1	8,4	8,1	7,5
Імпорт	599,2	1084,2	1043,6	1131,4	786,0	637,4
у т. ч. товарів, %	95,4	97,7	97,3	96,2	97,4	97,6
послуг, %	4,6	2,3	2,7	3,8	2,6	2,4
Сальдо	-135,2	-404,5	-384,4	-445,0	-40,3	+45,8
2. Темпи зростання зовнішньої торгівлі, %						
зовнішньоторговельного обороту	–	165,9	96,5	106,8	84,3	86,2
експорту	–	146,5	97,0	104,1	108,6	91,6
імпорту	–	180,6	96,3	108,4	69,5	81,1
3. Коефіцієнт покриття експортом імпорту, %						
4. Індекс «умов торгівлі», %	106,7	104,1	89,0	99,8	96,4	91,6
5. Індекс імпоротної залежності (імпортна квота), %	32,9	48,9	41,7	43,8	...	...
6. Експортна квота, %	25,5	30,7	26,3	26,6	...	...
7. Індекс чистої торгівлі	-0,13	-0,23	-0,23	-0,24	-0,03	0,03
8. Показники інтенсивності зовнішньої торгівлі, дол./особу						
експорт на душу населення	448,8	657,1	636,3	661,8	718,0	656,8
імпорт на душу населення	579,6	1048,1	1007,4	1090,8	756,8	612,8
зовнішньоторговельний оборот на душу населення	1028,3	1705,2	1643,8	1752,6	1474,8	1269,6

*Розраховано за даними статистичного щорічника Волині за 2015 рік та Головного управління статистики у Волинській області [9; 10]

Згідно з даними офіційної статистики зовнішній торгівлі Волині протягом 2010-2013 рр. була притаманна позитивна динаміка. У 2014-2015 рр. зовнішньоторговельний оборот області характеризувався значним падінням обсягів. Подібна тенденція спостерігається і в експорті, обсяги якого у 2015 р. впали на 8,4 % порівняно з 2014 р. Для імпоротної діяльності характерні ще вищі темпи: падіння обсягів надходжень з-за кордону становили 18,9 %. Аналогічна ситуація спостерігається й на рівні держави: за підсумками 2015 р. падіння експорту товарів загалом по Україні склало 29,3 %, послуг – 17,1 %; падіння імпорту товарів становило 31,1 %, послуг – 19,32 % порівняно з 2014 р.

Індекс чистої торгівлі протягом 2010-2014 рр. був від'ємний, що свідчило про суттєве перевищення імпорту над експортом. Проте перевищення темпів падіння імпорту над темпами падіння експорту у 2015 р. призвело до появи позитивного сальдо зовнішньої торгівлі області, рівень якого склав 45,8 млн дол. США.

Частка імпорту у валовому регіональному продукті (ВРП) області, яка характеризує рівень залежності регіону від імпорту товарів та послуг, у 2013 р. складала 43,8 %. Для оцінки експортоорієнтованості регіону визначають частку експорту у ВРП. За розрахунками М. Козік та М. Бутко, які досліджували динаміку розвитку експортного потенціалу регіональної економіки, Волинь належить до регіону з динамічно розвинутим експортним потенціалом [1, с. 10].

Значення індексу «умов торгівлі» протягом 2012-2015 рр. < 1, тобто умови торгівлі погіршувалися порівняно з базовим періодом.

Показники інтенсивності зовнішньоекономічної діяльності регіону характеризуються падінням величини експорту, імпорту та зовнішньоторговельного обороту, що припадає на одного мешканця області.

Структура зовнішньоторговельного обороту Волинської області є наступною: 95 % складає зовнішньоторговельний оборот товарами, а 5 % – послугами. У структурі експорту товари займають 92,5 %, а імпорту – 97,6 %.

Таблиця 2. Показники зовнішньої торгівлі товарами* за 2010-2015 рр.

Показники	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Кількість підприємств, що здійснювали зовнішню торгівлю товарами						
експорт	329	329	319	308	319	...
імпорт	490	437	472	479	465	...
2. Кількість країн-партнерів	91	95	100	97	98	106
3. Абсолютні показники зовнішньої торгівлі товарами, млн дол. США						
Зовнішньоторговельний оборот	1006,3	1706,0	1621,0	1717,8	1450,9	1253,7
Експорт	434,8	646,4	605,8	628,8	685,4	631,7
Імпорт	571,5	1059,6	1015,2	1089,0	765,5	622,0
Сальдо	-136,7	-413,2	-409,4	-460,2	-80,1	9,7
4. Темпи зростання зовнішньої торгівлі товарами, %						
зовнішньоторговельного обороту	–	169,5	95,0	106,0	84,5	86,4
експорту	–	148,7	93,7	103,8	109,0	92,2
імпорту	–	185,4	95,8	107,3	70,3	81,3

*Розраховано за даними статистичного щорічника Волині за 2015 рік та Головного управління статистики у Волинській області [9; 10]

У 2015 р. обсяг експорту товарів порівняно з 2014 р. зменшився на 7,8 % і становив 631,7 млн дол. США, імпорту – на 18,7 % і складав 622 млн дол. Позитивне сальдо склало 9,7 млн дол. США проти від'ємного 80,1 млн дол. США у 2014 р. Щодо структури експорту-імпорту товарів за районами і містами, то підприємствами Луцького району сформовано 43,1 % загальнообласного обсягу експорту товарів та 32,7 % – імпорту; підприємствами м. Луцька – 33,3 % та 40,5 %; м. Нововолинська – 5,4 % та 16,4 % відповідно. Кількість місцевих підприємств, які поставляють товари за кордон, перевищує 300, а тих, що ввозять продукцію з-за меж митної території нашої держави – 400.

Рівень розвитку зовнішньоекономічного сектору регіону визначається не тільки обсягом, а й показниками структури зовнішньоекономічної діяльності – товарної, географічної, інституціональної. Товарна структура зовнішньоекономічних відносин дає змогу виявити ступінь розвитку економіки регіону.

Таблиця 3. Товарна структура зовнішньої торгівлі* за 2010-2015 рр.

Група товарів	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Експорт, %						
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	43,6	50,0	43,2	37,7	41,5	43,6
Деревина і вироби з деревини	9,7	10,2	12,5	12,8	13,6	12,8
Продукти рослинного походження (зернові культури, олійні рослини)	2,6	2,2	2,1	7,2	7,9	9,1
Продукти тваринного походження (м'ясо, яйця, молочні продукти, натур. мед)	16,2	13,2	9,8	10,7	6,0	5,0
Різні промислові товари (меблі)	8,1	8,6	10,0	10,0	10,9	7,8
Імпорт, %						
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	21,8	23,3	17,3	16,9	24,6	35,1
Засоби наземного транспорту, крім залізничного	14,6	21,8	38,7	34,9	26,4	19,7
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	12,8	9,3	11,1	10,5	15,6	17,7

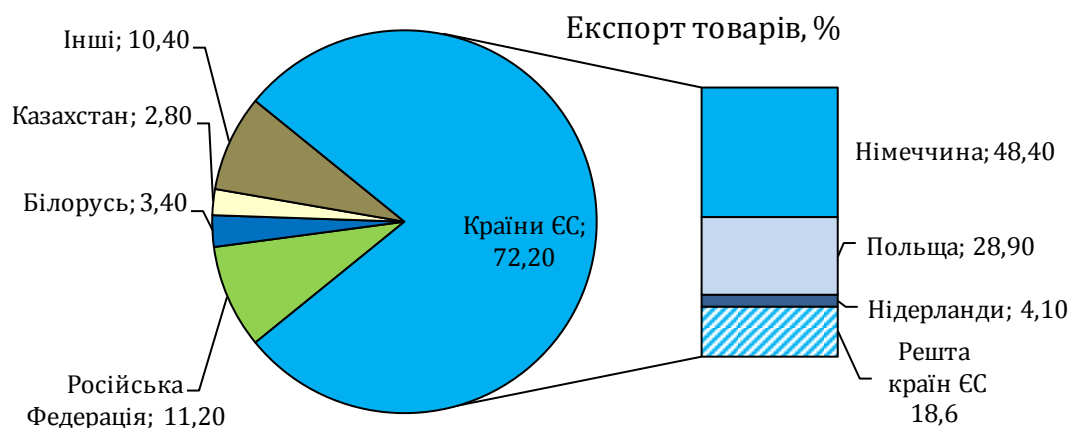
*Розраховано за даними статистичного щорічника Волині за 2015 рік та Головного управління статистики у Волинській області [9; 10].

Так у загальнообласному обсязі експорту товарів найбільшу частку займають машини, обладнання та механізми – 43,6% становили готові вироби. Зросла питома вага поставок зернових культур, насіння і плодів олійних рослин з 2,6 % до 9,1 % у 2015 р. Значно зменшились за 2010-2015 рр. об'єми реалізації продуктів тваринного походження – на 11,2 %% (структурні зрушення вимірюються у процентних пунктах: 5%-16,2%). Вагомими є поставки деревини і виробів з неї – 12,8 %.

В імпорті переважали надходження засобів наземного транспорту, крім залізничного, – 19,7 %, механічних пристроїв та електротехнічного обладнання – 35,1 %, пластмас, полімерних матеріалів, каучуку, гуми – 17,7 %, м'яса і субпродуктів.

Географічна структура не лише характеризує ступінь розвитку зовнішньоекономічних відносин регіону з іншими країнами світу, а й показує певну її залежність від взаємовідносин з тією чи іншою країною.

Зовнішня торгівля товарами здійснюється з 106 країнами світу, основними з яких є країни Європейського Союзу – на них припадало 72,2 % обсягів експорту товарів та 85,9 % імпорту у 2015 р. Найвагоміші експортні операції серед країн-членів ЄС здійснювались з Австрією, Італією, Нідерландами, Німеччиною, Польщею, Словаччиною, Угорщиною.

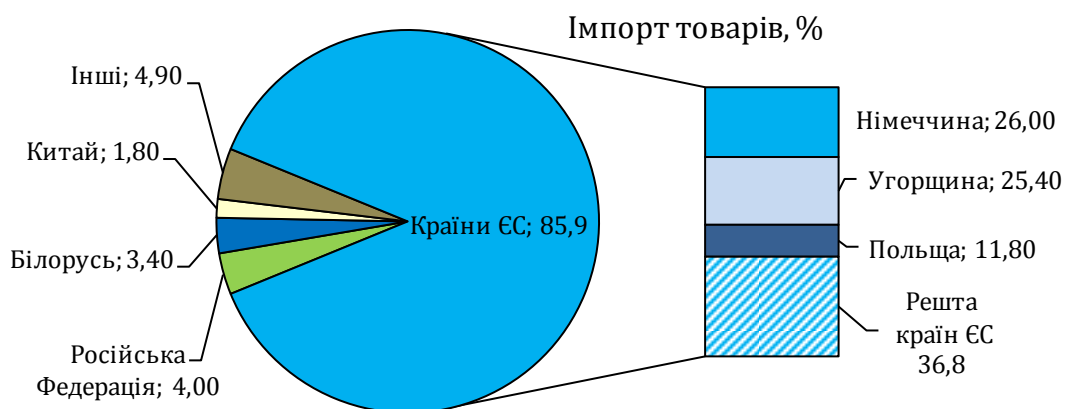

Рис. 1. Географічна структура експорту товарів* у 2015 р.

*Побудовано за даними Головного управління статистики у Волинській області [10]

До країн Європейського Союзу експортовано товарів на 455,9 млн дол. США, що на 25 % більше, ніж у 2013 р. З країн Євросоюзу надійшло товарів на 534, 4 млн дол. США, що на 37,1 % менше, ніж у 2013 р.

Серед інших країн світу найбільше експортували товарів у Російську Федерацію, Білорусь та Казахстан. Слід зауважити, що обмеження відносно українського експорту на ринках країн Митного союзу призвело до значного скорочення поставок до цих країн. Так обсяги експорту до Росії у 2015 р. скоротились на 52,3 %, до Казахстану – на 45,9 % порівняно з 2011 р.

Рис. 2. Географічна структура імпорту товарів* у 2015 р.

*Побудовано за даними Головного управління статистики у Волинській області [10].

Європейський Союз є також і головним джерелом імпорتنих надходжень до регіону. Серед країн ЄС найбільше товарів отримано з Нідерландів, Німеччини, Польщі, Словаччини, Угорщини, Франції. Серед інших країн світу переважали поставки товарів з Білорусі, Китаю, Російської Федерації. Водночас за останні два роки різко скоротилися поставки з країн СНД. Якщо у 2011 році звітти надходило 22,3 % від загального імпорту в область, то у 2015 році цей показник становив 7,5 %.

У структурі експорту області послуги займають 7,5 %, а імпорту – 2,4 %. Протягом 2010-2013 рр. років спостерігалась активізація зовнішньої торгівлі послугами. У 2013 році їх було надано на суму 100 млн дол. США, що на 75,7 % більше, ніж у 2010 році. Проте у 2015 р. темпи їх падіння склали 33,1 % порівняно з 2013 р.

Таблиця 4. Показники зовнішньої торгівлі послугами* за 2010-2015 рр.

Показники	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Кількість країн партнерів	89	84	92	97	93	96
2. Кількість підприємств, що здійснювали зовнішню торгівлю послугами						
експорт	83	88	104	115	107	102
імпорт	167	159	230	251	213	194
3. Абсолютні показники зовнішньої торгівлі послугами, млн дол. США						
зовнішньоторговельний оборот	56,9	57,9	81,8	100,0	80,8	66,9
експорт	29,2	33,3	53,4	57,6	60,3	51,5
імпорт	27,7	24,6	28,4	42,4	20,5	15,4
сальдо	1,5	8,7	25,0	15,2	39,8	36,1
4. Темпи зростання зовнішньої торгівлі послугами, %						
зовнішньоторговельного обороту	–	101,8	141,3	122,3	80,8	82,8
експорту	–	114,0	160,4	107,9	104,7	85,4
імпорту	–	88,8	115,5	149,3	48,4	75,1

*Розраховано за даними статистичного щорічника Волині за 2015 рік та Головного управління статистики у Волинській області [9; 10]

Щодо структури експорту-імпорту послуг за районами і містами, то підприємствами Луцького району сформовано 81,2 % загальнообласного обсягу експорту послуг та 28,7 % – імпорту; підприємствами м. Луцька – 6,6 % та 44,9 %; м. Нововолинська – 4,1 % та 13,3 % відповідно. Позитивним показником є позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами, яке зростає в динаміці. Кількість місцевих підприємств, які надавали послуги за кордон, перевищує 100, а тих, що імпортували послуги з-за меж митної території нашої держави – 194.

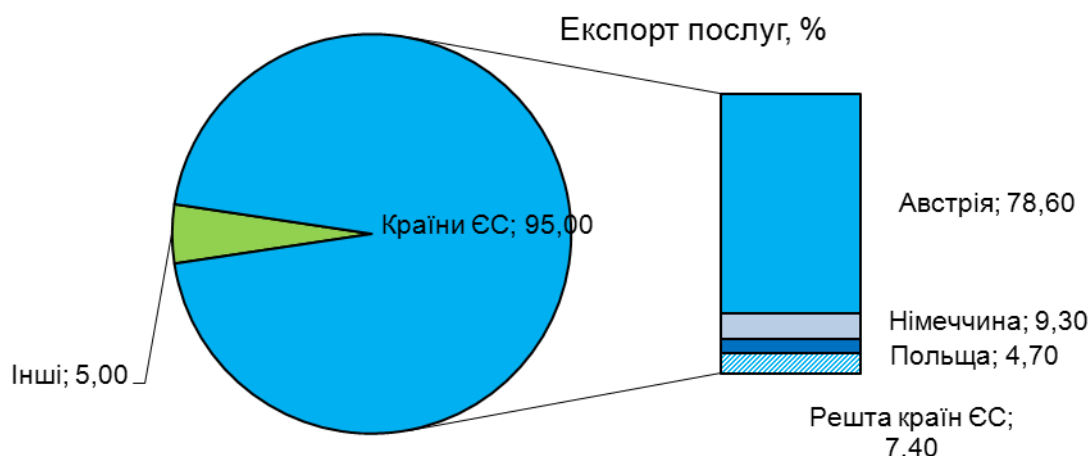
Таблиця 5. Структура експорту-імпорту послуг за видами* за 2012-2015 рр.

Показники	Роки			
	2012	2013	2014	2015
Експорт, %				
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	82,0	77,8	80,9	83,1
Транспортні послуги (автомобільний транспорт)	13,5	14,6	13,5	11,5
Імпорт, %				
Послуги, пов'язані з подорожами	23,2	19,3	26,0	28,8
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	20,1	14,2	21,5	15,8
Ділові послуги	11,2	8,6	17,8	14,8
Транспортні послуги	32,8	45,8	12,3	14,0
Послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій	1,5	7,4	13,6	12,8

*Розраховано за даними статистичного щорічника Волині за 2015 рік та Головного управління статистики у Волинській області [9; 10]

Структуру експорту формували послуги з переробки матеріальних ресурсів та автомобільного транспорту. Слід зауважити, що у 2012 р. 100 % матеріальних ресурсів, які перероблялися, реалізувалися у внутрішній економіці, а у 2013-2015 рр. – за кордоном.

У структурі імпорту переважали послуги, пов'язані з подорожами, роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності, ділові (професійні та консалтингові послуги, наукові, технічні та посередницькі) та послуги автомобільного транспорту.

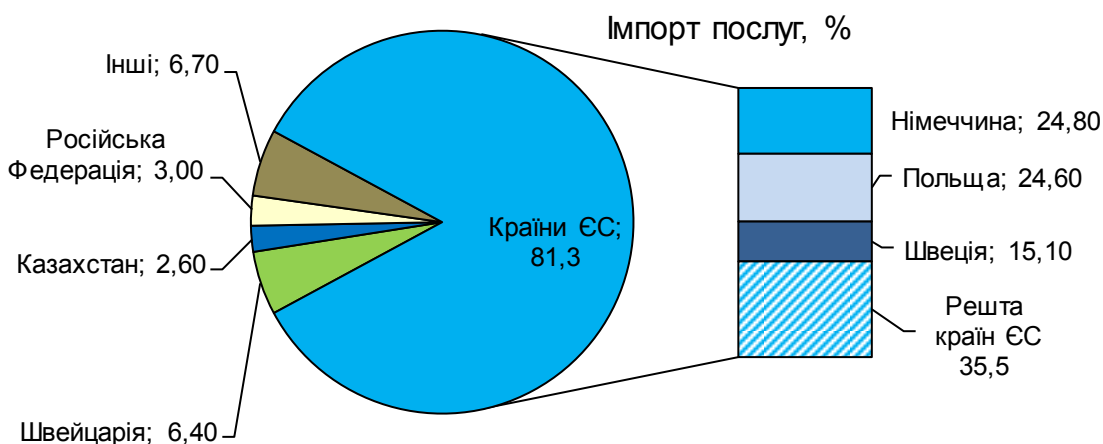
Рис. 3. Географічна структура експорту послуг* у 2015 р.

*Побудовано за даними Головного управління статистики у Волинській області [10].

Зовнішня торгівля послугами здійснюється з 93 країнами світу, основними з яких, є країни Європейського Союзу – на них припадало 95,0 % обсягів експорту та 81,3 % імпорту у 2015 р. Серед країн-членів ЄС найбільші обсяги послуг надавали Австрії, Німеччині, Польщі та Румунії, серед інших країн – Білорусі, Молдові, Панамі, Російській Федерації.

Обсяги експорту послуг у 2015 р., які надані країнам Європейського Союзу, склали 48,9 млн дол. США (86,6 % 2014 р.), а імпорту – 12,5 млн дол. США (76 % 2014 р.). Обсяги експорту послуг у 2015 р., які надані країнам СНД, склали 1490,8 тис. дол. США (54,3 % 2014 р.), а імпорту – 1456,3 тис. дол. США (102,2 % 2014 р.).

Основними партнерами в імпорті послуг серед країн ЄС були Італія, Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Польща, Румунія, Словаччина, Швеція. Серед інших країн найбільші обсяги послуг одержували від Казахстану, Російської Федерації та Швейцарії.

Рис. 4. Географічна структура імпорту послуг у 2015 р.

*Побудовано за даними Головного управління статистики у Волинській області [10].

Розподіл зовнішньоекономічних зв'язків за суб'єктами й методами товарного обміну характеризує інституціональна структура. Основними підприємствами -учасниками зовнішньоекономічної діяльності у Волинській області є ТзОВ «Кромберг енд Шуберт Україна», ТзОВ «ВОГ Рітейл», ТзОВ «Кроноспан УА», ПАТ «СКФ Україна», ПАТ «Волиньхолдинг», СП ТОВ «Модерн-Експо», ПрАТ «Теріхем-Луцьк», ТзОВ

Висновки та перспективи подальших розвідок

Проведене статистичне дослідження зовнішньоторговельної діяльності Волинської області дозволило сформувані характерні риси розвитку регіону:

- Питома вага області в зовнішньоторговельному обороті країни склала лише 1,5 %. Це свідчить про недостатній рівень розвитку міжнародних економічних зв'язків, який є виявом периферійності та низької конкурентоспроможності регіону.
- Розрахунок динаміки абсолютних показників зовнішньої торгівлі показав падіння їх абсолютних значень протягом 2014-2015 рр. Проте слід зауважити, що падіння експорту у 2015 р. проти 2013 р. склало лише 0,5 %, а імпорту – 43,7 %, що й призвело до появи позитивного сальдо зовнішньої торгівлі. Зменшення імпорту відбулось унаслідок девальвації національної валюти та скорочення обсягів надходження сировини, матеріалів та обладнання для задоволення вітчизняного виробництва.
- Волинь має широкий спектр зовнішньоекономічних зв'язків майже зі 100 країнами світу, проте останніми роками виразно спостерігається переорієнтація економіки регіону в географічному аспекті. У результаті цього найважливішим торговими партнерами області стали наступні країни ЄС – Австрія, Німеччина, Угорщина та, звичайно, Польща, а країни СНД, зокрема, Росія та Казахстан втратили свої позиції.
- У регіональному аспекті найбільш розвиненими центрами зовнішньоекономічної діяльності Волині є м. Луцьк, Луцький район, м.Нововолинськ та м. Ковель, на які припадає ~ 90 % зовнішньоторговельного обороту області.
- 95 % зовнішньоторговельного обороту регіону припадає на товари та 5 % – на послуги. Динаміка товарної структури області значно покращилась. Так частка машин, механізмів та електротехнічного обладнання в структурі експорту в 2000 р. складала 8,8 % проти 43,6 % у 2015 р. При імпорті домінує продукція машинобудування, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них; засоби наземного транспорту.

Таким чином, стратегічними напрямками розвитку зовнішньоторговельної діяльності Волинської області є збільшення обсягів експорту високотехнологічної продукції машинобудування, нарощування експортного потенціалу в туристичній та рекреаційних сферах; вихід с/г виробників на європейський ринок, поглиблення співпраці з країнами-партнерами ЄС; розширення географії ринків збуту товарів та послуг до країн Близького Сходу, Перської затоки, північної Африки, Латинської Америки, підвищення міжнародного іміджу області та її інвестиційної привабливості.

Список літератури

1. Бутко, М. Методологія оцінки ролі експортного потенціалу в економічному розвитку регіону [Електронний ресурс] / М. Бутко, М. Козік // Економіст. – 2015. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econ_2015_10_4.pdf.
2. Бікулова, Д. У. Оцінка сучасного стану та перспектив розвитку зовнішньоторговельної діяльності регіонів України в контексті поглиблення інтеграційних процесів [Електронний ресурс] / Д. У. Бікулова, Н. В. Бондаренко // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2014. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pirpr_2014_1_46.pdf.
3. Бікулова, Д. У. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоторговельної діяльності України та напрямки її удосконалення [Електронний ресурс] / Д. У. Бікулова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2015. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/jpdf/pirpr_2015_1\(2\)_28.pdf](http://nbuv.gov.ua/jpdf/pirpr_2015_1(2)_28.pdf).
4. Вишинська, Т. Л. Сучасний стан зовнішньої торгівлі товарами в Україні [Електронний ресурс] / Т. Л. Вишинська, О. В. Генералов, І. М. Севрук // ScienceRise. – 2015. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/text_2015_3\(3\)_9.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/text_2015_3(3)_9.pdf).
5. Голубова, Г. В. Статистичний аналіз зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] / Г. В. Голубова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Економічна. – 2014. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhE_2014_1096_87_16.pdf.
6. Дашутіна, Л. О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств регіонів України в умовах посилення зовнішньої та внутрішньої нестабільності [Електронний ресурс] / Л. О. Дашутіна // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2014. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Vsna_ekon_2014_5_30.pdf.
7. Черчик, Л. Основні проблеми зовнішньоекономічної діяльності підприємств України [Електронний ресурс] / Л. Черчик // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/echcenu_2015_2_6.pdf.

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України / Статистична інформація про зовнішньоекономічну діяльність країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
9. Статистичний щорічник Волинь 2014 рік / за ред. В. Ю. Науменка ; Головне управління статистики у Волинській області. – Луцьк : ТзОВ «Друкмаркет», 2015. – 496 с.
10. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.
11. Шматковська, Т. О. Особливості відображення в обліку податку на додану вартість у зовнішньоекономічній діяльності [Електронний ресурс] / Т. О. Шматковська, А. О. Фатенок-Ткачук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/2980>.

References

1. Butko, M., Kozik, M. (2015). Metodolohiia otsinky roli eksportnoho potentsialu v ekonomichnomu rozvytku rehionu. *Ekonomist*. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econ_2015_10_4.pdf.
2. Bikulova, D. U., Bondarenko N. V. (2014). Otsinka suchasnoho stanu ta perspektyv rozvytku zovnishn'otorhovel'noi diial'nosti rehioniv Ukrainy v konteksti pohlyblennia intehratsiinykh protsesiv. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryemnytstva*. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/piprp_2014_1_46.pdf.
3. Bikulova, D. U. (2015). Suchasni tendentsii rozvytku zovnishn'otorhovel'noi diial'nosti Ukrainy ta napriamky ii udoskonalennia. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryemnytstva*. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/jpdf/piprp_2015_1\(2\)_28.pdf](http://nbuv.gov.ua/jpdf/piprp_2015_1(2)_28.pdf).
4. Vyshyns'ka, T. L., Heneralov, O. V., Sevruc, I. M. (2015). Suchasnyj stan zovnishn'oi torhivli tovaramy v Ukraini. *ScienceRise*. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/texc_2015_3\(3\)_9.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/texc_2015_3(3)_9.pdf).
5. Holubova, H. V. (2014). Statystychnyj analiz zovnishn'oi torhivli Ukrainy. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina*. Serii Ekonomichna. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhE_2014_1096_87_16.pdf.
6. Dashutina, L. O. (2014). Zovnishn'oekonomichna diial'nist' pidpryemstv rehioniv Ukrainy v umovakh posylennia zovnishn'oi ta vnutrishn'oi nestabil'nosti. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Serii : Ekonomika i menedzhment*. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Vsna_ekon_2014_5_30.pdf.
7. Cherchyk, L. (2015). Osnovni problemy zovnishn'oekonomichnoi diial'nosti pidpryemstv Ukrainy. *Ekonomichnyj chasopys Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/echcenu_2015_2_6.pdf.
8. Ofitsijnyj sajт Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. *Statystychna informatsiia pro zovnishn'oekonomichnu diial'nist' krainy*. (2016). Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua>. (Accessed March 2016).
9. *Statystychnyj schorichnyk Volyn' 2014 rik*. (2015). Holovne upravlinnia statystyky u Volyns'kij oblasti. Lutsk, TzOV «Drukmarket».
10. *Ofitsijnyj sajт Holovnoho upravlinnia statystyky u Volyns'kij oblasti*. (2016). Retrieved from: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>. (Accessed March 2016).
11. Shmatkovs'ka, T. O., Fatenok-Tkachuk, A. O. (2010). Osoblyvosti vidobrazhennia v obliku podatku na dodanu vartist' u zovnishn'oekonomichnij diial'nosti. *Naukovyj visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Retrieved from: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/2980>.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2016 р.

Володимир Миколайович СТОРОЖЧУК

аспірант кафедри міжнародної торгівлі,
Київський національний торговельно-економічний університет
E-mail: svnjazz1977@gmail.com

**РЕАЛІЗАЦІЯ ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В МЕЖАХ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ
УКРАЇНОЮ ТА ЄС**

Сторожчук, В. М. Реалізація тарифного регулювання в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [Текст] / Володимир Миколайович Сторожчук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 88-97. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Проаналізовано рівень ставок ввізного мита Митного тарифу України з урахуванням зобов'язань України в межах СОТ, простежено динаміку змін середньоарифметичної ставки ввізного мита за період з 1996 по 2016 роки. Розглянуто окремі аспекти реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в частині адміністрування походження товарів та тарифних регуляторів. Досліджено механізми поетапного зниження тарифних ставок та зміну тарифного захисту України та ЄС протягом перехідного періоду, застосування тарифних квот, спеціальних заходів торгівлі щодо вживаного одягу. Проаналізовано переваги та недоліки, які отримують українські експортери від запровадження цієї Угоди. Систематизовано аспекти застосування тарифних регуляторів та походження товарів у межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Розглянуто документальне забезпечення та описано процедуру видачі митницями Державної фіскальної служби України сертифікатів з перевезення форми EUR.1, впровадження інституту уповноваженого (схваленого) експортера при визначенні походження товарів. Визначено організаційно-інформаційні заходи, здійснені для ефективної реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Підготовлено пропозиції щодо налагодження тісного співробітництва між митними адміністраціями України та ЄС шляхом створення Підкомітету з питань митного співробітництва з метою оперативного обміну інформацією з метою застосування правил походження товарів та тарифних регуляторів, вирішення спірних питань під час проведення верифікації (перевірки достовірності) документів про походження товарів з України в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Ключові слова: тарифні регулятори; мито; тарифна квота; правила походження товарів; вільна торгівля; тарифні преференції.

Volodymyr Mykolayovych STOROZHCHUK

PhD Student,
Department of International Trade,
Kyiv National University of Trade and Economics
E-mail: svnjazz1977@gmail.com.

**REALIZATION OF TARIFF REGULATION UNDER THE EU-UKRAINE ASSOCIATION
AGREEMENT**

Abstract

The level of the rates of import duty of the Customs Tariff of Ukraine in view of Ukraine's obligations under the WTO has been analyzed. Changes of the dynamic of the average rate of import duty for the period from 1996 to 2016 have been tracked. Some aspects of the implementation of the EU-Ukraine Association Agreement in respect to the administration of the origin of goods and tariff regulators have been reviewed. Mechanisms of gradual reduction of tariff rates, the application of tariff quotas, special trade measures for second-hand clothes have been investigated. Advantages and disadvantages received by Ukrainian exporters from the implementation of this Agreement have been analyzed. Aspects of application of tariff regulators and origin of goods within the EU-Ukraine Association Agreement have been systematized. Documentary providing has been reviewed as well as the procedure for the

---

issuing of movement certificates EUR.1 by the State Fiscal Service of Ukraine. The implementation of the institution of authorized (approved) exporter during determination of origin of goods has been described. Organizational and informational measures that were taken for the effective implementation of the EU-Ukraine Association Agreement have been defined. Proposals for establishing close cooperation between the customs administrations of Ukraine and the EU by creating a Subcommittee on customs cooperation for the purpose of rapid exchange of the information for the application of rules of origin and tariff regulators under the Agreement have been prepared.

Keywords: tariff regulation; duty; tariff quota; rules of origin of goods; free trade; and tariff preferences.

JEL classification: F15, F53

Вступ

Укладення угод про вільну торгівлю передбачає створення сприятливих умов для здійснення торговельно-економічного співробітництва між окремими країнами чи групами країн, а отже, є дієвим та ефективним інструментом нарощування обсягів українського експорту через лібералізацію доступу товарів та послуг на зовнішні ринки. Запровадження режиму вільної торгівлі з перспективними торговельно-економічними партнерами дозволяє Україні диверсифікувати географію та номенклатуру національного експорту у довгостроковій перспективі. Вирішенню цього завдання сприятиме, зокрема, запровадження з 01.01.2016 р. економічної частини Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого, ратифікованої Законом № 1678 (далі – Угода) [1].

Роз'яснення питань, пов'язаних з реалізацією Угоди, окремих аспектів запровадження її економічної частини, визначення наслідків для вітчизняної економіки від імплементації Угоди, стан сучасних економічних відносин між Україною та ЄС є предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців. Перспективи та можливості європейської інтеграції України розглянуто, зокрема, у працях І. Бураковського [2], В. Філіпчука [3], В. Гееця [4], В. Онищенко [5], Н. Калюжної [6] та ін. Слід зазначити, що поза увагою дослідників зазвичай залишаються суто практичні аспекти реалізації цього процесу. Зокрема, дуже стисло та опосередковано розглядаються питання імплементації положень Угоди в частині адміністрування митними органами походження товарів, створення матеріально-технічного забезпечення митних органів, необхідного для виконання функцій з видачі сертифікатів з перевезення товарів EUR.1, впровадження тарифних регуляторів у межах вільної торгівлі, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Мета статті

Мета статті – розглянути окремі аспекти адміністрування положень Угоди щодо впровадження тарифних регуляторів та адміністрування походження товарів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Питання, пов'язані із застосуванням тарифних регуляторів, відображені у Розділі IV «Торгівля й питання, пов'язані з торгівлею Угоди». У стислому викладенні відповідні положення зводяться до наступного: поступове зменшення застосовуватиметься відносно базової ставки мита, що зафіксована в Угоді; неможливість для жодної зі Сторін збільшення чинного мита або запровадження нового мита на товар, що походить із країни іншої Сторони Угоди. Водночас кожна зі Сторін може підвищити мито до рівня, який зафіксовано в її зобов'язаннях, після скорочення в односторонньому порядку, а також зберегти або збільшити ввізне мито, якщо це буде дозволено рішенням Органу вирішення спорів СОТ.

На сьогодні ставки ввізного мита затверджено Законом України «Про Митний тариф України», остання редакція від 19 вересня 2013 року № 584 (далі – Митний тариф України) [7]. Специфічні ставки складають 1 % від загальної кількості ставок і встановлені на алкоголь та тютюнові вироби, комбіновані ставки на сьогодні не встановлені. Диференційованих пільгових та повних ставок у Митному тарифі України – 1357 ставок або 13 % від повних ставок (риба, алкоголь, текстиль), повні ставки застосовуються у разі неможливості визначити країну походження товарів.

ЗВТ базується на домовленостях, досягнутих у межах багатостороннього переговорного процесу, а також результатів двосторонніх переговорів з ЄС щодо вступу України до СОТ. Вступ України до СОТ у 2008 році [8] призвів до лібералізації Митного тарифу України. Докладну інформацію про поточні ставки зведеного Митного тарифу України станом на 01.01.2016 наведено у таблиці 1.

Станом на 01.01.2016 року середньоарифметична ставка по Митному тарифу України складає 4,9 %, в тому числі на сільськогосподарські товари 1-24 груп УКТЗЕД 8,3 % та промислові товари 25-97 груп УКТЗЕД.

Динаміку зміни середньоарифметичної ставки ввізного мита за період з 1996 по 2016 роки наведено у таблиці 2.

Таблиця 1. Ввізне мито (пільгові ставки), що справляються з товарів, які ввозяться на митну територію України (складено на підставі [7, 8])

Зведений Митний тариф України									
Ставки мита, %	0	0,1 – 5	5,1 – 10	10,1 – 15	15,1 – 20	20,1 – 25	Понад 25	Специфічні ставки	Всього
Кількість товарних підкатегорій, шт.	3961	2915	2406	765	296	5	10	105	10463
Частка від усіх товарних підкатегорій, %	37,86	27,9	23	7,3	2,8	0,05	0,1	1	100
Середньоарифметична ставка по тарифних коридорах, %	-	3,9	8,9	13,2	19,9	25	48	-	-
Максимальний рівень ставки ввізного мита для пільгових адвалерних ставок: 50 %.									
Для найменувань груп 1 – 24:			50 % (з яких на 0,3 % товарних підкатегорій ввізне мито встановлено вище за 25 %)						
Для найменувань груп 25 – 97:			25 % (тільки 0,1 % товарних підкатегорій)						
Середньоарифметична ставка Митного тарифу, %			4,9						

Таблиця 2. Динаміка зміни середньоарифметичної ставки ввізного мита за період з 1996-2016 рр. (складено на підставі [7; 8])

1996 рік	1997 рік	1998 рік	1999 рік	2000 рік	2001 рік	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2005 рік (I півр.)	2005 рік (II півр.) – 15.05.2008	15.05.2008 р. – по даний час
6,7 %	11,5 %	12,7 %	11,0 %	10,2 %	10,6 %	10,7 %	10,5 %	10,9 %	10,9 %	5,0 %	4,9 %

Лібералізацію Митного тарифу України буде продовжено в межах Угоди. Зокрема, Україна та ЄС домовились про створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) протягом перехідного періоду в максимум 10 років відповідно до положень статті XXIV ГАТТ 1994 р. [9]. Відповідно до досягнутих домовленостей кожна Сторона зменшить або скасує мито на товари згідно із встановленими графіками, причому для України перехідний період триватиме до 10 років, а зміна тарифного розкладу ЄС відбудеться одразу після набуття чинності Угодою.

Питання, пов'язані із застосуванням тарифних регуляторів, відображені у Розділі IV «Торгівля й питання, пов'язані з торгівлею Угоди» [10]. У стислому викладенні відповідні положення зводяться до наступного: поступове зменшення застосовуватиметься відносно базової ставки мита, що зафіксована в Угоді; жодна Сторона не може збільшити чинне мито або запровадити нове мито на товар, що походить із країни іншої Сторони Угоди; водночас, кожна зі Сторін може підвищити мито до рівня, який зафіксовано в її зобов'язаннях, після скорочення в односторонньому порядку, а також зберегти або збільшити ввізне мито, якщо це буде дозволено рішенням Органу вирішення спорів СОТ.

Ринок ЄС відрізняється значно вищим тарифним захистом, насамперед по агропромислових товарах і продукції (чинна середня арифметична ставка увізного мита в ЄС всього по Митному тарифу становить 7,6 %, в Україні – 5,0 %; а по товарах груп УКТЗЕД 01-24 (сільське господарство) – 19,8 % та 9,2 % відповідно. Водночас, ставки ввізного мита з боку сторони ЄС по окремих тарифних лініях у 1,5 – 14 разів вищі від ставок увізного мита України).

Зміни тарифного захисту України та ЄС в межах Угоди наведено у таблиці 3.

Україна поступово відкриває свій ринок для товарів, які виробляються в ЄС. Враховуючи, що у Митному тарифі України 38 % становлять нульові ставки мита, у 2016 році тарифний графік зменшення ставок мита України, припадає на 62 % ставок Митного тарифу України, зокрема порівняно з іншими галузями найбільше зменшення ввізних мит матиме місце у перший рік дії Угоди в харчовій та легкій промисловості.

Ставки ввізного мита на товари, походженням з країн ЄС розміщено на сайті Міністерства економічного розвитку торгівлі і економіки України [11] та інтегровано до програмно-інформаційного комплексу Фіскальної служби, який застосовується при митному оформленні товарів при ввезенні на митну територію України.

Таблиця 3. Зміни тарифного захисту України та ЄС (складено на підставі [1; 7])

Найменування груп за УКТЗЕД	Середньоарифметична ставка ввізного мита, %					
	Діюча		З моменту набуття чинності Угоди (01.01.2016)		11-й рік дії Угоди	
	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС
Всього по Митному тарифу	4,9	7,6	2,4	0,5	0,3	0,05
По товарах груп 1-24 УКТЗЕД (сільське господарство)	9,2	19,8	6,7	0,6	1,4	0,2
По товарах груп 25-97 УКТЗЕД (промислові та перероблені сільськогосподарські товари)	3,6	3,9	1,1	0,5	0	0

Для найбільш чутливих товарних позицій передбачено або збереження ввізного мита, або запровадження таких регуляторів, як тарифні квоти із нульовою ставкою в межах квоти та ненульовою ставкою за межами квоти; спецзаходи по одягу та інших виробках, що були у використанні. Також Угода передбачає застосування тарифних квот на імпорт в Україну окремих видів м'яса свинини, м'яса птиці та цукровмісних товарів за принципом «хто перший прийшов, той перший і обслуговується».

Адміністрування тарифних квот, визначених у Доповненні В Розділу IV до Угоди, здійснюється на основі принципу «перший прийшов – перший обслуговується» незалежно від місця ввезення товарів в Україну. Правові положення, що визначають порядок управління цими тарифними квотами, містяться у статтях 308а, 308b і 308с Регламенту ЄС № 2454/93 [12].

З метою забезпечення адміністрування тарифних квот наказом Міністерства фінансів України від 11.12.2014 р. № 1203 затверджено Порядок контролю за розподілом квоти [13], згідно з яким розподіл тарифних квот для застосування нульової ставки мита здійснюється за допомогою програмно-інформаційного комплексу Фіскальної служби в автоматичному режимі на підставі поданої декларантом митної декларації, яка повинна містити такі відомості: код товару згідно з УКТЗЕД; відомості про країну походження; код тарифної преференції.

Станом на 12.03.2016 правом на використання квот скористались імпортери ЄС м'яса птиці – на 100 %, цукру в кількості 20 тис. тон, що складає 66 % від загальної кількості квоти, та м'яса свинини – 674 тон або 7 % [14]. Інформація про поточні залишки тарифних квот, якими керуються за принципом «перший прийшов – перший обслуговується», доступна в режимі он-лайн.

Зазначимо, що особливі умови торгівлі передбачені для одягу та інших виробів, які були у використанні, позиції 6309 УКТЗЕД встановлено статтею 29 Угоди та Додатком I-V до неї. А саме: Україна анулює ставки ввізного мита з 1 січня року, наступного за роком набрання чинності цією Угодою, та впродовж 5 років буде знижувати ввізне мито на 1 відсотковий пункт щорічно впродовж перших чотирьох років до повного їх скасування у п'ятому році.

Разом із щорічним скасуванням увізного мита Україна запровадить вхідні ціни для вживаного одягу, визначені у євро, за кілограм чистої ваги. «Вхідна ціна» визначатиметься як 30 % від середньої за попередній рік митної вартості всього нового одягу (24 товарні позиції УКТЗЕД), імпортованого у вказаному періоді в Україну. Визначена вхідна ціна застосовується для справляння ввізного мита, встановленого Угодою, впродовж року.

Розрахунок ставки мита на одяг, що був у використанні, при митному оформленні буде здійснюватися за допомогою програмно-інформаційного комплексу, автоматизовано виходячи із вхідної ціни товару, яка буде розміщуватись з 1 січня 2017 року на офіційному веб-порталі Державної фіскальної служби України. Звертаємо увагу, що протягом 2016 року цей механізм не буде застосовуватися і ставка ввізного мита на вжитий одяг буде відповідати ставці Митного тарифу.

Розглянемо тарифні поступки ЄС до товарів українського походження.

На сьогодні паралельно з режимом вільної торгівлі в межах Угоди впродовж двох років продовжуватиме діяти пільговий режим оподаткування товарів українського походження в межах Генеральної системи преференцій, затверджений Регламентом Єврокомісії від 25.10.2012 за № 978/2012 [12], яким Україна користується вже багато років при експорті до держав-членів ЄС. Попередній аналіз показує, що за 547 тарифними позиціями Митного тарифу ЄС у 2016 році буде вигідніше експортувати в межах режиму Генеральної системи преференцій, у 2017 році таких позицій залишиться 424 [11]. При цьому для експорту в межах режиму вільної торгівлі необхідно отримати сертифікат з перевезення товарів форми EUR.1, який з 1 січня 2016 року видається митними органами України, а для експорту в межах Генеральної системи преференцій необхідно отримати сертифікат форми А, який видається Торгово-промисловою палатою України.

Європейською комісією Регламентом за № 374/2014 [12] запроваджено в односторонньому порядку

автономні тарифні преференції до товарів, походженням з України, які набули чинності у 2014 році та діяли до набрання чинності Угоди.

У 2014-2015 рр. Європейським Союзом запроваджено до товарів українського походження рівень ставок мита, встановлений на перший рік дії Угоди. Так наявні мита ЄС:

- на промислові товари – було скасовано на 94,7 % продукції; для решти кількох видів товарів (деякі хімічні продукти тощо) тарифи знижені.
- на сільськогосподарську продукцію – скасовані на 82,2 % товарів; для інших продуктів (круп, свинина, яловичина, м'ясо птиці і кілька додаткових продуктів) часткова лібералізація досягається шляхом надання безмитних тарифних квот.
- на харчові товари – скасовані на 83,4 % товарів. Решта частково лібералізовані шляхом безмитних тарифних квот.

Крім того, українські експортери отримали додаткову перевагу за товарами, стосовно яких ЄС запропонував встановлення тарифних квот. Зокрема, йдеться про м'ясо свинини, курятини, цукор тощо. Зазначені товари є чутливими для ЄС та зазвичай вилучаються з режиму лібералізації при укладенні угод про вільну торгівлю, тобто підпадають під загальний режим оподаткування при митному оформленні. Водночас у результаті переговорів Україна отримала можливість завозити певні обсяги цих товарів без справляння увізних мит. При цьому мова не йде про обмеження обсягів імпорту, а лише про те, що імпорт зазначених товарів понад визначений обсяг підлягатиме під загальний режим імпорту, тобто оподатковуватиметься за тими ж умовами, які діють для України сьогодні.

Зазначені обставини сприятимуть зростанню обсягів експорту товарів та послуг (найбільш помітно може зрости експорт продукції сільського господарства та харчової промисловості, зокрема кондитерської; помітно – експорт продукції текстильної та шкіряної промисловості, металургії та оброблення металу, хімічного виробництва, послуг транспорту і послуг юридичним особам). У 2015 році обсяги експорту з України до країн ЄС становили 10,3 млрд дол. США [15], що складає 30 % від загального експорту товарів України, з них експорт сільськогосподарських товарів груп 1-24 УКТЗЕД склав 4 млрд дол. США, або 39 %, промислові товари 6,3 млрд дол. США або 61 %.

Аналізуючи вплив реалізації наведених положень Угоди, зазначимо, що для українських виробників найсуттєвішим буде зниження тарифних обмежень з боку ЄС у таких галузях, як: легкова промисловість, хімічна промисловість, машинобудування, харчова промисловість.

Зрозуміло, що скористатися тарифними преференціями в ЄС, які передбачені Угодою, можливо лише за наявності відповідних документів, що підтверджують українське походження товарів. Тому важливим елементом підтримки експорту товарів з України до країн ЄС має стати запровадження ефективного механізму видачі митницями ДФС сертифікатів з перевезення форми EUR.1.

Митні органи ЄС та України наділені функціями з видачі сертифікатів з перевезення форми EUR.1 статтею 17 Протоколу 1 «Щодо визначення концепції «Походження товарів» і методів адміністративного співробітництва» до Угоди. З метою нормативного врегулювання цього питання видано наказ Міністерства фінансів України від 18.11.2014 № 1142 «Про затвердження Порядку заповнення та видачі митницею сертифіката з перевезення товару EUR.1 відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [16].

Для отримання сертифіката експортер повинен надати митниці такі документи (рисунок 1):

- заяву, що містить декларацію експортера для видачі сертифіката, за формою, визначеною Угодою;
- заповнений відповідно до вимог Угоди бланк сертифіката (оригінал сертифіката, дві паперові копії сертифіката та його електронну копію у разі заповнення сертифіката машинописом);
- документи, що підтверджують преференційне походження товарів відповідно до вимог Протоколу 1 до Угоди, у разі, якщо це перша поставка таких товарів до країн ЄС.

З метою спрощення процедури отримання вітчизняними експортерами сертифікатів запроваджено низку організаційно-інформаційних заходів. Зокрема, з метою спрощення механізму видачі сертифікатів розроблено програмно-інформаційний комплекс «Реєстр виданих сертифікатів форми EUR.1». У реєстрі містяться в електронному вигляді сертифікати, видані митницями ДФС, що дозволить спростити процедуру верифікації сертифікатів за запитами митних адміністрацій країн ЄС відповідно до вимог статті 33 Протоколу 1 «Щодо визначення концепції «Походження товарів» і методів адміністративного співробітництва» до Угоди.

Також здійснено організаційні заходи (рисунок 2) щодо спрощення процедури видачі сертифікатів, зокрема визначено місця видачі сертифікатів – 162 митних пости та відділи (сектори) митного оформлення, які максимально наближені до потенційних експортерів/виробників; на видачу сертифікатів уповноважено 433 посадові особи митниць [14].

У січні-лютому 2016 року митницями видано 6421 шт. сертифікатів до країн ЄС [14]. На рисунку 3 подано кількість виданих сертифікатів залежно від країни призначення. Зокрема, найбільшу кількість

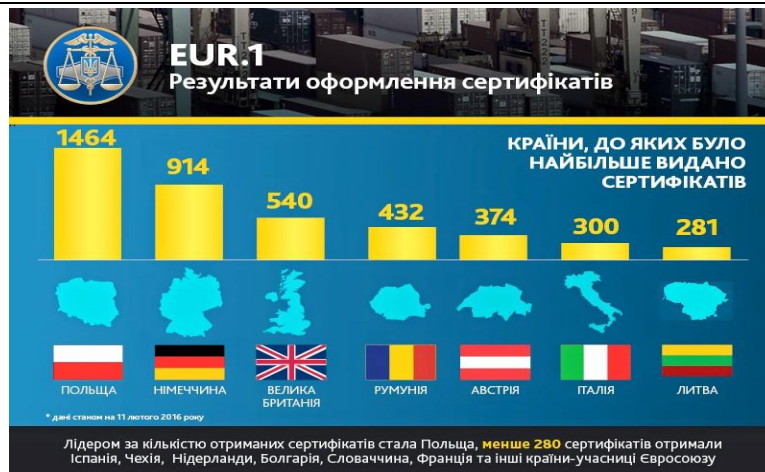
сертифікатів видано до Польщі – 1464 шт., Німеччини – 914 шт., Великобританії – 540 шт., Румунії – 432 шт., Австрії – 374 шт., Італії – 300 шт., Литви – 281 шт. [20].

Документи, необхідні для отримання сертифіката походження форми «EUR.1»		
заява, що містить декларацію експортера для видачі сертифіката, за формою, визначеною Угодою	заповнений відповідно до вимог Угоди бланк сертифіката (оригінал сертифіката, дві паперові копії сертифіката та його електронну копію у разі заповнення сертифіката машинописом)	документи, що підтверджують преференційне походження товарів відповідно до вимог Протоколу 1 «Щодо визначення концепції «Походження товарів» і методів адміністративного співробітництва» до Угоди, у разі якщо це перша поставка таких товарів до країн ЄС

Рис. 1. Документи, необхідні для отримання сертифіката EUR.1

Рис. 2. Місця видачі сертифікатів з перевезення форми EUR.1

Рис. 3. Країни призначення сертифікатів з перевезення форми EUR.1

Наступним вагомим кроком спрощення та прискорення митного оформлення товарів, що експортуються з України на умовах вільної торгівлі, є запровадження в 2015 році інституту уповноваженого (схваленого) експортера при визначенні преференційного походження товарів, механізм якого наведено у статті 23 Протоколу 1 «Щодо визначення концепції «Походження товарів» і методів адміністративного співробітництва» до Угоди. Такого механізму в Україні до сьогоднішнього часу не існувало.

Для отримання тарифних преференцій у країнах ЄС український експортер товару має змогу без оформлення сертифіката EUR.1 самостійно визначити та задекларувати походження товарів на комерційних документах без залучення митниці. Строк дії статусу уповноваженого (схваленого) експортера не обмежений у часі.

З метою забезпечення імплементації такого дієвого механізму Угоди наказом Міністерства фінансів України № 1013 [17], який набрав чинності з 24.12.2014 р., затверджено Порядок надання та анулювання митницею статусу уповноваженого (схваленого) експортера. Для реалізації цього Порядку розроблено та впроваджено програмно-інформаційний комплекс «Реєстр схвалених експортерів» за допомогою якого формується номер авторизації уповноваженого (схваленого) експортера, який зазначається в комерційних документах та є підставою для застосування до товарів українського походження тарифних преференцій у країнах ЄС. Станом на 20.02.2016 р. 35 підприємств отримали статус уповноважених (схвалених) експортерів, які експортують з України до країн ЄС мед, кетчупи та соуси, олію соняшникову, дріжджі пекарські, печиво, скляну продукцію тощо.

Аналіз різноманітних аспектів адміністрування положень Угоди у частині адміністрування походження товарів та тарифних регуляторів дозволяє систематизувати відповідні положення та здійснені заходи з імплементації Угоди (рисунок 4).

Висновки та перспективи подальших розвідок

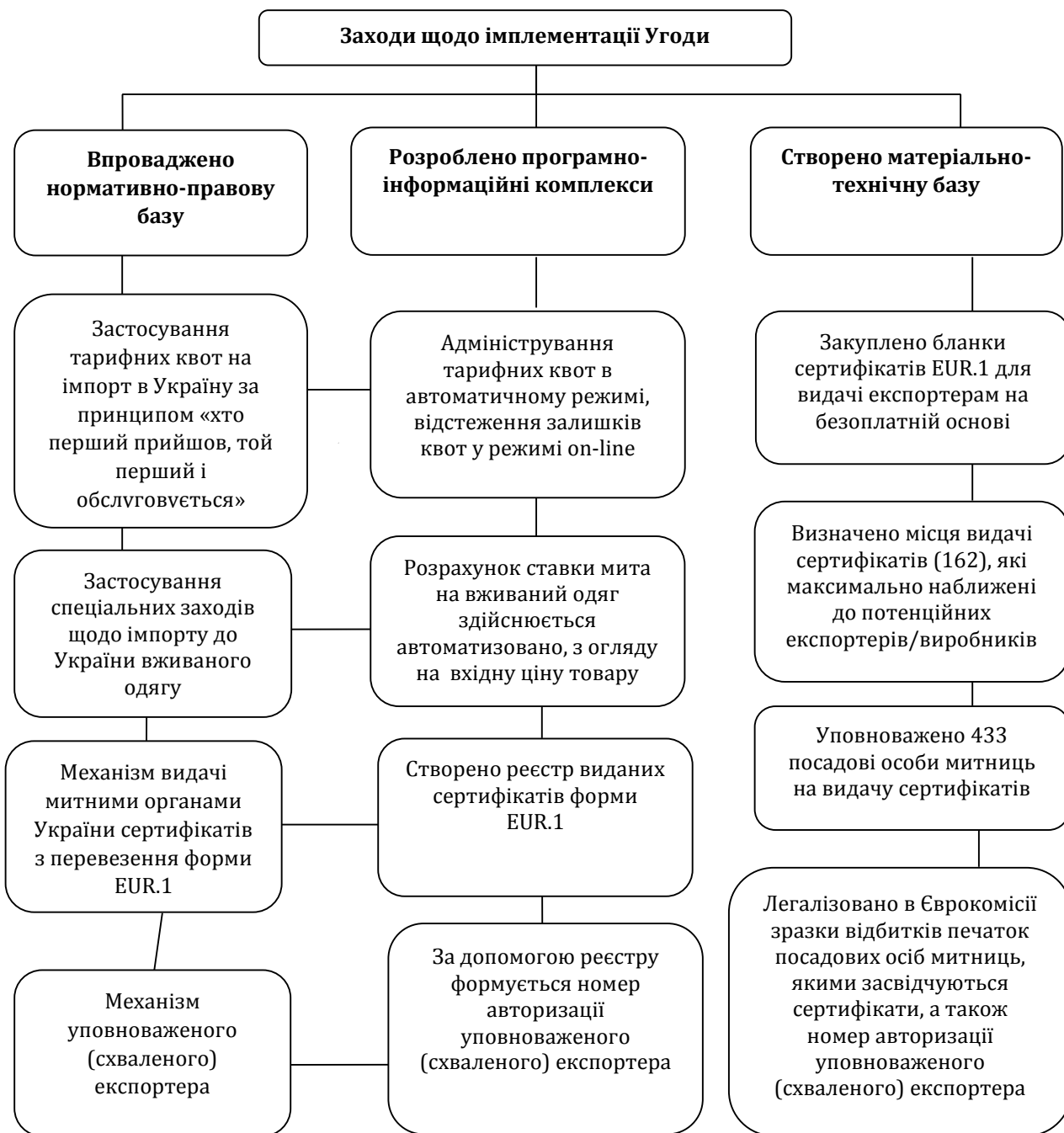
На сьогодні лібералізовано Митний тариф України з урахуванням зобов'язань України в межах СОТ, цей процес буде продовжено в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, при цьому ринок ЄС відрізняється значно вищим тарифним захистом, насамперед по агропромислових товарах і продукції. Водночас ставки увізного мита з боку ЄС по окремих тарифних лініях у 1,5 – 14 разів вищі від ставок увізного мита України.). Найбільше зменшення ввізних мит відбуватиметься у перший рік дії Угоди в харчовій та легкій промисловості.

Аналізуючи вплив реалізації положень Угоди, зазначимо, що для українських виробників найсуттєвішим буде зниження тарифних обмежень з боку ЄС у таких галузях, як: легкова промисловість, хімічна промисловість, машинобудування, харчова промисловість.

Україною забезпечено імплементацію положень Угоди в частині адміністрування походження товарів та тарифних регуляторів, зокрема забезпечено впровадження нормативно-правової бази та програмно-інформаційних комплексів, визначено місця видачі сертифікатів, які максимально наближені до потенційних експортерів/виробників, запроваджено механізм уповноваженого (схваленого) експортера при визначенні походження товарів, який забезпечує застосування спрощеного інструменту підтвердження українського походження при поставках товарів до країн ЄС.

Водночас на сьогодні залишається невирішеним питання створення Підкомітету з питань митного співробітництва, як це передбачено статтею 83 Угоди. Створення такого Підкомітету дозволить оперативно вирішувати питання обміну інформацією між митними адміністраціями України та ЄС про

зразки відбитків печаток посадових осіб митниць, які уповноважені засвідчувати сертифікати з перевезення форми EUR.1; перелік експортерів, які є уповноваженими (схваленими) в Україні та ЄС; налагодити тісну співпрацю по верифікації (перевірці достовірності) документів про походження відповідно до вимог статей 32, 33 Протоколу 1 до Угоди, а також щодо вирішення спорів із тлумачення правил походження під час проведення перевірок.

Рис. 4. Заходи щодо імплементації Угоди в частині адміністрування походження товарів та тарифних регуляторів

Список літератури

1. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>.
2. Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління [ред. І. Бураковський, В. Мовчан]. – Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Київ, 2014. – с.141.
3. Філіпчук, В. Зона вільної торгівлі з ЄС: унікальний шанс чи втрачені можливості? / В. Філіпчук, В. Поворозник, А. Бочі, Є. Ярошенко. – К.: Міжнародний центр перспективних досліджень. – С. 35.
4. Можливості і застереження щодо наслідків уведення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною / за ред. В. М.Гейця. – К.: ДУ «Ін-т екон. та прогнозування» НАН України, 2013. – С. 98.
5. Онищенко, В. П. Ризики євразійської інтеграції / В. П. Онищенко // Журнал європейської економіки. — 2013. — № 1. — с. 41–55.
6. Калюжна, Н. Г. Інтеграційні пріоритети зовнішньої торгівлі України товарами: ретроспектива та тенденції розвитку / Н. Г. Калюжна // Формування ринкових відносин в Україні. — 2015. — № 11(74).– с. 81–86.
7. Про Митний тариф України: Закон України від 19 вересня 2013 р. № 584-VII //Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 20–21. – с. 1677 – с. 740.
8. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі: закон України від 10 квітня 2008 р., № 250-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 23. – с. 213.
9. Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_264.
10. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.
11. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>.
12. Офіційний сайт Єврокомісії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.eur-lex.europa.eu>.
13. Про затвердження Порядку контролю за розподілом тарифної квоти: наказ Міністерства фінансів України від 11 грудня 2014р. № 1203// Офіційний вісник України. –2015. – № 6. – С. 72.
14. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sfs.gov.ua>.
15. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
16. Про затвердження Порядку заповнення та видачі митницею сертифіката з перевезення товару EUR.1 відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Наказ Міністерства фінансів України від 18 грудня 2014р. № 1142// Офіційний вісник України. –2014.– № 100. – с. 101.
17. Про затвердження Порядку надання та анулювання митницею статусу уповноваженого (схваленого) експортера: наказ Міністерства фінансів України від 23 грудня 2014 р. № 1013// Офіційний вісник України. –2014. – № 100. – С. 90.

References

1. *Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu ta YeS*. (n.d.). Retrieved from: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>.
2. Burakovskiy, I. & Movchan, V. (2014). *Ekonomichna skladova Uhody pro Asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu ta YeS: naslidky dlya biznesu, naseleennya ta derzhavnoho upravlinnya*. Kyiv: Instytut ekonomichnykh doslidzhen' ta politychnykh konsul'tatsiy.
3. Filipchuk, V., Povoroznyk, V., Bochi, A., Yaroshenko, Ye. (n.d.). *Zona vil'noyi torhivli z YeS: unikal'nyy shans chy vtracheni mozhlyvosti?* Kyiv: Mizhnarodnyy tsentr perspektyvnykh doslidzhen'.
4. Heyts, V. M. (2013). *Mozhlyvosti i zasterezhennya shchodo naslidkiv uvedennya v diyu polozhen' Uhody pro asotsiatsiyu mizh YeS ta Ukrayinoyu*. Kyiv: DU «In-t ekon. ta prohnouzuvannya» NAN Ukrayiny.
5. Onyshchenko, V. P. (2013). Ryzkyu yevraziys'koyi intehratsiyi. *Zhurnal yevropeys'koyi ekonomiky*, 1, 41–55.
6. Kalyuzhna, N. H. (2015). Intehratsiyini priorytety zovnishn'oyi torhivli Ukrayiny tovaramy: retrospektyva ta tendentsiyi rozvytku. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini*, 11(74), 81–86.
7. *Pro Mytnyy taryf Ukrayiny*. (2014). Zakon Ukrayiny vid 19 veresnya 2013 r. # 584-VII. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny, 20–21, 1677.
8. *Pro ratyfikatsiyu Protokolu pro vstup Ukrayiny do Svitovoyi orhanizatsiyi torhivli*. (2008). Zakon Ukrayiny vid 10 kvitnya 2008 r., # 250-VI. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny, 23, 213.
9. *Heneral'na uhoda z taryfiv i torhivli 1994 roku*. (1994). Retrieved from: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_264.

-
10. *Ofitsynnyy sayt Kabinetu Ministriv Ukrainy*. (2016). Retrieved from: <http://www.kmu.gov.ua>.
  11. *Ofitsynnyy sayt Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy*. (2016). Retrieved from: <http://www.me.gov.ua>.
  12. *Ofitsynnyy sayt Yevrokomisiji*. (2016). Retrieved from: <http://www.eur-lex.europa.eu>.
  13. *Pro zatverdzhennya Poryadku kontrolyu za rozpodilom taryfnoyi kvoty*. (2015). Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 11 hrudnya 2014r. # 1203. *Ofitsynnyy visnyk Ukrainy*, 6, 72.
  14. *Ofitsynnyy sayt Derzhavnoyi fiskal'noyi sluzhby Ukrainy*. (2016). Retrieved from: <http://www.sfs.gov.ua>.
  15. *Ofitsynnyy sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy*. (2016). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
  16. *Pro zatverdzhennya Poryadku zapovnennya ta vydachi mytnytseyu sertyfikata z perevezennya tovaru EUR.1 vidpovidno do Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyei storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony*. (2014). Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 18 hrudnya 2014r. # 1142. *Ofitsynnyy visnyk Ukrainy*, 100, 101.
  17. *Pro zatverdzhennya Poryadku nadannya ta anulyuvannya mytnytseyu statusu upovnovazhenoho (skhvalenoho) eksportera*. (2014). Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 23 hrudnya 2014r. # 1013. *Ofitsynnyy visnyk Ukrainy*, 100, 90.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2016 р.

Олексій Іванович ШКУРАТОВ

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу економіки природокористування в агросфері
Інститут агроекології і природокористування НААН
E-mail: shkuratov@nas.gov.ua

**ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ФАКТОР ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В
АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ**

Шкуратов, О. І. Інформаційно-аналітичний фактор екологічної безпеки в аграрному секторі економіки [Текст] / Олексій Іванович Шкуратов // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 98-105. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. За нинішніх умов сільськогосподарського природогосподарювання виникла об'єктивна необхідність зміни стратегії розвитку аграрного сектора економіки з урахуванням екологічних вимог, у зв'язку з чим першочерговим завданням є формування відповідного управлінського інструментарію забезпечення екологічної безпеки. При цьому оперативне та вмотивоване вирішення завдань управління екологічною безпекою можливо вирішувати лише за допомогою успішно діючої системи інформаційно-аналітичного забезпечення.

Мета. Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування інформаційно-аналітичної складової забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі економіки для визначення найперспективніших способів і методів вмотивованого прийняття оптимальних управлінських рішень у цій сфері.

Метод (методологія). Методологічні та теоретичні основи роботи ґрунтуються на системно-структурному і діалектичному методі пізнання еколого-економічних явищ, комплексному підході до їх аналізу, сучасних напрацюваннях вітчизняних та іноземних вчених у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Результати. Обґрунтовано умови реалізації інформаційно-аналітичного фактору забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі економіки як системи взаємовідносин, що містять процес формування інформації про вплив сільськогосподарських товаровиробників на стан агроєкосистем, поширення цієї інформації, визначення її ролі в реалізації екологічної політики. Визначено потребу в забезпеченні оптимальності накопичення і використання інформаційних ресурсів, з огляду на сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій при формуванні та функціонуванні інформаційних систем. Запропоновано систему аналітичної оцінки рівня екологічної безпеки в аграрному секторі економіки, яка може бути складовою екологічного паспорта, що, крім оцінки екологічності технологій виробництва і продукції, дає можливість розглянути в поєднанні і взаємозалежності екологічні фактори, визначити конкретні причини, які зумовили отриманий результат оцінки.

Ключові слова: інформація; забезпечення; фактор; екологічна безпека; аграрний сектор економіки.

Oleksii Ivanovych SHKURATOV

PhD in Economics,
Senior Research Fellow,
Head,
Division Of Environmental Economics in the Agrosphere
Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS
E-mail: shkuratov@nas.gov.ua

INFORMATION AND ANALYTICAL FACTOR OF ENVIRONMENTAL SAFETY IN AGRARIAN ECONOMY SECTOR

Abstract

Introduction. Under the present conditions of agricultural natural management, there is an objective need to change the strategy of development of the agricultural sector taking into account environmental requirements. In connection with the previous fact the priority task is to develop appropriate management tools for ensuring environmental safety. Thus, an efficient and reasoned decision of challenges for the management of environmental safety is to solve such task through successful operating system of information and analytical support.

Goal. The aim of the article is a theoretical and methodological substantiation of information and analytical component of ensuring environmental safety in the agricultural sector. It should be done in order to determine the most promising ways and methods of reasoned optimal managerial decisions in this area.

The method (methodology). Methodological and theoretical foundations of work are based on system and structural and dialectical method of cognition of ecological and economic effects, and on the integrated approach to its analysis, modern achievements of domestic and foreign scientists in the field of environmental safety.

The results. This paper deals with conditions for the implementation of information and analytical factor of ensuring environmental safety in the agricultural sector, as a system of interrelations, including the formation process of information about the impact of agricultural producers on the state of agro-ecosystems, dissemination of given information, the definition of its role in implementing of environmental policy. The author substantiates the need to ensure an optimality of storage and application of information resources, in view of the current trend of information technology development with creation and operation of information systems. The author gives the system of analytical assessment of environmental safety level in the agricultural sector, which may be part of the ecological passport. That is, except evaluation of ecological compatibility of production technologies and products, it allows to consider combination and interdependence of environmental factors, to determine specific reasons that have led to the obtained evaluation result.

Keywords: information; ensuring; factor; ecological safety; Agrarian Economy Sector.

JEL classification: O13, N5, Q5

Вступ

Сучасні умови сільськогосподарського природогосподарювання обумовлюють необхідність зміни стратегії розвитку аграрного сектора економіки з урахуванням екологічних вимог, у зв'язку з чим першочерговим завданням є формування відповідного інструментарію забезпечення екологічної безпеки. У таких умовах аграрний сектор економіки має потребу в такій трансформації системи управління, яка дозволила б реалізувати програму економічного зростання, підвищила екологічну безпеку через створення гнучкої системи реагування на зовнішні і внутрішні загрози. При цьому оперативне та вмотивоване вирішення завдань управління екологічною безпекою можливо вирішувати лише за допомогою успішно діючої системи інформаційно-аналітичного забезпечення.

Проблемами визначення ролі інформаційно-аналітичного забезпечення в системі екологічної безпеки, вивченню принципів організації, наявних та перспективних інформаційних методів та технологій тощо присвячено багато праць, зокрема таких вчених, як О. Веклич, В. Кравців, Л. Мельник, В. Припотень, М. Самойлік, Л. Черчик та інші. Водночас багатоплановість, складність і недостатність вивчення проблем інформаційного забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі економіки, наявність низки дискусійних питань у цій сфері потребують подальших наукових досліджень.

Мета статті

Необхідність формування і розвитку інформаційно-аналітичної бази дослідження екологічної безпеки в аграрному секторі економіки визначає значущість аналізу найважливіших індикаторів розвитку, дослідження взаємозв'язків складових, типологізації території й сільгосптоваровиробників і виявлення відмінностей у рівнях екологічної безпеки.

Тому метою статті є теоретико-методичне обґрунтування інформаційно-аналітичної складової

забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі економіки для визначення найперспективніших способів і методів вмотивованого прийняття оптимальних управлінських рішень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до чинного законодавства в галузі охорони довкілля будь-яке підприємство, зокрема сільськогосподарське, знаходиться під контролем Державної екологічної інспекції України. Представники цієї служби можуть заборонити виробничу діяльність сільськогосподарського підприємства, якщо воно є вкрай екологічно небезпечним об'єктом. Проте на території України мережа експериментальних спостережень за екологічним станом агроєкосистем надзвичайно нерівномірна і не завжди результативна. Залишає бажати кращого і сама якість проведених вимірювань.

Чинна система екологічного моніторингу, виконуваного як науковими установами, так і контролюючими органами, малоефективна не тільки з причини низької технічної оснащеності, а й значною мірою через ігнорування сучасних методів управління даними і комплексної математичної обробки результатів багатовимірних спостережень [1, с. 244].

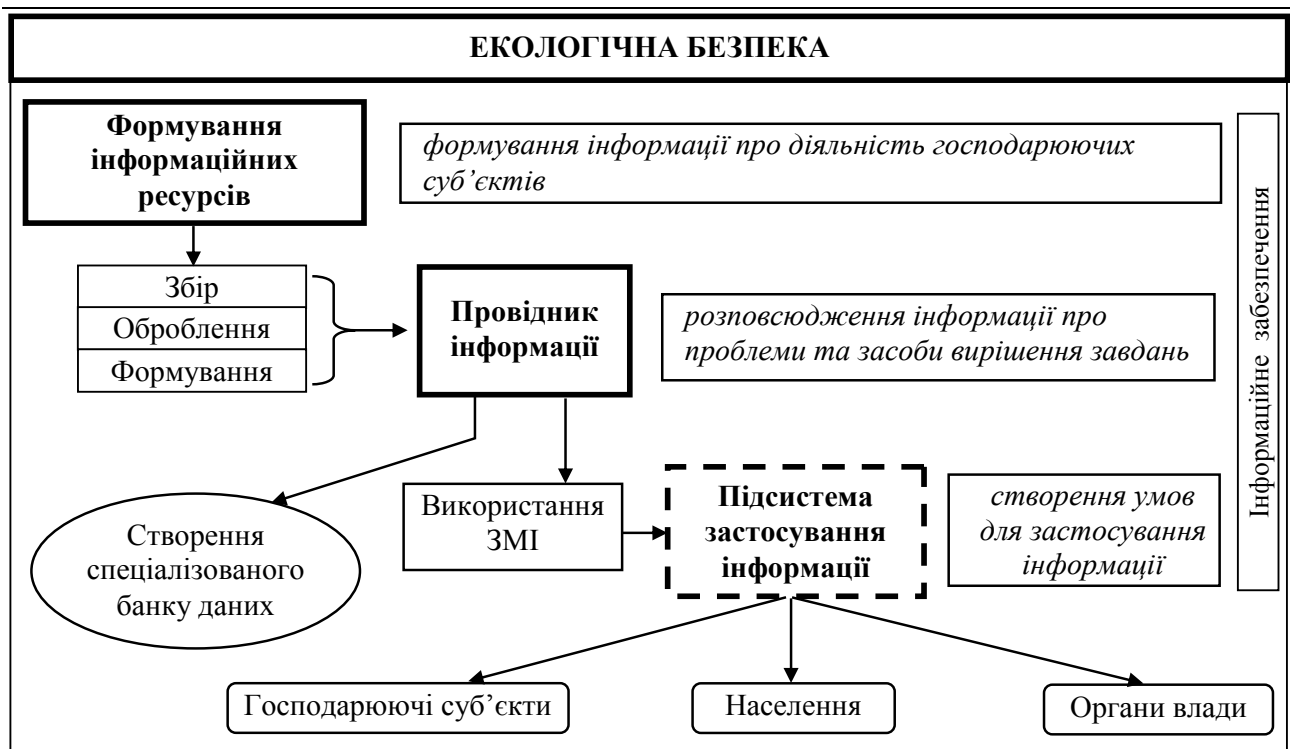
Ефективність екологічного контролю забезпечується комплексним урахуванням усіх аспектів діяльності людини, що впливають на зміну стану довкілля. Серед завдань екологічного контролю варто виокремити: створення інформаційної бази з характеристиками якісного та кількісного стану об'єктів довкілля; забезпечення доступу до актуальної інформації про його стан та контролю за випадками недотримання норм, що завдають шкоди йому або його компонентам; проведення профілактичних заходів, спрямованих на мінімізацію понадлімітного екологічного збитку.

Розвиток інформаційних технологій дозволяє здійснювати екологічний контроль, який є невід'ємною ланкою в системі екологічного забезпечення аграрного виробництва. Загальна мета екологічного контролю, або контролю якості довкілля, може бути визначена як забезпечення дотримання діючих природоохоронних та ресурсозберігальних правил, вимог і норм на всіх етапах аграрного виробництва, пов'язаного з активною або непрямую зміною стану навколишнього середовища [1, с. 65].

Недосконалість сучасного інформаційно-аналітичного забезпечення екологічної безпеки в агросфері негативно впливає на якість прийняття управлінських рішень на рівні держави та господарюючих суб'єктів, негативно позначається на ефективності управління і перешкоджає збалансованому розвитку аграрного сектору економіки. Проблеми різного характеру часто переплітаються, тому екологічні проблеми, як і економічні та соціально-демографічні, потребують наявності достовірної та актуальної інформації для їх вирішення. Для належного оброблення і подальшого використання такої інформації необхідно використовувати певну методіку. Це забезпечує ефективне застосування інформації під час виконання управлінських функцій і цивільних прав та обов'язків.

Отже, основне місце при формуванні стійкого механізму управління відіграє інформаційно-аналітичний фактор забезпечення екологічної безпеки. Визначення останнього в аграрному секторі економіки трактується як сукупність взаємовідносин, що формують інформаційне поле навколо діяльності господарюючих суб'єктів, яке охоплює питання реалізації екологічної політики, поширення інформації щодо вирішення екологічних завдань та дає змогу реалізовувати найперспективніші способи і методи мінімізації негативного впливу на агроєкосистеми. Тобто інформаційне забезпечення екологічної безпеки поєднує три складові (рис. 1).

Першою складовою системи є підсистема формування інформаційних ресурсів, що містить збирання інформації, її оброблення та укладання у формат, зручний для використання зацікавленими особами. Вибір способів збирання інформації та класифікації показників, які враховуються при цьому, різноманітний. Головним аспектом управління на цій стадії формування інформації повинен стати принцип її актуальності, тобто реального відображення ситуації, доведений до відома суб'єкта управління в найкоротший термін. Очевидно, що далеко не всі господарюючі суб'єкти готові добровільно заявляти про свої недоліки в роботі, особливо якщо це пов'язано зі штрафними санкціями, адміністративними стягненнями тощо [3, с. 265]. Таким чином, збирання інформації не повинно обмежуватися лише тими даними, які надаватимуть самі суб'єкти економічної діяльності.

Рис. 1. Інформаційно-аналітичний фактор екологічної безпеки в аграрному секторі економіки*

* Адаптовано за [2; 3; 6].

Нині є широкий вибір варіантів моделей оброблення інформації, частина з яких передбачають ранжування сільськогосподарських підприємств за соціально-екологічним чинником. Тобто пропонується визначати рівень рейтингу як суму соціологічних показників, які виходять при накладанні вертикальної структури соціуму (здібності, потреби, діяльність, відносини, інститути) на горизонтальну (економіки, екології, місцевства, педагогіки, управління). Це насамкінець дозволяє оцінювати ефективність впливу на різні сфери діяльності.

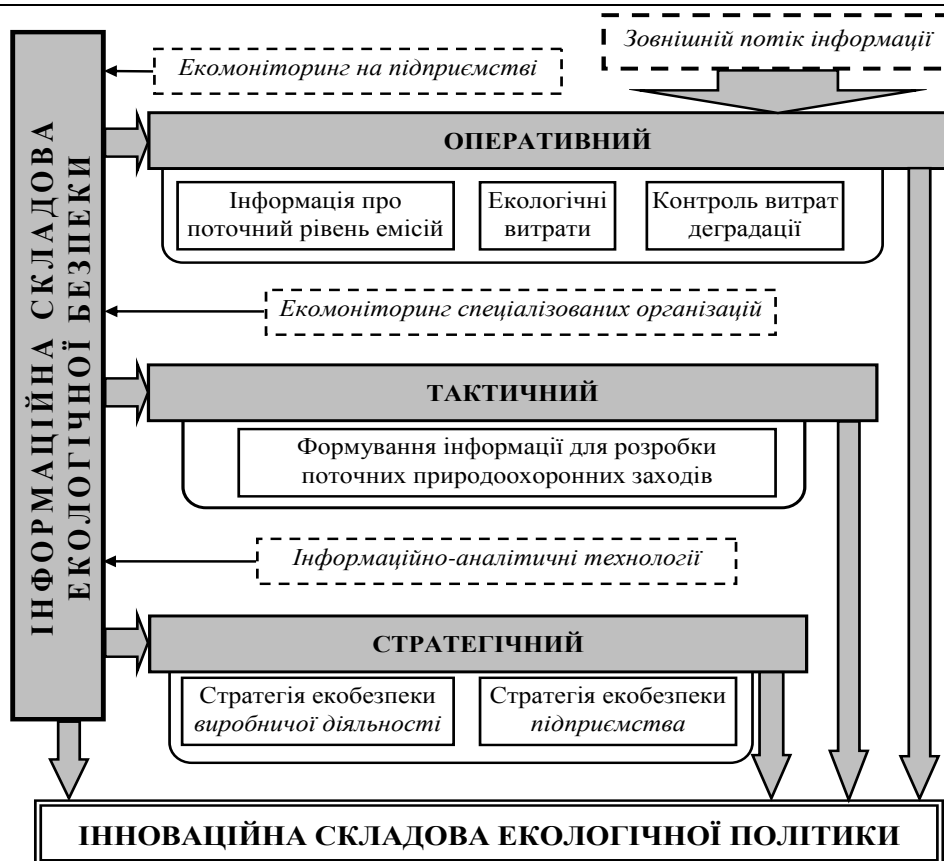
Створення системи – провідника інформації – є наступною складовою інформаційного забезпечення екологічної безпеки [2, с. 173]. Багато досліджень у цьому напрямі вказують на перспективність такого підходу, який ґрунтується на своєчасному та адекватному реагуванні на зміну показників екологічного стану. Це дозволяє оперативніше приймати управлінські рішення щодо запобігання та усунення негативних наслідків впливу аграрного виробництва на довкілля. Важливим аспектом реалізації цього заходу є використання автоматизованих баз даних про наявність важких металів, нітратів, нафтопродуктів у ґрунті та сільськогосподарській продукції. Завданнями інформаційної системи є також визначення регламенту впливів і безпосереднє управління природокористувачів: експертиза проектів впливів, нормування впливів, збір інформації та контроль діяльності, прийняття мотивованих і обґрунтованих управлінських рішень.

Зрозуміло, йдеться про певну систему баз даних, у яких, на наш погляд, повинні враховуватися щонайменше дві основні умови:

- доступність інформації;
- комплексність даних, що містить правовий, технічний, технологічний, організаційний та ресурсний аспекти.

Задля отримання оптимального результату при використанні мінеральних добрив у вигляді максимізації їх корисної дії та мінімізації шкоди, завданої довкіллю від їх використання, проводяться дослідження щодо варіативних поєднань твердих мінеральних добрив, рідких комплексних добрив, а також отрутохімікатів.

Інформаційно-аналітичне забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі економіки займає центральне місце при реалізації екологічної політики. Вона ж слугує основою екологічного менеджменту й екологічної політики (рис. 2).

Рис. 2. Інформаційна база забезпечення екологічної безпеки виробничої діяльності аграрного підприємства*

*Адаптовано за [5]

Оперативний інформаційний менеджмент містить весь обсяг інформації про діяльність природокористувача та його впливу на агроєкосистему. На його основі складаються екологічні баланси, звітність за екологічними показниками. Тактичний інформаційний менеджмент необхідний для обліку ефектів майбутніх років, для більш повного відображення «внеску» підприємства у забруднення і деградацію довкілля, для планування у випадку необхідності поточних природоохоронних заходів [4, с. 119]. Стратегічний інформаційний менеджмент є інформаційною базою механізму екологічного управління загалом, що забезпечує екологічну безпеку сільськогосподарського підприємства і його виробничу діяльність.

Важливим елементом інформаційно-аналітичної складової реалізації стратегії забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі є система критеріїв та індикаторів, які мають на увазі оцінку екологічно орієнтованого розвитку, кількісне визначення рівня екологічної безпеки та ранжування її видів [7-9]. Як ми вважаємо, критерії екологічної безпеки є не менш важливими для сталого розвитку аграрної сфери, ніж економічна ефективність, яка була пріоритетною в ринковому індустріально-споживчому товаристві.

Тому виникає необхідність розробки і використання невеликого числа інтегральних критеріїв безпеки та отримання на їх основі узагальненої оцінки стану об'єкта. На нашу думку, слід виокремити наступні критерії:

- головним критерієм екологічної безпеки є забезпечення здоров'я і нормальної життєдіяльності людини (ES_1). Для вимірювання ступеня екологічної безпеки за цим критерієм можуть бути використані такі показники, як середня тривалість життя, коефіцієнти захворюваності і смертності, коефіцієнт народжуваності та інші показники, які характеризують здоров'я населення і якість життя людей. Водночас показники відхилень стану довкілля від нормативів також можуть бути використані при вимірюванні рівня екологічної безпеки;
- важливим критерієм є збереження, відтворення і продуктивність природних ресурсів агросфери (ES_2), зокрема для екосфери і її частин – біомів, регіонів, ландшафтів, тобто більш-менш великих територіальних природних комплексів, може слугувати рівень еколого-економічного або природно-виробничого паритету, тобто ступеня відповідності загального екологічного навантаження на територію її асиміляційному потенціалу;

- збалансований розвиток та стійкість агроєкосистем (ES_3) (сполучення природних (рельєфу, ґрунтів, біоти, водних об'єктів) і антропогенних елементів, що дає змогу зберігати стійкість до екологічних загроз), зокрема важливими індикаторами безпеки виступає цілісність, збереженість їх видового складу, біорізноманіття та структури внутрішніх взаємозв'язків.

Кожному критерію має відповідати певний набір індикаторів (показників), що характеризує природні і антропогенні характеристики, необхідні для прийняття управлінських рішень. Вибір індикаторів здійснюється за принципами репрезентативності (тобто враховуються найбільш вагомі показники, які впливають на рівень екологічної безпеки в аграрному секторі економіки). Вказані індикатори залежать від об'єкта, відносно якого визначається екологічна безпека в аграрному секторі економіки: держава, регіон, район, окрема територія або сільськогосподарський товаровиробник. При визначенні також варто врахувати низку особливостей, зокрема: доступність та достовірність статистичних даних, наявність лабораторно-аналітичної інформації, оперативність, своєчасність і безперервність її надходження, а також витрати на її отримання. Цікавою особливістю в процесі отримання інформаційно-аналітичних матеріалів є обмеження доступу до даних сільськогосподарських підприємств і перетворення значного їх масиву в конфіденційну інформацію, для чого є вагомі причини. Насамперед це перекручення даних обліку з метою ухилення від сплати податків та штрафних санкцій.

Сформований перелік індикаторів за допомогою кореляційного аналізу перевіряється на ступінь щільності статистичних зв'язків між їх числовими рядами з метою уникнення посиленого ефекту під час розрахунку інтегрального показника. У разі використання індикаторів, які мають специфічну періодичність визначення (наприклад еколого-агрохімічне обстеження земель), застосовуються останні наявні дані відповідних показників.

Суперечливість оцінки екологічної безпеки в аграрному секторі визначає необхідність застосування різних методів аналізу. Для кількісної оцінки екологічної безпеки в аграрному секторі економіки застосовують сумарну кількість індексів (показників) у складі трьох основних критеріїв, визначених як відносні показники складових екологічної безпеки. Ця методика передбачає усунення відмінності розмірностей наведених параметрів шляхом нормування, тобто переведення їх у безрозмірну форму. Для цього абсолютні значення показників порівнюються з пороговими значеннями відповідного показника [7, с. 127].

Тобто важливим етапом при розрахунку індексу екологічної безпеки є визначення порогових (граничних) показників оцінювання. Визначення порогових значень індикаторів залежно від їх властивостей проводиться за допомогою таких методів: аналогового (оптимальним вважаються базове (еталонне) значення для даного виду, під яким розуміють бажану, з точки зору умов оптимізації (максимальну або мінімальну), величину); нормативного підходу (критичне або оптимальне значення визначається в нормативно-правових актах (наприклад ГДК)); експертної оцінки.

Отже, переведення фактичних значень у нормовані проводиться через діапазон нормованих значень кожного індикатора від 0 до 1. При цьому показники, між якими існує прямий зв'язок з інтегральним індексом (тобто бажаніший приріст показника відносно базового), розраховуються як відношення фактичного значення до граничного (1), і відповідно ті показники, оптимальним для яких є зниження, розраховуються відношенням граничного значення до фактичного (2).

$$x_i \rightarrow \max, \quad \text{то} \quad x_i = \left\{ \begin{array}{l} 1, y_i \geq z_i \\ \frac{y_i}{z_i} \end{array} \right\}, \quad (1)$$

$$x_i \rightarrow \min, \quad \text{то} \quad x_i = \left\{ \begin{array}{l} 1, y_i \leq z_i \\ \frac{z_i}{y_i} \end{array} \right\}, \quad (2)$$

y_i – фактичне значення i -го показника;

z_i – порогове (граничне) значення i -го показника;

x_i – унормоване значення i -го показника.

Інтегральний показник екологічної безпеки в аграрному секторі економіки пропонується обраховувати як суму унормованих значень згаданих вище показників з урахуванням відповідних вагових коефіцієнтів (3):

$$I_{ES_n} = f(ES_1, ES_2, ES_3) = \sum_{i=1}^n x_i \times d_i, \quad (3)$$

де x_i – унормоване значення i -го показника;

d_i – ваговий коефіцієнт, який визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс екологічної безпеки в аграрному секторі економіки;

n – кількість показників, які застосовуються під час розрахунку.

На основі результатів інтегрального показника екологічної безпеки в аграрному секторі економіки можливо оцінити об'єкт (регіон, район, сільськогосподарський товаровиробник) за рівнем екологічної безпеки відповідно до запропонованої класифікації (табл. 1).

Таблиця 1. Класифікація рівнів екологічної безпеки в аграрному секторі економіки

Рівні екологічної безпеки	Значення інтегрального показника (чи окремого індикатора) екологічної безпеки
Стійкий	0,76-1
Допустимий	0,51-0,75
Незадовільний	0,26-0,5
Критичний	0,01-0,25
Небезпечний рівень (екологічна небезпека)	0

Таким чином, методичні підходи, які містять перелік основних індикаторів стану екологічної безпеки, їх нормування відповідно до визначених порогових значень, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу, дозволяють оцінити рівень екологічної безпеки в аграрному секторі економіки.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, інформаційно-аналітичний фактор забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі економіки полягає в опрацюванні інформації про діяльність господарюючих суб'єктів, негативний антропогенний вплив їх сільськогосподарської діяльності на агроєкосистему, про аспекти якості життя населення, пов'язані з аграрним виробництвом. Основною функцією інформаційно-аналітичної складової в аграрному секторі економіки є підвищення керованості системи забезпечення екологічної безпеки через створення єдиного інформаційного простору, що концентрує дані, підтримує документообіг і прийняття рішень в умовах неповноти інформації та відсутності чітких алгоритмів управління. Концепція формування і функціонування інформаційних систем повинна забезпечувати оптимальність накопичення і використання інформаційних ресурсів, з огляду на сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій.

Також запропонована система аналітичної оцінки рівня екологічної безпеки в аграрному секторі економіки може бути складовою екологічного паспорту, який, крім оцінки екологічності технологій виробництва і продукції, дає можливість розглянути в поєднанні і взаємозалежності екологічні фактори, визначити конкретні причини, які зумовили отриманий результат оцінки.

Список літератури

1. Косякова, И. В. Организационно-экономические основы экологической деятельности промышленных предприятий [монография]: / И. В. Косякова. – М.: Компания Спутник+, 2006. – 316 с.
2. Кочерга, М. М. Інформаційне забезпечення процедури екологічного аудиту в сільському господарстві / М. М. Кочерга // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. – Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2012. – № 4 (20). – С. 173–180. – (Серія: Економічні науки).
3. Кравців, В. С. Регіональна екологічна політика в Україні та механізми її реалізації / В. С. Кравців. – Львів: Інст-т регіональних досліджень, 2007. – 72 с.
4. Припотень, В. Ю. Еколого-економічна безпека підприємства: монографія / В. Ю. Припотень. – Луганськ: Вид-во Янтар, 2010. – 244 с.
5. Савкин, В. И. Механизм информационного обеспечения экологического менеджмента / В. И. Савкин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2010. – № 6. – С. 102-109.
6. Савкин, В. И. Концептуальные основы экологического менеджмента в аграрном секторе экономики: [монография] / В. И. Савкин. – Орел: ОГАУ, 2011. – 184 с.
7. Самойлік, М. С. Оцінка рівня ресурсно-екологічної безпеки регіону: методичні та методологічні аспекти / М.С. Самойлік // Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2014 Вип.1(10), Т.1. – С. 125-132.
8. Daly, H. E. Ecological Economics: Principles and Applications / H. E. Daly. – Washington: Island Press, 2007. – 385 p.
9. Jjiang, M. Introduction to Ecological Safety / Mingjun Jjiang. – World Affairs Press, 2012. – 491 p.

References

1. Kosjakova, I. V. (2006). *Organizacionno-jekonomicheskie osnovy jekologicheskoy dejatel'nosti promyshlennyh predpriyatij* [Organizational-economic bases of the environmental performance of industrial enterprises]. Moscow : Sputnik+.
2. Kocherha, M. M. (2012). Informatsiyne zabezpechennya procedure ekologichnogo auditu u silskomu gospodarstvi. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu, 4, (20), 173–180.*
3. Kravtsiv, V. S. (2007). *Rehionalna ekolohichna polityka v Ukraini ta mekhanizmy yii realizatsii* [Regionalna ekologichna politika in Ukraini that mehanizmi ii realizatsii]. Lviv : Ins-t rehionalnykh doslidzhen.
4. Prypoten, V. Iu. (2010). *Ekoloho-ekonomichna bezpeka pidpriemstva* [Ecological and economic security]. Lugansk : Yantar.
5. Savkin, V. I. (2010). The mechanism of information support of environmental management. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom, 6, 102–109.*
6. Savkin, V. I. (2011). *Konceptual'nye osnovy jekologicheskogo menedzhmenta v agrarnom sektore jekonomiki* [Conceptual bases of environmental management in the agricultural sector of the economy]. Orel : OGAU.
7. Samoilik, M. S. (2014). Evaluation of resource and environmental security of the region: methodical and methodological aspects. *Zbirnyk naukovykh prats «Teoretychni ta praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti», 1 (10), 1, 125-132.*
8. Daly, H. (2007). *Ecological Economics: Principles and Applications*. Washington : Island Press.
9. Jiang, M. (2012). *Introduction to Ecological Safety*. World Affairs Press, USA.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2016 р.

Ірина Юріївна ШТУЛЕР

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківської справи,
ВНЗ «Національна Академія Управління»
E-mail: shkirka2002@ukr.net

СТАБІЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД

Штулер, І. Ю. Стабілізація економіки України: інноваційний підхід [Текст] / Ірина Юріївна Штулер // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 106-110. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Стабілізація економіки України вимагає зміни моделі розвитку, котра заснована на екстенсивних методах виробництва, на інноваційну модель розвитку країни.

Мета. Метою статті є виявлення інноваційних умов стабілізації національної економіки, адже лише інновації можуть її відродити та розвинути.

Метод. У процесі дослідження використано системний метод наукового пізнання (всі явища та процеси розглядаються й аналізуються у взаємозв'язку, взаємозалежності й розвитку), методи аналізу і синтезу (при описі базових процесів з наступними їх узагальненнями, узгодженнями та встановленням взаємозалежностей), історичного і логічного аналізу фахових та інформаційних джерел (при дослідженні еволюції постановки проблеми, підходів та спроб її розв'язання у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі), системно-історичного аналізу (для встановлення та оцінки історичних передумов започаткування та розвитку стабілізаційних процесів з точки зору інноваційності в Україні та інших країнах світу).

Результати. Розкрито спрямованість та механізми реалізації інноваційної політики Німеччини, Польщі, Росії та України. Охарактеризовано потенційну потребу в активізації інноваційної діяльності задля стабілізації національної економіки. Виявлено особливості українського ринку науково-технічної продукції. Розкрито триступеневу систему реалізації інноваційної політики.

Ключові слова: інноваційна діяльність; інноваційне управління; інноваційний розвиток; економічна система; рівновага; стійкість; гомеостазис.

Iryna Yuriyivna SHTULER

PhD in Economics,
Associate Professor,
National Academy of Management
E-mail: shkirka2002@ukr.net

ECONOMIC STABILIZATION OF UKRAINE: INNOVATIVE APPROACH

Abstract

Introduction. Stabilization of Economy of Ukraine requires a change of development model, which is based on extensive production methods, the innovative model of development.

Goal. The article is to identify innovative conditions that stabilize the national economy, as only innovation can provide its revival and development.

Method. The study has used a systematic method of scientific knowledge (all phenomena and processes are considered and analyzed in the relationship, interdependence and development), methods of analysis and synthesis (the description of basic processes following their synthesis, coordination and installation of interdependencies), historical and logical analysis and specialized information sources (the study of the evolution of the problem, approaches and attempts to resolve it in domestic and foreign economic literature), systematic and historical analysis (to establish and evaluate the historical background of the launch and stabilization processes in terms of innovation in Ukraine and other countries).

Results. The trends and mechanisms of realization of innovation policy in Germany, Poland, Russia and Ukraine are

---

defined. It has been characterized the potential need for promotion of innovative activities to stabilize the national economy. The features of Ukrainian market of scientific and technical products are characterised. The three-tier system of realization of innovation policy is revealed.

Keywords: *innovation; innovative management; innovative development; economic system; balance; stability; homeostasis.*

JEL classification: **G18, O30**

Вступ

На жаль, до сьогодні в Україні не вдалося створити в економіці таке ринкове середовище, де б економічні суб'єкти провадили власну діяльність в однакових умовах. Зрозуміло, що визначальними мають бути інтереси підприємства, проте у межах однакових для всіх «правил гри».

Держава все ще адміністративно продовжує керувати майже всіма сферами економічної діяльності. Участь влади в економіці призводить до перенесення комерційних відносин у діяльність державних органів управління. А отже, недофінансованими залишаються програми соціального та гуманітарного спрямування, а також, як не дивно, інноваційного розвитку країни. Як результат, від цього страждає майбутнє України.

До кола внутрішніх проблем додалися і зовнішні фактори впливу. Адже значна частка суспільних процесів тепер регулюються не лише законодавством України, а й міжнародними нормами та політичними і економічними утвореннями. В умовах всеохопної глобалізації відбувається відтік капіталу та праці до більш розвинених країн (де умови перебування та розвитку більш комфортні). Нездатність реагувати та враховувати світові процеси в нашій політиці розвитку призводить до занепаду інфраструктури та соціальної сфери України.

Питанням розвитку національного господарства, економічного потенціалу та інноваційного розвитку економічних систем присвячено праці відомих вітчизняних учених: В. М. Геєця [1], С. А. Єрохіна [2], М. М. Єрмошенка [2], В. Я. Шевчука [5], Г. К. Ялового [7], та зарубіжних В. Парето [3], Д. Сакса [4], Й. Шумпетера [6].

Мета та завдання статті

Метою статті є виявлення умов стабілізації національної економіки. При цьому має забезпечуватися структурна динаміка, економічне зростання, триступенева система реалізації інноваційної політики. Для досягнення мети дослідження поставлені такі завдання: розкрити механізми реалізації інноваційної політики в провідних країнах світу, розкрити стан справ в Україні, визначити роль держави при реалізації інноваційної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження

Україна є потенційно самодостатньою країною. Остання втілюється у тому, що вітчизняна економіка може розвиватися самостійно, без огляду на зовнішні чинники, а тільки спираючись на внутрішній ринок і внутрішній попит.

Сьогодні українська система управління характеризується розбіжністю між декларованими ідеалами та практикою їх утілення у реальні норми, механізми та інституції діяльності влади. Вона відтворює попередній, адміністративний тип управління соціально-економічними та суспільно-політичними процесами. Проте якісна зміна соціальних відносин, безумовно, ставить нові вимоги до системи управління розвитком держави. Управління розвитком має відповідати наявному стану "зрілості" суспільства, що обумовлено його культурно-історичним досвідом та особливостями перехідного періоду [5].

Підтвердженням висловлених міркувань може бути ситуація, яка склалася в Україні останнім часом. Хоча всі розуміють, що вийти з кризи можна тільки за умови активізації інвестиційного процесу, виходу так і не знайдено.

Практично всі цивілізовані країни витрачають на державну підтримку науково-технічної діяльності приблизно рівні частки валового суспільного продукту. Однак різна спрямованість та механізми реалізації інноваційної політики визначають і суттєву відмінність у кінцевих наслідках. Наприклад, Німеччина, що має високоорганізовану систему державних дослідницьких установ і промислових структур, схильних до інновацій, основні фінансові ресурси спрямовує на забезпечення механізмів поєднання потенціалів та комерційних інтересів державних науково-дослідних установ та промислових інноваційних фірм. Найбільш складною частиною цих механізмів є завдання поєднання інтересів державних та комунальних органів управління. Якщо для останніх головними є фактори розміщення виробництва, то для державних – інноваційна активність підприємств як елемент державної промислової політики. Ситуація ускладнюється тим, що на державному рівні потрібне узгодження

національних та наднаціональних (Європейський Союз) інтересів. Це породжує проблему координації державної інноваційної політики як одного із головних чинників збереження міждержавної конкурентоздатності національного виробництва [1].

До кола завдань управлінських органів, які реалізують державну інноваційну політику Німеччини, входять також аналіз діяльності та визначення стратегічних напрямків розвитку інноваційних структур. Створений з цією метою спеціальний консультативний орган орієнтує всіх учасників інноваційних процесів на довготривалу перспективу.

Головною метою інноваційної політики Республіки Польща є інтенсифікація впровадження нових технологічних та організаційних рішень у царині матеріального виробництва, експлуатації та послуг.

Останніми роками систему фондів підтримки інноваційної діяльності сформовано й у Росії. Зокрема, створено Фонд сприяння розвитку малих форм підприємництва науково-технічної сфери (0,5 % від асигнувань на науку у федеральному бюджеті), Російський гуманітарний фонд (0,5 % від асигнувань на науку у федеральному бюджеті), Галузеві позабюджетні фонди (відрахування від собівартості продукції), Російський фонд технологічного розвитку (25 % від загальної суми галузевих позабюджетних фондів). Поступово відпрацьовується система регіонального фінансування інноваційної діяльності через формування спеціальних управлінських структур та регіональних відділень Федерального фонду підтримки підприємництва та розвитку конкуренції й Фонду сприяння розвитку малих форм підприємництва науково-технічної сфери. При цьому передбачаються певні квоти на підтримку регіонального інноваційного бізнесу. Певний інтерес викликає й досвід Москви в організації системи фінансування науки та технічного розвитку, в основу якої покладено принципи зацікавленості всіх учасників інноваційного процесу, програмно-цільовий характер фінансування, відплатний принцип надання фінансових ресурсів [2].

Своєрідною формою підтримки інноваційної діяльності в Україні можна вважати функціонування «The Science and Technology Center in Ukraine» (Українського науково-технологічного центру – УНТЦ), який створений на основі міждержавної угоди між Україною, Канадою, США, Швецією. За час функціонування УНТЦ у межах виконання урядових програм та співпраці з провідними приватними агенціями Канади, Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки через УНТЦ було профінансовано близько 1048 науково-дослідних проектів на суму понад 149,8 мільйонів доларів. Усі кошти, які надходять до України, спрямовуються у формі грантів тим розробникам, які купують або розробляють сучасне устаткування. Особливістю системи фінансування в УНТЦ є те, що кожен науковий співробітник, одержавши право участі в проекті, отримує індивідуальний грант і право витратити виділені кошти на свій розсуд. Середній розмір грантів УНТЦ складає 100-120 тис. дол. (таких близько 40 %), а більш вагомий – 150-200 тис. дол.

Основними напрямками фінансування в УНТЦ є розробки, пов'язані зі створенням нових матеріалів (15,3 %), експериментальними технологіями (14,1 %), вимірювачами (10,6 %). Інші проекти за напрямками науково-технічної діяльності (фундаментальні дослідження, охорона довкілля, транспорт, медицина, зв'язок, інформація тощо) охоплюють від 7 до 15 % загальних обсягів фінансування по УНТЦ [5].

Незважаючи на потенційну потребу в активізації інноваційної діяльності задля стабілізації національної економіки продовжується скорочення підрозділів науки на всіх підприємствах більшості галузей. Ситуація погіршується тим, що йде активне розукрупнення в ході приватизації більших промислових комплексів, унаслідок чого вони втрачають власні дослідницькі структури. Така ситуація притаманна всім країнам СНД. Наприклад, зараз у Росії наукові дослідження проводять лише 10 % підприємств, проектно-конструкторські розробки – 25 %, дослідно-експериментальні – 15 %. Лише 10 % підприємств купують ліцензії, ноу-хау, технології та інші типи нової виробничої інформації; близько 15 % – впроваджують нові технології, половина з яких спрямовані на енергозбереження. Витрачають кошти на автоматизацію виробництва 8 % підприємств, приблизно 10 % упроваджують нові види комплектуючих [14].

Потужні системи типу науково-технічних комплексів, які домінують на всіх світових ринках, здатні не тільки розвивати дослідницькі сектори, а й залучати до сфери своїх інтересів дрібний дослідницький бізнес. Держава має створити відповідні господарські та фінансові механізми, які зможуть сприяти найбільш активно працюючим господарським структурам долучатись при підтримці значних промислових та фінансових капіталів до процесів створення та впровадження нововведень. Важливо те, що в такому разі є можливість, не доводячи до банкрутства, створити “критичну масу” консолідованих капіталів, що будуть підтримувати ринково орієнтовані дослідження та дослідницькі структури, без чого неможливо створити конкурентоздатне виробництво. Іншим важливим напрямком створення факторів для поживлення інноваційної діяльності є формування клімату інвестиційної зацікавленості інвесторів різних форм власності в інноваційні проекти. Інноваційна діяльність є важливим проектом інвестування в усіх цивілізованих країнах світу. Інвестиції, у тому числі й іноземні, стали суттєвим елементом державного інноваційного механізму [2].

Наприклад, уряд США зараз доклав чимало зусиль для збільшення привабливості інвестицій в інноваційні проекти. При цьому враховувалось, що основним суб'єктом інвестування є приватний сектор, зацікавлений у швидкій окупності інвестицій, а також те, що основними проектами інвестування є переважно невеликі фірми, які займаються комерціалізацією результатів прикладних досліджень та дослідно-конструкторських розробок на тих стадіях інноваційного процесу, коли первісний відсів ідей вже минув, потенційна ринкова цінність нововведень визначена.

Якщо ми хочемо, щоб Україна була цивілізованою країною, то ми повинні, як і усі країни світу, при реалізації інноваційної політики орієнтувати управлінські структури на виконання функцій координації, регулювання та стимулювання. Однак, слід враховувати, що вітчизняний ринок науково-технічної продукції має низку особливостей: виробники науково-технічної продукції, як правило, виступають монополістами на цьому ринку внаслідок традиційно жорсткої спеціалізації; більшість споживачів науково-технічної продукції – відомчі органи й підприємства, які теж є монополістами внаслідок виробничих зв'язків, що склалися; низький рівень конкуренції на цьому ринку визначає монополю високі ціни на продукти науково-технічної діяльності.

Важливо враховувати й те, що суб'єкти підприємництва майже завжди прагнуть найшвидше отримати прибуток. Таким гравцям на ринку не притаманна стратегічна орієнтація, яка передбачає врахування інноваційних факторів. У цих умовах використання державних важелів управління інноваційними процесами стає особливо важливим, що не усуває використання ринкових важелів їх активізації. Основним завданням інноваційної діяльності управлінських органів держави є стимулювання скорочення життєвого циклу продукту та пришвидшення оновлення технічного та технологічного рівня виробництва.

Загалом інноваційно-інвестиційний процес має спільну та взаємозалежну сферу реалізації, найтіснішим чином пов'язану із завданням стабілізації національної економіки. При цьому має забезпечуватися структурна динаміка, стабілізація очікувань, триступенева система реалізації інноваційної політики.

На першому ступені держава повинна концентрувати зусилля перш за все на впровадженні наслідків фундаментальних досліджень, які в різноманітних формах можуть пропонуватись дослідницькими структурами. Одночасно держава повинна забезпечити функціонування інформаційних потоків, системи середньо- та довгострокової оцінки інновацій (експертиза, експертні заради, комісії тощо), а також широке громадське обговорення нововведень з метою сприяння розповсюдженню інновацій (пробні ринки для нових виробів тощо).

На другому ступені інноваційного циклу держава сприяє розповсюдженню нововведень, по-перше, у тих галузях, яким притаманна проєктивна непередбачуваність підприємств до ризику (ядерна енергетика, космонавтика), по-друге, там, де внаслідок нецивілізованої конкурентної ситуації на світовому ринку новітні технології або погано використовуються, або взагалі зникають із національного технологічного ринку (біотехнологія тощо), по-третє, у сфері підготовки кадрів, спроможних приймати трансформаційні рішення [5].

Загалом рівень ноу-хау в організації трансформаційних процесів – один з вирішальних факторів прийняття та переробки інформації про динаміку в державі інноваційної діяльності. У створенні механізму сприяння такій діяльності особливо важливе значення має фінансове забезпечення процесів впровадження новітніх технологій, функціонування ринку ризикового капіталу. При цьому механізми залучення на внутрішній ринок зарубіжних ліцензій мають бути побудовані так, щоб стимулювати залучення лише таких розробок, які або забезпечують створення наступних генерацій продукції та технологій, або розвиток із залученням національного наукового потенціалу виробництв подвійних технологій [10].

Водночас доцільно спрямовувати державні інвестиції в ті проекти, які, підвищуючи конкурентоспроможність масових виробництв, активно залучають на коопераційних засадах кошти недержавних виробничих та фінансових структур. Загалом при формуванні та реалізації державної інноваційної політики слід враховувати зміну природи сучасного науково-технічного та економічного комплексу національної економіки, що знаходить свій вияв, по-перше, у зростаючій інтернаціоналізації та глобалізації ринків (загальноєвропейський, північноамериканський та таке інше). По-друге, насиченні економіки новими технологіями, що потребує зміни форм організації їх використання та створення нових механізмів виживання в зміненому конкурентному середовищі. При цьому держава повинна нести повну фінансову відповідальність за розвиток фундаментальних досліджень. По-третє, необхідно враховувати зміни орієнтації смаків споживачів при скороченні життєвого циклу продукту [7].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Високорозвинені країни посилюють свою домінуючу роль через використання новітніх знань та впровадження інновацій. Інші країни, які не володіють цими знаннями та вміннями, потрапляють до них у залежність. А залежність ця полягає у розрахунку за блага цивілізації дешевою робочою силою,

---

природними ресурсами та іншим національним багатством.

Тому гостро постає необхідність в обґрунтуванні нової концептуальної моделі розвитку України. Новітня модель розвитку нашої країни має передбачати шляхи переформатування національної економіки, з огляду на наявну матеріально-технічну базу, природно-географічні та кліматичні умови, знання та інтелект. Адже лише інновації можуть відродити та розвинути економіку України.

Отже, при формуванні концепції управління інноваційною діяльністю ми виявили й структурували всі її елементи: визначили їх сьогодинішній стан і взаємозалежність, відповідність умовам, що склалися, й можливість адаптації до змін, які відбуваються, здійснили вибір адекватних засобів ефективного управління інвестиційною діяльністю та її елементами.

Це дозволило окреслити систему трансформації та визначити необхідне для її нормального функціонування забезпечення. А також виявити вектор, що забезпечить стійкість економічної системи та дасть змогу вибудувати національну інноваційну модель розвитку.

Список літератури

1. Геєць, В. М. Інноваційні перспективи України: монографія / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272с.
2. Організаційно-економічні аспекти інноваційного оновлення національного господарства: наук. монографія/ наук. ред. М. М. Єрмошенко, С. А. Єрохін. – К.: НАУ, 2008. – 216 с.
3. Парето, В. Курс політичної економії / В. Парето. – Л: 1906. – 801 с.
4. Сакс, Д. Макроекономіка. Глобальний аспект/ Д. Сакс. - М.,2005. – 848 с.
5. Шевчук, В. Я. Формування інноваційної моделі сталого розвитку України в посткризовий період/ В. Я. Шевчук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2010/1-2/20103.html/>. – Заголовок з екрана.
6. Шумпетер, Й. Економічне вчення і метод: історичний огляд / Й. Шумпетер. – Л., 1954. – 401с.
7. Яловий, Г. К. Сутність інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємства/ Г. К. Яловий, С. В. Колесок, О. В. Іваницька. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua>. – Заголовок з екрана.
8. Akamatsu, K. A historical pattern of economic growth in developing countries / K. Akamatsu // Journal of Developing Economies. – 1962. – Vol. 1(1). – P. 3–25.
9. Aspinwall, R. Handbook for Innovation Strategy/ R. Aspinwall. – W., 2005. – 145p.
10. Freem, R. The Economics of Technological Innovations/ R. Freem. -L.,2005. – 105 p.
11. Mensch, G. Das technologische Patt: Innovationen überwinden die Depression/ G. Mensch . - Frankfurt-a-M. 1975. englische Ausgabe (in USA): Stalemate in Technology: Innovations Overcome the Depression. Cambridge, Massachusetts, 1979.
12. Palmer, J. The deficit dilemma Budget policy/ J. Palmer. – W., 2006. – 159 p.
13. Фінансовий портал «Мінфін» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/infl/?2014>.

References

1. Heiets', V. M. (2006). *Innovatsijni perspektivy Ukrainy*. Kharkiv: Konstanta.
2. Yermoshenko, M. M. & Yerokhin, S. A. (2008). *Orhanizatsijno-ekonomichni aspekty innovatsijnoho onovlennia natsional'noho hospodarstva*. Kyiv : NAU.
3. Pareto, V. (1906). *Kurs politychnoi ekonomii. Globalnyi aspekt*.
4. Saks D. (2005). *Makroekonomika. Hlobal'nyj aspekt*.
5. Shevchuk, V. Y. (2010). *Formuvannia innovatsijnoi modeli staloho rozvytku Ukrainy v postkryzovij period*. Retrieved from : <http://soskin.info/ea/2010/1-2/20103.html>.
6. Shumpeter, J. (1954). *Ekonomichne vchennia i metod: istorychnyj ohliad*, 401.
7. Yalovjy H. K., Kolesok S. V., Ivanyts'ka O. V. (2000). *Sutnist' innovatsijno-investytsijnoho potentsialu pidpryemstva*. Retrieved from : <http://nauka.kushnir.mk.ua>.
8. Akamatsu, K. A. (1962). Historical pattern of economic growth in developing countries. *Journal of Developing Economies*, 1(1), 3-25.
9. Aspinwall, R. (2005). *Handbook for Innovation Strategy*.
10. Freem, R. (2005). *The Economics of Technological Innovations*.
11. Mensch, G. (1979). *Das technologische Patt: Innovationen überwinden die Depression*. Frankfurt a.M..
12. Palmer J. (2006). *The deficit dilemma Budget policy*.
13. *Finansovij portal «Minfin»*. Retrieved from <http://index.minfin.com.ua/index/infl/?2014>.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2016 р.

Дмитро Георгійович ШУШПАНОВ

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри управління персоналом і регіональної економіки,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: shdg2011@gmail.com

**ПРИЧИНИ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ НАДСМЕРТНОСТІ В УКРАЇНІ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ІЗ КРАЇНАМИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Шушпанов, Д. Г. Причини та детермінанти надсмертності в Україні: порівняльний соціально-демографічний аналіз із країнами Європейського Союзу [Текст] / Дмитро Георгійович Шушпанов // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 111-122. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті розглянуто проблему надсмертності та проаналізовано динаміку загального коефіцієнта смертності населення України порівняно з такими країнами, як Швеція, Польща та країни-члени ЄС загалом. Висловлено припущення щодо подальших змін цієї динаміки. Оцінено втрати чисельності населення через високий загальний коефіцієнт смертності.

Окреслено сучасну структуру смертності як усього населення України, так і віком 0–64 роки за причинами смерті. Проаналізовано зміни цих структур у динаміці. З'ясовано, що за останні 25 років суттєво зросла частка тих, хто помер від інфекційних і паразитарних хвороб та хвороб органів травлення.

За допомогою порівняльного аналізу стандартизованих коефіцієнтів смертності України та країн ЄС визначено причини надсмертності населення. Зокрема встановлено, що найбільші відхилення мають стандартизовані коефіцієнти смертності від інфекційних і паразитарних хвороб, а також від хвороб системи кровообігу та хвороб органів травлення. Насамперед це стосується таких хвороб, як ВІЛ/ СНІД, туберкульоз, ішемічна хвороба серця та випадкових отруєнь (зовнішні причини смерті). Здійснено детальний розбір зазначених та інших причин смертності та можливих чинників, що їх викликають. Особлива увага при цьому звертається на смертність від туберкульозу та СНІДу, які є соціально зумовленими.

За допомогою кореляційного аналізу виявлено основні детермінанти, які визначають смертність населення та зумовлюють її надвисокі стандартизовані показники як від усіх причин, так і від окремих причин. Насамперед це соціально-економічні детермінанти, а також відповідальність і соціальні патерни індивідуальної поведінки населення щодо власного здоров'я.

Виявлено основні резерви для зниження рівня смертності в Україні.

Ключові слова: смертність; причини смерті; захворюваність; детермінанти смертності; Україна; стандартизований коефіцієнт смертності; кореляція; соціально-економічні детермінанти здоров'я населення.

Dmytro Heorhiyovych SHUSHPANOV

PhD in Economics,
Associate Professor,
Doctoral Student,
Department of Human Resources and Regional Economics,
Ternopil National Economic University
E-mail: shdg2011@gmail.com

CAUSES AND DETERMINANTS OF ULTRAHIGH MORTALITY IN UKRAINE: COMPARATIVE SOCIAL AND DEMOGRAPHIC ANALYSIS WITH THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

Abstract

In the article the problem of high mortality in Ukraine is considered. The dynamics of the total Ukrainian population mortality rate comparing with such countries as Sweden, Poland and with the EU member states is analysed. Assumptions regarding further changes of this dynamic are defined. Loss of population of Ukraine due to the high level of overall mortality is estimated.

Modern structure of mortality of the population in Ukraine and the population aged 0-64 years by causes of death are determined. The changes in dynamics of these structures are analysed. It has been found out that over the past 25 years the proportion of deaths from infectious and parasitic diseases, and diseases of the digestive system has significantly increased.

With the help of comparative analysis of standardized mortality rates of Ukraine and the EU countries, the causes of high mortality of the population are defined. In particular, it is determined that the greatest deviations have standardized mortality rates from infectious and parasitic diseases, diseases of the circulatory and digestive diseases. This primarily concerns such diseases as HIV, tuberculosis, coronary heart disease and accidental poisoning (external causes of death). It has been carried out a detailed analysis of these and other possible causes of death and factors that cause them. Particular attention is paid to the mortality from tuberculosis and AIDS, which are socially conditioned.

With the help of correlation analysis we have revealed the main determinants that define the mortality rate of the population. They have become the grounds of its high standardized figures as well as from all kinds of causes and so from the specific causes of death. First of all, those are the social and economic determinants and the responsibility of the individual and social patterns of behavior of the population in relation to their own health.

The basic reserves to reduce mortality in Ukraine are revealed.

Keywords: *mortality; causes of death; morbidity; mortality determinants; Ukraine; standardization; correlation; social and economic determinants of health.*

JEL classification: J110

Вступ

Більшість науковців та практиків, які досліджують стан здоров'я населення в Україні [1-3], роблять висновок про повільну динаміку його покращення за останні десятиріччя, а сам стан оцінюють як незадовільний. Можна констатувати, що проблеми зі здоров'ям населення мають системний характер. Водночас доводиться визнати, що драматичні події на Сході країни, погіршення політичної та економічної ситуації за останній період тільки посилюють попередні тенденції та ускладнюють становище.

У зв'язку з цим актуальним питанням є виявлення основних причин смертності населення в Україні та детермінант, які її викликають нині. Це важливо з позиції розробки інноваційної стратегії розвитку системи охорони здоров'я, в основі якої були б покладені принципи салютогенезу, та заходи, спрямовані на покращення детермінант здоров'я на різних рівнях.

Мета та завдання статті

Мета статті – з'ясувати причини надсмертності в Україні та детермінант, що їх визначають, на основі порівняльного аналізу показників смертності населення України та країн Європейського Союзу. Для цього передусім потрібно:

1. Виявити тенденції та оцінити стан здоров'я населення України на основі показників смертності.
2. Здійснити порівняльний аналіз показників здоров'я населення України та країн Європи для визначення рівня масштабу проблем зі станом здоров'я. Середньоевропейські показники у цьому разі є стандартом, з яким зіставляються дані про здоров'я населення України. Здійснення такого порівняння

доцільне також тому, що метод стандартизації, з наукової точки зору, є одним із найбільш інформативних у демографічній статистиці.

Виклад основного матеріалу

Демографічна ситуація в Україні вже третє десятиріччя залишається доволі складною. За станом на 1.01.2016 р. чисельність наявного населення України становила 42,7 млн осіб¹. Це на 9,1 млн осіб менше, ніж у 1990 р. (51,9 млн осіб), і приблизно на 6,8 млн осіб менше з урахуванням чисельності населення Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Серед демографічних проблем в Україні особливо гострою є висока смертність населення. Її високий рівень є одним з головних чинників депопуляції населення. За останні два десятиріччя в Україні щороку помирає щонайменше 660 тис. осіб. З 1989 по 2014 р. простежуємо коливання загального коефіцієнта смертності (ЗКС) від 11,6 ‰ у 1989 році до 16,9 ‰ у 2005 р. У 2014 р. цей показник становив 14,7 ‰. Причому за останні два роки після тривалого зниження ЗКС спостерігається його зростання (рис. 1). Причин для цього може бути декілька. Насамперед це погіршення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації. Наслідком цього є зменшення державних витрат на соціальну сферу, у т. ч. на систему охорони здоров'я, зниження рівня зайнятості, суттєве скорочення рівня доходів населення, збільшення стресових ситуацій тощо. Побудована на рис. 1 лінія тренда для ЗКС в Україні демонструє, що при наявних нині тенденціях цей показник і надалі зростатиме. Лише усунення цих та інших негативних чинників дасть змогу подолати тенденцію до зростання рівня смертності.

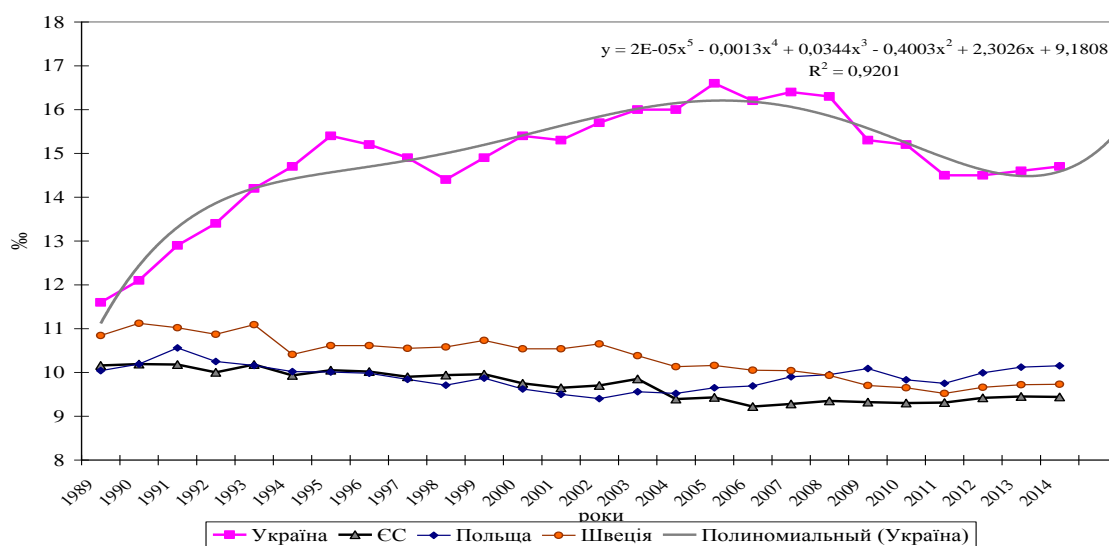

Рис. 1. Динаміка загального коефіцієнта смертності населення України, Польщі, Швеції та країнах ЄС (за даними [6; 7])

Порівняльний аналіз ЗКС України, Швеції, Польщі² та усіх країн ЄС³ підтверджує, що в Україні цей показник суттєво вищий. Зауважимо, що у 1989 р. різниця у показниках між цими країнами була мінімальною. Проте у 90-х рр. XX ст. диференціація суттєво посилилась. Україна у той період перебувала у глибокій соціально-економічній кризі. Саме цим явищем деякі дослідники пояснюють зростання смертності населення в нашій країні [1;4;5], що, на нашу думку, підкреслює важливість дослідження власне соціально-економічних детермінант (СЕД) як таких, що мають визначальне значення для здоров'я населення сучасного суспільства.

За умови, що ЗКС в Україні перебував на рівні значення цього показника по ЄС, значних втрат населення можливо було б уникнути. Зокрема, за нашими розрахунками, втрати через надсмертність за 1990–2013 рр. в Україні становлять 6,2 млн осіб, що лише на 200 тис. осіб менше від того значення, наскільки зменшилась загальна чисельність населення за цей період (6,4 млн). Хоча подані розрахунки мають більш ілюстративний характер через занадто узагальнену природу показника ЗКС, однак їх не

¹ Без урахування населення тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

² Вибір цих країн зумовлений тим, що Швеція є країною, яка має одні з найвищих позицій у світових рейтингах забезпечення соціальних стандартів, людського розвитку тощо, а Польща – через її геополітичну близькість до України, спільність соціалістичного минулого та відмінність векторів розвитку за останні 25 років.

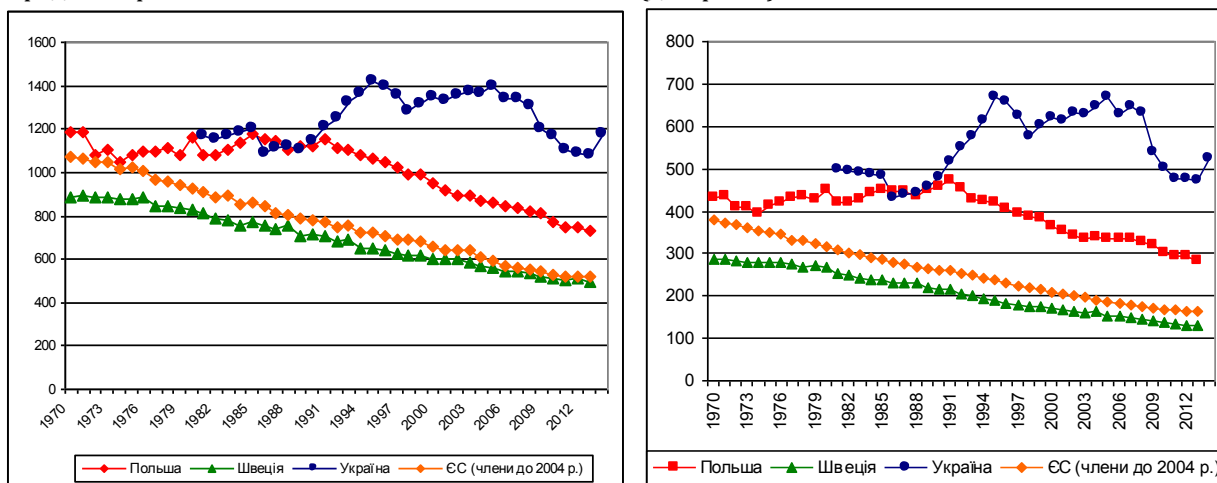
³ Тут і надалі використовуватимемо показники країн, які були членами ЄС до 2004 р. Це пов'язано з тим, що саме вони формують класичні стандарти ЄС, адже за своїми економічними, соціальними та демографічними параметрами є подібними і відрізняються від тих країн, які були приєднані до ЄС після 2004.

варто недооцінювати.

Позаяк ЗКС є корисним у порівняльній статистиці, але не надто інформативним з позиції демографічного та економіко-статистичного аналізу, адже може бути спотворений змінами загальної чисельності чи статеві-вікової структури населення, у подальшому аналізі використовуватимемо спеціальні або стандартизовані показники, зокрема стандартизований коефіцієнт смертності (СКС), розрахований прямим методом стандартизації за європейським стандартом чисельності населення (ESP2013) [8], що є найточнішим віддзеркаленням поточної європейської структури населення.

СКС від усіх причин смерті в Україні залишається одним із найвищих у Європі (вищий лише в Білорусі та Росії). І це незважаючи на те, що з 2005 р. коефіцієнт стабільно знижувався і у 2013 р. досягнув значення 1076,3 на 100 000 осіб, що було нижчим, ніж у 1986 р., коли цей показник був рекордно низьким для України (1086,4). Водночас у 2014 р. СКС від усіх причин смерті в Україні дещо зріс та становив 1079,0 на 100 000 осіб (рис. 2). Як і у разі з ЗКС, на СКС вплинули політичні та соціально-економічні катаклізми 2014 р. Крім цього, слід зауважити, що ДССУ України працює в специфічних умовах, коли інформація з окупованої території Донецької та Луганської областей потребує уточнення. Відповідно офіційні статистичні дані за 2014 р. можуть мати дещо більшу похибку. Емпіричний погляд на ситуацію, що склалась, спонукає до висновків, що зростання показників смертності є більш реальним, ніж їхнє зниження чи стабілізація.

Більш точно демонструють ситуацію щодо смертності показники СКС за віковими групами. Враховуючи більш високі показники смертності населення після 65 років, частково їхній природний характер та рекомендації щодо розрахунку СКС Євростату, паралельно із СКС для усього населення доцільно здійснити оцінку СКС серед населення віком 0–64 роки. В Україні цей показник за останній період відображає подібну тенденцію, що й СКС для всього населення. Однак порівняння із країнами Європи дає підстави для висновків, що СКС у цьому віковому інтервалі є вищим в Україні за середньоєвропейський його показник і СКС загалом (див. рис. 2).

а) все населення

б) населення віком 0–64 років

Рис. 2. СКС від усіх причин смерті, на 100 000 осіб (за даними [6; 7])

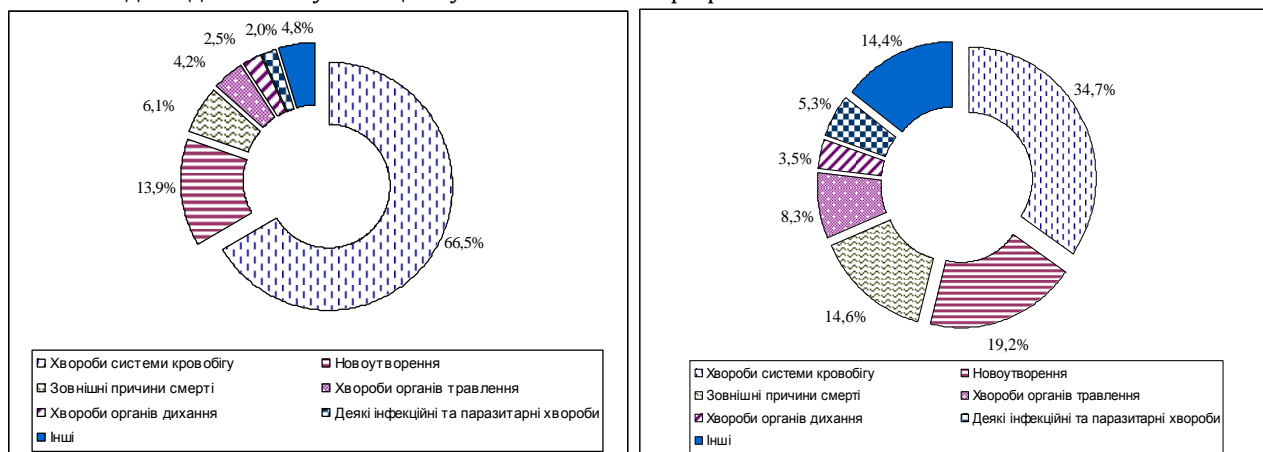
Зокрема, якщо СКС для всього населення України вищий за цей коефіцієнт країн ЄС у 2,27 раза, то його показник серед населення віком 0–64 роки – відповідно у 3,20 раза. Такий розрив у значеннях коефіцієнтів свідчить, що більш високі показники смертності українського населення порівняно із багатьма країнами Європи пов'язані із ранньою смертністю. Ця диференціація у показниках також дає підстави стверджувати, що не біологічні чинники є основною причиною високої смертності в Україні, а викликана вона СЕД, впливом довкілля та індивідуальною поведінкою стосовно власного здоров'я. Їхнє покращення відповідно дасть можливість знизити показники смертності та зменшити їхній розрив із загальноєвропейськими коефіцієнтами. Здійснити на практиці це доволі складно, адже неможливо водночас змінити суспільну свідомість, традиції, соціальні установки, активізувати роботу соціальних ліфтів і т. ін., як і раптово реанімувати економічну систему, без чого покращення СЕД нереальне.

Про довготривалість такого процесу свідчать дані про СКС Польщі. Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. Польща та Україна мали приблизно однакові показники СКС населення віком 0–64 роки. Ці показники приблизно в 1,6–1,7 раза перевищували відповідні коефіцієнти у країнах Західної Європи. Однак нинішні СКС населення Польщі віком 0–64 роки є, хоч і не є такими, як у країнах ЄС, але на 2/3 нижчими за ті, які визначено 25 років назад. Темпи зниження СКС населення віком 0–64 роки у Польщі за цей період приблизно відповідали тим, які були в західноєвропейських країнах. Незважаючи на це, значення СКС населення віком 0–64 роки у Польщі зараз є вищим, ніж, наприклад, у Швеції у 1970 р.

Структурний аналіз смертності пов'язаний із вивченням її причин. Такий аналіз має практичне значення, адже дає змогу встановити не лише домінуючі причини смерті, а й детермінанти, які їх зумовлюють. Окрім того, визначення основних причин смерті та причин, рівень смертності від яких в Україні суттєво вищий за європейський, дасть можливість звузити коло дослідження детермінант до найбільш значущих для здоров'я за сучасних умов.

Переважаючою причиною смертності населення в Україні є хвороби системи кровообігу (66,48 %). Високий відсоток також припадає на такі причини: новоутворення (13,94), зовнішні (6,08), хвороби органів травлення (4,20) та дихання (2,50), а також інфекційні та паразитарні хвороби (1,95) (рис. 3). Проте структура причин смерті населення віком 0–64 роки дещо інша. Хвороби системи кровообігу у цьому віці також є основною причиною смерті: їхня частка становить 34,66 %. Суттєво більша частка померлих від новоутворень – 19,17 % та зовнішніх причин – 14,55 %; дещо більша від хвороб органів травлення – 8,28 % та інфекційних і паразитарних хвороб – 5,28 %.

Структура смертності за причинами смерті змінюється з часом. Це зумовлено як дією СЕД, у т. ч. рівнем доходів населення, тенденціями розвитку системи охорони здоров'я, так і змінами в статеві-віковому складі населення. За період від 1990 р. і донині в структурі смертності як усього населення, так і населення віком 0–64 роки, зросла частка смерті від хвороб органів кровообігу (на 25,7 % серед населення загалом і на 11,1 % серед населення вказаної вікової групи). Суттєво також зросла частка смерті від інфекційних і паразитарних хвороб (на 120 % та 290 % відповідно) і хвороб органів травлення (на 61 % та 122 %). Особливе занепокоєння викликає значне зростання частки інфекційних і паразитарних хвороб, серед яких понад 90 % припадає на туберкульоз та ВІЛ. Це соціально зумовлені хвороби, пов'язані із впливом СЕД та недостатньою відповідальністю осіб за власне здоров'я. З огляду на зазначене дослідження ступеня цієї зумовленості має пріоритетне значення.

а) все населення

б) населення віком 0–64 років

Рис. 3. Структура смертності населення України за причинами смерті у 2014 р. (за даними [6])

Як вже зазначалось, нівелювати вплив статево-вікової структури на загальні показники смертності населення, у т. ч. з метою підвищення оцінки СЕД, дає змогу СКС. За останні 25 років знизилась СКС від хвороб органів дихання (на 62 %), зовнішніх причин (21 %) та новоутворень (17 %), хоча істотно зросли від інфекційних і паразитарних хвороб (майже у два рази) та від хвороб органів травлення (на 68 %). На основі наведених даних можна зробити такі висновки:

- по-перше, високий рівень смертності населення від новоутворень і зовнішніх причин простежуємо в Україні за часів радянської доби. Саме у той період були закладені сучасні тренди рівня смертності за вказаними вище та іншими причинами;
- по-друге, суспільна думка про те, що в нашій країні наявні надвисокі темпи зростання смертності від новоутворень, переважно злоякісних, не відповідає дійсності. Насправді найвищі показники цієї смертності зафіксовані в Україні на початку 90-х рр. ХХ ст., після чого спостерігається тенденція до їхнього зниження;
- по-третє, зростання СКС від інфекційних і паразитарних хвороб є загрозливою тенденцією, адже найвища смертність у цьому класі хвороб – від туберкульозу та СНІДу, які належать до найбільш соціально небезпечних.

Визначити ступінь того, наскільки високим чи низьким є СКС з тої чи іншої причини смерті, можна методом його порівняння з аналогічними коефіцієнтами по країнах ЄС. Особливо ілюстративними є СКС, які не враховують смертність у старших вікових групах (65 років і вище), тобто серед населення віком від 0 до 64 років. Розрахунки таких коефіцієнтів наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Порівняльна оцінка величини СКС (європейський стандарт) за основними причинами смертності в Україні та Європейському Союзі (вибірково), розраховано за даними [6;7]

на 100 000 осіб

Причина смерті	Вікові групи	СКС Україна	Польща		Швеція		ЄС (країни-члени до 2004 р.)	
			СКС	Різниця з СКС України (разів)	СКС	Різниця з СКС України (разів)	СКС	Різниця з СКС України (разів)
Усі причини	населення загалом	1179,0	734,3	1,6	496,6	2,4	516,1	2,3
	0-64 роки	475,0	283,0	1,7	131,5	3,6	161,9	2,9
Хвороби системи кровообігу	населення загалом	676,3	314,6	2,1	166,3	4,1	153,4	4,4
	0-64 роки	167,3	74,8	2,2	25,7	6,6	28,0	6,0
Ішемічна хвороба серця	населення загалом	458,0	75,0	6,5	68,1	6,7	55,3	8,2
	0-64 роки	100,0	22,4	4,4	12,7	7,9	12,7	7,9
Новоутворення	населення загалом	153,0	195,9	0,8	143,4	1,1	162,5	0,9
	0-64 роки	96,1	86,5	1,1	47,3	2,0	63,8	1,5
Злоякісне новоутворення шлунку	населення загалом	16,5	10,3	1,6	4,1	4,0	6,4	2,6
	0-64 роки	8,8	4,4	2,0	1,5	5,9	2,4	3,7
Зовнішні причини смертності	населення загалом	85,0	50,9	1,7	35,9	2,4	30,1	2,8
	0-64 роки	79,1	43,5	1,8	25,6	3,1	21,3	3,7
Випадкові отруєння	населення загалом	13,5	3,2	4,2	4,4	3,1	2,0	3,9
	0-64 роки	13,6	3,3	4,1	4,5	3,1	1,9	4,0
у т. ч. алкоголем	населення загалом	10,0	2,6	3,9	0,9	10,1	2,0	5,0
	0-64 роки	10,6	2,7	4,0	0,8	12,8	2,0	5,3
Хвороби органів травлення	населення загалом	50,0	34,2	1,5	16,1	3,1	23,8	2,1
	0-64 роки	42,6	20,4	2,1	6,1	7,0	9,7	4,4
Деякі інфекційні та паразитарні хвороби	населення загалом	24,0	5,3	4,5	11,4	2,1	9,2	2,6
	0-64 роки	30,7	3,1	9,9	2,2	14,0	3,1	9,9
Туберкульоз	населення загалом	13,0	1,2	10,8	0,2	65,0	0,3	37,1
	0-64 роки	13,8	0,9	16,0	0,1	172,5	0,1	101,5
Хвороба, зумовлена вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ)	населення загалом	10,9	0,3	35,2	0,1	77,8	0,7	14,5
	0-64 роки	12,9	0,3	37,9	0,1	99,2	0,8	17,0

Практично за всіма причинами смерті СКС в Україні вищі за відповідні коефіцієнти країн Європи. Винятком є СКС від злоякісних новоутворень (окрім СКС від злоякісного новоутворення шлунку). Цей факт підтверджує, що смертність від злоякісних новоутворень в Україні не слід вважати надкритичною, хоча це не означає, що проблеми не існує. Так проблема високої смертності від цього класу хвороб є дуже гострою для всіх без винятку країн світу, в т. ч. й економічно розвинених. Однак в економічно розвинених країнах вона найбільше стосується населення старших вікових груп (65 років і вище). У молодших вікових групах у цих країнах за останній період досягнуті певні успіхи у зниженні рівня смертності від практично всіх видів злоякісних новоутворень, особливо від раку молочної залози.

Аналіз вікових особливостей смертності населення від злоякісних новоутворень в Україні засвічує, що вона суттєво «молодша» порівняно із європейською. У групі населення від 0 до 64 років від цих хвороб помирають частіше, ніж у Європі. Особливо високий в Україні показник СКС від злоякісних новоутворень у віковій групі 30–44 роки – це найвищий коефіцієнт серед країн Європи загалом. Доволі високий у цій віковій групі порівняно із середньостатистичним показником у ЄС СКС від злоякісних новоутворень шлунка, молочної залози, шийки та тіла матки, прямої кишки і підшлункової залози. Суттєві відмінності у показниках можуть свідчити про те, що в Україні профілактика та лікування онкологічних захворювань є недостатньо ефективними, тому летальність від цих хвороб вища, ніж у європейських країнах.

Найбільш високим показником серед різних причин смертності від злоякісних новоутворень порівняно з європейськими країнами є рівень смертності від раку шлунка (див. табл. 2). СКС від названої хвороби в Україні вищий за середній по ЄС у 5 разів (населення загалом) та в 7 разів (серед населення віком 0–64 роки). Спираючись на фактичні дані про основні чинники ризику раку шлунка, можна констатувати, що детермінантами здоров'я у цьому разі можуть бути такі: відмова від тютюнопаління, споживання міцних алкогольних напоїв, великої кількості вуглеводної та солоної їжі, а також необхідність споживання у великій кількості свіжих фруктів і овочів, цитрусових та інших антиоксидантів.

Серед інших причин смерті, як було зазначено, найбільш поширеними в Україні є хвороби системи кровообігу. З них на ішемічну хворобу серця та цереброваскулярні захворювання припадає 88,3 % (від кількості населення загалом) та 81,2 % (населення віком від 0 до 64 років), тобто вони становлять більшість серед причин смертності. Тенденції до зниження СКС від цих хвороб, які спостерігаються з 2005 р., не можуть ліквідувати значного розриву між показниками рівня смертності в Україні та країнах ЄС. Особливо це стосується ішемічної хвороби серця, смертність від якої в Україні вища майже у 8 разів (рис. 4). Від цереброваскулярних хвороб у нашій країні помирають частіше у 4 рази, однак серед населення віком від 0 до 64 - аж у 7 разів. Варто також звернути увагу, що у 2014 р. зафіксовано зростання СКС від ішемічної хвороби серця. Чинники ризику зазначених хвороб дуже подібні та певною мірою окреслені. Більшість із них пов'язана з індивідуальною поведінкою населення стосовно власного здоров'я. Однак, як зазначалось, базисом цієї поведінки є СЕД.

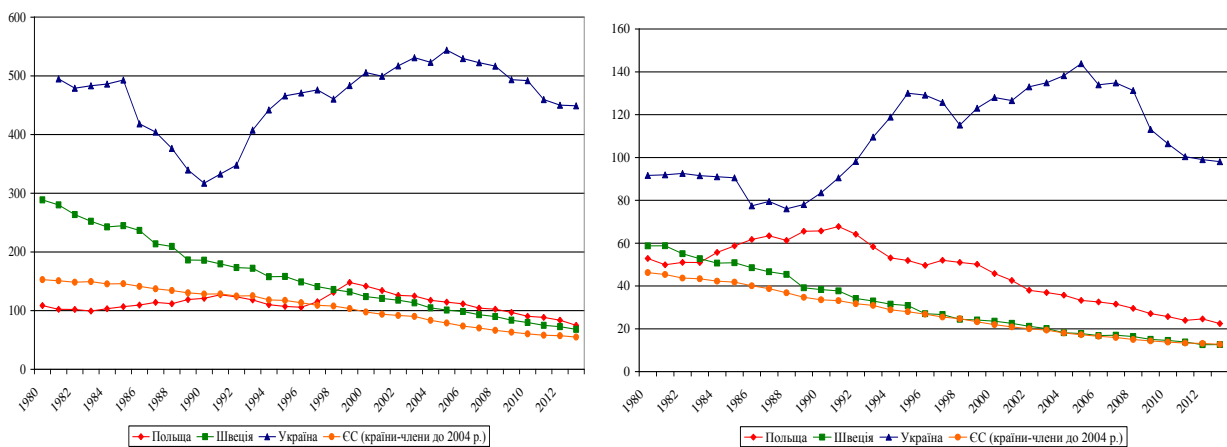

Рис. 4. СКС від ішемічної хвороби серця, на 100 000 осіб (за даними [6; 7])

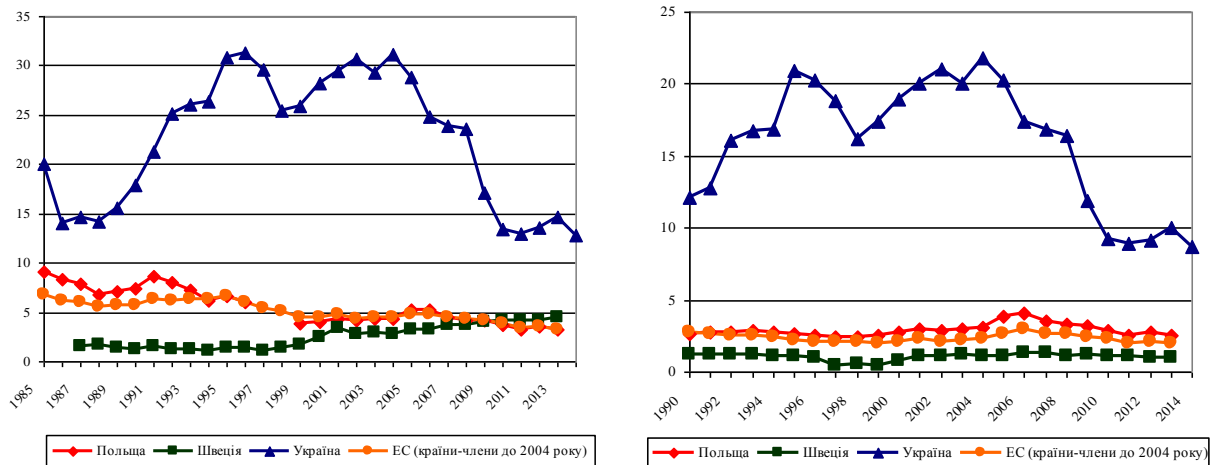
Третьою за вагою причиною смерті в Україні є смертність від зовнішніх ушкоджень. Різниця показників рівня смертності від зовнішніх причин в Україні та країнах ЄС не настільки велика, як за причинами, про які йшлося вище, але вона доволі суттєва і становить 2–3 рази. Причому найбільший цей показник для населення віком 0–64 роки, зокрема із Швецією значення різниці дорівнює 3,5 раза. Необхідно також зазначити, що період з 2002 по 2013 р. характеризувався стабільним зниженням СКС від зовнішніх причин смерті в Україні, однак у 2014 р. відбулось його суттєве зростання (на 5,8 %).

При цьому спостерігалось зростання СКС унаслідок транспортних нещасних випадків і нападу з метою убивства або завдання тілесних ушкоджень.

Зростання СКС від зовнішніх причин у 2014 р., як і від інших хвороб, про які йшла мова, можна пов'язати із загостренням суспільно-політичної, соціально-економічної ситуації та проведенням антитерористичної операції на Сході країни (АТО)¹. Щодо цього доречно провести аналогію з 90-ми рр. ХХ ст., коли глибока криза в Україні призвела до стрімкого і тривалого зростання СКС від зовнішніх причин. З огляду на це встановлено зворотний кореляційний зв'язок між темпами зростання (спадання) ВВП та зниження (зростання) СКС від зовнішніх причин за 1991–2014 рр. ($r = -0,896 (-0,824 - (-0,954))$), $p < 0,01$, 95 % СІ), що підтверджує вагоми вплив СЕД на здоров'я населення загалом і рівень смертності від зовнішніх причин зокрема.

Серед зовнішніх причин смертності перше місце посідає навмисне самоушкодження (21,2 % випадків). Одним із чинників ризику навмисних самоушкоджень науковці [9-11] визначають соціально-економічну та політичну нестабільність, що призводить до соціальних стресів (зростання безробіття, злочинності, катастроф та ін.). В Україні СКС від названої причини суттєво зріс у 90-х рр. ХХ ст. та, незважаючи на зниження впродовж 2000–2013 рр., простежуємо зростання цього коефіцієнта саме у 2014 р., коли соціально-економічна та політична нестабільність була важливим чинником впливу, що доводить припущення про зв'язок соціально-економічної ситуації та смертності від самоушкоджень.

Друге місце серед зовнішніх причин смертності посідають випадкові отруєння, спричинені отруйними речовинами. На них припадає 15,1 % смертей від усіх зовнішніх причин. Важливим моментом є те, що 2/3 випадкових отруєнь викликані алкоголем. Різниця у показниках смертності від випадкових отруєнь між Україною та країнами ЄС є значною, хоча суттєво зменшилась за 2004–2011 рр. (рис. 5). Покращенню ситуації сприяло посилення державного контролю за виробництвом і обігом спирту та алкогольних напоїв [12]. Цей факт доводить значущість державного управління у формуванні здоров'я населення та його індивідуальних патернів. Загалом детермінанти випадкових алкогольних отруєнь, як і більшості причин смерті, мають три рівні: проксимальний (державне управління, рівень корупції та інші, які визначають доступність і якість алкогольної продукції), структурний (сприйняття або несприйняття алкоголю у соціумі, соціальні катаклізми, освітній рівень населення, рівень виховання, культури, релігійності тощо), дистальний (індивідуальні патерни щодо споживання алкоголю, психологічні та біологічні детермінанти). Погоджуємося з думкою тих науковців, які провідну роль серед перелічених детермінант відводять соціально-економічним [13-14].

СКС всіх випадкових отруєнь

СКС випадкових отруєнь алкоголем

Рис. 5. СКС від випадкових отруєнь, спричинених отруйними речовинами, на 100 000 осіб (за даними [6; 7])

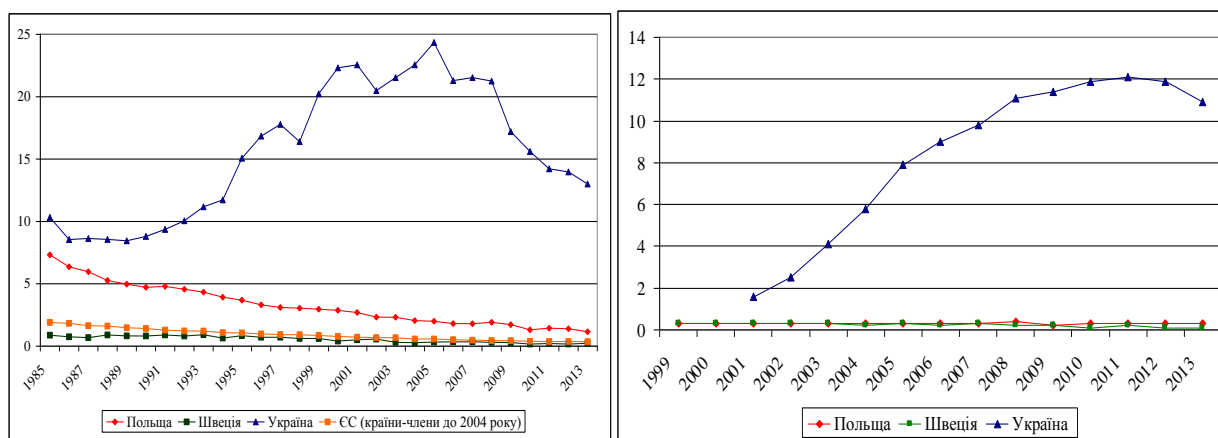
Наступною гострою причиною смертності в Україні є інфекційні та паразитарні хвороби. Смертність цього класу хвороб на 49 % викликана туберкульозом і на 41 % СНІДом. Надвисокий, порівняно із середньоєвропейським, рівень захворюваності та смертності з цих хвороб потребує уточнення детермінант, які їх спричиняють, і життєвих заходів, які б дали змогу їх скоротити.

¹ За даними ДССУ розрахунки по Луганській та Донецькій областях є некоректними у зв'язку з відсутністю інформації щодо частини зони проведення АТО, що може свідчити про занижені дані щодо смертності в цих регіонах.

СКС від туберкульозу в Україні зростає з 1990 по 2005 р., досягнувши значення 24,3 особи на 100000 населення у 2005 р., який можна вважати піком епідемії на цю хворобу в нашій країні. Починаючи з 2006 р., завдяки програмам боротьби із цим захворюванням, покращенням соціально-економічного становища населення вдалось суттєво зменшити смертність від нього. Однак темпи цього скорочення щороку знижуються (рис. 6). У 2014 р. СКС від туберкульозу становив 13 осіб на 100000 населення, що є значно вищим, ніж 30 років тому та суттєво більшим за показники країн ЄС. Нині Україна вступає в стадію боротьби зі смертністю від туберкульозу, що важливо із кількох позицій. По-перше, з боку держави та громадськості важливо зберегти наявні тенденції щодо її скорочення. При цьому необхідне розуміння того, що темпи зниження смертності від туберкульозу надалі не будуть такими високими, як з 2006 по 2011 р., і щораз знижуватимуться. Це пов'язано з тим, що чисельність хворих на туберкульоз є значною і зменшується приблизно тими темпами, як смертність. Серед населення України існує достатньо велика група ризику, для якої ймовірність захворіти на туберкульоз є високою, насамперед до неї належать маргінальні верстви. Погіршення життєвого рівня населення за останній період не дає підстав вважати, що чисельність зазначеної категорії населення зменшиться, а темпи зниження СКС від туберкульозу будуть доволі високими. Практично більшість науковців [15; 16], у т.ч. й експерти ВООЗ [17], вказують на вирішальну роль у захворюваності на туберкульоз СЕД. Зокрема, до десяти фактів, які стосуються несправедливості щодо здоров'я та їхніх причин, ВООЗ відносить той, що туберкульоз є хворобою бідних верств населення. Близько 95 % смертей від туберкульозу припадає на країни, що розвиваються. Ці смерті забирають здебільшого молодих людей у найбільш продуктивному віці.

По-друге, захворюваність на туберкульоз і смертність від нього взаємопов'язують із захворюванням на ВІЛ, адже такі хворі більш вразливі, а отже, частіше хворіють на туберкульоз. Чисельність ВІЛ-інфікованих в Україні зростає, як і смертність від цієї хвороби. Нині рівень смертності від СНІДу в рази перевищує показники країн ЄС (див. рис. 6).

По-третє, лікування туберкульозу потребує значних державних видатків. Окрім того, 56 % хворих на повторному лікуванні мають мультирезистентність. Саме ця форма туберкульозу є найбільш небезпечною, високовартісною в лікуванні, яке має надзвичайно низьку ефективність. Варто зауважити, що висока летальність від туберкульозу в Україні частково пояснюється тим, що ефективність лікування цієї хвороби в нашій країні становить лише 34 % [18].

Туберкульоз

СНІД

Рис. 6. СКС від деяких інфекційних хвороб (за даними [6; 7])

По-четверте, облік хворих на туберкульоз є неповним. Незважаючи на заходи, спрямовані на протидію поширенню туберкульозу в Україні [19], виявлення хворих не є всеохопним. Частина хворих просто не знає, що є носіями хвороб, адже інформація з приводу епідеміології, чинників ризику та клінічних проявів цієї хвороби поширюється недостатньо.

Отже, незважаючи на те, що туберкульоз – це інфекційна хвороба, яка передається через повітря, високі показники захворюваності та смертності від неї свідчать про значний рівень бідності й незадовільний соціально-економічний стан у країні. Суттєвий вплив на епідеміологічний стан із захворюваності та смертності на туберкульоз має розвиток системи охорони здоров'я: доступність і якість медичної допомоги, поєднання профілактичних і лікувальних заходів. Проте останнє в Україні здійснюється недостатньо.

Висновки та перспективи подальших розвідок

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Після суттєвого зростання у 90-х роках ХХ ст. приблизно з 2006 р., більшість показників смертності в Україні зменшувались. Позитивна динаміка була порушена у 2013-2014 рр., коли вони несуттєво зросли. На жаль, статистичні дані за 2015 р. не можуть бути використані для порівняння через суттєву похибку по Донецькій та Луганській областях.

2. Порівняльний аналіз стандартизованих коефіцієнтів смертності України та країн ЄС, демонструє суттєву диференціацію між ними (в 2,3 раза серед населення загалом та 2,9 раза серед населення 0-64 роки). Це свідчить, по-перше, що в нашій країні рівень смертності надвисокий, по-друге, смертність в Україні «молодша» за середньоевропейську, а по-третє, зазначена різниця може бути пояснена дією соціально-економічних детермінант, соціальними патернами індивідуальної поведінки населення щодо власного здоров'я та екологічними чинниками, а не генетичною обумовленістю.

3. Серед причин смертності найбільша диференціація стандартизованих коефіцієнтів між Україною та ЄС по хворобах системи кровообігу, особливо по ішемічній хворобі (в 4,4 раза серед населення загалом та 6,0 разів серед населення 0-64 роки). Іншими причинами смертності, показники яких суттєво перевищують середньоевропейські, є зовнішні причини смерті, інфекційні хвороби та хвороби органів травлення. Особливе занепокоєння викликає смертність від випадкових отруєнь, особливо алкоголем, туберкульозу та хвороби, зумовленої вірусом імунодефіциту людини. Усі вони мають соціальну природу, тобто викликані соціально-економічними детермінантами та рівнем відповідальності за власне здоров'я і тому у майбутньому при адекватних заходах можуть бути знижені до мінімуму. Однак низька ефективність заходів щодо усунення детермінант зазначених причин смертності може лише погіршити епідеміологічну ситуацію.

4. Відтак одним з визначальних шляхів збереження та покращення здоров'я населення України є запровадження ефективних заходів щодо його детермінант, насамперед соціально-економічних, що дозволить зменшити нерівність щодо здоров'я; підвищення профілактики захворювань; розширення можливостей зниження до мінімально можливого рівня хронічних хвороб та інвалідності. Також обґрунтовано висновки про те, що немає жодного правильного способу підвищення здоров'я населення або зменшення нерівності здоров'я. У будь-якому випадку стратегія має поширюватись як у горизонтальній (детермінанти), так й вертикальній (регіони) площині, тобто мати міжсекторальний характер. Що більше цілеспрямована і інтегрована буде ця стратегія, то більша ймовірність, що стан здоров'я і його розподіл буде змінюватися в бажаному напрямку.

Перспективи подальших розвідок пов'язані із економіко-математичними та статистичними розрахунками залежності показників захворюваності та смертності та на їх основі виокремлення найбільш значущих соціально-економічних детермінант здоров'я для розробки стратегії та програми розвитку системи охорони здоров'я.

Список літератури

1. Смертність населення України у трудоактивному віці [Текст] : монографія / Відпов. ред. Е. М. Лібанова. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 211 с.
2. Рингач, Н. О. Втрачені роки потенційного життя внаслідок передчасної смертності в Україні: обсяг і структура [Текст] / Н. О. Рингач, А. О. Керецман // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2014. – № 1 (59). – С. 36-41.
3. Основні причини високого рівня смертності в Україні. – К.: ВЕРСО-04 – 2010. – 60 с.
4. Рогозинская, Н. С. Комплексные индикаторы для анализа причинной смертности населения [Електронний ресурс] / Н. С. Рогозинская, Л. М. Козак // Клиническая информатика и телемедицина. – 2013. – Т. 9, вып. 10. – С. 108-116. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kiit_2013_9_10_16.
5. Вильчинская, О. М. Оценка связи неравенства в распределении доходов и здоровья населения в Украине [Електронний ресурс] / О. М. Вильчинская // Актуальные вопросы современной науки. – Вып. № 30-2. – 2013. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-svyazi-neravenstva-v-raspredelenii-dohodov-i-zdorovya-naseleniya-v-ukraine.pdf>.
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. European Health for All database (HFA-DB) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euro.who.int/en/data-and-evidence/databases/european-health-for-all-database-hfa-db>.
8. Age-standardised rates [Електронний ресурс] // Office for National Statistics. – Crown Copyright, 2014. – Режим доступу: <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/user-guidance/health-and-life-events/age-standardised-mortality-rate-calculation-template-using-the-2013-esp.xls>.

9. Женунтій, В. І. Причини самогубства в Україні [Текст] / В. І. Женунтій, Л. М. Шестопалова // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2003. – №2 (11). – С. 256–268.
10. Ying, Y. H. A study of suicide and socioeconomic factors [Електронний ресурс] / Y. H. Ying, K. Chang. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/profile/Koyin_Chang/publication/26292751_A_Study_of_Suicide_and_Socioeconomic_Factors/links/547f0c3f0cf2c1e3d2dc3a63.pdf?inViewer=0&pdfjsDownload=0&origin=publication_detail.
11. Lorant, V. Socio-economic inequalities in suicide: a European comparative study [Text] / V. Lorant, A. E. Kunst, M. Husman, G. Costa, J. Mackenbach // The British Journal of Psychiatry. – Jun 2005, 187 (1). – P. 49-54.
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів [Електронний ресурс] : закон України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2189-15>.
13. Левчук, Н. Демографічні наслідки зловживання алкоголем в Україні [Текст] / Н. М. Левчук // Демографія та соціальна економіка. – 2005. – № 1. – С. 46-56.
14. Heilbronn, C. Social determinants, drinking and chronic disease: The role of social determinants of health in alcohol consumption and alcohol-related chronic disease in Victoria [Text] / C. Heilbronn, S. Matthews, V. Lloyd. – Published by Turning Poin, 2014. – 339 p.
15. Процюк, Р. Г. Сучасні проблеми епідемії туберкульозу в Україні: причини та шляхи її подолання [Електронний ресурс] / Р. Г. Процюк //Здоров'я України. – Режим доступу: <http://health-ua.com/article/2977.html>.
16. Мельник, В. М. Туберкульоз як медико-соціальна і політична проблема [Електронний ресурс] / В. М. Мельник. – Режим доступу: <http://www.ifp.kiev.ua/doc/people/msprob.htm>.
17. 10 facts on health inequities and their causes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/features/factfiles/health_inequities/facts/en/index3.html.
18. Богомолець, О. Україна входить в п'ятірку країн з найвищим рівнем захворюваності на туберкульоз [Електронний ресурс] / О. Богомолець. – Режим доступу: <http://bogomolets.com/ua/news/1706-olga-bogomolets-ukrajina-vkhodit-v-p-yatirku-krajin-z-najvishchim-rivnem-zakhvoryuvanosti-na-tuberkuloz>.
19. Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії захворюванню на туберкульоз на 2012-2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5451-17>.

References

1. Libanova, E. M. (2007). *Smertnist naseleण्या Ukrayiny u trudoakty`vnomu vici*. Kyiv : In-t demografiyi ta social`ny`x doslidzhen` NAN Ukrayiny.
2. Ry`ngach, N. O. (2014). Vtracheni roky` potencijnogo zhy`ttya vnaslidok peredchasnoyi smertnosti v Ukrayini: obsyag i struktura. *Visny`k social`noyi gigiyeny` ta organizaciyi oxorony` zdorov'ya Ukrayiny*, 1 (59),36-41.
3. *Osnovni pry`chy`ny` vy`sokogo rivnya smertnosti v Ukrayini*. (2010). Kyiv: VERSO-04.
4. Rogozinskaya, N. S. & Kozak, L. M. (2013). Kompleksnyie indykatoryi dlya analiza prichinnoyi smertnosti naseleniya. *Klinicheskaya informatika i telemeditsina*, 9 (10), 108-116.
5. Vilchinskaya, O. M. (2013). Otsenka svyazi neravenstva v raspredelenii dohodov i zdorov'ya naseleniya v Ukraine. *Aktualnyie voprosyi sovremennoy nauki*, 30-2. Retrieved from: <http://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-svyazi-neravenstva-v-raspredelenii-dohodov-i-zdorovya-naseleniya-v-ukraine.pdf>.
6. Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny` (2016). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. *European Health for All database (HFA-DB) Ukrayiny`*. (2016). Retrieved from: <http://www.euro.who.int/en/data-and-evidence/databases/european-health-for-all-database-hfa-db>.
8. *Age-standardised rates*. (2014). Office for National Statistics. Crown. Retrieved from: <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/user-guidance/health-and-life-events/age-standardised-mortality-rate-calculation-template-using-the-2013-esp.xls>.
9. Zhenuntij, V. I., Shestopalova, L. M. (2003). Pry`chy`ny` samogubstva v Ukrayini. *Nauk. visn. Yury`d. akad. M-va vnutr. Sprav*, 2 (11), 256–268.
10. Ying, Y.H., Shang, K. *A study of suicide and socioeconomic factors*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/profile/Koyin_Chang/publication/26292751_A_Study_of_Suicide_and_Socioeconomic_Factors/links/547f0c3f0cf2c1e3d2dc3a63.pdf?inViewer=0&pdfjsDownload=0&origin=publication_detail
11. Lorant, V., Kunst, A. E., Husman, M., Costa, G., Mackenbach, J. (2005). Socio-economic inequalities in suicide: a European comparative study. *The British Journal of Psychiatry*, 187 (1), 49-54.

-
12. *Pro vnesennya zmin do deyaky`x zakoniv Ukrayiny` shhodo vporyadkuvannya obigu spy`rtu, alkogol`ny`x napoyiv i tyutyunovy`x vy`robiv` : zakon Ukrayiny`* (2016). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2189-15>.
  13. Levchuk, N. (2005). Demografichni naslidky` zlozhy`vannya alkogolem v Ukrayini. *Demografiya ta social`na ekonomika*, 1, 46-56.
  14. Heilbronn, C., Matthews, S., Lloyd, B. (2014). *Social determinants, drinking and chronic disease: The role of social determinants of health in alcohol consumption and alcohol-related chronic disease in Victoria*. Published by Turning Poin, 2014. – 339 p.
  15. Procyuk, R. G. (2016). Suchasni problemy` epidemiyi tuberkul`ozu v Ukrayini: pry`chy`ny` ta shlyaxy` yiyi podolannya. *Zdorov`ya Ukrayiny*. Retrieved from: <http://health-ua.com/article/2977.html>.
  16. Mel`ny`k, V. M. (n.d.). *Tuberkul`oz yak medy`ko-social`na i polity`chna problema*. Retrieved from: <http://www.ifp.kiev.ua/doc/people/msprob.htm>.
  17. *10 facts on health inequities and their causes*. (n.d.). Retrieved from: http://www.who.int/features/factfiles/health_inequities/facts/en/index3.html.
  18. Bogomolecz` O. (n.d.). *Ukrayina vxody`t` v p`yatirku krayin z najvy`shhy`m rivnem zaxvoryuvanosti na tuberkul`oz*. Retrieved from: <http://bogomolets.com/ua/news/1706-olga-bogomolets-ukrajina-vkhodit-v-p-yatirku-krajin-z-najvishchim-rivnem-zakhvoryuvanosti-na-tuberkuloz>.
  19. *Pro zatverdzhennya Zagal`noderzhavnoyi cil`ovoyi social`noyi programy` proty`diyi zaxvoryuvannyu na tuberkul`oz na 2012-2016 roky`*. (2011). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5451-17>.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2016 р.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ В СФЕРІ ФІНАНСІВ

УДК 336.011

Тетяна Григорівна ГОНЧАР

аспірантка кафедри фінансів,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: forsimakova@gmail.com

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «PERSONAL FINANCE» ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Гончар, Т. Г. Сутність поняття «personal finance» та його використання у вітчизняних дослідженнях [Текст] / Тетяна Григорівна Гончар // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 123-129. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Глобалізаційні процеси є потужним локомотивом для розвитку науки, обміну знаннями та досвідом, швидкого поширення ідей. Утім, для дослідників існують мовні бар'єри, які спричиняють розбіжності у економічній природі понять, уникнення яких зробить теоретичні надбання більш прозорими.

Мета. Метою статті є аналіз та тлумачення іншомовних термінів з метою прозорості категоріального апарату фінансової науки на рівні персональних фінансів.

Метод (методологія). Вирішення поставлених задач здійснюється за допомогою історичного методу, методу порівнянь, аналогій, аналізу зарубіжної та вітчизняної фахової літератури.

Результати. З'ясування сутності англomовних категорій та аналіз сучасної вітчизняної літератури на тему дослідження дозволяє виокремити паралельне існування кількох схожих термінів: «персональні фінанси», «фінанси домогосподарств», «фінанси населення». Однак їх змістові відтінки відрізняються через напрями досліджень, у яких вони використовуються. Суто фінансовим з точки зору відносин з приводу формування та використання пулу ресурсів виступають саме «персональні фінанси».

Ключові слова: багатство; добробут; особисті фінанси; персональні фінанси; статки; фінанси домогосподарств; фінанси населення.

Tetiana Hryhorivna GONCHAR

PhD student,
Department of Finance,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: forsimakova@gmail.com

ECONOMIC NATURE OF CONCEPT «PERSONAL FINANCE» AND ITS USAGE BY UKRAINIAN RESEARCHERS

Abstract

Introduction. Globalization is a powerful driving force for the development of science, knowledge, ideas and experience. Unfortunately researchers are faced with language barriers which can sometimes cause misunderstanding in nature of economic concepts. Authors should use terms carefully in order to avoid difference in meaning and make the studies more transparent.

Purpose. This article analyzes the economic nature and interpretation of foreign terms in order to create clear system of categories in personal finance.

Method (methodology). In this paper we have used the historical method, method of comparison, method of analogy, method of foreign and domestic literature analysis.

Results. After analysis of English categories and their equivalents in Ukrainian literature it is important to

---

© Тетяна Григорівна Гончар, 2016

---

confirm the parallel existence of several similar terms: "personal finance", "household finance", "citizens finance." But their meanings are a bit different and depend on field of studies in which they are used. The most appropriate term that describes the financial relations with regard to formation and use of money funds is "personal finance."

Keywords: *wealth; personal finance; household finance; citizens finance.*

JEL classification: D14

Вступ

Розробка ефективних механізмів управління персональними фінансами на сьогодні є особливо актуальною у зв'язку з розширенням доступу до різноманітних індивідуальних фінансових продуктів. На фінансовому ринку України індивідуальна діяльність лише починає зароджуватись, однак її ефективний розвиток залежить від вивчення зарубіжного досвіду та адаптації його відповідно до національних інтересів.

Мета статті

Метою статті є дослідження сутності вітчизняних аналогів англійських термінів фінансової літератури на рівні персональних фінансів, аналіз їх змісту та пошук ідентичних відповідників, а також роз'яснення умов та обставин їх вживання, що і визначає її завдання.

Виклад основного матеріалу дослідження

У працях зарубіжних дослідників значна увага звертається на фінанси нано-рівня, суб'єктами яких виступають окремі особи та родини. Таке розгалуження фінансової науки об'єднують під назвою «персональні фінанси», що в Україні також зазнає різних трансформацій. Своїми коренями ідеї виокремлення фінансів фізичних осіб у окрему категорію сягають 50-х рр. ХХ століття, тому у вітчизняній науці ми стикаємося з проблемою сутнісно-логічного перекладу та збереження економічної сутності зазначеного поняття¹. До 60-х рр. у літературі зустрічаємо різні варіації досліджень у галузі персональних фінансів, зокрема:

- К. Фізіммонс використовує термін «ресурси родини» (family resources) [1];
- Г. Біглоу, Дж. Бредлі, Р. Веррі оперують поняттям «фінанси родини» (family finance) [2; 3];
- Дж. Морган розглядає такі відносини з боку основного рівняння економічної теорії – «економіка споживача» (consumer economics) [4];
- Л. Гілбрет, О. Томас та Е. Клемб взагалі уникають агрегованого терміну², вживаючи лише широке «управління на дому» (management in the home) [5].

Утім зацікавленість як науковців, так і практиків управління індивідуальними фінансами також підтверджується виникненням приватних компаній, одна з яких Household Finance Corporation, заснована у 1925 р. Звідси робимо висновок про існування ще одного терміну на рівні персональних фінансів – «фінанси домогосподарств».

Наприкінці 50х рр. ХХ ст. дослідження зарубіжних авторів (Дж. Кохен [6], А. Хансен [6], Е. Дональдсон [7], Дж. Фал [7] та інші) все частіше тяжіють до використання поняття «персональні фінанси». На сьогодні ця категорія³ витіснила аналоги і відображає фінансові відносини на індивідуальному рівні. Однак для вітчизняних науковців до нині не існує абсолютно домінуючої термінології у розрізі фінансів нанорівня (рис.1). Так у пострадянський період праці українських вчених при виокремленні структурних рівнів економічної науки окреслювали фінанси домогосподарств (О. Гладун [8], О. Кириленко [9], Л. Лисяк [10], О. Шкурупій [11]), не здійснюючи при цьому детального аналізу власне фінансових відносин. З розвитком вітчизняної економічної думки персональні фінанси як самостійна галузь фінансів досліджувались такими фахівцями, як Т. Кізіма [12], Г. О. Рудницька [13], Ю. Воробйов [14], Г. Коцюрубенко [15], які також використовують поняття «фінанси домогосподарств».

Однак Т. Кізіма у своїх дослідженнях виокремлює категорію «персональні фінанси», також ототожнюючи їх з «особистими фінансами». Дослідниця наголошує на необхідності існування персональних фінансів за межами фінансів домогосподарств, які є ширшим поняттям [12].

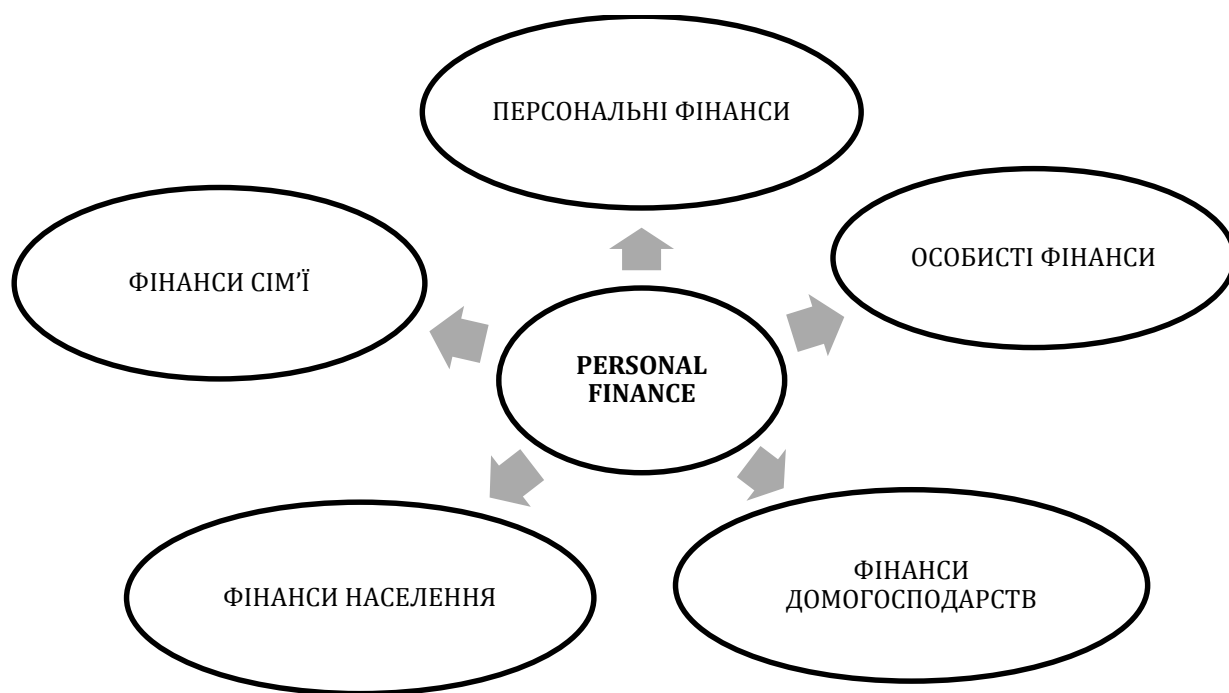
¹ Під поняттям слід розуміти форму мислення, яка відтворює предмети і явища в їхніх істотних ознаках, відображає істотні властивості, зв'язки і відношення предметів і явищ в їхній суперечності і розвитку; думку або систему думок, що узагальнює, виділяє предмети деякого класу за визначеними загальними і в сукупності специфічними для них ознаками.

² Термін – це слово або словосполучення, що чітко й однозначно позначає наукове поняття.

³ Економічна категорія – це абстрактне, логічне, теоретичне поняття, які в узагальненому вигляді виражає родові ознаки певних економічних (фінансових) явищ і процесів.

Н. Нагайчук розглядає фінанси домогосподарств як категорію вітчизняної фінансової науки, оперуючи визначенням системи національних рахунків згідно із тлумаченням самого домогосподарства як економічної одиниці. При цьому у складі фінансів домогосподарств, на думку вченого, розрізняють персональні (особисті) фінанси та сімейні фінанси (фінанси сім'ї) [16]. Ю. Кушнір використовує поняття «фінанси населення», які у своєму складі містять персональні фінанси та фінанси домогосподарств. Вживання останнього пов'язане передусім з тим, що сектор домашніх господарств виокремлений у системі національних рахунків. Однак важливо враховувати ту обставину, що рішення у цьому секторі найчастіше приймаються не сім'ями, а індивідами, і такі рішення пов'язані насамперед з особистими доходами, тобто отримання доходів сектором домашніх господарств має індивідуальний характер [17].

Рис.1. Використання категорії «personal finance» серед вітчизняних науковців

*Побудовано автором на основі [8-18].

Дослідження О. Ковтун стосуються аналізу використання відповідних термінів у англійській літературі. Автор приходять до висновку, що категорія «персональні фінанси» відображає сферу фінансової діяльності домогосподарств на різних сегментах ринку, в основному пов'язаних з освітою, бізнес-освітою, соціологічними аспектами в економіці та фінансах, гендерними питаннями в економіці. Фінанси домогосподарств застосовується до таких тематичних напрямів, як фінанси, економічна теорія, домашня економіка (home economics), при цьому слід підкреслити, що цей термін став частіше використовуватися останнім десятиліттям. За змістом він несе навантаження як економічна категорія, що відображає соціально-економічну сутність домогосподарств, а також становить основу для теоретичних та методологічних засад економічної теорії та теорії фінансів. Однак поряд з цим О. Ковтун зазначає про існування у науковій літературі понять «personal financial management» та personal financial planning, які у вітчизняній науковій думці стосовно домогосподарств не застосовуються. Вони функціонують у таких сегментах, як менеджмент та фінанси [18].

Спираючись на зазначені дослідження, спробуємо більш детально проаналізувати контекст використання різних категоріальних апаратів. Для цього візьмемо до розгляду близькі зарубіжні терміни, зокрема, говорячи про персональні фінанси, досить правомірно звернутись до «wealth management». На макрорівні таке поняття використовується у якості управління активами: такі послуги пропонуються як окремий вид бізнесу. Тобто у цьому контексті wealth виступають активами. Якщо ж повернутись до рівня персональних фінансів, wealth management як фінансова категорія має на меті управління ресурсами родини чи конкретного індивіда, у цьому випадку wealth також не має однозначного тлумачення.

Так при дослідженні приват-банкінгу О. Абакуменко та М. Корнеєва [19] вживають дослівний переклад – приватне багатство, вкладаючи у нього саме обсяг фінансових активів родини чи індивіда. Використання нами словосполучення «фінансові активи індивіда» не випадкове: одна з найбільш відомих консалтингових компаній світу, Capgemini, при підготовці World Wealth Report розраховує індекс високої чистої вартості на персональному рівні (HNWI – High Net Worth Individuals). У

зазначеному контексті wealth виступає активами. На наш погляд, таке вживання цього терміну пов'язано з масштабами тих ресурсів, про які йде мова на персональному рівні, тобто активи обумовлюються перетворенням незначних заощаджень, ресурсів та ліквідного буферу у капітал.

Поряд з багатством та активами, О. Абакуменко та М. Корнєєва також використовують «статки» [19]. Такий переклад вживається у дослідженнях О. Астахової [20] при аналізі статків громадян з позиції їх зайнятості; А. Королевської [21] при ранжуванні населення за рівнем їх фінансового благополуччя, О. Ляховця [22] при оцінці національного багатства та інших. Таким чином, використання терміну «статки» має диференціальне значення: як на мікро- так і макрорівнях. Однак повертаючись до багатства, у дослідженнях сфери оподаткування саме цей термін є більш вживаним. Наприклад, широко розповсюджена практика запровадження податку на багатство як володіння ресурсами понад встановлену норму спонукає до використання цього терміну у якості надлишку доходу.

Дещо сумнівний за корінням, але також вживаний у вітчизняній літературі термін «достаток», зокрема М. Свердан [23] використовує його у значенні фінансового благополуччя громадян. Однак таке тлумачення використовується зазвичай у макроаналізі соціально-економічного стану населення і, враховуючи специфіку персональних фінансів, має дещо інший зміст.

Поряд зі статками широко розповсюдженим у сучасних економічних працях є термін «добробут». Його використання, аналогічно до «достатку», передусім прив'язано до дослідження соціально-економічних закономірностей на макрорівні. Серед науковців, що оперують цим поняттям, варто назвати Т. Ратушняк [24], В. Одинця [24], М. Гузь [25] та інших. Проаналізувавши економічний зміст категорії «добробут» у наукових працях, можемо підсумувати, що її сенс відрізняється від фінансового розуміння категорії wealth. У загальноекономічному значенні добробут виступає як фінансове благополуччя, рівень життя, тобто має якісні відтінки. Говорячи ж про «wealth management» як суто фінансову категорію, що застосовується як до макро-, мікро-, так і до нанорівня, мова йде про певний пул ресурсів (абстрагуємось від його масштабів) як джерело для інвестиційної та фінансової діяльності. Можна розглядати його у певному сенсі як капітал у формі самозростаючої вартості. Якщо ж вести мову про рівень персональних фінансів, то у такому випадку wealth не може трактуватись як добробут, оскільки він не відображає вартісну оцінку.

Поряд з економічними дослідженнями варто звернути увагу і на філологічні, що саме вивчають концепт використання терміну в українській науковій літературі. Так О. Сурмач [26] наголошує на використанні багатства як міри достатку, благополуччя — тобто добробуту. В. Копиця при дослідженні терміну «гроші» їх ототожнює на персональному рівні зі статками [27]. Оскільки гроші є суто фінансовою категорією, які в межах економічних відносин виступають вартістю, можемо зробити висновок, що на рівні родини чи індивіда вживання терміну «статки» як характеристики наявних фінансових ресурсів є виправданим.

З огляду на проаналізовані дослідження приходимо до висновку, що з урахуванням особливостей фінансових відносин, які відбуваються на рівні родини чи індивіда, найбільш доцільним з точки зору економічного змісту є використання терміну «статки», оскільки він становить вартісний вимір (на відміну від добробуту) і має персоніфікований характер (на відміну від активів). З одного боку, ця категорія має якісне забарвлення, оскільки підкреслює статус власника, втім, не акцентуючи увагу на їх розмірі, узагальнює певні фондові відносини.

Таким чином, з'ясувавши сенс капіталу на рівні індивіда, можемо зробити висновок про зміст самої категорії «персональні фінанси». Враховуючи сучасні публікації у галузі персональних фінансів, окреслимо загальні напрями їх досліджень:

- індивідуальне інвестування;
- управління заощадженнями;
- розвиток індивідуального бізнесу;
- новітні форми фінансування тощо.

З таких позицій індивід чи родина виступають як самостійна економічна одиниця, аналогічно до юридичної особи. Оскільки ресурсом, якими володіє зазначений суб'єкт, є статки, то однозначно з розгляду можемо усунути «фінанси населення», оскільки ми вже визначили, що статки мають персоніфікований характер. До того ж, населення є агрегованим поняттям – сукупністю статків усіх громадян, що не зовсім відповідає сутності досліджуваної галузі фінансів.

Якщо дивитись на фінансові відносини через призму власності та впливу на прийняття рішень, «фінанси домогосподарств» містять у собі фінанси усіх членів сім'ї і їх частки є відносно рівнозначними, а «персональні фінанси» чи «особисті фінанси» мають більш індивідуальний характер. Однак варто усвідомити першооснову: чи є фінанси домогосподарства похідними від персональних? На наш погляд, саме «персональні (особисті) фінанси» є більш універсальними категоріями, які відображають відносини на початковому неподільному рівні особи (громадянина). Фінанси домогосподарств становлять собою вже об'єднання індивідуальних статків у єдиний пул родини. Нехтуючи соціальними особливостями домогосподарства, можемо вважати його похідною

одиницю, оскільки навіть у ньому рішення досить часто приймаються одноосібно чи принаймні неодностайно.

Таким чином, категорії «персональні фінанси» та «особисті фінанси» відображають сенс фінансових відносин на індивідуальному рівні. Використання обох словосполучень у вітчизняній літературі обумовлено яскравим синонімічним рядом при перекладі слова «personal»: в англійській мові воно вживається і у якості персонального, і у якості особистого, не розмежовуючи зміст обох слів. В українській мові їх відтінок дещо варіюється залежно від контексту. Прикметником «особистий» зазвичай називають щось суто індивідуальне, приватне, таємне від інших. «Персональний» вживається у значенні одиниці колективу (персоналу), «конкретно для кожного».

Щодо однозначності термінології, то, на наш погляд, більш раціонально використовувати термін «персональні фінанси» у зв'язку з:

- по-перше, прив'язку його до англійського аналогу «personal finance»;
- по-друге, більш логічним змістом власне поняття «персональний» у контексті фінансової науки.

Використання єдиної термінології значно полегшує обмін інформацією як між вітчизняними дослідниками, так і на міжнародному рівні.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, використання різного категоріального апарату у вітчизняній економічній літературі спричинене неоднозначністю перекладу з англійської мови, а також різним економічним змістом та сферою дослідження. На наш погляд, фінансові відносини на індивідуальному рівні описуються терміном «персональні фінанси», що має аналог у англійській науковій літературі. Подальших досліджень потребують більш конкретні категорії персональних фінансів як risk-aversion, risk-tolerance, що також не мають однозначного тлумачення у вітчизняному економічному дискурсі.

Список літератури

1. Bradley, J. F., Wherry, R. H. Personal and family finance / J. F. Bradley, R. H. Wherry. – 1957. – p. 324
2. Bigelow, H. F. Family finance. A study in the economics of consumption / H. F. Bigelow. – Chicago, Philadelphia, New York, 1953. – p. 502
3. Cohen, J. B., A. W. Hanson, Personal finance: principles and case problems / J. B. Cohen, A. W. Hanson. – Homewood, 1958. – p. 819
4. Fitzsimmons, C. The management of family resources / C. Fitzsimmons. – San Francisco, 1951. – p. 68
5. Gilbreth, L. M., Thomas, O. M., Clymeb, E. Management in the home / L. M. Gilbreth, O. M. Thomas, E. Clymeb. – New York, 1959. – p. 293
6. Morgan, J. Consumer economics / J. Morgan. – New York, 1955. – p. 440
7. Donaldson, E. F., Pffal, J. K. Personal finance / E. F. Donaldson, J. K. Pffal. – New York, 1961. – p. 768
8. Шкурупій, О. В. Формування господарського механізму в умовах транзиції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / О. В. Шурупій. — Харків, 2002. — 23 с.
9. Кириленко, О.П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика) / О. П. Кириленко: навч. посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2000.- с. 243
10. Лисяк, Л. В. Формування механізму активізації інвестиційної діяльності в умовах перехідної економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Л.В. Лисяк. — Київ, 2000. — 20 с.
11. Гладун, О. М. Домогосподарство як елемент економічної системи [Текст] / О.М. Гладун. – Наукові записки університету „Києво-Могилянська академія”. – К.: КМ Академія, 2003. – Т. 22, частина II „Суспільні науки”. – С. 342–345.
12. Кізима, Т. О. Особисті (персональні) фінанси: необхідність виокремлення та перспективи розвитку в умовах ринку [Текст] / Т. О. Кізима // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 11. – С. 194-203.
13. Рудницька, О.В. Економічна природа та роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі країни [Текст] / О.В. Рудницька. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BB/Downloads/ecvu_2013_20(1)_36.pdf.
14. Воробйов, Ю.М. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма [Текст] / Ю.М. Воробйов // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – № 4. – С.6-9.
15. Коцюрубенко, Г.М. Фінанси домогосподарств: соціально-економічний аспект [Текст] / Г. М. Коцюрубенко. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1060.
16. Нагайчук, Н. Г. Уточнення змісту поняття "фінанси домогосподарств" у розрізі навчальної дисципліни "фінанси" [Текст] / Н. Г. Нагайчук // Фінансовий простір. – 2014. – № 2. – С. 100-105.

-
17. Кушнір, Ю. Б. Необхідність виділення персональних фінансів в окремий об'єкт дослідження [Текст] / Ю. Б. Кушнір, Р. Р. Буяк // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2012. – Вип. 8. – С. 234-237.
  18. Ковтун, О. А. Актуальні питання соціально-економічної сутності фінансової діяльності домогосподарств [Текст] / О. А. Ковтун // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер. : Економіка і менеджмент. – 2013. – № 2. – С. 132-145.
  19. Абакуменко, О. В. Private banking та wealth management: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії / О. В. Абакуменко, М. В. Корнеєва // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – №14. – С. 24-31
  20. Астахова, О.В. Флексибілізація ринку в умовах соціально-економічних змін [Текст] / О. В. Астахова // Ринок праці та зайнятість населення. – 2011. – № 2. – С. 6–9.
  21. Королевська, А. В. Деякі характеристики економічного розмежування населення в Росії та Україні [Текст] / А. В. Королевська // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 85. – С. 318-320.
  22. Ляховець, О. О. Оцінка національного багатства України [Текст] / О. О. Ляховець // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія: Економіка. – 2010. – Т. 126, Вип. 113. – С. 5-10.
  23. Свердан, М. М. Податок на багатство: концепція і прагматика [Текст] / М. М. Свердан // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2014. – Вип. 46. – С. 14-18.
  24. Ратушняк, Т. В. Сучасні підходи до вимірювання якості життя [Текст] / Т. В. Ратушняк, В. А. Одинець // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2013. – № 3. – С. 43-50.
  25. Гузь, М. М. Аналіз показників економічного та суспільного добробуту населення [Текст] / М. М. Гузь // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Вип. 36 / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – С. 66-75.
  26. Сурмач, О. С. Компонентний аналіз синонімічного ряду імені концепту багатство в англійській мові [Текст] / О. С. Сурмач // Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови. – 2013. – Вип. 21. – С. 101-106.
  27. Копиця, В. Є. Концепт “гроші” в англійській та українській лінгвокультурах [Електронний ресурс] / В. Є. Копиця. -- Режим доступу : [Режим доступу] : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apif/2009_3/Kopicja.pdf.

References

1. Bradley, J. F., Wherry, R. H. (1957). *Personal and family finance*.
2. Bigelow, H. F. (1953). *Family finance. A study in the economics of consumption*. Chicago, Philadelphia, New York.
3. Cohen, J. B., Hanson, A. W. (1958). *Personal finance: principles and case problems*. Homewood.
4. Fitzsimmons, C. (1951) *The management of family resources*. San Francisco.
5. Gilbreth, L. M., Thomas, O. M., Clymeb, E. (1959) *Management in the home*. New York.
6. Morgan, J. (1955). *Consumer economics*. New York.
7. Donaldson, E. F., Pfhal, J. K. (1961) *Personal finance*. New York.
8. Shkurupiy O.V. (2002). *Formation of the economic mechanism under transitions*. Kharkiv: Dr. Research in economics 08.01.01 «Economic theory».
9. Kyrylenko, O. P. (2000) *Finance (Theory and national practice)*. Ternopil: Economic thought
10. Lysiak, L. V. (2000). *Stimulating investment mechanism under transition economy in Ukraine*. Kyiv: Dr. Research in economics 08.01.01 «Economic theory».
11. Gladun, O. M. (2003). *Household as part of the economic system*. Kyiv: KM Academy.
12. Kizyma, T. O. (2008). *Personal finance: the need for existence and prospects under market*. Kyiv: Current issues of economy, No 11.
13. Rudnytska, O. V. (2013). *Economic nature and the role of household finance in the financial system*. Retrieved from: [file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BB/Downloads/ecvu_2013_20\(1\)_36.pdf](file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BB/Downloads/ecvu_2013_20(1)_36.pdf)
14. Vorobyov, Y. M. (2011). Household finance: the modern paradigm. *Research Bulletin: finance, banks, investment*, 4.
15. Kotsurubenko, G. M. (2010). *Household finance, economic and social aspects*. Retrieved from: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1060>.
16. Nagaychuk N. G. (2014). Clarifying the meaning of "household finance" in the context of «Finance» course. *Financial space*, 2.
17. Kushnir, Y. B., Buyak, R. R. (2012). Necessity to single out personal finance as a separate object of research. *Scientific notes Lviv University of Business and Law*, 8.

-
18. Kovtun, O. A. (2013). Current issues of social and economic nature of the households' financial activities. *Bulletin of the Eastern University of Economics and Management*, No 2.
  19. Abakumenko, O. V. (2014). Private banking and wealth management: foreign experience and Ukrainian practice. *Investment: Practice and Experience*, No 14.
  20. Astahova, O. V. (2011). Market flexibility under social and economic change. *The labor market*, No № 2.
  21. Korolevska, A. V. (2014). Some characteristics of economic differentiation in Russian and Ukrainian population. *Gilea: Research Journal*, No 85.
  22. Lyahovets, O. O. (2010). *Evaluation of the national wealth of Ukraine. Studies* [Petro Mohyla Black Sea State University "Kyiv-Mohyla Academy"], 113.
  23. Sverdan, M. M. (2014). The Wealth tax: concept and pragmatic. *Bulletin of Lviv Academy of Commerce*, 46.
  24. Ratushniak, T. V., Odynets, V. A. (2013). Current approaches to measuring quality of life. *Research Bulletin of National University of State Fiscal Service of Ukraine (economics, law)*, 3.
  25. Guz, M. M. (2012). Economic and social wealth analysis. *Issues and prospects of the banking system in Ukraine*, 36.
  26. Surmach, O. S. (2013). Component synonyms analysis of concept of wealth in English. *Bulletin of Lviv University*, 21.
  27. Kopytsa, V. Y. (2009). The concept of "money" in English and Ukrainian languages. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apif/2009_3/Kopicja.pdf.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2016 р.

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

УДК 338.242:336.71(477)

Лілія Олександрівна КОВРИЖЕНКО

здобувач,
кафедра маркетингу, управління та економіки підприємства,
Національна академія управління
E-mail: l.kovryzhenko@gmail.com

БАНКІВСЬКА КОНКУРЕНЦІЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Ковриженко, Л. О. Банківська конкуренція: сучасний стан та проблеми розвитку в Україні [Текст] / Лілія Олександрівна Ковриженко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2016. – Том 23. – № 1. – С. 130-136. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Структурні перетворення в банківському секторі України на сучасному етапі викликають зміну умов конкурентного середовища та позначаються на рівні банківської конкуренції. Скорочення кількості діючих банків, перерозподіл ринкової структури між основними учасниками конкурентних відносин зумовлюють необхідність аналізу впливу цих процесів на подальший розвиток банківської системи.

Мета. Метою статті є дослідження стану конкуренції в банківському секторі України та закономірностей її розвитку в сучасних умовах.

Результати. Модель фінансової системи, яка сформувалась в українській економіці, свідчить про домінування банківського сектору в її структурі. На основі зіставлення рівнів розвитку банківського та небанківського секторів фінансової системи встановлено, що рівень конкуренції з боку небанківських фінансових установ незначний. Динаміка розвитку різних сегментів банківського сектору за формами власності вказує на зростання впливу державного сектору в банківській системі України. З'ясовано, що в умовах кризового періоду відбулось посилення загального рівня концентрації структури вітчизняної банківської системи за показниками депозитів, доходів, кредитів та активів загалом. Виявлені тенденції свідчать про можливі загрози для подальшого розвитку ефективної банківської конкуренції, тому потребують постійного моніторингу рівня ринкової концентрації та системних ризиків у банківському секторі.

Ключові слова: банківська конкуренція; банки; небанківські фінансові установи; концентрація; системні ризики.

Lilia Oleksandrivna KOVRYZHENKO

PhD Student,
Department of Marketing, Management and Business Economics,
National Academy of Management
E-mail: l.kovryzhenko@gmail.com

BANKING COMPETITION: CURRENT STATE AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT IN UKRAINE

Abstract

Introduction. Structural transformations in Ukraine's banking sector at present changing conditions cause competitive environment and impact on the level of banking competition. Reduction of the number of operating banks, redistribution of market structure between the main participants of competitive relations necessitate analysis of the impact of these processes on the further development of the banking system.

Goal. The article is a study of competition in the banking sector of Ukraine and laws of its development in the

---

modern world.

Results. *The model of the financial system, which has been formed in the Ukrainian economy, shows the dominance of the banking sector in its structure. On the basis of a comparison of the levels of development of the banking and non-banking sectors of the financial system it has been revealed that the level of competition from non-bank financial institutions is negligible. The dynamics of the various segments of the banking sector by ownership points to the growing influence of the public sector in the banking system of Ukraine. It is found out that enhance of the overall level of concentration of the structure of the banking system in terms of deposits, revenues, loans and assets in general has occurred in a crisis period. We have identified the trends that indicate a possible threat to the further development of an effective banking competition, so they need a constant monitoring of market concentration level and systemic risks in the banking sector.*

Keywords: *banking competition; banks; non-bank financial institutions; concentration; systemic risks.*

JEL classification: **O16, G21, P34**

Вступ

Глобальні тренди на сучасних світових фінансових ринках свідчать про фундаментальну роль конкуренції у розвитку банківської діяльності. Банківська конкуренція є рушійною силою якісних змін, пов'язаних із впровадженням інноваційних фінансових інструментів, технологій, методів та систем управління, які спрямовані на максимальне задоволення потреб клієнтів і розширення доступності фінансових послуг. Крім того, ефективна конкуренція сприяє нарощуванню інвестиційного потенціалу банківської системи та посиленню ролі банків у економічному зростанні країни.

Значний внесок у розробку проблем, пов'язаних із визначенням сутності та ролі конкуренції в банківській системі, зробили такі вітчизняні та російські вчені, як А. Бачалов, Т. Гірченко, О. Дубовик, Ю. Коробов, А. Кузнєцова, Г. Самойлов [1-3]. Дослідженню процесів концентрації банківських систем у їх взаємозв'язку з банківською конкуренцією та фінансовою стійкістю, оцінці структури ринку банківських послуг присвячено роботи Т. Бека, Дж. Х. Бойда, А. М. Джалала, Н. Корецької, Р. Левіна, Дж. де Ніколо, К. Суторміної та ін. [4-7].

Водночас сучасний стан вітчизняної банківської системи характеризується посиленням фінансової нестабільності та ринкової концентрації, що може негативним чином вплинути на рівень конкуренції, а відтак і подальше функціонування банківських установ. У таких умовах необхідним є аналіз основних тенденцій та проблем, пов'язаних із розвитком конкуренції у вітчизняному банківському секторі.

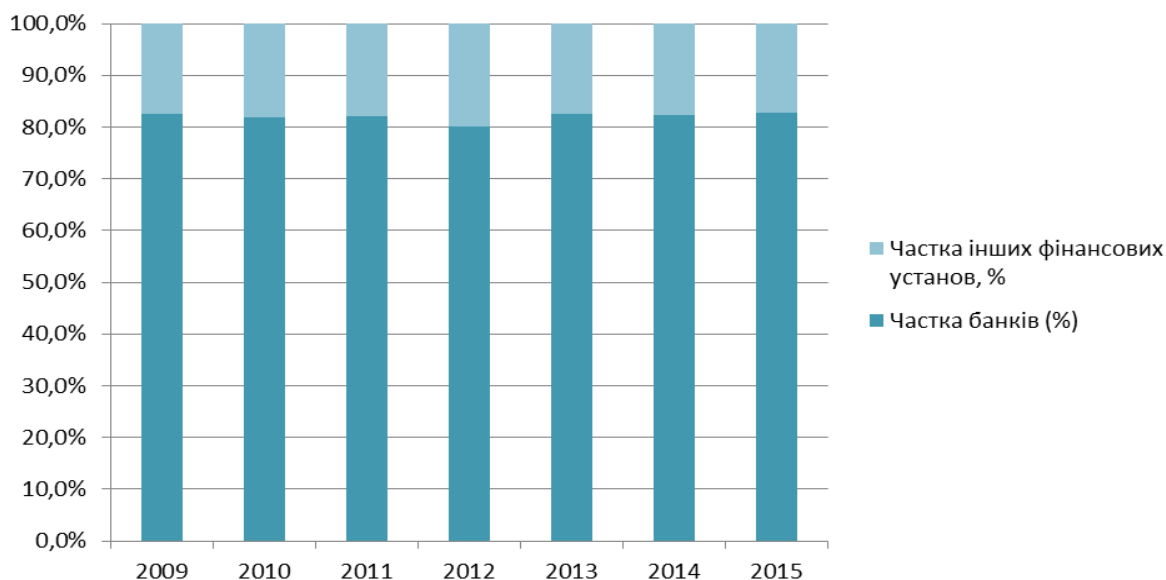
Мета та завдання статті

Метою дослідження є визначення стану та основних закономірностей розвитку конкуренції в банківському секторі України на сучасному етапі. Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні завдання: оцінити рівень конкуренції банківських установ та небанківських фінансових інститутів; виявити тенденції зміни структури банківського сектору серед державних, іноземних і приватних вітчизняних банків та порівняти їх ефективність; за допомогою структурних індикаторів проаналізувати вплив кризових процесів на концентрацію та конкуренцію в банківському секторі України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Банківська конкуренція здійснюється не лише між банками, але й між іншими фінансовими та нефінансовими інститутами, ключовими з яких є небанківські фінансові установи, що пропонують субститути банківських послуг. Статистичні дані, які стосуються розвитку вітчизняного фінансового сектору, показують, що банківський сегмент за обсягом активів традиційно перевищує небанківський (рисунок 1). Так упродовж 2009-2015 рр. банківськими установами було сформовано в середньому 82 % активів фінансового сектору, що майже у 5 разів перевищує обсяги активів інших фінансових інститутів.

Варто зауважити, що розрахунки на останню дату здійснено за доступними зіставними даними щодо активів банків та інших фінансових посередників за 9 міс. 2015 року, що несуттєво відрізняється від річних результатів, оскільки впродовж IV кв. 2015 р. спостерігалась незначна динаміка банківської системи (зокрема, темп приросту активів загалом по банківській системі склав 0,74 % порівняно з даними за III кв. 2015 р.) [8].

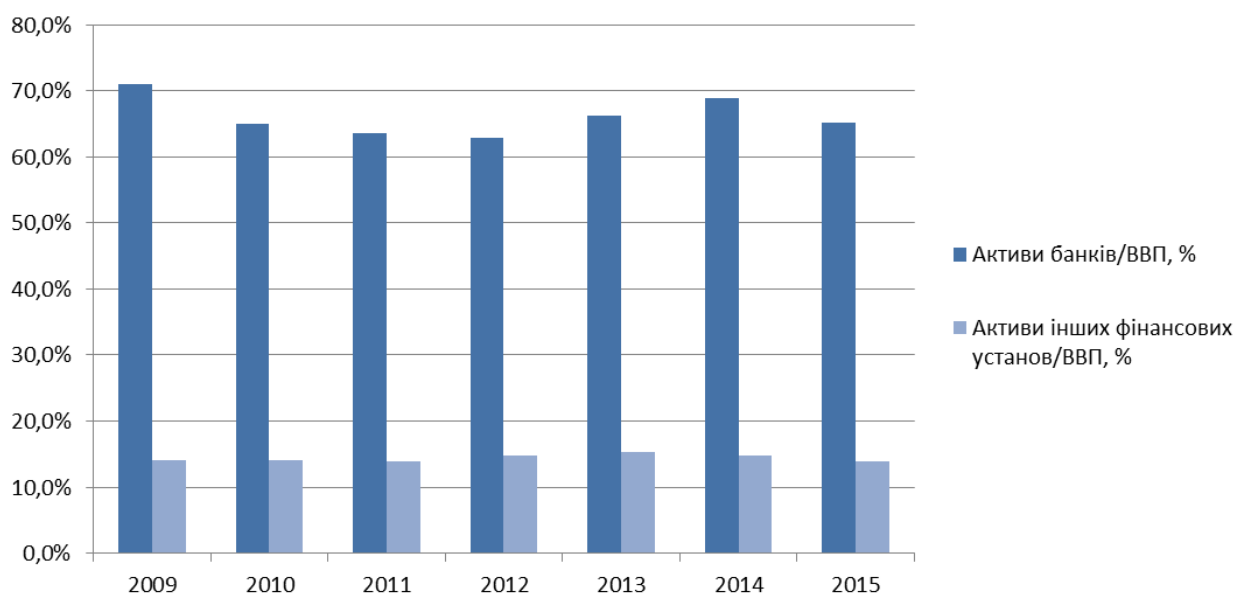

Рис. 1. Розподіл активів фінансового сектору між банками та іншими фінансовими установами у 2009-2015 рр., % (побудовано за даними [8])*

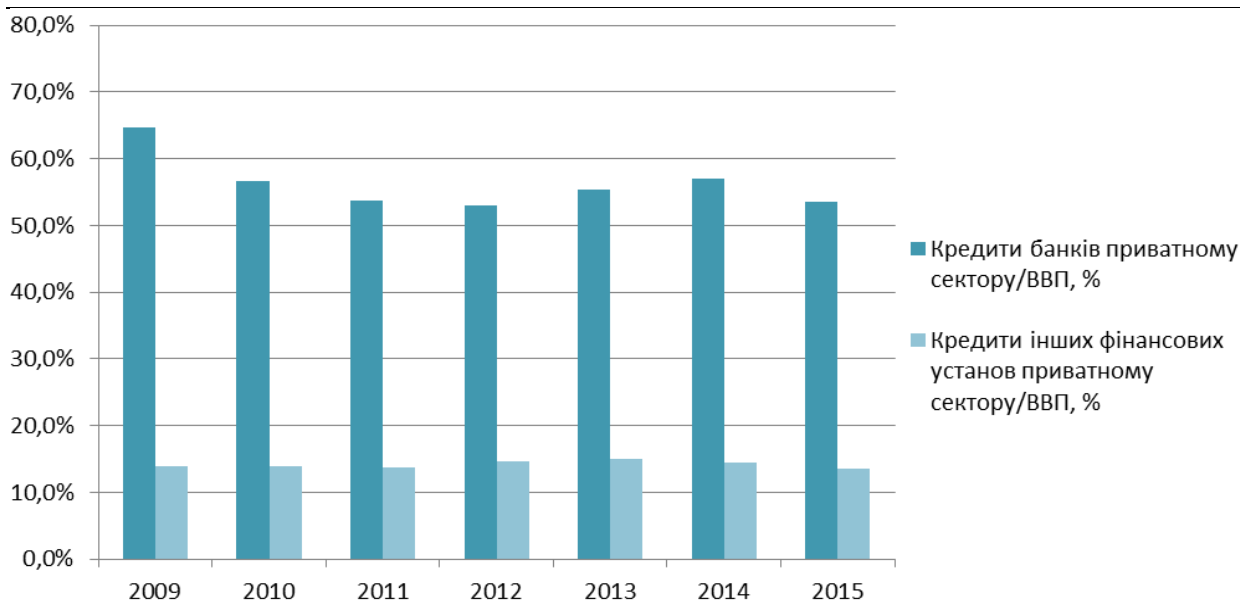
*активи фінансового сектору включають вимоги банків та інших фінансових установ до вітчизняного нефінансового сектору.

Водночас унаслідок уповільнення темпів зростання банків до 2013 року відбувалось поступове нарощування частки інших фінансових установ у активах фінансового сектору. Однак уже у 2015 р. динаміка розвитку останнього набула негативних значень, загальний обсяг фінансових активів скоротився на 3 %, причому більшою мірою за рахунок банківських установ [8]. Аналогічна залежність спостерігається за показниками насиченості економіки фінансовими активами та кредитами банків та інших фінансових установ (рисунок 2 та 3).

Так у середньому за період 2009-2015 рр. банківські активи відносно ВВП склали 66,1 % проти 14,4 % активів інших фінансових інститутів. При цьому більшу частину активів в обох сегментах було сформовано за рахунок кредитування приватного сектору: у середньому за період 56,3 % та 14,2 % від обсягу ВВП відповідно. Однак у зв'язку із згортанням кредитної діяльності фінансово-кредитних установ на внутрішньому ринку, спричиненим кризовими процесами, скорочення банківського сектору за активами відносно ВВП з початку 2015 року склало 3,7 %, тоді як сектор інших фінансових посередників зменшився за цим показником на 0,9%.

Рис. 2. Динаміка активів банків та інших фінансових установ відносно ВВП у 2009-2015 рр., % (побудовано за даними [8;9])

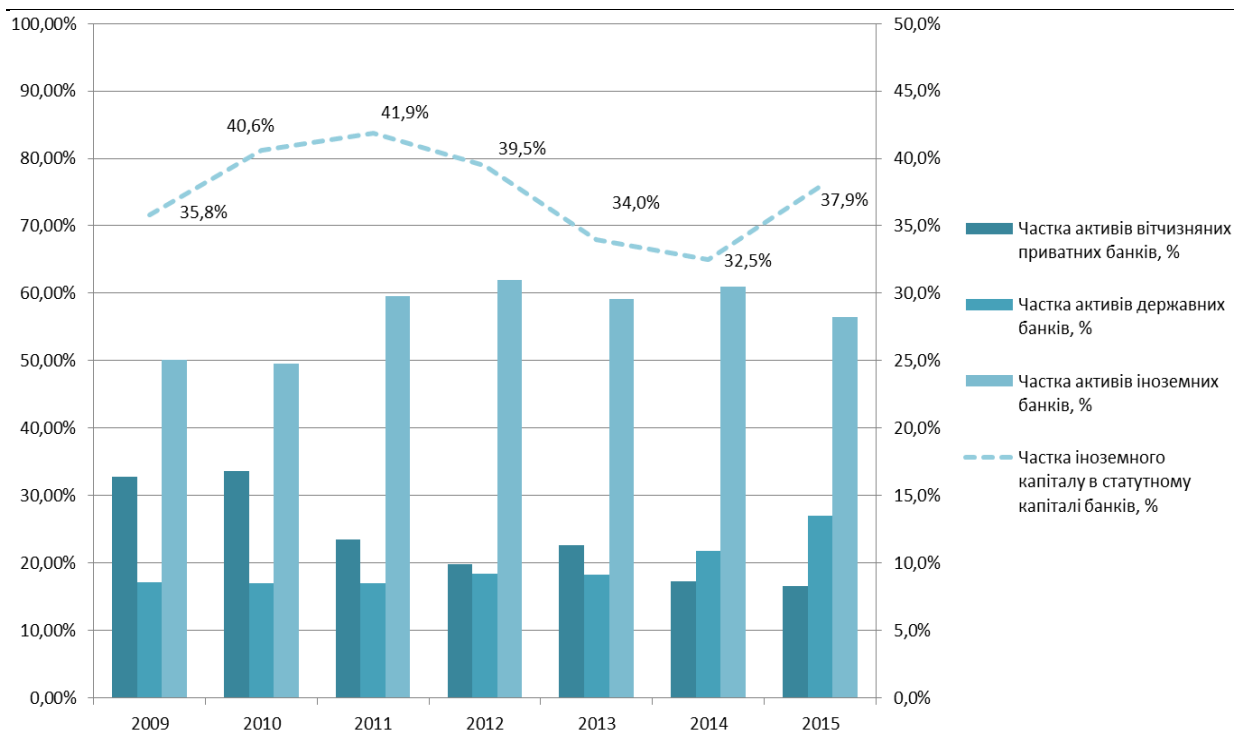
Рис. 3. Динаміка кредитів банків та інших фінансових установ приватному сектору відносно ВВП у 2009-2015 рр., % (побудовано за даними [8;9])

Як бачимо, в Україні сформувалась банкоцентрична модель фінансової системи, де провідна роль у фінансуванні економічного розвитку належить банкам, а конкуренція з боку небанківського фінансового сектору є незначною. Це пов'язано, насамперед, з обмеженими ресурсами інших фінансових інститутів, а також недосконалістю інституційного середовища та інфраструктури небанківського сегменту фінансового сектору.

Водночас зробити висновки щодо достатності розміру банківського сектору в економіці можна на основі міжнародних зіставлень. Так обсяг активів банківського сектору України відносно ВВП є дещо вищим від аналогічного показника у країнах СНД, водночас його масштаби суттєво поступаються європейським країнам з розвиненим фінансовим сектором. Зокрема у Бельгії середнє значення банківських активів у ВВП протягом 2012-2013 рр. склало 114,9 %, в Німеччині 120,7 %, в Австрії – 132,2 % [10]. Таким чином, вітчизняна економіка функціонує в умовах невисокої у світовому масштабі насиченості банківськими активами. Унаслідок недофінансування економіки доступ промислового сектору та домогосподарств до фінансових послуг ускладнений, кредитування економічного зростання здійснюється на гірших умовах.

Аналіз структури банківської галузі залежно від походження капіталу вказує на домінування банків з іноземними інвестиціями (рисунок 4). Висока частка активів іноземних банків (понад 56 % станом на 01.10.2015 р.) пов'язана з існуванням так званих «псевдоіноземних» установ, де кінцевими вигодоодержувачами виступають вітчизняні інвестори. Згідно з даними рисунку 4 тренд до нарощування банками з участю іноземного капіталу масштабів діяльності тривав до 2012 року включно. Починаючи з наступного року, обсяг активів іноземних банків починає скорочуватись (за винятком 2014 року), що пов'язано, головним чином, із зменшенням кількості таких банків унаслідок ліквідації чи зміни формальних іноземних власників на вітчизняних. Так, за даними НБУ, із 53 банків з участю іноземного капіталу станом на кінець 2012 року залишилось 40 станом на 01.10.2015 р. [8]. Крім того, з 2011 року почала скорочуватись частка внесків до статутного капіталу банків іноземними інвесторами, однак вже на кінець III кв. 2015 р. її розмір зріс до 37,9 % за рахунок докапіталізації іноземних банків, що мали дефіцит капіталу за результатами стрес-тестування НБУ [8].

На відміну від нестабільної динаміки сегменту приватних банків, – вітчизняних та іноземних, – банки, які контролюються державою, впродовж 2009-2015 рр. мали зростаючу динаміку активів, унаслідок чого їх частка в сукупних активах банківської системи зросла з 17,1 % у 2009 р. до 27,0 % у 2015 р. (за результатами 9 міс 2015 року). Таким чином, майже третина банківських активів вітчизняного банківського сектору сконцентрована у державній власності.

Рис. 4. Структура активів банківської системи за формами власності у 2009-2015 рр., % (побудовано за даними [8])

Однак ефективність цієї групи банків була найнижчою. Так, за підсумками 2014 року, середня рентабельність активів державних банків складала (-5,6 %) (без урахування банку «Київ», що мав від’ємний результат (-50,3 %)). Для зіставлення, рентабельність банків з іноземною участю та вітчизняних банківських установ за аналогічний період склала в середньому (-3,8 %) та 0,09 % відповідно, без урахування банків із тимчасовою адміністрацією [8].

Варто підкреслити, що фактор власності у розвитку банківського сектору та забезпеченні його конкурентоспроможності відіграє важливу роль, адже різні типи власників формують різні види конкурентних переваг, які досягаються за рахунок ринкових та неринкових методів. Зокрема, для банків з іноземною участю, як правило, характерними є ринкові конкурентні переваги, серед яких – легкість доступу до міжнародних ринків капіталу для банків з хорошою репутацією та платоспроможністю, можливість підтримки материнськими структурами, сучасні методи управління ризиками та висока якість корпоративного управління тощо. Водночас здобуті неринковими методами конкурентні переваги найчастіше пов’язують із державними банками. Вони ґрунтуються на підтримці капіталом та ліквідністю державних банків, а також на заходах адміністративного характеру, які створюють нерівні умови доступу до ринків та ресурсів для інших учасників конкуренції. Як приклад, можна навести нещодавнє рішення Кабінету Міністрів України щодо посилення вимог до уповноважених банків для виплати заробітної плати працівникам бюджетних установ та державної допомоги [11].

На підставі аналізу тенденцій щодо концентрації структури банківського сектору України простежимо вплив кризових процесів на банківську конкуренцію. Для оцінки конкуренції в банківській галузі використовуємо структурні показники – індекс концентрації CR_n та індекс Херфіндала-Хіршмана.

Індекс концентрації найбільших банків розраховується за формулою:

$$CR_n = \sum_{k=1}^n \frac{P_k}{P}, \quad (1)$$

де P_k – показник діяльності i -го банку, за яким здійснюється оцінка рівня монополізації ринку; P – значення відповідного показника для всієї банківської системи; n – кількість банків, для яких здійснюється оцінка індексу.

Індекс концентрації може набувати значень від 0 % до 100 %, із зростанням показника для більш концентрованого ринку. Згідно з вітчизняним законодавством домінуючим визнається положення п’яти учасників, сукупна частка яких на ринку перевищує 70 %.

Індекс Херфіндаля-Хіршмана (ННІ) використовується з метою оцінки рівня монополізації галузі та враховує вплив всіх учасників конкуренції. Цей показник розраховується за наступною формулою [12]:

$$ННІ = \sum_{k=1}^N \left(\frac{P_k}{P}\right)^2, \quad (2)$$

де P_k та P специфікуються аналогічно формулі (1); N – загальна кількість банків у банківській системі.

Низькоконцентрованим вважається ринок при $ННІ < 1500$, помірно концентрованим – при $1500 < ННІ < 2500$, монополізованим – при $ННІ \geq 2500$.

Проведені розрахунки структурних індексів згідно з таблицею 1 свідчать, що концентрація вітчизняного банківського сектору станом на 01.10.2015 р. посилилась порівняно із докризовим рівнем (на 01.01.2014 р.). Найбільше зростання відбулось за показниками концентрації на ринку кредитів, причому як за рахунок п'ятірки найбільших банків (з 38,0 % до 54,2 % за 2013-9 міс.2015 рр.), так і серед менших за розміром груп банків.

Таблиця 1. Рівень концентрації банківського сектору України у 2013 та 2015 роках (розраховано за даними [8])*

Показник	Загалом по банківській системі	I група	II група	III група	IV група
Активи					
CR5 (2013)	40,0%	62,2%	43,2%	28,1%	11,1%
CR5 (2015)	53,6%	68,8%	53,7%	37,5%	19,8%
ННІ (2013)	517,4	1 194,4	632,5	449,9	128,9
ННІ (2015)	836,0	1 353,0	860,9	529,8	222,3
Кредити					
CR5 (2013)	38,0%	59,0%	51,0%	34,0%	13,8%
CR5 (2015)	54,2%	69,3%	53,5%	36,1%	19,3%
ННІ (2013)	529,8	1 204,4	798,5	522,5	150,0
ННІ (2015)	929,5	1 496,0	980,0	553,2	254,8
Депозити					
CR5 (2013)	40,6%	64,6%	42,2%	34,4%	13,6%
CR5 (2015)	51,1%	66,5%	55,7%	45,4%	24,7%
ННІ (2013)	559,6	1 353,2	628,3	509,0	156,8
ННІ (2015)	933,1	1 550,5	1 049,8	661,1	294,5
Доходи**					
CR5 (2013)	41,0%	62,8%	47,4%	32,8%	12,7%
CR5 (2015)	52,1%	66,2%	54,6%	32,6%	22,2%
ННІ (2013)	517,7	1 163,1	692,9	595,0	158,3
ННІ (2015)	842,7	1 338,6	965,2	546,1	288,3

Примітки:

*дані за 2013 р. наведено станом на 01.01.2014 р., за 2015 р. – станом на 01.10.2015 р.

**До складу доходів належать процентні та комісійні доходи банків.

Аналогічну динаміку демонструє індекс Херфіндаля-Хіршмана, значення якого близьке до порогового рівня суттєвої концентрації для I групи банків на ринках кредитів та депозитів. Однак загалом по системі ННІ за всіма сегментами (доходів, депозитів, кредитів та активів загалом) не перевищує 1500 пунктів, що відповідає низькоконцентрованим ринкам.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Виявлені тенденції розвитку конкуренції у банківському секторі України свідчать про посилення позицій найбільших банків, зростання впливу сегменту державних банківських установ, а також незначну конкуренцію з боку небанківських фінансових інститутів. Враховуючи швидкі темпи зростання концентрації банківської системи, можна зробити висновок про послаблення позицій малих і середніх банків та поступове їх витіснення. Слід зауважити, що посилення монополізації банківської галузі має потенційні негативні наслідки для розвитку конкурентних відносин і зумовлює погіршення якості та доступності банківських послуг, посилює концентрацію ризиків. Тому

необхідним є моніторинг загального рівня концентрації та системних ризиків банківського сектору, обмеження регуляторами подальшої консолідації в межах першої групи банків, скорочення розміру державного сегменту, а також формування ефективного і прозорого конкурентного середовища. У цьому аспекті важливими є подальші дослідження впливу процесів концентрації на конкурентоспроможність банківського сектору в довгостроковій перспективі.

Список літератури

1. Формування конкурентоспроможності банку [Текст] : монографія [Текст] / О. В. Дубовик, А. Я. Кузнецова, Т. Д. Гірченко. – Л.: ЛБІ НБУ, 2005. – 215 с.
2. Коробов, Ю.И. Банковская конкуренция на современном этапе [Текст] / Ю. И. Коробов // Банковское дело. – 2010. – № 11. – С.13-16.
3. Самойлов, Г. О. Банковская конкуренция [Текст] / Г. О. Самойлов, А. Г. Бачалов. – М.: Экзамен, 2002. – 256 с.
4. Boyd, J. H. Bank Competition, Risk, and Asset Allocations [Електронний ресурс] / J. H. Boyd, G. D. Nicolò, A. M. Jalal // IMF Working Paper. – 2009. – №09/143. – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp09143.pdf>.
5. Beck, T. H. L. Bank concentration, competition, and crises: First results. [Текст] / Т. Н. Л. Beck, А. Demirgüç-Kunt, R. Levine // Journal of Banking and Finance. – 2006. – №30(5). – р. 1581-1603.
6. Корецька, Н. І. Процес концентрації ринку банківських послуг України: оцінка та стратегії позиціонування / Н. І. Корецька // Економічний форум. – 2014. – № 1. – С. 196-204.
7. Суторміна, К. М. Оцінка індикаторів концентрації ринкової структури банківської системи України / К. М. Суторміна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 330-335.
8. Офіційний сайт Національного банку України: статистика; банківський нагляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України: статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. FRED EconomicData [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://research.stlouisfed.org>.
11. Деякі питання виплати заробітної плати працівникам бюджетних установ та державної соціальної допомоги [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 37. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248800163>.
12. Арбузов, С. Г. Банківська енциклопедія [Текст] / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с.

References

1. Dubovyk, O. V., Kuznietsova, O. Yu., Hirchenko, T. D. (2005). *Formation of competitiveness of the bank*. Lviv: LBI NBU.
2. Korobov, Yu. (2010). Bank competition on modern stage. *Bankovskoe delo*, 11, 13–16.
3. Samoilov, H. O., Bachalov, A. H. (2002). *Bank competition*. Moscow : Ekzamen.
4. Boyd, J.H., Nicolò, G.D., Jalal, A.M. (2009). Bank competition, risk and asset allocations. *IMF Working Papers 09/143*. Retrieved from: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp09143.pdf/>.
5. Beck, T. H. L., Demirgüç-Kunt, A., & Levine, R. (2006). Bank concentration, competition, and crises: First results. *Journal of Banking and Finance*, 30(5), 1581-1603.
6. Koretska, N. I. (2014). Concentration on the market of banking services in Ukraine: Assessment and strategies of positioning. *Economic Forum*, 1, 196-204.
7. Sutormina, K. M. (2014). Evaluation of indicators of the market structure concentration of Ukraine's banking system. *Business Inform*, 6, 330–335.
8. The National Bank of Ukraine. (2016). *Bank supervision; Statistics*. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua>.
9. *The State Statistic Service of Ukraine*. (2016). Statistical information. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. *FRED Economic Data*. (2015). Retrieved from: <https://research.stlouisfed.org>.
11. The Decree of the Cabinet of Ministers Ukraine of January, 20th, 2016 № 37. *On the improvement of the mechanisms for the transfer of salaries to public employees and social welfare payments*.
12. Arbuzov, S. G., Kolobov, Y. V., Mishchenko, V. I., Naumenkova, S. V. (2011). *Banking encyclopedia*. Kyiv: Tsentr naukovykh doslidzhen Natsionalnoho banku Ukrayiny, Znannya.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2016 р.

Yunna Serhiivna TYSIACHNA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Banking, Department of Finance,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
E-mail: yunna.tysiachna@hneu.net

Kateryna Mykhailivna AZIZOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Banking, Department of Finance,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
E-mail: kateryna.azizova@hneu.net

**FINANCIAL ANALYSIS OF ASSETS AND LIABILITIES
OF SYSTEMICALLY IMPORTANT BANKS OF UKRAINE**

Tysiachna, Y. S. Financial analysis of assets and liabilities of systemically important banks of Ukraine [Текст] / Yunna Serhiivna Tysiachna, Kateryna Mykhailavna Azizova// Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 137-144. – ISSN 1993-0259.

Abstract

Introduction. Modern trends of development of the national banking system are characterized by softer performance of banks, asset quality deterioration, reduction of the number of banks holding a banking license. They indicate weakening of the country's financial security. In this situation it becomes increasingly important to designate systemically important banks in order to monitor their activities as a part of national financial security framework.

Object. The object of the paper is to determine the reasons behind reduction of the number of systemically important banks within the framework of the country's financial security.

Method (methodology). The study uses the dialectic method of knowledge acquisition and a systemic approach to study economic phenomena as a methodological framework. The work has involved application of the following methods: structural and logical analysis, statistical analysis, structural and dynamical analysis.

Results. The results of financial analysis of assets and liabilities of systemically important banks corroborate the validity of grounds underlying the resolution of the Committee of the National Bank of Ukraine on Banks Supervision and Regulation to grant the status of systemically important banks of Ukraine (February 2016) to three Ukrainian banks: PrivatBank, Ukreximbank and Oschadbank.

Keywords: financial safety; banking system; systemically important bank; equity; dynamics; obligation; growth rate; management.

Юнна Сергіївна ТИСЯЧНА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи, доцент кафедри фінансів,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
E-mail: yunna.tysiachna@hneu.net

Катерина Михайлівна АЗІЗОВА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи, викладач кафедри фінансів,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
E-mail: kateryna.azizova@hneu.net

ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ АКТИВІВ І ПАСИВІВ СИСТЕМНО ВАЖЛИВИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. Сучасні тенденції розвитку вітчизняної банківської системи, що характеризуються зниженням результативності діяльності банків, погіршенням якості активів, скороченням кількості банків, які мали банківську ліцензію, свідчать про послаблення фінансової безпеки країни. У зв'язку із цим особливої важливості набуває виділення системно важливих банків з метою контролю за їх діяльністю.

Мета. Метою статті є визначення причин скорочення кількості системно важливих банків задля фінансової безпеки країни.

Метод (методологія). Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних явищ. У ході роботи використовувалися методи: структурно-логічний аналіз, статистичний аналіз, структурно-динамічний аналіз.

Результати. Результати проведеного фінансового аналізу активів і пасивів системно важливих банків підтверджують обґрунтованість рішення Комітету Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків щодо надання статусу системно важливих банків України з лютого 2016 року трьом банкам: «Приватбанк», «Укресімбанк» та «Ощадбанк».

Ключові слова: фінансова безпека; банківська система; системно важливий банк; власний капітал; динаміка; зобов'язання; темп приросту; управління.

JEL classification: C15, C44, C81, G21, M40

Introduction

In conditions of financial instability, when many Ukrainian banks operate in the red, banks badly need improvement of their performance, which, in its turn, to a great degree is a function of quality asset and liability management. The Law of Ukraine "On Banks and Banking" specifically defines systemically important banks as the banks that may significantly affect the operation and stability of the banking system as a whole, should they be ailing or facing termination[1].

As of December 01, 2014 there were 8 banks in Ukraine which were designated as systemically important banks by the National Bank of Ukraine (the NBU), with their status valid throughout 2015. The list included the following banks: PrivatBank, Oschadbank, Ukreximbank, Delta Bank, Raiffeisen Bank Aval, Prominvestbank, Sberbank of Russia and Ukrspotsbank, with all being subject of this study [2].

Those are systemically important banks ("major banks" as classified by the NBU) that require asset and liability analysis since their stability has been and remains one of the key conditions to prevent a systemic crisis of the Ukrainian banking system and to restore its stability. Though their number is few, their share of the national banking system is quite substantial and so is their influence on the banking system. Considering these factors, there is a real need in a closer financial monitoring over these institutions [3, p. 363-369].

Recent scientific research shows that theoretical and practical issues of analysis of bank assets and liabilities are given a great deal of attention by local and foreign scientists. Those are O. Verbytska [4], Zh. Dovgan [5], T. G. Karacheva [6], O. M. Kolodiziev [7], I. V. Larionova [8], O. V. Litviniuk [9], L. O. Prymostka [10], D. A. Rotar [11], O. V. Shvartz [12], Iv. Vagner [13], J. Marshal [14], J. Sinkey [15], P. Rose [16]. However, there are some aspects that call for a more detailed discussion: theoretical works in the field of analysis of bank assets and liabilities address the subject without sufficient regard to the specifics of the current situation in Ukraine, methodical and organizational aspects of analysis of assets and liabilities of Ukrainian banks are dealt with insufficient level of detail.

Research results and discussion

Systemically important banks are designated by the National Bank of Ukraine using a multifactor mathematical model which is based on the criteria of systemic importance. The main criteria of systemic importance are the total amount of assets, liabilities of legal and physical persons, systemic interrelations in the banking system (the volume of interbank lending) and the volume of lending to key economy sectors. As at the beginning of 2016 the following indices were used to designate systemically important banks [17]:

1. Total assets (a weighting factor of 35%);
2. Money of physical persons, business entities, non-banking financial institutions (a factor of 35%);
3. Funds deposited with other banks (a factor of 7.5%);
4. Funds borrowed from other banks (a factor of 7.5%);
5. Loans to business entities in industry, agriculture and construction (a factor of 15%).

According to [18] as on December 01, 2014 there were 8 banks which were classified as systemically important ones: PJS CB PrivatBank, JSC Oschadbank, JSC Ukreximbank, JSC Delta Bank, Raiffeisen Bank Aval, PJSC Ukrrotsbank, PJSC Prominvestbank, JSC Sberbank of Russia.

By its resolution, the Committee of the National Bank of Ukraine on Banking Supervision and Regulation designated PJSC PrivatBank, PJSC Oschadbank and Ukreximbank as systemically important banks [17].

Therefore, in order to establish the reasons why Ukraine ended up with a smaller number of systemically important banks we should make an analysis of assets and liabilities of the systemically important banks. The first stage should involve a structural and dynamical analysis of the assets of Ukrainian systemically important banks (Table 1).

Table 1. Dynamical analysis of the assets of Ukrainian systemically important banks (UAH ths.)

Banks	Year							
	2010	2011	2012	2013	2014			
PrivatBank	113437222	145118473	172428712	214490857	204585003			
Ukreximbank	73171643	75103435	87948878	94349057	125999827			
Oschadbank	59019133	73968478	85995536	103568090	128103752			
Raiffeisen Bank Aval	55100385	51347408	47694486	43460101	46859432			
Ukrrotsbank	41603497	40206926	38829858	43056668	48258327			
Prominvestbank	34612855	38160931	41318058	39737492	52656224			
Delta Bank	13797972	23216416	29842468	55298418	60303279			
Sberbank of Russia	9924447	16932522	27025933	35094686	46740331			
	Growth rate, %				The absolute deviation, UAH ths.			
	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
PrivatBank	27,93	18,82	24,39	-4,62	31681251	27310239	42062145	-9905855
Ukreximbank	2,64	17,10	7,28	33,55	1931792	12845443	6400179	31650770
Oschadbank	25,33	16,26	20,43	23,69	14949345	12027058	17572554	24535662
Raiffeisen Bank Aval	-6,81	-7,11	-8,88	7,82	-3752977	-3652922	-4234385	3399331
Ukrrotsbank	-3,36	-3,42	10,89	12,08	-1396571	-1377068	4226810	5201659
Prominvestbank	10,25	8,27	-3,83	32,51	3548076	3157127	-1580566	12918732
Delta Bank	68,26	28,54	85,30	9,05	9418444	6626052	25455949	5004861
Sberbank of Russia	70,61	59,61	29,86	33,18	7008075	10093411	8068752	11645645

As we can see from Table 1, PrivatBank has been building up its capital, though in 2014 the bank's assets dropped by 4.62% or UAH 9905855 ths. as a result of a decrease in the volume of cash, its equivalents and other financial assets by 15.8% and 68.91% year-on-year respectively.

Ukreximbank has held to the trend of increasing its total assets over the period under review. It is worth noting that over 2010-2014 loans and debts were accounted as the major portion of the structure of the bank's assets, followed by securities for sale in the bank's portfolio, as well as cash and its equivalents. In 2014 lending was accounted up to 41.34% of the bank's total assets, while securities – up to 32.39%.

As we can see from Fig. 1, the volume of total assets at Oschadbank has been growing throughout 2010-2014 too. The bank's assets went up by UAH 69084619 ths. in 2014 comparing with 2010, with significant growth in lending (by UAH 24493637 ths) and securities in the bank's portfolio for sale (UAH 31999113). The growth of the volume of securities has increased their share in the assets structure from 13.12% in 2010 to 31.02% in 2014.

Starting from 2010 and up to 2013 Raiffeisen Bank Aval has shown the trend for building up its assets - from UAH 55100385 ths to UAH 43460101 ths. In 2014 the assets were still growing, yet, the volume of growth was even less than in 2012. In addition, the bank's assets were lower than those at Ukrrotsbank,

Prominvestbank and Delta Bank. This situation was caused by shrinkage in lending, which accounted for the biggest share in the bank's assets structure, with the negative growth of loans by -32.26% in 2014 as compared to 2014.

From 2010 to 2012 the assets of Ukrsotsbank has been on a decline, but the trend reversed in 2013, when they started growing to reach UAH 48258327 in 2014. Naturally, the biggest share in the structure of the bank's assets belongs to loans, however, in 2014 the volume of loans granted dropped by 13.3% as compared to 2010. Cash and its equivalents had been moving up and down over the reviewed period and as of 2014 their volume slumped by 51.54%, that is by as much as UAH 1661386 ths. Among positive aspects it was growth of fixed assets by 15.14% relative to the start of the reviewed period, reflecting a growth in the property of the bank.

Prominvestbank has been building up its assets throughout the analyzed period, except for 2013. In 2014 the bank boosted its assets by a hefty 32.51% year-on-year. Despite the increase in the total assets, the volume of cash and its equivalents dropped by 39.73% over 2010-2013. Loans accounted for the biggest share (73.12% in 2014) in the assets structure, however, their volume had been subject to fluctuation over the period under review. It should be noted that for this bank a part of this figure is comprised by cash in other banks (5.09% in 2010 and 3.11% in 2014).

Delta Bank was seen to evidently boost its assets, with the bank's volume of assets surging by 337.04% in 2014 as compared to 2010. An analysis showed that the surge was caused by a significant increase in lending (by UAH 32471750 or 263.72%), however, in 2014 its share (74.27%) went down relative to 2010 (89.24%). In addition, over 2010-2014 the bank strengthened its cash position by 230% in 2014 as compared to 2010.

A similar trend was seen in Sberbank of Russia. The bank enjoyed a steady growth of assets over the period 2010-2014. Nevertheless, according to the most recent official figures Sberbank of Russia was still rated last among the systemically important banks by the volume of assets. Otherwise, the bank was no different from the others, with the biggest share of the bank's assets made by loans granted, which in 2014 was 80.64%, up 320.12 % over the period.

The analysis of the volume of liabilities of the systemically important banks is presented in Table 2.

Table 2. The analysis of the volume of liabilities of the systemically important banks (UAH ths.)

Banks	Year									
	2010		2011		2012		2013		2014	
PrivatBank	101557255		128371495		154127951		194179236		181888644	
Ukreximbank	55717348		57374393		70092684		76265780		112463606	
Oschadbank	42392804		56321499		67877389		83112579		105354595	
Raiffeisen Bank Aval	48659109		44875547		41348458		36223363		40711132	
Ukrsotsbank	35033310		33599153		31172772		34388930		42019699	
Prominvestbank	30023113		33079043		36044661		34353302		46580681	
Delta Bank	13190489		21766880		26832203		51973074		55553565	
Sberbank of Russia	8819255		14717661		23925340		31427900		42836228	
	Growth rate, %				The absolute deviation, UAH ths.					
	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013		
PrivatBank	26,40	20,06	25,99	-6,33	26814240	25 756 456	40 051 285	-12 290 593		
Ukreximbank	2,97	22,17	8,81	47,46	1657045	12 718 291	6 173 096	36 197 825		
Oschadbank	32,86	20,52	22,45	26,76	13928695	11 555 890	15 235 189	22 242 016		
Raiffeisen Bank Aval	-7,78	-7,86	-12,39	12,39	-3783562	-3 527 089	-5 125 095	4 487 769		
Ukrsotsbank	-4,09	-7,22	10,32	22,19	-1434157	-2 426 381	3 216 158	7 630 769		
Prominvestbank	10,18	8,97	-4,69	35,59	3055930	2 965 618	-1 691 359	12 227 380		
Delta Bank	65,02	23,27	93,70	6,89	8576391	5 065 323	25 140 871	3 580 492		
Sberbank of Russia	66,88	62,56	31,36	36,30	5898406	9 207 679	7 502 560	11 408 327		

The liabilities of PrivatBank followed the same pattern of dynamics as the assets: total assets were growing from 2010 through 2013, while dropped 6.33% in 2014. Over 2010-2014 the bank showed a trend toward the increase in the volume of payables to customers by 87.99%, with their share in the bank's total liabilities making 77.7% in 2014. Payables to banks had been declining from 2010 through 2013, however, in 2014 their volume was up by UAH 13865230 ths as compared to previous periods. It is worth noting that other financial liabilities accounted for a significant share of total liabilities, with the former growing from 2010 through 2013 to reach 18.52% of the total figure in 2013 and going down in 2014 by UAH 33120819 ths. reducing the bank's total liabilities.

The liabilities of Ukreximbank has been growing throughout the whole period under review to make UAH 112463606 ths in 2014, with the increase in payables to customers over the period (by 119.98%) and growth

of other borrowed funds (by 324.84%) being the primary driver.

In 2010-2014 the trend at Oschadbank, too, was towards increasing liabilities caused by the growth of the key figures over 2010-2014 including payables to banks (by 64.89%), payables to customers (by 126.73%) and subordinated debt (by 101.2%). It were these figures that accounted for the largest shares in the structure of the bank's total liabilities.

It should be noted that the dynamics of liabilities at Raiffeisen Bank Aval mirrored the trend for assets, that is total liabilities had been decreasing from 2010 through 2013. In 2014 the bank's liabilities went up by 12.39%, however, the increase was short of covering volumes of 2012 alone. The growth came as a result of growing payables to customers by 9.01% and subordinated debt by 98.82% as compared to 2012.

Ukrsotsbank showed a negative growth of liabilities in 2010-2012 followed by a positive trend in 2013-2014, with payables to customers and payables to banks accounting for the major portion of total liabilities throughout the reviewed period and their share amounting to 53.55% and 37.65% respectively.

Prominvestbank has been building up liabilities throughout 2010-2014, except for 2013. In 2010 payables to customers accounted for most of the bank's liabilities (64.89%), while by 2014 the situation reversed and most of the liabilities fell on payables to banks (58.01%).

Delta Bank and Sberbank of Russia has been expanding their liabilities over 2010-2014 as was the case with the assets. Over the five years Delta Bank increased payables to banks by 216.51% and payables to customers by 429.51%. However, in 2014 the amount of payables to customers decreased by 1.38% year-on-year.

The next stage of analysis of the assets of the systemically important banks involved analysis of the equity of the banks over the period of 2010-2014 (Table 3).

Table 3. Analysis of the equity of the systemically important banks over the period of 2010-2014 (UAH ths.)

Banks	Year							
	2010	2011	2012	2013	2014			
PrivatBank	11879967	16746978	18300761	20311621	22696359			
Ukreximbank	17454296	17729041	17856194	18083276	13536221			
Oschadbank	16626329	17646979	18118147	20455511	22749157			
Raiffeisen Bank Aval	6441276	6471861	6346028	7236738	6148300			
Ukrsotsbank	6570187	6607773	7657085	8667738	6238628			
Prominvestbank	4589742	5081888	5273397	5384190	6075543			
Delta Bank	607483	1449536	3010265	3325344	4749714			
Sberbank of Russia	1105192	2214861	3100593	3666785	3904103			
	Growth rate, %				The absolute deviation, UAH ths.			
	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
PrivatBank	40,97	9,28	10,99	11,74	4867011	1 553 783	2 010 860	2 384 738
Ukreximbank	1,57	0,72	1,27	-25,15	274745	127 153	227 083	-4 547 055
Oschadbank	6,14	2,67	12,90	11,21	1020650	471 168	2 337 365	2 293 646
Raiffeisen Bank Aval	0,47	-1,94	14,04	-15,04	30585	-125 833	890 710	-1 088 438
Ukrsotsbank	0,57	15,88	13,20	-28,02	37586	1 049 312	1 010 653	-2 429 110
Prominvestbank	10,72	3,77	2,10	12,84	492146	191 509	110 793	691 353
Delta Bank	138,61	107,67	10,47	42,83	842053	1 560 729	315 078	1 424 370
Sberbank of Russia	100,41	39,99	18,26	6,47	1109669	885 732	566 192	237 318

As we can see from Table 3, equity dynamics at PrivatBank was positive, which is a good signal as the bigger is the amount of equity the bigger is the bank and the greater risks it can withstand. The trend was a result of increase of the bank's authorized capital by 1.8% and the reserve funds by 14.69%.

The amount of equity at Ukreximbank over 2010-2013 was growing as well, though gradually, at a rate of no more than 2% each year. But in 2014 the bank's equity saw a sharp drop of 25.15%, that is by over UAH 4547055 ths. The sharp decrease in equity is a sign that the bank faced serious problems and an evidence of uncovered losses in the period (UAH 9644125 ths).

During 2010-2014 Oschadbank has been gradually accumulating equity due to the growth of such balance-sheet items as: authorized capital (increased by 31.75% in 2014 relative to 2010) and revaluation reserves (2.01%).

It is worth noting that the volume of equity of Raiffeisen Bank Aval throughout the period tended to rise and fall to drop by 4.55% in 2014 relative to 2010, signaling certain problems of the bank that undermine customer confidence as a result. The amount of the authorized capital saw no changes over the five years and in 2014, its share made 48.4% of the bank's total equity.

Ukrsotsbank was among the banks with their standing affected in 2014, when the bank's total equity dropped by 28.02% year-on-year. Despite the fact that the authorized capital of this bank increased by 94.33% over the five years, it also saw growth in issue profit/loss (by 65.34% and reserve and other funds (by 9.55%), while the decrease of the total equity was due to uncovered loss to the amount of UAH 2413482 ths.

The situation at Prominvestbank was positive. Over 2010-2014 the volume of equity was going up, signaling the bank's financial firmness and the owners' ambitions to pursue further development of their business. From 2010 to 2012 the amount of the authorized capital of the bank had remained unchanged, while in 2013 and 2014 it was increased by 54.74% and 54.98% relative to 2010 respectively.

Delta Bank and Sberbank of Russia were the banks with the least amount of equity among those studied in this paper, though showed a trend for growth.

The authorized capital of Delta Bank went up sharply by 630.78% as compared to 2010, with its share reaching 78.48%, while reserve and other funds were growing.

Over the period of 2012-2014 Sberbank of Russia made no changes to the amount of the authorized capital, which remained on the level of UAH 3 392 461 ths. In 2014 the share of authorized capital in the total equity of the bank made 86.9%. Apart from the authorized capital, the bank was seen increasing its reserve and other funds (in 2014 the growth rate made 536.71% relative to 2010) and revaluation reserves (the growth rate of 130.92%).

Considering the number of banks, it will be convenient to present results in a tabulated form [19] (Table 4).

Table 4. Results of analysis of the dynamics of systemically important banks for 2010-2014.

No.	Bank Name	Balance-sheet aggregate	Change factor	Details
1	PrivatBank	Assets	rises and falls	In 2014 the total volume went up by 80.35% as compared to 2010.
		Liabilities	rises and falls	In 2014 the total volume went up by 79.1% as compared to 2010.
		Equity	growth	by 91.05% over 2010-2014.
2	Ukreximbank	Assets	growth	by 72.2 % over 2010-2014.
		Liabilities	growth	by 101.85 % over 2010-2014.
		Equity	rises and falls	In 2014 the volume dropped by 22.45% as compared to 2010.
3	Oschadbank	Assets	growth	by 117.05 % over 2010-2014.
		Liabilities	growth	by 148.52 % over 2010-2014.
		Equity	growth	by 36.83 % over 2010-2014.
4	Raiffeisen Bank Aval	Assets	rises and falls	Over 2010-2013 the volume was falling, while in 2014 it was up 7.82% as compared to 2013.
		Liabilities	rises and falls	Over 2010-2013 the volume was falling, while in 2014 it was up 12.39 % as compared to 2013.
		Equity	rises and falls	In 2014 the total volume went down by 4.55 % as compared to 2010.
5	Ukrsotsbank	Assets	rises and falls	In 2014 the total volume went up by 16 % as compared to 2010.
		Liabilities	rises and falls	In 2014 the total volume went up by 20 % as compared to 2010.
		Equity	rises and falls	In 2014 the volume dropped by 5.05 % as compared to 2010.
6	Prominvestbank	Assets	growth	by 52.13 % over 2010-2012.
		Liabilities	growth	by 55.15 % over 2010-2014.
		Equity	growth	by 32.37 % over 2010-2014.
7	Delta Bank	Assets	growth	by 337.05 % over 2010-2014.
		Liabilities	growth	by 321.16 % over 2010-2014.
		Equity	growth	by 681.87 % over 2010-2014.
8	Sberbank of Russia	Assets	growth	by 370.96 % over 2010-2014.
		Liabilities	growth	by 385.71 % over 2010-2014.
		Equity	growth	by 253.25 % over 2010-2014.

The results of the analysis presented in Table 4 show that the most important banks for the Ukrainian banking system are PrivatBank, Oschadbank and Ukreximbank.

Conclusions and perspectives for further research

The analysis of the dynamics of assets and liabilities of the Ukrainian systemically important banks offers a view of the general trend of changes. PrivatBank ended up on the top of the rating with the biggest assets, liabilities and equity and a trend for growth of these indicators.

The leader was followed by Ukreximbank and Oschadbank, both having considerable assets and liabilities, though with a drop in equity of the former.

In this way, the results of the financial analysis of assets and liabilities of the systemically important banks provide a justification for the Resolution of the Committee of the National Bank of Ukraine on Banking Supervision and Regulation that confer the status of the systemically important Ukrainian banks to the three banks on the top of our list, being PrivatBank, Ukreximbank and Oschadbank.

We should also mention the following banks: Prominvestbank, Delta Bank and Sberbank of Russia. The volume of assets at these banks have been growing throughout the reviewed period as they closed the year of 2014 with even better figures than those at Raiffeisen Bank Aval and Ukrsofsbank.

No doubt, Ukrsofsbank showed quite a good performance, however, the analysis indicated that its volume of its assets and liabilities have been subject to ups and downs over the reviewed period, while its equity dropped in 2014 relative to 2010, which signals problems with the capitalization of the bank.

The worst situation was observed at Raiffeisen Bank Aval since over the period of 2010-2014 the bank saw its assets, liabilities and equity going up and down, with these figures declining in 2014 relative to 2010.

A further study of the banking system of Ukraine will require a more detailed investigation into the banks' assets in terms of their ROA, liquidity and quality of asset management in order to find the trends for their dynamics, structure and composition.

References

1. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України № 2121-III від 07.12.2000 р., зі змінами від 01.03.2016 р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
2. Положення про порядок визначення системно важливих банків [Електронний ресурс]: постанова Правління НБУ № 863 від 25.12.2014 р. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14>.
3. Лавринюк, В. В. Онтологія природи та сутність системно важливих банків [Текст] / В. В. Лавринюк // БізнесІнформ. – 2014. – № 5. – С. 363-369.
4. Вербецька, О. О. Комплексне управління активами і пасивами [Текст] / О. О. Вербецька // Управління розвитком. – 2014. – № 3 (166). – С. 94-96.
5. Довгань, Ж. Основи комплексного управління активами і пасивами банку [Електронний ресурс] / Ж. Довгань. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Svfin/20012_2/15-064.pdf.
6. Карчева, Г. Т. Ефективне управління активами і пасивами – необхідна умова фінансової стійкості банку [Електронний ресурс] / Г. Т. Карчева, О. Я. Карчева. – Режим доступу : http://www.nvisnik.geci.cn.ua/uk/nissue/item/download/40_3c43398c1cb92f5e3d6f7f118eb1fc7d.html.
7. Колодізев, О. М. Фінансовий менеджмент у банках: концептуальні засади, методологія прийняття рішень у банківській сфері [Текст]: навч. посіб. / О. М. Колодізев, І. М. Чмутова, І. О. Губарева. – Х.: ІНЖЕК, – 2004. – 408 с.
8. Ларионова, І. В. Управление активами и пассивами в коммерческом банке [Текст] / И. В. Ларионова. – М.: Издательство «Консалтбанкир», 2003. – 272 с.
9. Литвинюк, О. В. Методика оцінки ліквідності в контексті комплексного управління активами та пасивами банківських установ в сучасних умовах [Текст] / О. В. Литвинюк // Інноваційна економіка. – 2014. – № 3 (52). – С. 263-269.
10. Примостка, Л. О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі [Текст]: монографія / Л. О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2002. – 316 с.
11. Ротар, Д. А. Концептуальні основи формування стратегій управління активами і пасивами банківських установ та напрями їх оптимізації [Текст] / Д. А. Ротар // Young Scientist. – 2014. – № 6 (09). – С. 18-21.
12. Шварц, О. В. Інтегроване управління активами і пасивами як філософія управління сучасним банком [Текст] / О. В. Шварц // Вісник КЕФ КНЕУ імені Вадима Гетьмана. – 2010. – № 1. – С. 55-59.
13. Vagner, Iv. Asset and liability management of banks [Text] / Iv, Wagner // Banking services. – 2002. – № 8. – С. 14-18.

-
14. Marshal, J. Financial engineering: a complete guide to financial innovation: lane from English [Text] / J. Marshal, K. Vipul Bansal. – M.: INFRA-M, 1998. – 784 p.
  15. Sinkey, J. Financial Management in Commercial Banks [Text] / J. Sinkey. – M.: Catallaxy, 1994. – 820 c.
  16. Rose, P. Bank management [Text] / P. Rose. – M.: Delo LTD, 1995. – 477 p.
  17. Національний банк визначив три системно важливих банки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27652722
  18. Національний банк України затвердив методику визначення системно важливих банків – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=13264033.
  19. Тисячна, Ю. С. Комплексна технологія бенчмаркінгу як інструмент забезпечення фінансової безпеки банку / Ю. С. Тисячна, К. М. Азізова, О. М. Рац // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 5(167). – С. 427-437.

References

1. *Pro banky i bankiv's'ku diyal'nist'* : zakon Ukrainy # 2121-III vid 07.12.2000 r., zi zminamy vid 01.03.2016 r. (2016). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
2. *Polozhennya pro porядok vyznachennya systemno vazhlyvykh bankiv*: postanova Pravlinnya NBU # 863 vid 25.12.2014 r. (2014). Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14>.
3. Lavrynyuk, V. V. (2014). Ontolohiya pryrody ta sutnist' systemno vazhlyvykh bankiv. *BiznesInform*, 5, 363-369.
4. Verbets'ka, O. O. (2014). Kompleksne upravlinnya aktyvamy i pasyvamy. *Upravlinnya rozvytkom*, 3 (166), 94-96.
5. Dovhan', Zh. (2012). Osnovy kompleksnoho upravlinnya aktyvamy i pasyvamy banku. Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Svfin/20012_2/15-064.pdf.
6. Karcheva, H. T. & Karcheva, O. Ya. (n.d.). *Efektivne upravlinnya aktyvamy i pasyvamy – neobkhidna umova finansovoyi stiykosti banku*. Retrieved from: http://www.nvisnik.geci.cn.ua/uk/nissue/item/download/40_3c43398c1cb92f5e3d6f7f118eb1fc7d.html.
7. Kolodizyev, O. M., Chmutova, I. M., Hubareva, I. O. (2004). *Finansovyy menedzhment u bankakh: kontseptual'ni zasady, metodolohiya pryynyattya rishen' u bankiv's'kiy sferi*. Kharkiv: INZhEK.
8. Laryonova, Y. V. (2003). *Upravlenye aktyvamy y passyvamy v kommercheskom banke*. Moscow: Konsaltbankyr.
9. Lytvyniyuk, O. V. (2014). Metodyka otsinky likvidnosti v konteksti kompleksnoho upravlinnya aktyvamy ta pasyvamy bankiv's'kykh ustanov v suchasnykh umovakh. *Innovatsiyna ekonomika*, 3 (52), 263-269.
10. Prymostka, L. O. (2002). *Analiz bankiv's'koy diyal'nosti: suchasni kontseptsiyi, metody ta modeli*. Kyiv: KNEU.
11. Rotar, D. A. (2014). Kontseptual'ni osnovy formuvannya stratehiy upravlinnya aktyvamy i pasyvamy bankiv's'kykh ustanov ta napryamy yikh optymizatsiyi. *Young Scientist*, 6 (09), 18-21.
12. Shvarts, O. V. (2010). Intehrovane upravlinnya aktyvamy i pasyvamy yak filosofiya upravlinnya suchasnym bankom. *Visnyk KEF KNEU imeni Vadyma Het'mana*, 1, 55-59.
13. Vagner, Iv. (2002). Asset and liability management of banks. *Banking services*, 8, 14-18.
14. Marshal, J. & Vipul, Bansal K. (1998). *Financial engineering: a complete guide to financial innovation: lane from English*. Moscow: INFRA-M.
15. Sinkey, J. (1994). *Financial Management in Commercial Banks*. Moscow: Catallaxy.
16. Rose, P. (1995). *Bank management*. Moscow: Delo LTD.
17. *Natsional'nyy bank vyznachyv try systemno vazhlyvykh banky*. Retrieved from: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27652722.
18. *Natsional'nyy bank Ukrainy zatverdyl metodyku vyznachennya systemno vazhlyvykh bankiv*. Retrieved from: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=13264033.
19. Tysyachna, Yu. S., Azizova, K. M. & Rats O. M. (2015). Kompleksna tekhnolohiya benchmarkinhu yak instrument zabezpechennya finansovoyi bezpeky banku. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 5(167), 427-437.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2016 р.

Олена Володимирівна ТРИГУБ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: olena_trygub@ukr.net

Світлана Андріївна ІЛЬЧЕНКО

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: sveta.ilchenko@bk.ru

ФІНАНСОВА КРИЗА ЯК СТИМУЛ ДО КОНСОЛІДАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Тригуб, О. В. Фінансова криза як стимул до консолідації банківської системи [Текст] / Олена Володимирівна Тригуб, Світлана Андріївна Ільченко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 145-152. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *Необхідність реформування банківської системи України назріла вже давно. Щоб забезпечити стабільний економічний розвиток країни, необхідно мати надійну, стійку до фінансово-економічних потрясінь, із прозорою структурою власності та прозорою системою звітності банківську систему, яка користується високим ступенем довіри вкладників та потенційних інвесторів. Зарубіжний досвід свідчить, що одним із дієвих методів реформування банківської системи, яка схильна до нестабільності і містить значну кількість установ, що не беруть активної участі в кредитуванні суб'єктів національної економіки, є її консолідація.*

Мета. *Метою статті є уточнення організаційних аспектів консолідації банківського сектору України на основі узагальнення позитивного досвіду проведення банківської реформи в країнах Центрально-Східної Європи.*

Методологічна база дослідження. *Для досягнення мети було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Вирішення поставлених задач здійснювалося за допомогою методів спостереження, порівняння, аналогії, статистичних методів дослідження особливостей розвитку банківської системи України, низки країн Центрально-Східної Європи, ЄС та Єврозони, а також методів графічного зображення результатів дослідження.*

Результати. *Дослідження особливостей розвитку банківської системи України у 2001-2016 рр. дозволило зробити висновок про те, що лише фінансова криза, яка розпочалася в країні у 2014 році, ознаменувала початок консолідаційних процесів у вітчизняному банківському секторі. З'ясовано, які заходи адміністративного характеру вже реалізовано в Україні для успішної консолідації банківської системи. Також визначено, які ринкові консолідаційні тригери найбільш ймовірно слід очікувати в майбутньому. Акцентовано увагу на необхідності дослідження надалі консолідаційних процесів у контексті мінімізації ризиків надмірної концентрації різних сегментів ринку банківських послуг України.*

Ключові слова: *банківська система; реорганізація; консолідація банківської системи; концентрація банківського сектору; злиття та поглинання; фінансова криза.*

Olena Volodymyrivna TRYGUB

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Banking,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: olena_trygub@ukr.net

Svitlana Andriivna ILCHENKO

Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: sveta.ilchenko@bk.ru

FINANCIAL CRISIS AS INCENTIVE TO BANKING SECTOR CONSOLIDATION**Abstract**

Introduction. *Necessity for reforming Ukraine's banking system is a topical issue for a long time. Sustainable economic development is possible in those countries where banking system is safe, trustable and resistant to financial and economic shocks, with clear ownership structure and transparent reporting. Foreign countries experience points out that consolidation is one of the best ways of banking system reforming. It is especially important for countries with vulnerable, unstable banking systems, where there are a lot of institutions that avoid to participate in loan provision to national economic agents.*

Purpose. *The aim of the article is to clarify organizational issues of Ukraine's banking sector consolidation taking into consideration the best practice of banking reforms in the CEE region.*

The methodological base. *The aim is reached with the help of general scientific and specific methods of research. The tasks are solved by methods of observation, comparison, analogy, statistical methods to analyze peculiarities of banking system development in Ukraine, in CEE countries, EU and Eurozone, and also methods of data visualization.*

Results. *Research of specifics of banking system development in Ukraine in 2001-2016 helped in discovering that only financial crisis that began in 2014 supported the beginning of banking sector consolidation process. Administrative foundations required for meaningful banking sector consolidation in Ukraine are recognized. Market consolidation triggers for the next consolidation stages are defined. The article focuses attention on further research in the field of risk management of enormous concentration of different banking services market segments in Ukraine.*

Keywords: *banking system; reorganization; banking sector consolidation; banking sector concentration; mergers and acquisitions; financial crisis.*

JEL classification: **G21, G33, G34**

Вступ

Банківський сектор є одним із ключових чинників забезпечення стабільного економічного розвитку країни. Прозорість, надійність, стійкість до фінансово-економічних потрясінь, високий ступінь довіри вкладників – це характерні ознаки банківських систем країн із розвинутою економікою. Як і Україна, низка країн Центрально-Східної Європи після руйнування системи центрального планування були вимушені створювати банківську систему нового типу – ринкового зразка. І, пройшовши етап надмірної банківської лібералізації, банківських панік і криз, лише згодом усвідомили необхідність консолідації капіталу банківського сектору, перетворення останнього зі сфери збагачення олігархічних груп на інструмент національного економічного зростання. З огляду на це, досвід цих країн сьогодні є надзвичайно цінним для України в контексті необхідності реформування її банківської системи.

Низка фінансових криз, які відбувалися останніх двадцять років у різних країнах світу, зумовили зростання інтересу вчених до проблем консолідації фінансового сектору. Так теоретичні та практичні аспекти фінансової консолідації, у т. ч. у банківському секторі, основні чинники, форми консолідації та тенденції їх застосування в умовах фінансової глобалізації досліджуються у роботах Групи десяти [1] та Н. Циганової [2]. Детальному аналізу особливостей об'єднувальних форм реструктуризації банківського бізнесу, а саме злиттю й приєднанню (поглинанню) у банківському секторі розвинутих країн світу присвячені наукові праці З. Васильченко [3] та А. Кузнецової [4]. Основні етапи банківської консолідації у деяких країнах Центрально-Східної Європи розглянуто у роботах С. Козака [5] та А. Рода [6].

Не залишилась поза увагою вчених й проблема консолідації вітчизняного банківського сектору. Зокрема, змістовні наукові дослідження організаційних аспектів консолідації банківського сектору України проводили З. Васильченко [7], В. Міщенко та С. Науменкова [8, 9].

Вчені також досліджують зв'язок між явищами консолідації та концентрації банківської системи. Так у роботах Н. Корецької можна зустріти порівняльний аналіз процесів концентрації ринків банківських послуг України та інших пострадянських країн (зокрема, Російської Федерації, Республік Білорусь та Казахстан) [10]. В. Рашкован та Р. Корнилюк аналізують рівень концентрації банківської системи України порівняно з іншими країнами, уточнюють заходи, спрямовані на мінімізацію негативних наслідків концентрації та досягнення оптимальної консолідації вітчизняного ринку банківських послуг [11].

Мета та завдання статті

У зарубіжній банківській практиці консолідація капіталу в банківській системі тривалий час розглядалася як інструмент подолання негативних наслідків фінансової кризи. Потреба в консолідації банківського сектору України назріла вже давно і неодноразово обговорювалася в наукових працях вітчизняних фахівців у докризові та післякризові періоди [2; 3; 7; 8; 9]. І лише остання масштабна фінансова криза, що розпочалася в Україні навесні 2014 року, стала суттєвим стимулом до консолідації вітчизняного банківського сектору. Так доказами цього є окремі положення Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року [12]. З огляду на це, метою статті є уточнення організаційних аспектів консолідації банківського сектору України на основі узагальнення позитивного досвіду банківської консолідації у деяких країнах Центрально-Східної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження

У найбільш загальному розумінні банківська консолідація є сукупністю процесів, що призводять до підвищення контролю за ресурсами галузі та супроводжуються зменшенням кількості ключових інститутів [1, с. 31]. На думку фахівців Світового банку, консолідація банківського сектору дозволяє досягти зростання ефективності функціонування банківської системи; покращення якості корпоративного управління в банківському секторі; підвищення ефективності банківського регулювання й нагляду [13].

Серед можливих форм консолідації банківського сектору слід назвати наступні:

- вихід з ринку слабких банків (як правило, внаслідок їх банкрутства та ліквідації);
- об'єднувальна реорганізація наявних банків (через їх злиття та поглинання);
- створення стратегічних банківських альянсів з метою захоплення більшої частки ринку банківських послуг.

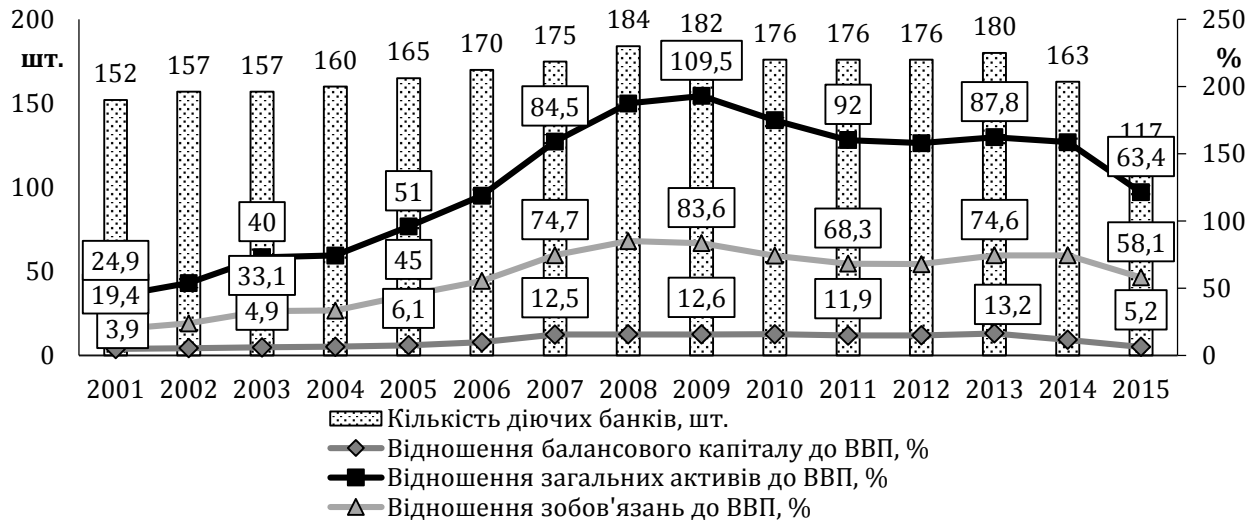
З огляду на це, однією із ключових ознак банківської консолідації є зменшення кількості діючих на території певної країни банків.

Останніх двадцять років причиною найбільш масштабної реорганізації банківської системи у багатьох країнах світу стала глобальна фінансова криза 2007-2008 рр. У цьому контексті показовим прикладом є банківський сектор ЄС. Консолідація банківського сектору Єврозони активно триває з 2008 року, що супроводжується скороченням кількості кредитних установ у постійному темпі як для Зони Євро, так і країн ЄС загалом. За період 2013-2014 рр. кількість кредитних інститутів у Єврозоні зменшилася на 7,3 % або на 440 установ (з 6054 до 5614 банків), а з 2008 року – на 17,1 % або на 1160 установ (з 6774 до 5614 банків). При цьому найбільш суттєве скорочення банківських установ у 2008-2014 рр. відбулось в наступних європейських країнах: Франція (-259 банків), Німеччина (-184 банки), Іспанія (-138 банків), Італія (-137 банків), Кіпр (-105 банків), Австрія (-94 банки), Фінляндія (-93 банки), Нідерланди (-89 банків) [14, с. 59].

Уточнимо, якою була динаміка кількості банківських установ, що діяли в Україні за наявності банківської ліцензії, беручи до уваги той факт, що з 2001 по 2015 роки вітчизняна банківська система пережила три кризи: банківську паніку 2004 року; фінансово-економічну нестабільність 2008-2009 рр.; системну фінансово-економічну кризу, яка розпочалася у 2014 році та триває донині.

Як видно на рис. 1, після банківської паніки 2004 року кількість банків в Україні не зменшилася, а, навпаки – збільшилася зі 160 до 165 установ. Фінансова криза 2008-2009 рр. справила більш значний вплив на чисельний склад банківського сектору: кількість банків скоротилася зі 182 банків у 2008 році до 176 банків у 2010 році. І лише остання фінансова криза, яка розпочалася у 2014 році, призвела до суттєвої реорганізації вітчизняного банківського сектору та ознаменувалася ліквідацією значної кількості проблемних банків. Так у 2014-2015 рр. в Україні унаслідок невідповідності нормативам НБУ були визнані неплатоспроможними 63 банківські установи. Це найбільший показник за всі роки незалежності. Однак, чи можна в цій ситуації вважати тенденцію зменшення кількості банків в Україні початком процесу консолідації вітчизняного банківського сектору?

Паралельно зі скороченням чисельності банків в Україні протягом останніх років ми також можемо спостерігати зменшення величини співвідношення ключових банківських показників (загальних активів, зобов'язань та балансового капіталу банків) до ВВП. Так за період 2013-2015 рр. показник співвідношення загальних активів вітчизняних банків до ВВП скоротився на 24,4 п.п., показник співвідношення банківських зобов'язань до ВВП зменшився на 16,5 п.п., а показник співвідношення балансового капіталу банків – майже вдвічі, або на 8 п.п. (рис. 1). У підсумку слід констатувати, що у 2015 році зазначені вище показники досягли рівня 2006 року.

Рис. 1. Динаміка кількості діючих банків в Україні та відношення їх ключових показників до ВВП у 2001-2015 рр.*

*Побудовано на основі даних НБУ [15]

На думку В. Рашкована та Р. Корнилюка, явище консолідації тісно пов'язано із концентрацією, при чому остання є «певним маркером консолідаційних процесів» у фінансовому секторі [11, с. 9]. З огляду на це, за допомогою аналізу динаміки значення індексу Херфіндаля-Хіршмана (далі ННІ) уточнимо, чи призвело значне скорочення кількості банків в Україні, ЄС та Єврозоні у 2008-2014 рр. до надмірної концентрації їх ринків банківських послуг.

Як видно з рис. 2, у період з 2008 року до 2014 року значення ННІ для українського банківського сектору зросло на 211 пунктів (найбільш різко в останні два роки), а середнє значення становило 445 пунктів. Натомість банківські ринки ЄС та Єврозони є більш концентрованими: за аналізований період середнє значення становило 666 та 689 пунктів відповідно. Згідно з рекомендаціями Єврокомісії такі рівні концентрації банківського сектору слід вважати низькими (ННІ < 1000 пунктів) [17, Ч. 3, пп. 19-20].

Таким чином з проведеного вище аналізу видно, що реорганізація банківського сектору, яка відбувається останніми роками в Україні, є процедурою очищення банківської системи від слабких банків, а не консолідацією в повному розумінні цього терміну. Адже, як зазначає Циганова Н. В., консолідація втілюється не лише у зменшенні кількості банків, а також у нарощуванні масштабів банківської діяльності в країні [2], про що суперечать дані, наведені на рис. 1. З іншого боку, прискорення концентрації банківських активів в Україні в останні два роки можна розцінювати, як ознаку початку консолідаційних процесів у банківському секторі країни.

Більшість країн Центрально-Східної Європи, минуле яких пов'язане з адміністративно-плановою економікою, процес реформування банківського сектору розпочали саме з ліквідації проблемних банків. Їх досвід переконує, що такі заходи є першим, обов'язковим етапом проведення банківської консолідації, оскільки сприяє оздоровленню банківського сектору. І лише потім були реалізовані інші форми консолідації – об'єднувальна реорганізація (шляхом злиття та поглинання) та створення стратегічних альянсів.

Так з-поміж пострадянських країн одним із найбільш вдалих прикладів консолідації банківського сектору є досвід Польщі. На сьогодні польський банківський сектор є одним із найбільших у Центрально-Східній Європі, що є наслідком успішно проведеної реорганізації банківської системи.

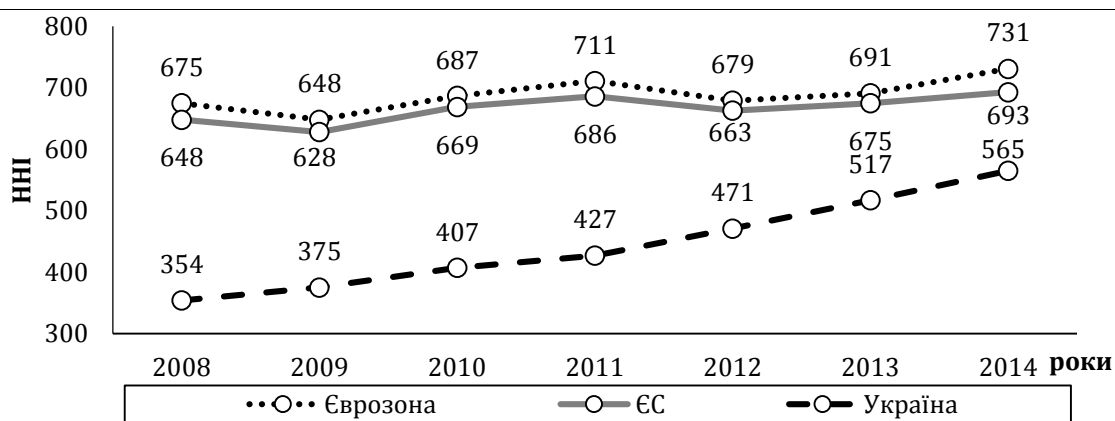

Рис. 2. Динаміка концентрації активів у банківському секторі Єврозони, ЄС та України*

*Побудовано на основі [11, с. 35; 14, с. 67]

Основою банківської реформи у Польщі стали наступні заходи:

- прийняття у 1989 році закону про банки, згідно з яким з'явилася можливість створювати банки з приватною формою власності;
- уведення податкових пільг для іноземних інвесторів, які мали наміри займатися банківською діяльністю на території Польщі;
- перетворення дев'яти державних банків на привабливі об'єкти приватизації.

З 1993 до 2014 рр. відбулося зменшення кількості комерційних банків у Польщі з 97 до 60 установ відповідно. Жорсткість ліцензійної політики та застосування «заохочень» адміністративного характеру певною мірою зацікавили національних та іноземних інвесторів взяти під свій контроль проблемні банки. Щодо кооперативних банків, то переломним моментом став період з 1998-2002 рр., зокрема збільшення вимог по капіталу і, як наслідок, скорочення майже втричі їх кількості (з 1653 банків у 1993 році до 563 установ у 2014 році). Більшість банків прийняли рішення про об'єднувальну реорганізацію [5, с. 16-36; 13]. Ефективне проведення консолідації дозволило Польщі створити надійну банківську систему, що сьогодні є потужним фактором забезпечення економічного зростання цієї країни.

На думку представників Світового банку, для успішної банківської консолідації необхідно створити адміністративні та ринкові передумови [13]. Так до основних підготовчих заходів адміністративного характеру відносяться наступні: докапіталізація банків та забезпечення виконання ними нормативів достатності капіталу; встановлення лімітів кредитування та контроль за їх дотриманням; чіткі умови залучення державної підтримки та системи гарантування вкладів у разі виникнення проблем із платоспроможністю банків; захист прав власників; забезпечення прозорості процедури приватизації державних банків; обмеження політизації та запобігання проникненню корупції у процеси банківської консолідації тощо.

Серед вагомих адміністративних заходів, які сприятимуть посиленню процесів консолідації у банківському секторі України у наступні роки, слід відзначити спрощення процедури реорганізації банків та посилення вимог до мінімального розміру статутного капіталу банків. Згідно з вимогами НБУ вітчизняним установам необхідно збільшити свій статутний капітал до 500 млн грн у такому порядку: до 17 червня 2016 року – 120 млн грн; до 11 липня 2017 року – 200 млн грн; до 11 липня 2018 року – 300 млн грн; до 11 липня 2019 року – 400 млн грн; до 11 липня 2020 року – 450 млн грн; до 11 липня 2024 року – 500 млн грн [16].

При цьому, за даними НБУ, на кінець 2015 р. лише 30 банків виконували норматив достатності капіталу за новими вимогами і саме на них припадає 95 % всієї банківської системи [15].

Варто зазначити, що вагомим ринковим стимулом консолідаційних процесів у банківському секторі країн Центрально-Східної Європи став прихід іноземних банків, які вирішили розширити сферу своєї діяльності в цьому регіоні, та закріплення на найвищому політичному рівні стратегічної мети щодо вступу цих країн до ЄС [5, 13]. Це, з одного боку, сприяло підвищенню капіталізації місцевих банків, поширенню міжнародних стандартів банківського бізнесу, поживавленню конкуренції на ринку банківських послуг, а з іншого – покращило систему банківського регулювання та нагляду.

Уточнимо, яку кількість банків в Україні контролюють іноземні інвестори. Так, за даними НБУ, іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам належать контрольні пакети акцій 25 банків. Крім того, станом на 01.02.2016 р. в Україні діяли зі 116 банків 41 банк з іноземним капіталом, із них 17 – це банки зі 100 % іноземним капіталом. Водночас слід звернути увагу, що статутний капітал ще 14 банків фактично на 100 % (у межах 96,36–99,99 %) належить іноземним

інвесторам [15]. З огляду на це можна стверджувати, що наразі не 17, а 34 вітчизняні банки майже повністю знаходяться у розпорядженні іноземних власників.

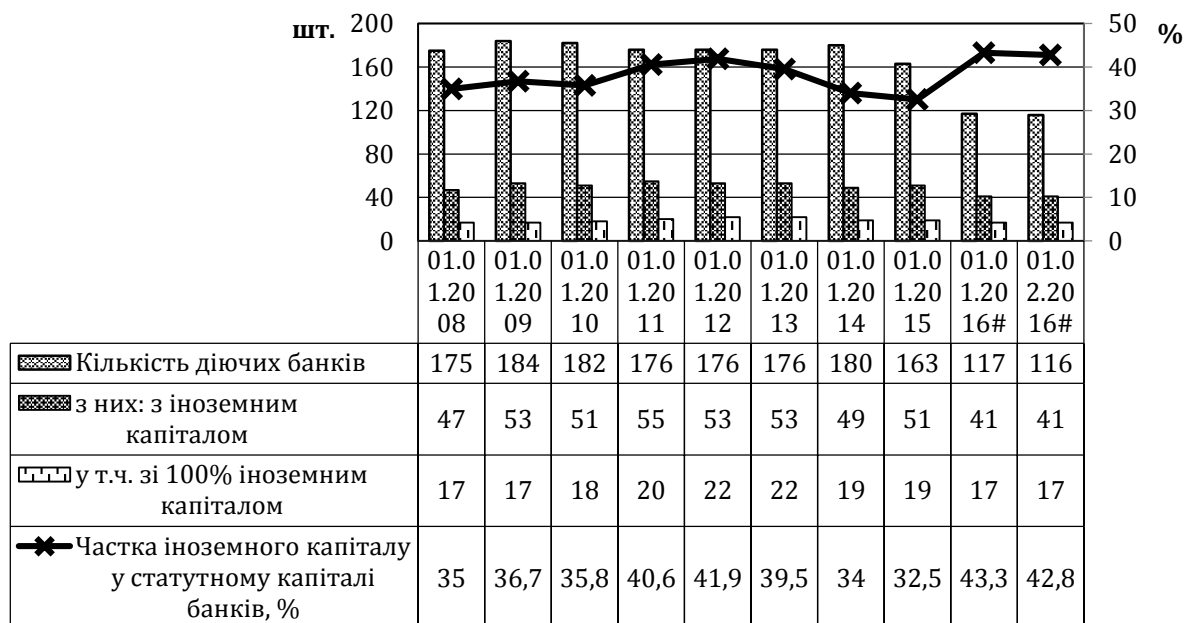

Рис. 3. Кількість банків з іноземним капіталом в Україні*

*Побудовано на основі даних НБУ [15]

Зазначимо, що хоча частка іноземного капіталу в банківському секторі України з 2012 року по 2014 рік щорічно зменшувалася, з 2015 року навпаки спостерігається поживлення (рис. 3). Так частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків лише за 2015 рік зросла на 10,8 п.п. – це найбільший річний приріст за останні вісім років і станом на 01.02.2016 р. складала 42,8 %. З огляду на сучасну тенденцію скорочення кількості банків в Україні, частка іноземних банків у загальній сукупності банківських установ є досить значною для вітчизняної банківської системи.

На нашу думку, зі стабілізацією політико-економічної ситуації в Україні та появою чіткого тренду економічного зростання слід очікувати зростання інтересу іноземних інвесторів до можливості входження у вітчизняну банківську систему. А тому альтернативою банкрутства неплатоспроможних банків в Україні стане об'єднувальна реорганізація у формі злиття та поглинання. Досі, починаючи з 1992 року, лише 51 банк в Україні брав участь у процедурі злиття, при чому на останні 10 років припадає лише 10 угод [11, с.28]. Водночас сьогодні до потенційних претендентів на злиття можна зарахувати 75 банків, активи яких не перевищують 0,5 % активів банківської системи [15]. Протримавшись на ринку навіть протягом наступних півтора року, надалі для виконання вимог НБУ щодо доведення мінімального розміру статутного капіталу до 500 млн грн їм доведеться шукати інвесторів або укласти угоду про злиття з іншим, таким самим за розмірами банком, чи угоду про приєднання до іншого, більш сильного банку.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Фінансова криза, яка розпочалася в Україні у 2014 році, стала потужним стимулом до консолідації вітчизняної банківської системи. Адже до цього часу спроби регулятора збільшити рівень капіталізації вітчизняних банків та зменшити кількість фінансово нестійких банківських установ не мали успіху.

Позитивний досвід країн Центрально-Східної Європи переконує, що успіх процедури консолідації банківського сектору залежить від того, чи будуть у країні створені адміністративні та ринкові передумови консолідаційних процесів. Як було з'ясовано вище, наразі в Україні вже реалізовано низку заходів адміністративного характеру, серед яких основними є наступні: визнано неплатоспроможними 64 банки; збільшено мінімальний розмір статутного капіталу; спрощено процедуру злиття банків шляхом скорочення термінів оформлення злиття банків з дев'яти до трьох місяців; прийнято програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року, де однією зі стратегічних цілей визначено консолідацію банківської системи.

Зі стабілізацією політико-економічної ситуації в країні, збільшенням горизонту прогнозованості напрямів розвитку фінансового сектору будуть реалізовані й ринкові тригери консолідаційних процесів, що дасть можливість банкам, які залишаться у системі – найбільш сильним й фінансово-

стійким, наростити обсяги своєї діяльності. У найближчій перспективі найбільш очевидно реорганізація банків буде проходити у формі горизонтального злиття рівних за розмірами установ. Водночас більш ефективним варіантом реорганізації банківського сектору було б приєднання декількох до більш сильного банку – лідера у своєму сегменті ринку банківських послуг.

На нашу думку, надалі слід більшу увагу звернути на моніторинг консолідаційних процесів у контексті мінімізації ризиків надмірної концентрації різних сегментів ринку банківських послуг.

Список літератури

1. Report on consolidation in the financial sector [Text] / Group of Ten. – January, 2001. – Retrieved from: <http://www.bis.org/publ/gten05.pdf>.
2. Циганова, Н. В. Консолідація в банківському секторі: закономірності, форми прояву і сучасні тенденції [Текст] / Н.В. Циганова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2013. – №5-6 (70-71). – С. 176-182.
3. Васильченко, З. М. Фінансова консолідація як сучасна тенденція розвитку банківського бізнесу [Текст] / З. М. Васильченко // Світ фінансів. – 2006. – № 3 (8). – С.60-70.
4. Кузнецова А.Я. Консолідаційні процеси в банківських системах країн Західної Європи [Текст] / А. Я. Кузнецова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – 2014. – №39. – С. 87-94.
5. Kozak, S. Consolidation of the banking sector in Poland in 1989-2013 in comparison with the structural changes of the banking sector in the USA and the EU [Text] / Sylwester Kozak // NBP Working Paper No. 166. – Economic Institute Warsaw, 2013. – 56 p. – Retrieved from: https://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/166_en.pdf.
6. Род, А. Консолідація банківського сектору в пост-комуністичній економіці – досвід Чеської республіки [Електронний ресурс] / Алекс Род // Проект ЄК Приховані тригери. – Київ, 24 жовтня, 2014.– Режим доступу: <http://icps.com.ua/assets/uploads/files/2222.pdf>.
7. Васильченко З. М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація [Текст]: монографія / З. М. Васильченко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ : Кондор, 2004. – 527 с.
8. Міщенко, В. І. Проблеми консолідації банківського капіталу та консолідації банківської системи України [Текст] / В. І. Міщенко, С. В. Науменкова // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2008. – № 2. – С. 23-27.
9. Науменкова, С. В. Сучасні проблеми капіталізації банківської системи України [Текст] / С. В. Науменкова, В. І. Міщенко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2013. – № 2(15). – С. 3-11.
10. Корецька Н. І. Порівняльна оцінка процесу концентрації ринку банківських послуг Російської Федерації, України, Республік Білорусь та Казахстан [Текст] / Н. І. Корецька // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2014. – Випуск 11 (41). – Ч. 1. – С. 85-98.
11. Рашкован, В. Концентрація банківської системи України: міфи та факти [Текст] / В. Рашкован, Р. Корнилюк // Вісник Національного банку України. – 2015. – №234 (Грудень). – С. 6-38. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=25630429>.
12. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Текст]: постанова Правління НБУ від 18.06.2015 р. № 391 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.03.2016.
13. Banking sector consolidation: Examples from ECA countries [Електронний ресурс] / World Bank Group Report. – March, 2016. – Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=041FF07F588019AE4439E565DBAAC634?id=28745192>.
14. Report on financial structures [Електронний ресурс] / European Central Bank. – October, 2015. – 73 p. – Retrieved from: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/reportonfinancialstructures201510.en.pdf>.
15. Річні звіти Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58023.
16. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України [Текст]: постанова Правління НБУ від 07.04.2016 р., №242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=29611551&cat_id=55838.
17. Guidelines on the assessment of horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings [Text] // Official Journal of EU. – 31.03.2004. – Retrieved from: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004XC0205\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004XC0205(02)).

References

1. Group of Ten. (2001). Report on consolidation in the financial sector. *BIS*. Retrieved from: <http://www.bis.org/publ/gten05.pdf>.
2. Tsyganova, N. (2013). Consolidation in the banking sector: regularities, forms of display and modern trends. *Foreign trade: economics, finance and law*, 5-6(70-71), 176-182.
3. Vasyshenko, Z. (2006). Financial consolidation as a modern trend of the bank business development, *World of finance*, No. 3(8), p. 60-70.
4. Kuznecova, A. (2014). Consolidation in banking systems of Western European countries. *Problems and prospects of the banking system of Ukraine*, 39, 87-94.
5. Kozak, S. (2013). Consolidation of the banking sector in Poland in 1989-2013 in comparison with the structural changes of the banking sector in the USA and the EU. *NBP Working Paper*, 166. Retrieved from: https://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/166_en.pdf.
6. Rod, A. (2014). *Consolidation banking sector in post-communist economy: experience of Czech Republic*. Retrieved from: <http://icps.com.ua/assets/uploads/files/2222.pdf>.
7. Vasyshenko, Z. (2004). *Commercial banks: restructuring and reorganization*. Kyiv: Kondor.
8. Mishchenko, V., Naumenkova, S. (2008). Problems of banking capital and banking system consolidation. *The University of Banking of the National Bank of Ukraine Review*, 2, 23-27.
9. Naumenkova, S., Mishchenko, V. (2013). The modern problems of capitalization of the banking system in Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2(15), 3-11.
10. Korecka, N. (2013). Comparative evaluation of the concentration process of the banking services market in Russian Federation, Ukraine, Belarus and Kazakhstan. *Economic sciences*, No. 11(41), p. 85-98.
11. Rashkovan, V., Kornyluk, R. (2015). Concentration of Ukraine's banking system: Myths and Facts. *Visnyk of the National bank of Ukraine*, 234, 6-38, <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=25630429>.
12. National Bank of Ukraine. (2015). *Comprehensive Program of the Ukrainian Financial Sector Development up to 2020*, the NBU Board Resolution No. 391 of 18 June 2015. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.
13. World Bank. (2016). *Banking sector consolidation: Examples from ECA countries*. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=041FF07F588019AE4439E565DBAAC634?id=28745192>.
14. ECB. (2015). Report on financial structures, October 2015, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/reportonfinancialstructures201510.en.pdf>.
15. National Bank of Ukraine. (2015). Annual reports. Retrieved from: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58023.
16. National Bank of Ukraine. (2015). *Pro vnesennya zmin do deyakykh normatyvno-pravovykh aktiv Natsional'noho banku Ukrayiny*: the NBU Board Resolution No. 242 of 7 April 2016, http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=29611551&cat_id=55838.
17. EC. (2004). Guidelines on the assessment of horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings, *Official Journal*. C 031, 05/02/2004, p. 5 - 18. Retrieved from: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004XC0205\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004XC0205(02)).

Стаття надійшла до редакції 09.04.2016 р.

Ярослав Іванович ЧАЙКОВСЬКИЙ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: slawik1966@gmail.com

**ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

Чайковський, Я. І. Проблеми та напрямки підвищення ефективності функціонування банківської системи України [Текст] / Ярослав Іванович Чайковський // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 153-160. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті визначено особливості функціонування банківської системи України, проведено аналіз її розвитку та сучасного стану. Досліджено тенденції, розглянуто переваги та недоліки участі іноземного капіталу в національній банківській системі. Проведено аналіз результатів діяльності банків і показників, які характеризують ефективність останньої в сучасних умовах фінансово-економічної кризи та європейської інтеграції. Визначено основні чинники, які впливають на ефективність діяльності банківських установ України. Розглянуто проблему капіталізації вітчизняних банків та її вирішення шляхом злиття і поглинання. Обґрунтовано напрямки підвищення ефективності функціонування банківської системи через удосконалення грошово-кредитної політики Національного банку України щодо ліквідації банків через їх реорганізацію, покращення їх кредитної політики.

Ключові слова: банк; банківська система; банки з іноземним капіталом; Національний банк України; власний капітал; статутний капітал; капіталізація; ліквідація; реорганізація; злиття; приєднання.

Yaroslav Ivanovych CHAYKOVSKYY

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Banking Business,
Ternopil National Economic University
E-mail: slawik1966@gmail.com

**PROBLEMS AND DIRECTIONS OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF FUNCTIONING THE
BANKING SYSTEM OF UKRAINE**

Abstract

The article has defined the features of functioning of the banking system of Ukraine. The development and present state of the domestic banking system are analyzed. Trends of foreign capital in the national banking system are investigated. Advantages and disadvantages of foreign capital in the domestic banking system are considered. Results of banking activities and indicators that characterizing the effectiveness of the national banking system in the modern conditions of financial and economic crisis and European integration are analyzed. Main factors that affect the effectiveness of banking institutions in Ukraine are defined. Main factors that affect the effectiveness of activity of the banks of Ukraine are defined. The problem of capitalization of domestic banks and its solution through mergers and acquisitions of banks are considered. Directions of improving the efficiency of the banking system functioning by improving the monetary policy of the National Bank of Ukraine to eliminate banks through of their reorganization, improving credit policy of banks are substantiated.

Keywords: bank; banking system banks with foreign capital; the National Bank of Ukraine; the equity capital; capitalization; liquidation; reorganization; mergers; acquisitions.

Вступ

У сучасних умовах для стабілізації фінансово-економічної ситуації в країні необхідна ефективно функціонуюча, надійна та розвинена банківська система. З метою забезпечення ефективного функціонування банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи та посилення євроінтеграційних процесів необхідно дослідити особливості сучасного стану та визначити перспективи її розвитку. Усе це зумовлює актуальність розроблення заходів, спрямованих на реформування банківської системи із урахуванням сучасного стану та євроінтеграційних напрямків розвитку економіки України.

Питанням розвитку та функціонування банківської системи України присвячені праці І. С. Гуцала [3], О. В. Дзюблюка [4;12], М. Г. Дмитренка [5], В. В. Коваленко [6; 7], О. Г. Кореневої [6], І. Ю. Кочуми [5], Л. І. Кузнецової [7], В. І. Міщенко [10], Л. О. Примостки [9], А. В. Шаповалова [10] та ін. Водночас питання заходів, спрямованих на реформування банківської системи із урахуванням фінансово-економічної кризи та євроінтеграційних напрямків розвитку економіки України з метою запобігання ризикам потребують подальшого дослідження.

Мета статті

Метою статті є дослідження розвитку, сучасного стану діяльності банків, визначення переваг і недоліків та обґрунтування напрямків підвищення ефективності функціонування і реформування банківської системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Україна вступила в найвідповідальнішу і найскладнішу стадію здійснення реформ – період, який супроводжується масовими банкрутствами банків, інфляцією, девальвацією національної грошової одиниці, безробіттям та ін. Тому важко переоцінити в цій ситуації значення вітчизняної банківської системи загалом і кожної установи зокрема.

Розвиток банківської системи в Україні, забезпечення на ділі її ефективної підтримки з боку держави – одне з пріоритетних завдань економічної політики на сучасному етапі фінансово-економічної кризи та європейської інтеграції. У вітчизняній банківській системі останніми роками простежуються кількісні та якісні тенденції, які відображають як позитивні, так і негативні характеристики розвитку діяльності банківських установ.

На 1 січня 2016 року кількість банків, які мають банківську ліцензію, становила 117, з них 1 банк має ліцензію санаційного банку (табл. 1).

Таблиця 1. Кількість банків, які мають банківську ліцензію та з іноземним капіталом в Україні у 2008–2015 роках [8]

№ з/п	Назва показника	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	01.01.2012 р.	01.01.2013 р.	01.01.2014 р.	01.01.2015 р.	01.01.2016 р. #
1.	Кількість банків, які мають банківську ліцензію	184	182	176	176	176*	180*	163*	117*
1.1	з них: з іноземним капіталом	53	51	55	53	53	49	51	41
1.2	у т.ч. зі 100 % іноземним капіталом	17	18	20	22	22	19	19	17
2	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5	34,0	32,5	43,3

* з них 1 банк має ліцензію санаційного банку

без неплатоспроможних банків

За 2014-2015 роки в Україні ліквідували 63 банки. Зокрема, протягом 2014 року було визнано неплатоспроможним 33 банки, по 17 з яких були прийняті рішення про ліквідацію. Таким чином, протягом останніх двох років кількість банків, які мають ліцензію Національного банку України, скоротилася зі 180 на 1 січня 2014 року до 117 банків на 1 січня 2016 року (див. табл. 1).

Кількість банків з іноземним капіталом за 2015 рік скоротилася на 10 банків й на 1 січня 2016 року становила 41, кількість банків зі 100 % іноземним капіталом скоротилася на 2 банки до 17. Однак у 2015 році частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків збільшилася з 32,5 % на 1 січня 2015 року до 43,3 % на 1 січня 2016 року (див. табл. 1) [8].

Причинами зростання частки іноземного капіталу в статутному капіталі банків України, на нашу думку, є зменшення кількості банків з національним капіталом у зв'язку з їх неплатоспроможністю та ліквідацією і значною кількістю збиткових банків.

Зростання частки іноземного капіталу в банківській системі України має як позитивні, так і негативні наслідки.

Позитивними наслідками проникнення іноземного капіталу в банківську систему є: акумулювання дешевих іноземних інвестиційних ресурсів та вкладання їх у вітчизняну економіку; зростання конкуренції в банківській системі; запровадження міжнародного досвіду ведення банківського бізнесу, стандартів банківської діяльності та управління ризиками; впровадження нових банківських технологій і методів управління; просування нових видів банківських продуктів і послуг, перш за все роздрібних; надання коштів, консультаційних та інших послуг клієнтам при виході на міжнародні ринки грошей і капіталів; пошук і залучення зовнішніх партнерів для розвитку банківської справи в Україні; підвищення ефективності здійснення банківських операцій; поліпшення якості обслуговування клієнтів; робота над підвищенням фінансової грамотності населення; постійна увага до підвищення кваліфікації персоналу банку.

Однак є ризики, пов'язані зі швидким зростанням частки іноземного капіталу в банківській системі. Так у Республіці Польща, як і в інших країнах Центральної та Східної Європи, більше 75 % капіталу банків належить зарубіжним інвесторам [10, с. 113].

Недоліками, які пов'язані з проникненням іноземного капіталу в банківський сектор України, є: посилення залежності національної банківської системи від іноземного капіталу, що загрожує економічній, політичній і фінансовій незалежності країни; збільшення конкурентного тиску на вітчизняних учасників банківського ринку; підвищення системного ризику в країні внаслідок перенесення наслідків економічних та фінансових криз з інших країн; ускладнення контролю з боку Національного банку України як органу банківського регулювання та нагляду за операціями банків з іноземним капіталом, рухом грошей, іноземної валюти та капіталу; ризик появи в країні банків з ненадійною репутацією, які матимуть на меті отримання прибутку від спекулятивних операцій, стимулювання споживання та імпорту; недостатньо активне використання іноземного капіталу для кредитування реального сектору економіки.

Тому доцільно привести у відповідність вітчизняне банківське законодавство до європейських і світових стандартів ведення банківського бізнесу та на законодавчому рівні обмежити участь іноземного капіталу у банківській системі України.

Так у США, Японії, Швеції та в інших країнах частка іноземного капіталу у банківській системі становить від 0 до 7 % [5, с. 106].

Діяльність банків протягом 2012-2013 років характеризувалася ефективністю діяльності. Так прибуток по системі банків за 2012 рік становив 7304 млн грн, а за 2013 рік – 1436 млн грн. У 2012–2013 роках банками України було досягнуто додатного рівня рентабельності активів відповідно 0,45 %, 0,12 % та рентабельності капіталу – 3,03 %, 0,81 % (табл. 2).

Таблиця 2. Результати діяльності банків України за 2009–2015 роки [8]

(млн грн)

№ з/п	Назва показника	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.01. 2013 р.	01.01. 2014 р.	01.01. 2015 р.	01.01. 2016 р.
1.	Резерви за активними операціями банків	122433	148839	157907	141319	131252	204931	321303
2.	Доходи	142995	136848	142778	150449	168888	210201	199193
3.	Витрати	181445	149875	150486	145550	167452	263167	265793
4.	Результат діяльності	-38450	-13027	-7708	4899	1436	-52966	-66600
5.	Рентабельність активів, %	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,46
6.	Рентабельність капіталу, %	-32,52	-10,19	-3,64	3,03	0,81	-30,46	-51,91

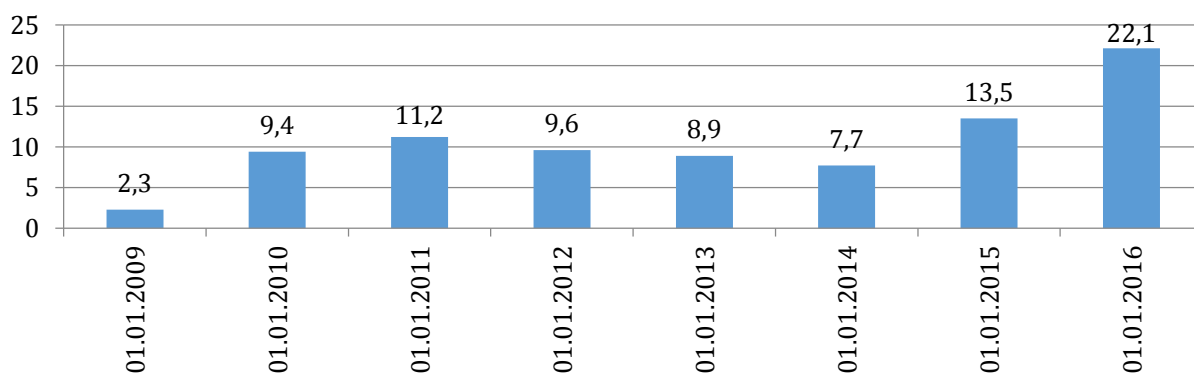
Діяльність банківського сектору в 2009-2011, 2014-2015 роках була збитковою. Так за 2014 рік збиток банківського сектору становив 52966 млн грн, а за 2015 рік – уже 66600 млн грн (див. табл. 2). У 2015 році доходи українських банків склали 199193 млн грн, тоді як витрати – 265793 млн грн. Основну частку доходів становлять процентні доходи – 135145 млн грн, або 67,8 % загального обсягу. Таку структуру необхідно змінити на користь комісійних доходів, які у 2015 році склали 28414 млн грн, або 14,3 % [8].

Від’ємний фінансовий результат банківської системи України за підсумками 2014–2015 років зумовлений насамперед погіршенням якості активів банків, що зумовлює необхідність подальшого доформування резервів. Так обсяг сформованих резервів за підсумками 2015 року порівняно з підсумками 2014 року збільшився на 116372 млн грн, або на 56,8 %, та станом на 1 січня 2016 року складає 321303 млн грн (див. табл. 2). Враховуючи значну питому вагу кредитів в іноземній валюті в клієнтському кредитному портфелі банків і деяке погіршення якості обслуговування позичальниками кредитів, цілком припустимо, що банки будуть вимушені доформувати резерви, що негативно впливатиме як на показники дохідності, так і на рівень капіталізації банківської системи України [1, с. 21]. Продовження зростання резервів за кредитними вкладеннями без випереджального нарощення власного капіталу і кредитного портфеля є стримувальними чинниками розвитку банківської системи України.

Діяльність банків залишається низькорентабельною. Значення показників рентабельності активів і рентабельності капіталу у 2009–2011, 2014–2015 роках були від’ємними, що свідчить відповідно про неефективне розміщення банками ресурсів і використання капіталу (див. табл. 2)

Основною причиною збиткової та неефективної діяльності банків України є різке погіршення якості кредитного портфеля через неспроможність багатьох позичальників повертати свої кредити та сплачувати відсотки, що обумовило високі відрахування в резерви за активними операціями.

Так у 2015 році тривала тенденція щодо підвищення частки задоволеної заборгованості за кредитами, яка станом на 1 січня 2016 року становила 22,1 % суми наданих кредитів (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, % [8]

З огляду на ліквідацію окремих банківських установ та збиткову і неефективну діяльність, обсяг капіталу банків протягом 2015 року зменшився на 44310 млн грн, або на 29,9 %, та станом на 1 січня 2016 року складає 103713 млн грн. Питома вага капіталу в пасивах банків скоротилася з 311,24 % на 1 січня 2015 року до 8,27 % на 1 січня 2016 року (табл. 3).

Розмір власного капіталу й надалі залишається меншим за статутний (див. табл. 3). Це можна пояснити значними збитками банківської системи України у 2009-2011, 2014-2015 роках (див. табл. 2).

Національний банк України зобов’язав банки поетапно збільшити статутний капітал зі 120 млн грн до 500 млн грн у період до 11 липня 2024 року. За 2015 рік статутний капітал банків зріс на 26218 млн грн, або на 14,55 %, до 206387 млн грн (див. табл. 3). Це підвищило рівень капіталізації банківського сектору.

Незважаючи на це, рівень капіталізації вітчизняних банків, особливо порівняно із закордонними банківськими установами, залишається ще досить низьким. Тому проблема підвищення рівня капіталізації банків України, зокрема малих, як одна з передумов їхньої фінансової стійкості та надійності залишається надзвичайно актуальною [11, с. 35].

Таблиця 3. Дані щодо структури пасивів банків України у 2009 - 2015 роках [8]

(млн грн)								
№ з/п	Назва показника	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.01. 2013 р.	01.01. 2014 р.	01.01. 2015 р.	01.01. 2016 р.
1.	Пасиви, усього	880302	942088	1054280	1127192	1278095	1316852	1254385
2.	Капітал	115175	137725	155487	169320	192599	148023	103713
3.	Частка капіталу в пасивах, %	13,08	14,62	14,75	15,02	15,07	11,24	8,27
4.	Статутний капітал банків	119189	145857	171865	175204	185239	180150	206387
5.	Частка статутного капіталу в капіталі, %	103,49	105,91	110,53	103,49	86,18	121,70	199,00

Однією з найгостріших у розвитку банківської системи є проблема захисту власного та статутного капіталів від знецінення. Так, незважаючи на номінальне зростання обсягів власного та статутного капіталів банків, спостерігається реальне їх зниження в окремих періодах за рахунок девальвації гривні. Під час загострення фінансових криз 2009, 2014 та 2015 років українські банки втрачають власний капітал. І хоча вдається відновлювати тенденцію зростання власного капіталу протягом 2009-2013 років і статутного капіталу банківської системи протягом 2009-2013 років та у 2015 році, їх обсяг у доларовому еквіваленті в результаті девальвації гривні впродовж 2009, 2014-2015 років зменшується.

Інфляція також зменшила капітал усіх банків.

На сьогодні капітал банківської системи залишається недостатнім як для стабільного функціонування і розвитку банківської системи, так і забезпечення розвитку реальної економіки за інноваційно-інвестиційною моделлю.

Зобов'язання банків за 2009-2014 роки зросли в 1,5 рази. Загальний обсяг зобов'язань банків за 2015 рік зменшився на 18157 млн грн, або на 1,6 %, і на 1 січня 2016 року становив 1150672 млн грн. Кошти суб'єктів господарювання збільшилися за 2015 рік на 56254 млн грн, або на 21,5 %, - до 317626 млн грн, а кошти фізичних осіб скоротилися на 27311 млн грн, або на 6,6 %, до 389060 млн грн (табл. 4). На нашу думку, зменшення абсолютної суми коштів фізичних осіб свідчить про зниження довіри до банків саме з боку населення.

Важливою функцією банківської системи є трансформація тимчасово вільних коштів у банківські ресурси та їх наступне скерування в розвиток тих галузей економіки, які мають потребу у фінансовому забезпеченні виробництва та інноваційно-інвестиційних проектів.

Таблиця 4. Динаміка і структура зобов'язань банків за 2009-2015 роки [8]

(млн грн)

№ з/п	Назва показника	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.01. 2013 р.	01.01. 2014 р.	01.01. 2015 р.	01.01. 2016 р.
1.	Зобов'язання банків	765127	804363	898793	957872	1085496	1168829	1150672
2.	Кошти суб'єктів господарювання:	115204	144038	186213	202550	234948	261372	317626
3.	Частка коштів суб'єктів господарювання у зобов'язаннях, %	15,1	17,9	20,7	21,2	21,6	22,4	27,6
4.	Кошти фізичних осіб	210006	270733	306205	364003	433726	416371	389060
5.	Частка коштів фізичних осіб у зобов'язаннях, %	27,5	25,7	34,1	38,0	40,0	27,3	33,8

Обсяг активів банків із року в рік зростає. Активи банків за 2009-2015 роки зросли в 1,6 рази і станом на 1 січня 2016 року становили 1571411 млн грн (табл. 5).

Більшу частину загальних активів складають кредитні операції, а відсоток за позиками був і залишається основним джерелом доходів банків. Частка кредитного портфеля в загальних активах

поступово знижувалася з 74,6 % у 2009 році до найнижчого рівня – 61,4 % у 2015 році (див. табл. 5). Протягом 2009-2012 рр. одночасно високими темпами відбувалося зменшення питомої ваги кредитного портфеля в активах банків за рахунок зростання частки всіх інших статей балансу, зокрема вкладень у цінні папери.

Таблиця 5. Динаміка і структура активів банків за 2009 – 2015 роки [8]

(млн грн)

№ з/п	Назва показника	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.01. 2013 р.	01.01. 2014 р.	01.01. 2015 р.	01.01. 2016 р.
1.	Загальні активи	1001626	1090248	1211540	1267892	1408688	1520817	1571411
2.	Річний темп приросту загальних активів, %	2,9	8,9	11,1	4,7	11,1	8,0	3,3
3.	Кредити надані	747348	755030	825320	815327	911402	1006358	965093
4.	Частка кредитів наданих у загальній сумі активів, %	74,6	69,3	68,1	64,3	64,7	66,2	61,4
5.	Зростання кредитів наданих, %	-5,7	1,0	9,3	-1,2	11,8	10,4	-4,1
6.	Вкладення в цінні папери	39335	83559	87719	96340	138287	168928	198841
7.	Зростання вкладень у цінні папери, %	-3,1	112,4	5,0	9,8	43,5	22,2	17,7
8.	Частка вкладень у цінні папери у загальній сумі активів, %	3,9	7,7	7,2	7,6	9,8	11,1	12,7

Висновки та перспективи подальших розвідок

Результати аналізу сучасного стану банківської системи України вказують на позитиви і негативи розвитку діяльності таких установ. Недоліки показують, що основні цілі розвитку банківської системи України: забезпечення надійності, фінансової стійкості та конкурентоспроможності, нині ще не досягнуті.

Причини, які викликали вищезазначені негативні наслідки діяльності банківської системи, можна поділити на три групи [3, с. 42]:

- загострення кризи реальної економіки передусім у сфері виробництва;
- недосконалість грошово-кредитної політики Національного банку України щодо банківських установ, зокрема їх ліквідації;
- внутрішньобанківські чинники, відсутність виробленої стратегії і тактики роботи банків в умовах фінансово-економічної кризи.

Сьогодні настав час зміни стратегії і тактики роботи як Національного банку України, так і решти установ.

Активізації кризи банківської діяльності сприяла жорстка грошово-кредитна політика Національного банку України, недостатня оперативність та ефективність контролю з його боку за діяльністю банківських установ та недоліки в їх діяльності. Варто зазначити, що банківський нагляд вчасно не виявив і не допоміг банкам-банкрутам.

У процесі подальшого поглиблення банківської реформи з метою всебічного зміцнення та очищення банківської системи, забезпечення на ділі її ефективною підтримки з боку держави необхідно розглядати питання не лише зменшення кількості установ, але й якісного розвитку банківської системи України. Зменшення кількості, зокрема зарахування до категорії неплатоспроможних, відкликання ліцензії та ліквідація має відбуватися з використанням зарубіжного досвіду. З боку держави необхідно проводити не політику ліквідації банківських установ, а політику «кількісного пом'якшення» через їх реорганізацію шляхом злиття чи приєднання (поглинання) і спільних зусиль як Національного банку України, так і уряду. Держава має стимулювати розвиток власної банківської системи, інакше з'являться можливості виникнення

явища монополізації на фінансово-кредитному ринку, а на місце вітчизняних банків придуть іноземні.

Для забезпечення стабільного функціонування та розвитку банківської системи, покриття ризиків у діяльності банків, підвищення конкурентоспроможності, рівень капіталізації банків залишається недостатнім. Збільшення рівня капіталізації банків України повинно бути основною складовою у стратегії їхнього зростання. Одним із способів підвищення рівня капіталізації банків є процеси їх реорганізації шляхом злиття та приєднання (поглинання). Використання іноземного капіталу також є чинником нарощування капіталізації банківської системи.

Кожен банк має у своєму портфелі проблемні кредити. Але при цьому важливе значення мають обсяги такої заборгованості та темпи її зростання. Банківські установи мають прикладати максимум зусиль, аби відсоток неповернення кредитів був якомога нижчим.

Для мінімізації ризиків неповернення банківських кредитів позичальниками банки, на нашу думку, повинні: деталізувати етапи кредитного процесу; дотримуватися вимог Національного банку України при оцінці кредитоспроможності юридичних осіб і розробляти та удосконалювати власні методики аналізу кредитоспроможності фізичних осіб; розробляти різні види кредитних договорів залежно від виду кредиту; не підходити формально при структуруванні кредиту та при укладанні кредитних договорів з позичальниками; активно використовувати процентну політику як метод стимулювання отримання позичальниками кредитів, зокрема знижувати процентні ставки за кредитами у виробництво; здійснювати постійний кредитний моніторинг, проводити попередній, поточний та наступний контроль виконання позичальниками умов кредитного договору; аналізувати чинники виникнення проблемних кредитів та управляти ними шляхом їх реструктуризації, зокрема валютних кредитів; підвищувати кваліфікацію кредитних працівників банку для покращення якості та культури кредитного обслуговування клієнтів.

Так організація процесу кредитування у публічному акціонерному товаристві «Державний ощадний банк України» (ПАТ «Ощадбанк») передбачає дванадцять етапів, у банку розроблена власна методика аналізу кредитоспроможності фізичних осіб, використовуються різні види кредитних договорів, найнижча процентна ставка за кредитами, моніторинг починається з процесу видачі кредиту і продовжується до моменту закінчення дії конкретної кредитної угоди. Банк активно співпрацює з позичальниками щодо своєчасного виконання ними взятих на себе зобов'язань за кредитами і недопущення простроченої заборгованості. У випадку виникнення у позичальників з об'єктивних причин тимчасових фінансових труднощів банк здійснює реструктуризацію кредитної заборгованості. Особливу увагу та значення в ПАТ «Ощадбанк» звертають на підвищення кваліфікації кредитних працівників.

Проте глибоку банківську кризу не можна подолати лише банківськими заходами, кредитними, монетарними інструментами, бо її першопричина прихована в економіці. Саме тому потрібно ставити питання про економіку і банки, а не тільки банківську проблему. На взаємодії органів державної влади, Національного банку України, банківських установ повинен базуватися подальший розвиток вітчизняної банківської системи. Більш глибокий аналіз становлення, розвитку та сучасного стану діяльності банківських установ, їх проблем та напрямів вирішення в умовах фінансово-економічної кризи та європейської інтеграції сприятиме реформуванню та подальшому розвитку в Україні надійної та ефективної банківської системи.

Список літератури

1. Аналітичний огляд банківської системи України за 2014 рік НРА «Рюрик». – [Електронний ресурс]. – Національне рейтингове агентство «Рюрик». – 2015. – 30 с. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2014.pdf.
2. Банківська система 2015: виклики та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673>.
3. Гуцал, І. С. Банківська система України сьогодні: основні проблеми і перспективи розвитку [Текст] / І. С. Гуцал, Я. І. Чайковський // Фінанси України. – 1997. – № 8. – С. 42 – 48.
4. Дзюблюк, О. В. Проблеми забезпечення ефективного функціонування банківської системи в перехідній економіці [Текст] / О. В. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2005. – №3. С. 30-45.
5. Дмитренко, М. Г. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України в умовах глобалізації фінансових ринків [Електронний ресурс] / М. Г. Дмитренко, І. Ю. Кочума // Вісник Університету банківської справи Національного банку України, 2008. – № 3. – С. 102 – 107. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/VUbsNbU/2008_3/Visnyk%20UBS%20NBU%203_78.pdf.
6. Коваленко, В. В. Ефективність банківської системи в умовах глобальної конкуренції [Електронний ресурс] / В. В. Коваленко, О. Г. Коренева // Economics and Management: Challenges and Perspectives:

-
- Collection of scientific articles. – Vienna, Austria: “EastWest” Association For Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2015. – С. 140-145. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3319/1/Ефективність%20банківської%20системи%20в%20умовах%20глобальної%20конкуренції.pdf>.
7. Кузнецова, Л. В. Вплив глобалізаційних процесів на фінансову стійкість банківської системи [Текст] / Л. В. Кузнецова, В. В. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №2 (128). – С. 264-271.
  8. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
  9. Примостка, Л. О. Сучасний стан та тенденції банківського кредитування [Електронний ресурс] / Л. О. Примостка // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць / відп. ред. А. М. Мороз. – К. : КНЕУ, 2010. – Вип. 15. – С. 163-170. – Режим доступу: http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/273/1/15_19.pdf.
  10. Проблеми реформування банківської системи України в контексті європейської інтеграції: інформаційно-аналітичні матеріали. Вип. 8 [Текст] / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Крилова, В. В. Ващенко, Н. В. Гришук та інші. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2007. – 266 с.[Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/research/Centre_S_S/Eurointegration.pdf.
  11. Річний звіт Національного банку України за 2014 рік. – К.: Національний банк України. – 2015. – 212 с. [Електронний ресурс].– Режим доступу: // <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>.
  12. Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання[Текст]: монографія / За ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюбlyюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 384 с.

References

1. *Analytical review of the banking system of Ukraine at 2014 year NRA “Rurik”*. (2015). National rating agency “Rurik”. Retrieved from: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2014.pdf.
2. *The banking system 2015: challenges and perspectives*. (2015). Retrieved from: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673>.
3. Gutsal, I. and Chaikovskiy, Ya.. (1997). The banking system of Ukraine today: the main problems and prospects of development. *Finances of Ukraine*, 8, 42-48.
4. Dzyublyuk, A. (2005). Problems of ensuring the effective functioning of the banking system in transitional economy. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 30-45.
5. Dmytrenko, M. and Kochuma, I. (2008). Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine in the conditions of globalization of financial markets. *Visnyk of the University of Banking of the National Bank of Ukraine*, 3, 102-107. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/VUbsNbU/2008_3/Visnyk%20UBS%20NBU%203_78.pdf.
6. Kovalenko, V. and Koreneva, O. (2015). Effectiveness of the banking system in conditions of global competition. *Economics and Management: Challenges and Perspectives: Collection of scientific articles*. – Vienna, Austria: “East West” Association For Advanced Studies and Higher Education GmbH, 140-145. Retrieved from: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3319/1/Ефективність%20банківської%20системи%20в%20умовах%20глобальної%20конкуренції.pdf>.
7. Kuznetsova, L. and Kovalenko V. (2012). Influence of global processes on the financial stability of the banking system. *Actual problems of economy*, 2, 264-271.
8. *The official site of the National Bank of Ukraine* (2016). Retrieved from: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
9. Prymostka, L. (2010). Modern state and tendencies of the banks activity in crediting. *Finance, accounting and auditing*, 15, 163-170. Retrieved from: http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/273/1/15_19.pdf.
10. Mishchenko, V., Shapovalov, A., Krylov, V., Vashchenko, V., Gryshchuk, N. and others. (2007). *Problems of reformation the banking system of Ukraine in the context of European integration*. Information and analytical materials, 8. Retrieved from: http://www.bank.gov.ua/Publication/research/Centre_S_S/Eurointegration.pdf.
11. *Annual report of the National Bank of Ukraine in 2014*. (2015). Retrieved from: // <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>.
12. Dzyublyuk, A. (2010). *The development of the banking system of Ukraine as a basis of realization of strategy of economic growth*. Ternopil: TNEU.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2016 р.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

УДК 334.71:[33.02+316.4.063

Андрій Миколайович ДІДИК

кандидат економічних наук,
здобувач кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська політехніка»,
E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

КОНКУРЕНТНА АДАПТИВНІСТЬ ЯК ПАРАМЕТР ОЦІНЮВАННЯ ПРІОРИТЕТНОСТІ ІНВЕСТУВАННЯ В ТЕХНОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІВЕКТОРНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Дідик, А. М. Конкурентна адаптивність як параметр оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси у системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств [Текст] / Андрій Миколайович Дідик // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 161-166. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. У статті обґрунтовано доцільність врахування конкурентної адаптивності як параметру оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси у системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств. Предметом дослідження є параметри оцінювання пріоритетності інвестування у технології суб'єктів господарської діяльності.

Мета. Метою статті є обґрунтування доцільності врахування конкурентної адаптивності як параметру оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси у системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств, а також конкретизування сутності цього поняття.

Метод (методологія). Для досягнення встановленої мети та розв'язання завдань у роботі використовувались різні методи наукового дослідження: порівняння, узагальнення та систематизації – для уточнення сутності й змісту поняття «конкурентна адаптивність»; експертних оцінок й емпіричного дослідження – під час прогнозування подальших змін внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, що впливає на ухвалення інвестиційних рішень; групування – для виокремлення сфер діяльності підприємств, які потребують пріоритетності інвестування; морфологічного аналізу – для уточнення понятійно-категорійного апарату за проблемою.

Результати. Доведено важливість урахування ринкової орієнтованості під час ухвалення інвестиційних рішень підприємствами. Обґрунтовано положення про обмеженість ідентифікування пріоритетних інвестиційних проектів лише на основі «класичних» показників терміну окупності, чистої теперішньої вартості та внутрішньої норми доходності. Доведено, що одна з визначальних цілей будь-яких інвестицій – отримання стійкої конкурентної переваги на ринку, що зумовлює необхідність урахування під час оцінювання інвестиційних проектів чинника ринкової орієнтації. Розглянуто підходи до класифікації інвестицій, у яких враховано ринкову орієнтованість. Доведено, що у результаті інвестицій у технології слід не тільки мати можливість отримати інноваційний чи конкурентоспроможний продукт, а й такий, що «піддаватиметься» подальшому технологічному вдосконаленню з використанням наявних виробничих потужностей.

Обґрунтовано необхідність трактування поняття конкурентної адаптивності економічної системи як її здатності покращувати конкурентні позиції протягом визначеного періоду часу шляхом пристосування до зміни низки параметрів зовнішнього і внутрішнього середовища. Відтак доведено, що суб'єкти господарювання повинні оцінювати інвестиційні проекти не тільки за критеріями терміну окупності, чистої теперішньої вартості, екологічності, інноваційності, внутрішньої норми доходності тощо, а також з позиції здатності продукувати продукцію, яка у перспективі дасть змогу покращувати конкурентні позиції підприємства на ринку.

Ключові слова: інвестування; інвестиційний процес; конкурентна адаптивність; полівекторний розвиток; технологічний процес.

Andriy Mykolayovych DIDYK

PhD in Economics,
Doctoral Student,
Department of Management and International Business,
Lviv Polytechnic National University
E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

COMPETITIVE ADAPTABILITY AS PARAMETER OF PRIORITY INVESTMENT EVALUATION IN THE TECHNOLOGICAL PROCESS IN THE SYSTEM OF PROVIDING OF ENTERPRISES MULTI-VECTOR DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. In the article it has been grounded the expediency of consideration of competitive adaptability as a parameter of estimation of priority investment in technological processes in the system of multi-vector software development of the companies. The parameters of evaluation of priority investment in business entities technology have become the subject of the study.

Goal. The aim of the article is the grounding of expediency of consideration of the competitive adaptability as a parameter of estimation of priority investment in technological processes, in the system of multi-vector software development of enterprises and specification of the essence of the concept.

The method (methodology). In order to achieve this goal and to solve the tasks we have used different methods of scientific research. Those are the method of comparison, method of generalization and systematization (to clarify the nature and meaning of "competitive adaptability", method of expert evaluation and empirical research (to forecast future changes in the internal and external environment of the company that affect investment decisions), method of grouping (to isolate the areas of businesses that require priority investments), method of morphological analysis (to refine the conceptual and categorical apparatus).

Results. Importance of market orientation has to be taken into into account when making investment decisions by companies. The provisions as for the limitation of identification of priority investment projects only on the basis of "classic" indicators of payback period, net present value and internal rate of return are grounded in this article. It is proved that one of the key objectives of any investment can be determined as the obtaining of sustainable competitive advantage in the market. It necessitates its consideration when evaluating investment projects factor market orientation. The approaches to the classification of investments, which take into account the market orientation, are considered. It has been proved that the result of investments in technology should not only provide the possibility to get innovative or competitive product, but that one which can "be exposed" by further technological improvements in existing production facilities.

It has been grounded the necessity of interpretation of the concept of competitive adaptability of the economic system as its ability to improve the competitive position within a specified period of time by adapting to change a number of parameters of external and internal environment. Thus it is proved that entities must evaluate investment projects not only on the criteria of the payback period, net present value, environmental friendliness, innovation, IRR, etc., but also the position of the ability to produce products that will help in the future to improve the competitive position on market.

Keywords: investments; investment process; competitive adaptability; multi-vector development and manufacturing process.

JEL classification: D92

Вступ

Донедавна стійкі конкурентні переваги здобували суб'єкти підприємницької діяльності, хто належав до категорії великих, а також був забезпечений достатнім власним капіталом, щоб інвестувати у розвиток своїх брендів та поширювати свою глобальну присутність на різних ринках. Збільшення масштабів діяльності підприємств призводило до поширення їхнього частково монопольного становища на певних ринках та ускладнювало доступ до таких ринків інших представників бізнесу. Однак в умовах сьогодення ситуація у багатьох випадках змінилася. Сьогодні зовсім інші чинники визначають стійкі конкурентні переваги підприємств, адже динамічність ринку призводить до наслідування дій суб'єктів господарювання конкурентами. Такі т. зв. «конкурентні реакції» з боку ринку можуть стосуватись цінової політики, асортименту товарів і послуг конкурентів, способів збуту продукції тощо. Таким чином доволі складно за умов нестабільності економіки та специфіки бізнес-середовища стверджувати про відносну стабільність певних ринків, а також про

існування класичних джерел здобуття конкурентних переваг і формування довгострокових стратегій як таких.

На підставі вищенаведеного можна стверджувати про доцільність урахування усього вищевказаного під час формування і використання різних інвестиційних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств. Особливо важливо в аналізованому контексті враховувати ринково орієнтовані параметри оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси як одного з визначальних рушіїв інноваційного розвитку суб'єктів господарювання.

Огляд й узагальнення навчально-наукової літератури з проблем інвестування та управління інвестиційними проектами (праць І. Алексєєва, І. Бланка, В. Беренса, А. Воронцовського, В. Вяткіна, М. Грачова, Н. Гринюк, А. Завербного, Г. Іванова, Б. Колтинюка, Л. Крушвіца, О. Кузьміна, О. Мельник, А. Мертенса, І. Скворцова, Т. Унковської, Н. Ушакової та багатьох інших) дає змогу стверджувати про існування значної кількості критеріїв, за якими обираються пріоритетні інвестиційні проекти для підприємств. Найбільш поширеними з них є термін окупності (DPB), чиста теперішня вартість інвестиційного проекту (NPV) та внутрішня норма доходності (IRR). Не вдаючись до обґрунтування трактування кожного з цих понять та їх детальної характеристики, слід зауважити, що в основі сучасного розуміння оцінювання рівня ефективності інвестування, як і раніше, найчастіше знаходиться концепція визначення вартості грошей у часі. Враховується, зокрема, зіставлення очікуваного грошового потоку (cashflow) з т. зв. інвестиційними витратами, «приведення» цих параметрів до теперішнього часу, що за визначеної ставки дисконту дає змогу повернути інвестовану величину капіталовкладень та забезпечити очікувану віддачу на вкладений капітал. Завдяки цьому можна ідентифікувати, який інвестиційний проект буде більш економічно вигідним, прибутковим та перспективним.

Серед інших критеріїв оцінювання ефективності інвестування на підставі вивчення теорії і практики слід виокремити індекс прибутковості інвестицій, рівень інноваційності інвестиційного проекту, його екологічність, соціальність, відповідність місії та цілям тощо. Узагальнено такі критерії можна поділити та кількісні та якісні.

В аналізованому контексті слід звернути увагу на те, що в умовах ринкової економіки використання лише «класичних» показників оцінювання пріоритетності інвестування в активи підприємства можна вважати обмеженим підходом. Це справедливо як для великих, так і для незначних інвестиційних проектів незалежно від об'єктів інвестування (розширення виробничих потужностей, придбання цілісних майнових комплексів, реконструкція чи технічне переозброєння виробництва, придбання нематеріальних активів тощо).

Слід пам'ятати про те, що одна з визначальних цілей будь-яких інвестицій – отримання стійкої конкурентної переваги на ринку. Взагалі останнім часом у науковій літературі доволі часто стверджують про важливість забезпечення взаємозв'язку між поняттями «інвестиції» та «ринку», тобто про важливість і необхідність ринкової орієнтації інвестиційних проектів. За цих умов індекс прибутковості інвестицій, чиста теперішня вартість інвестиційного проекту, термін окупності, внутрішня норма доходності та інші подібні показники дають обмежену оцінку, на підставі якої повинно ухвалюватися рішення про вибір того чи іншого варіанту інвестиційного проекту. Безперечно, екологічність, соціальність, інноваційність та низка інших параметрів є також важливими критеріями вибору варіанту інвестування, але водночас вони також лише фрагментарно ілюструють ринкову орієнтацію інвестиційних проектів. Зазначена проблема актуалізується за умови необхідності забезпечення полівекторного розвитку підприємств в умовах динамічності середовища функціонування. Відтак обрання неринково орієнтованих інвестиційних проектів уже апіорі може стати причиною неефективного використання і так обмежених інвестиційних ресурсів. Усе це зумовило вибір на пряму дослідження, його мети та завдань.

Мета та завдання статті

Метою статті є обґрунтування доцільності врахування конкурентної адаптивності як параметру оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси у системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств, а також конкретизування сутності цього поняття. Для досягнення поставленої мети у роботі вирішено наступні основні завдання: аналізування найбільш поширених параметрів оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси; огляд підходів до типології інвестицій, що враховують ринкову орієнтованість; вивчення змістового наповнення поняття «адаптивність»; порівняння сутності поняття «конкурентна адаптивність» з поняттям «гнучкість».

Виклад основного матеріалу дослідження

В економічній літературі розглядаються певні види інвестицій, що враховують чинники ринку. Наприклад, у роботі Л. М. Горбатюк [2, с. 203] виокремлено за метою інвестування вимушені, ринкові, антизатратні та доходні інвестиції. Так під ринковими інвестиціями автор розуміє інвестування у

«вдосконалення продукції або ж диверсифікацію виробництва з метою збереження позицій на ринку». З. Н. Ягумова [8, с. 273] вживає поняття інвестицій на зміну програми виготовлення продукції і трактує їх такими, що спрямовуються «на диверсифікацію, пов'язану із зміною номенклатури виробів, створення нових видів продукції та організуванням нових ринків збуту». Водночас абсолютна більшість наукових праць з проблем інвестування все ж ринково орієнтовані інвестиції не виокремлює.

Вивчення досвіду економічно розвинутих країн дає змогу зробити висновок про те, що сьогодні замало стверджувати про важливість ринково орієнтованості інвестиційної діяльності підприємств. В умовах глобального ринку уже складно здобувати успіх у конкурентній боротьбі лише шляхом використання переваг масштабів виробництва, глобальної присутності чи інвестування в торгову марку. Так само складно утримати середньо- і довгострокову конкурентну перевагу завдяки створенню різних перешкод для входження у галузь конкурентами. Окрім того, навіть упровадження нових продуктів не завжди гарантує успіх на ринку, адже, як свідчить практика, у більшості випадків конкуренти швидко реагують на інноваційні рішення інших підприємств, адаптуючись під них або навіть пропонуючи ще кращі варіанти вдосконаленої інноваційної продукції. Так само доволі часто конкурентами «копіюється» цінова політика, а також заходи з просування продукції. За цих умов традиційні джерела здобуття конкурентних переваг зміщуються на короткостроковий ринок і пріоритетним стає критерій забезпечення еластичності виробництва та управління, що дає змогу підприємствам максимально швидко реагувати на запити ринку та ще й краще і швидше ніж конкуренти.

Очевидно, що усі ці явища безпосередньо пов'язані із інвестиційною поведінкою підприємства і використанням інвестиційних важелів для забезпечення полівекторного розвитку. Тим більше, це повинно враховуватись керівниками і власниками суб'єктів господарювання під час вибору пріоритетності інвестування в активи. Як свідчать реалії сьогодення, чимало компаній уже відмовляються від практики «розбудовування» своїх виробничих потужностей і тим самим уникають проблеми ускладнення управління й зниження рівня гнучкості операційної діяльності. Сьогодні важливо знати, яким чином уже найближчим часом зміниться ринок, на якому працює підприємство, як протидіяти конкурентам, як максимально задовольняти потреби клієнтів, як мінімізувати вплив потенційних загроз середовища функціонування, як максимально реалізувати ринковий потенціал, як мінімізувати час під час організаційних змін тощо. Керівники і власники повинні чітко ідентифікувати під час реалізації інвестиційної політики майбутні конкурентні переваги, а також можливість їхнього поновлення і покращення.

Таким чином, на підставі вищенаведеного пропонується під час вибору пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємства використовувати, окрім стандартних, найбільш поширених показників оцінювання ефективності інвестиційних проектів, ще один – конкурентну адаптивність. Будь-які інвестиції в технологічні процеси більшою чи меншою мірою спрямовані на операційну діяльність підприємства – виробництво продукції, виконання робіт чи надання послуг. В одному випадку такий вплив є максимальним, наприклад, коли впроваджуються нові технологічні процеси чи будується новий завод. В іншому випадку ця спрямованість є менш вираженою. Водночас, з огляду на вищенаведене, важливо, щоб у результаті інвестицій у технології можна було отримати такий продукт, який не тільки буде інноваційним чи/та конкурентоспроможним, а й таким, що «піддаватиметься» подальшому технологічному вдосконаленню з використанням наявних виробничих потужностей. Саме завдяки цьому згадана вище короткострокова конкурентоспроможність буде забезпечена і підтримувана на належному рівні.

Доцільно наголосити на тому, що поняття адаптивності не є новим у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Так, наприклад, детальне аналізування цього поняття здійснене у роботі В. М. Ячменьової та З. О. Османової [9, с. 346-353]. Зокрема, під поняттям «адаптивність» автори розуміють «властивість пристосування до умов зовнішнього середовища, що змінюються», а також «до внутрішньо фірмових і макроекономічних змін» [9, с. 352]. Окрім того, дослідники розглядають це поняття з позиції властивості, яка є «необхідною для визначення критеріїв змін, реакцією, необхідною для встановлення причини змін, здатністю, потрібною для визначення характеру поточних змін і забезпечення економічної стійкості діяльності, а також характеристикою, необхідною для визначення характеру та рівня структурних змін» [9, с. 352]. З позиції М. О. Турко [7, с. 40], адаптивність – це «категорія, яка характеризує здатність підприємства як відкритої економічної системи пристосуватись до змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі для забезпечення бажаної ефективності його діяльності, і включає виробничу, фінансову, трудову та інвестиційно-інноваційну адаптивність». О. Віт [1, с. 348] під поняттям адаптивності розуміє властивість, яка характеризує здатність системи нормально функціонувати під час зміни параметрів зовнішнього середовища, а також пристосовувати систему до цих змін. На думку І. П. Отенка [5, с. 35-37], адаптивність «окреслює ступінь пристосування до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства і є інтегральною характеристикою економічної системи, яка поєднує такі ознаки, як гнучкість,

---

мобільність, маневровість та інші, що забезпечує «легкість» перегрупування між елементами системи без будь-яких докорінних змін у її структурі, відображає готовність системи управління підприємства функціонувати в умовах нестабільного зовнішнього середовища та визначається спроможністю управлінського персоналу використовувати нестандартні рішення на основі глибокого розуміння передбачення тенденцій у зовнішньому середовищі». З позиції Т. І. Дем'яненко [3, с. 218], адаптивність слід трактувати як «готовність до стійкості та гнучкості до змін у власному стилі та підході до роботи з метою досягнення конкретно поставлених завдань».

Таким чином, узагальнюючи вищенаведені підходи до трактування поняття «адаптивності», слід зауважити, що в основі кожного з них є здатність певної економічної системи реагувати шляхом пристосування до зміни низки параметрів зовнішнього і внутрішнього середовища. Причому слушно є думка А. П. Градова [4, с. 144], який зауважує, що будь-яка система має «граничні можливості адаптації до умов виробництва, що змінюються» і називає це «закономірністю еквіфінальності системи». Як наслідок, вчений стверджує про деяку граничність адаптування, що вимагає періодичного повторного інвестування, у т.ч. в технологічні процеси, тобто безперервного удосконалення виробництва.

Розглядаючи в аналізованому контексті конкурентну адаптивність економічної системи, необхідно зауважити, що таке поняття слід трактувати як здатність такої економічної системи покращувати конкурентні позиції протягом визначеного періоду часу шляхом пристосування до зміни низки параметрів зовнішнього і внутрішнього середовища. Таким чином, враховуючи особливості використання інвестиційних важелів для забезпечення полівекторного розвитку підприємств, наголосимо, що суб'єкти господарювання повинні оцінювати інвестиційні проекти не тільки за критеріями терміну окупності, чистої теперішньої вартості, екологічності, інноваційності, внутрішньої норми доходності тощо, а також з позиції здатності продукувати продукцію, яка у перспективі дасть змогу покращувати конкурентні позиції підприємства на ринку. Таким чином, поняття конкурентної адаптивності за своїм змістом є іншим, аніж поняття гнучкості, яке, зокрема, у фаховій літературі трактується як здатність технологічної системи «швидко перебудовуватись для оброблення нових деталей у межах, визначених технологічними можливостями обладнання і технологій» [6, с. 9]. Як свідчить вивчення теорії і практики, сьогодні замало стверджувати про гнучкість технологій, навіть інноваційних. Справа в тому, що технологічний процес дійсно може бути гнучким і забезпечувати виготовлення нової продукції у межах фактичних техніко-технологічних можливостей. Однак, з позиції ринку, оця нова продукція не завжди може бути «прийнятною» споживачами.

Досвідом ведення бізнесу неодноразово доведено, що нерідко гнучкість дає змогу підприємствам тільки ще певний час утриматись на етапі спадання життєвого циклу продукції або «увійти» в нову ринкову нішу без досягнення значних економічних результатів. Таким чином в умовах сьогодення під час вибору пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємств важливо враховувати саме параметр конкурентної адаптивності таких процесів, який відобразить їхню здатність продукувати продукцію, яка у перспективі дасть змогу покращувати конкурентні позиції підприємства на ринку. Високий рівень конкурентної адаптивності технологій дасть змогу у випадку зміни чинників середовища функціонування у межах наявних технологічних можливостей (чи дещо вдосконалених) не просто забезпечити виготовлення нової продукції, а саме такої, яка буде конкурентоспроможною «завтра».

Висновки та перспективи подальших розвідок

Результати дослідження дали змогу обґрунтувати доцільність урахування конкурентної адаптивності як параметра оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси у системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств. Під цим поняттям, зокрема, запропоновано розуміти здатність технологій забезпечувати виготовлення продукції, яка у перспективі дасть змогу покращувати конкурентні позиції підприємства на ринку.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку повинні полягати в обґрунтуванні кількісного оцінювання конкурентної адаптивності як параметра оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси у системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств.

Список літератури

1. Витт, О. С. Социально-экономическая сущность адаптивности работников промышленного предприятия в рыночной экономике [Текст] / О. С. Витт // Теория и практика общественного развития. – 2011. – №3. – С. 347-349.
2. Горбатюк, Л. М. Інвестиції: економічна сутність та класифікація [Текст] / Л. М. Горбатюк // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – №2. – С. 201-204.

-
3. Дем'яненко, Т. І. Оцінка рівня адаптивної гнучкості у формуванні адаптивного управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємства [Текст] / Т. І. Дем'яненко // Бізнес-Інформ. – 2012. – №12. – С. 217-220.
  4. Экономическая стратегия фирмы [Текст] / Под. ред. А. П. Градова. – 3-е изд., испр. – СПб.: СпецЛит, 2000. – 588 с.
  5. Отенко, І. П. Методологічні аспекти управління адаптивністю підприємства [Текст] / І. П. Отенко // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2008. – №33-1. – С. 35-39.
  6. Пуховский, Е. С. Гибкие производственные системы машиностроительного производства [Текст]: учебн. пособие / Е. С. Пуховский. – К.: УМК ВО, 1991. – 240 с.
  7. Турко, М. О. Теоретичні підходи до визначення категорії «економічна адаптивність підприємства» [Текст] / М. О. Турко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – №6. – Т. 1. – С. 38-41.
  8. Ягумова, З. Н. Классификация инвестиций как условие повышения эффективности инвестиционной политики отраслей промышленного комплекса [Текст] / З. Н. Ягумова // Экономика и управление: анализ тенденций и перспектив развития. – 2013. – № 5. – С. 271-275.
  9. Ячменьова, В. М. Сутність понять «адаптація» та «адаптивність» [Текст] / В. М. Ячменьова, З. О. Османова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – № 582. – С. 346-353.

References

1. Vytt, O. S. (2011). Sotsial'no-ekonomycheskaya sushchnost' adaptivnosti rabotnikov promyshlennoho predpriyatiya v rynochnoy ekonomike. *Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya*, 3, 347-349.
2. Horbatyuk, L. M. (2010). Investytsiyi: ekonomichna sutnist' ta klasyfikatsiya. *Visnyk Poltavs'koyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, 2, 201-204.
3. Dem"yanenko, T. I. (2012). Otsinka rivnya adaptivnoyi hnuchkosti u formuvanni adaptivnoho upravlinnya innovatsiyno-investytsiynym rozvytkom pidpryyemstva. *Biznes-Inform*, 12, 217-220.
4. Ekonomicheskaya stratehiya firmy. (2000). SPb.: SpetsLyt.
5. Otenko, I. P. (2008). Metodolohichni aspekty upravlinnya adaptivnistyuu pidpryyemstva. *Naukovi pratsi DonNTU. Seriya ekonomichna*, 33-1, 35-39.
6. Pukhovskyy, E. S. (1991). *Hibkie proyzvodstvennye sistemy mashynostroytel'noho proizvodstva*. Kyiv: UMK VO.
7. Turko, M. O. (2014). Teoretychni pidkhody do vyznachennya katehoriyi «ekonomichna adaptivnist' pidpryyemstva». *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, 6(1), 38-41.
8. Yahumova, Z. N. (2013). Klassyfykatsyya investytsiy kak uslovie povysheniya efektyvnosti investytsyonnoy politiki otrasley promyshlennoho kompleksa. *Ekonomika i upravlenye: analiz tendentsiy i perspektyv razvitiya*, 5, 271-275.
9. Yachmen'ova, V. M. & Osmanova, Z. O. (2007). Sutnist' ponyat' «adaptatsiya» ta «adaptivnist'». *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnikha»*, 582, 346-353.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2016 р.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

УДК 657.371

Надія Артемівна БУКАЛО

кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри обліку і аудиту,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
E-mail: yarylob@mail.ru

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЯК УМОВА ДЛЯ СКЛАДАННЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

Букало, Н. А. Інвентаризація як умова для складання фінансової звітності [Текст] / Надія Артемівна Букало // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2016. – Том 23. – № 1. – С. 167-173. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. У статті розглянуто економічне поняття «інвентаризація», трактування його різними вітчизняними та зарубіжними науковцями. Досліджено зміни нормативно-правового забезпечення її проведення в сучасних умовах. Висвітлено відображення в бухгалтерському обліку та звітності розбіжностей, виявлених за результатами проведеної інвентаризації.

Мета статті. Дослідження сутності, змісту та ролі інвентаризації в господарській діяльності, вивчення як інструменту для складання та забезпечення достовірності фінансової звітності.

Метод (методологія). У ході роботи використано методи порівняння, аналізу, синтезу, абстракції, теоретичного, історичного та логічного узагальнення. Методологічною основою став діалектичний метод дослідження.

Результати. Розкрито сутність економічного поняття «інвентаризація». Висвітлено порядок відображення результатів останньої в обліку та фінансовій звітності. Узагальнено інформацію щодо обов'язковості проведення інвентаризації, строків, обсягів, підстави згідно з нормативними документами.

Подальше дослідження вбачається доречним спрямувати на відображення результатів інвентаризації у бухгалтерському та податковому обліку.

Ключові слова: інвентаризація; результати інвентаризації; фінансова звітність; облік.

Nadia Artemivna BUKALO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Lecturer,
Department of Accounting and Auditing,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
E-mail: yarylob@mail.ru

INVENTORY AS A CONDITION FOR FINANCIAL STATEMENTS COMPILATION

Abstract

Introduction. The article considers the economic concept of "inventory". The paper also contains the determinations of this concept by various domestic and foreign scientists. The changes of the regulatory support of inventory in the modern world are investigated. The differences which were revealed according to the results of the inventory are reflected in the accounting and reporting.

The purpose of the article. The aim of the research is to study the nature, content and role of inventory in business, to investigate the inventory as a tool for compiling and ensuring the reliability of financial reporting.

The method (methodology). In this paper we have used the following methods: the method of comparison,

---

© Надія Артемівна Букало, 2016

---

method of analysis, method of synthesis, method of abstraction, theoretical method, method of historical and logical generalization. The dialectical method of investigation has become the methodological basis of the research.

Results. *The essence of the economic concept of "inventory" is revealed. It has been grounded the order of the results in the latest accounting and financial reporting. The information on mandatory inventory, timing, scope, grounds in accordance with regulations has been generalized.*

The display of inventory results in accounting and tax accounting will become the main point for further research.

Keywords: *inventory; inventory results; financial statements; accounting.*

JEL classification: M410

Вступ

Важливою теоретичною і практичною проблемою сучасного бухгалтерського обліку є забезпечення достовірності показників обліку і фінансової звітності. Одним із засобів такого забезпечення виступає інвентаризація як елемент методу бухгалтерського обліку. Особливо суттєвої ролі остання набуває при переході на складання фінансової звітності за міжнародними стандартами, оскільки такий процес потребує суцільної інвентаризації, додаткових обліково-аналітичних процедур, які не були притаманні традиційному уявленню про інвентаризацію в українській обліковій практиці. Посилення вимог до неї як способу контролю за точністю даних, які генеруються у бухгалтерському обліку і відображаються у формах фінансової звітності, обумовило актуальність статті.

Дослідження теоретичних та практичних засад інвентаризації знайшли висвітлення у наукових працях багатьох вчених, серед яких Ф. Ф. Бутинець, В. В. Бородіна, В. С. Лень, Н. М. Малюга, В. Нагорний, В. М. Пархоменко, В. В. Гливенко та інші.

Особливості проведення інвентаризації для цілей складання за міжнародними стандартами фінансової звітності досліджувала О. В. Харламова [1]. Проблемні питання проведення інвентаризації в сучасних умовах, зокрема – інвентаризації забезпечень на демонтаж основних засобів і рекультивацию земель, розглядали А. Ф. Гуменюк, Р. Л. Цебень [2]. Методологічні аспекти організації та проведення інвентаризаційної роботи на підприємстві висвітлено в праці С. О. Михайловина [3]. Як один із важливих елементів методу бухгалтерського обліку, інвентаризацію досліджували такі фахівці: В. В. Бородіна [4], С. Олійник [5], В. М. Пархоменко [6].

Цей доробок має велике значення для розвитку теорії бухгалтерського обліку. Проте деякі питання щодо інвентаризації як умови для складання фінансової звітності залишаються відкритими.

Мета статті

Метою статті є дослідження сутності, змісту та ролі інвентаризації в господарській діяльності, дослідження останньої як інструменту для складання та забезпечення достовірності фінансової звітності, що і визначає завдання дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження

Інтеграція України в Європейське співтовариство висуває нові вимоги до облікової інформації у зв'язку із складанням підприємствами звітності за Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ).

Дотримання вимоги про проведення інвентаризації перед складанням річної бухгалтерської звітності і своєчасне відображення в бухгалтерському обліку інвентаризаційних різниць є однією з підстав для винесення думки про достовірність бухгалтерської звітності господарюючого суб'єкта.

У процесі реформування бухгалтерського обліку в межах Міжнародної програми стандартизації бухгалтерського обліку особливо гостро стоїть питання забезпечення правильної його організації та контролю, що отримують за допомогою інвентаризації.

Стаття 10 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» передбачає, що для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства повинні інвентаризувати активи й зобов'язання, перевіряти й документально підтверджувати їх наявність, стан і оцінку [7].

Розглянемо бачення економічного поняття «інвентаризація» та його тлумачення різними вітчизняними і зарубіжними науковцями, що дасть змогу зрозуміти його сутність та особливості.

Інвентаризація полягає у перевірці майна і джерел його формування, в ході якої перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан, оцінка, та є методом контролю за збереженням майна власника і спосіб уточнення показників бухгалтерського обліку.

На думку В.В. Бородіної, інвентаризація є одним із елементів методу бухгалтерського обліку, забезпечує достовірність облікових даних шляхом звірки фактичних залишків цінностей і розрахунків з даними обліку і здійснення контролю за збереженням власності. Інвентаризація має дуже важливе контрольне значення і виступає як необхідне доповнення до документації господарських операцій. Вона слугує засобом не тільки розкриття і виявлення недочетів і зловживань, а й попередження їх надалі [4, с. 2]. Таке визначення повністю розкриває сутність інвентаризації як важливого елемента обліку.

За твердженням професора Ф. Ф. Бутинця, інвентаризація – це перевірка та оцінка фактичної наявності об'єктів контролю, яка здійснюється шляхом спостереження, вимірювання, реєстрації з подальшим порівнянням отриманих даних з обліковими показниками [8].

Поняття терміну «інвентаризація» В. В. Деречин, М. М. Кізім розуміють як перевірку в натурі наявності та стану товарно-матеріальних цінностей підприємства, розрахунків і зобов'язань і звірку фактичної наявності з даними бухгалтерського обліку [9].

Інвентаризація за МСФЗ – це процес формування нашого ставлення до активів і зобов'язань. Під МСФЗ-інвентаризацією розуміється аналіз критеріїв визнання елементів фінансової звітності, формування ставлення (відношення) до наявних активів, елементів капіталу і зобов'язань, оцінку їх вартості з точки зору адекватності МСФЗ [1, с. 298-299].

З огляду на вищезазначене можна підсумувати, що інвентаризація – це перевірка і документальне підтвердження наявності та стану, оцінка активів та зобов'язань (майно, вкладення підприємства в статутні фонди інших підприємств, розрахунки з дебіторами та кредиторами) підприємства, з метою забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства.

Основним нормативним документом щодо регулювання проведення обов'язкової річної інвентаризації є Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879 [10]. Відповідно до цього Положення під час інвентаризації активів і зобов'язань перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан, відповідність критеріям визнання і оцінка, забезпечуючи:

- виявлення фактичної наявності активів та перевірку повноти відображення зобов'язань, коштів цільового фінансування, витрат майбутніх періодів;
- установа лишку або нестачі активів шляхом зіставлення фактичної їх наявності з даними бухгалтерського обліку; виявлення активів, які частково втратили свою первісну якість та споживчу властивість, застарілих, а також матеріальних та нематеріальних активів, що не використовуються, невикористаних сум забезпечення;
- виявлення активів і зобов'язань, які не відповідають критеріям визнання [10].

Для якісного й об'єктивного проведення інвентаризації на підприємстві потрібно розглянути, які ж саме зміни внесло положення № 879 щодо порядку проведення інвентаризації:

- запроваджено універсальний порядок як для бюджетників, так і для підприємств приватної форми власності (крім банків);
- інвентаризацію перед складанням річної фінансової звітності потрібно здійснити до дати балансу;
- доповнено обсяги проведення обов'язкової інвентаризації – на дату переходу на складання фінансової звітності за міжнародними стандартами;
- строки проведення річної інвентаризації поділено залежно від об'єктів такої інвентаризації;
- склад інвентаризаційної комісії доповнено суб'єктами, які ведуть бухгалтерський облік на підприємстві на договірних засадах;
- скасовано форми документів, якими оформлювалися результати інвентаризації.

Узагальнену інформацію щодо обов'язковості проведення інвентаризації, строків, обсягів, підстави згідно з нормативними документами наведено в таблиці 1 [10; 11].

Роль інвентаризації не обмежується перевіркою фактичної наявності цінностей. У процесі інвентаризації майна здійснюються такі заходи: перевірка дотримання вимог до діяльності матеріально відповідальних осіб; перевірка стану складських приміщень, порядку зберігання цінностей, справності всіх ваговимірювальних приладів, правильності присвоєння інвентаризаційних номерів; встановлення якісних характеристик матеріальних ресурсів: виявляється залежани й невикористані цінності, майно, що повністю або частково втратило первинні властивості, неходові готові вироби та вироби, на які немає попиту та ін.; виявлення непридатних до експлуатації основних засобів та тих, що не підлягають відновленню, перевірка дотримання правил утримання та експлуатації основних засобів; встановлення наявності документів, що підтверджують право власності підприємства на земельні ділянки, будівлі, споруди, іншу нерухомість, водоймища та інші об'єкти природних ресурсів; перевірка наявності у складі незавершених капітальних інвестицій обладнання та устаткування, що передане для монтажу, який фактично не розпочато, а також визначення стану законсервованих і тимчасово зупинених будівельних об'єктів, розробок, нематеріальних активів, на які складається окремий інвентаризаційний опис [13, с. 177].

Таблиця 1. Терміни проведення та обсяги обов'язкової інвентаризації

Випадки обов'язкової інвентаризації	Дата (строк проведення) інвентаризації	Обсяги, підстава інвентаризації
1. Перед складанням річної фінансової звітності	До дати балансу	Суцільна* п. 7 р. I Положення № 879[10], п. 12 Положення № 419[12]
2. У разі передачі майна держпідприємства або бюджетної установи в оренду, приватизації майна держпідприємства, перетворення держпідприємства, передачі держпідприємства або бюджетної установи іншого органу управління	На дату передачі	Майно, яке передається в оренду (повертається після закінчення строку дії договору оренди або його розірвання), а також все майно, що приватизують (передають іншому органу управління). п. 7 р. I Положення № 879, п. 12 Положення № 419
3. У разі зміни матеріально відповідальних осіб, а також у разі зміни керівника колективу	На день приймання-передачі справ	В обсязі активів, які знаходяться на відповідальному зберіганні. п. 7 р. I, Положення № 879, п. 12 Положення № 419
4. У разі встановлення фактів крадіжок або зловживань, псування цінностей	На день встановлення таких фактів	В обсязі, визначеному керівником підприємства п. 7 р. I Положення № 879, п. 12 Положення № 419
5. За судовим рішенням або на підставі належним чином оформленого документа органу, який відповідно до закону має право вимагати проведення такої інвентаризації	У термін, зазначений у належно оформленому документі відповідних органів, але не раніше дня отримання підприємством такого документа	У обсязі, зазначеному в документі відповідних органів п. 7 р. I Положення № 879, п. 12 Положення № 419
6. У разі техногенних аварій, пожежі чи стихійного лиха	На день після закінчення таких явищ	В обсязі, визначеному керівником підприємства п. 7 р. I Положення № 879, п. 12 Положення № 419
7. У разі припинення існування підприємства (установи)	На дату, визначену ліквідаційною комісією (ліквідатором)	Суцільна п. 7 р. I Положення № 879, п. 12 Положення № 419, ч. 4 ст. 111 ЦКУ
8. У разі переходу на складання фінансової звітності за міжнародними стандартами	На дату такого переходу	Суцільна п. 7 р. I Положення № 879
9. В інших випадках, передбачених законодавством	У строки, визначені іншими нормативно-правовими актами	В обсязі, передбаченому законодавством п. 7 р. I Положення № 879
10. У разі відмови постачальника задовольнити претензію щодо недовантаження товарів	На дату отримання претензії (відмови постачальника задовольнити претензію)	Вибіркова інвентаризація тих товарів, на які заявлено вказані претензії п. 9 р. I Положення № 879

*Суцільною вважають інвентаризацію, яка охоплює всі види зобов'язань та всі активи підприємства незалежно від їх місцезнаходження, у т. ч. предмети, передані в прокат, оренду або перебувають на реконструкції, модернізації, консервації, у ремонті, запасі або резерві незалежно від технічного стану. Під час суцільної інвентаризації перевіряють активи і зобов'язання, які обліковують на позабалансових рахунках, зокрема цінності, що не належать підприємству, але тимчасово перебувають у його користуванні, розпорядженні або на зберіганні, умовні активи й зобов'язання (непередбачені активи та зобов'язання) підприємства (застави, гарантії, зобов'язання тощо), бланки документів суворої звітності, інші активи (п. 6 р. I Положення № 879) [10; 11].

Важливим питанням є оформлення результатів інвентаризації. Висновки щодо виявлених розбіжностей між фактично наявністю активів і зобов'язань і даними бухгалтерського обліку, які наводяться в звіряльних відомостях, та пропозиції щодо їх урегулювання відображаються інвентаризаційною комісією у протоколі, що складається після закінчення інвентаризації і передається на розгляд та затвердження керівнику підприємства. У протоколі наводяться: причини нестач, втрат, лишків, а також пропозиції щодо заліку внаслідок пересортиці, списання нестач у межах норм природного убутку, а також понаднормових нестач і втрат від псування цінностей із зазначенням причин та вжитих заходів щодо запобігання таким втратам і нестачам. Підприємства можуть додавати до протоколів іншу інформацію, що є суттєвою для прийняття рішень щодо визнання і оцінки активів і зобов'язань та розкриття відповідної інформації у фінансовій звітності [10].

Результати інвентаризації на підставі затвердженого протоколу інвентаризаційної комісії відображаються у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності того звітного періоду, у якому закінчено інвентаризацію.

Виявлені під час інвентаризації розбіжності між фактичною наявністю активів і зобов'язань та даними бухгалтерського обліку відображаються таким чином [14].

Таблиця 2. Відображення в бухгалтерському обліку та звітності розбіжностей

Виявлені під час інвентаризації розбіжності	Відображення в бухгалтерському обліку, у звітності
Основні засоби, нематеріальні активи, які виявлено в надлишках	Оприбутковуються зі збільшенням доходів майбутніх періодів. Відображення у звітності: ф. №1, р. 1011, р. 1001, р. 1665, Примітках
Цінні папери, кошти, їх еквіваленти та інші оборотні матеріальні цінності, які виявлено в надлишках	Підлягають оприбуткуванню зі збільшенням доходу звітного періоду підприємства. Відображення у звітності: ф. № 1, р. 1165, р. 1190, р. 1665, Примітках
Нестача запасів у межах установлених норм природного убутку	Списується за розпорядженням керівника підприємства на витрати. Норми природного убутку можуть застосовуватися лише у разі виявлення фактичних нестач і після взаємозаліку нестач цінностей і надлишків унаслідок пересортиці. За відсутності норм природного убутку втрата розглядається як нестача понад норму. Відображення у звітності: ф. №1, р. 1100, Примітках
Нестача цінностей понад норму природного убутку, а також втрати від псування цінностей	Списуються з балансу та відносяться на рахунок винних осіб у розмірі, визначеному відповідно до законодавства; у разі якщо винних осіб не встановлено, вони зараховуються на позабалансовий рахунок до моменту встановлення винних осіб або закриття справи згідно із законодавством. Відображення у звітності: ф. №1, р. 1100, Примітках
Нестачі або втрати, які виникли внаслідок зловживань	Для бюджетних установ – відповідні матеріали протягом п'яти днів після встановлення нестач і втрат передаються правоохоронним органам, а на суму виявлених нестач і втрат подається цивільний позов.

Як зазначалося вище, скасовано форми документів, якими оформлялися результати інвентаризації. Згідно з п. 14 р. II Положення № 879, з 01.01.2015 р. інвентаризаційні описи, акти інвентаризації, звіряльні відомості оформлюють відповідно до вимог, установлених Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, з урахуванням обов'язкових реквізитів та вимог, передбачених п. 2.4 Положення для первинних документів.

За новими вимогами госпрозрахункові підприємства можуть:

- складати інвентаризаційні документи на власний розсуд;
- далі користуватися скасованими формами.

Успішно проведена інвентаризація базується на основі таких чинників: – правильне рішення власника щодо проведення інвентаризації; – підбір кадрів, які здатні втілювати в життя рішення власника щодо об'єктивного проведення інвентаризації; – контроль виконання, під яким розуміють постійний, груповий аналіз процесу і результатів роботи членів інвентаризаційних комісій. Це дії, які тісно пов'язані між собою [15, с. 117].

Таким чином, інвентаризація є тим інструментом, який забезпечує достовірність даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Її непроведення є порушенням правил ведення бухгалтерського обліку і може призвести до накладення адміністративного штрафу. З огляду на завдання, які вирішує належним чином проведена і оформлена інвентаризація, її значення важко переоцінити [16].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, інвентаризація є тим інструментом, який визначає достовірність даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Як метод обліку і контролю, інвентаризація забезпечує дотримання таких принципів звітності, як достовірність та зрозумілість, і одержання повної та неупередженої інформації про наявність і стан активів та зобов'язань. Завдяки цьому фінансова звітність не містить помилок та перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності. Наведені у примітках до фінансової звітності результати інвентаризації дозволяють зовнішнім користувачам отримати відповідну аналітичну інформацію. Тому проведення інвентаризації сприяє формуванню достовірної фінансової звітності, на основі якої користувачі приймають відповідні рішення.

Подальше дослідження вбачається доречним спрямувати на відображення результатів інвентаризації у бухгалтерському та податковому обліку.

Список літератури

1. Харламова, О. В. Особливості інвентаризації для цілей складання МСФЗ-звітності [Електронний ресурс] / О. В. Харламова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015, № 11. – С. 297-300.. – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/11-2015/65.pdf>.
2. Гуменюк, А. Ф. Облікові проблеми проведення інвентаризації в сучасних умовах [Текст] / А. Ф. Гуменюк, Р. Л. Цебень // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2014, № 5, Т. 2 – С. 213-216.
3. Михайловина, С. О. Методологічні аспекти проведення інвентаризації та впровадження її результатів в облік [Текст] / С. О. Михайловина // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 9. – Частина 5. – С. 98-102.
4. Бородіна, В. В. Інвентаризація в бухгалтерском учете [Текст] : учебно-практическое пособие / В. В. Бородіна. – М.: ОАО «Издательский дом «Городец», 2005. – 320 с.
5. Олійник, С. Роль інвентаризації в формуванні достовірної фінансової звітності та шляхи її вдосконалення [Електронний ресурс] / С. Олійник // Економічний дискурс : міжнародний зб. наук. пр. Випуск 2. – Режим доступу : http://sophus.at.ua/Zb_KM_05_2014.pdf
6. Пархоменко, В. М. Інвентаризація – інструмент забезпечення достовірності фінансової звітності [Текст] / В. М. Пархоменко // Вісник податкової служби України. – 2012, № 43. – С. 20-29.
7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс]: закон України від 16.07.1999 р., № 996- XIV.. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>
8. Бутинець, Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку [Текст] : підручник для студентів вузів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» / видання 2-е, доп. і перероб. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 640 с.
9. Деречин, В. В. Теорія бухгалтерського обліку [Текст] : навч. посібник / В. В. Деречин, М. М. Кізім/ За ред. В. В. Деречина / – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 352 с.
10. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань затверджене наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>.
11. Березовська, І. Інвентаризація: 10 обов'язкових випадків її проведення [Текст] / І. Березовська // Все про бухгалтерський облік. – 2015. – № 100. – С. 4-7.
12. Про затвердження Порядку подання фінансової звітності затверджене наказом Мінфіну від 28 лютого 2000 р. N 419 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF>.
13. Шеленко, Д. І. Особливості проведення інвентаризації на підприємстві [Текст] / Д. І. Шеленко// Сталий розвиток економіки. – 2015. – №1 [26]. – С. 175-179.
14. Хропун, Л. Інвентаризація: бухгалтерський та податковий облік [Електронний ресурс] / Л. Хропун, Ю. Граковський // Вісник податкової служби України. – 2015. – №44. – Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/9112>.
15. Олійник, Т. О. Інвентаризація запасів [Текст] / Т. О. Олійник // Бухгалтерія. – 2010. – № 3. – С. 116-119.
16. Шнурко, А. М. Особливості проведення інвентаризації на підприємстві [Електронний ресурс] / А. М. Шнурко, М. О. Бражко. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer37/738.pdf>.

References

1. Kharlamova, O. V. (2015). Osoblyvosti inventaryzatsiyi dlya tsiley skladannya MSFZ-zvitnosti. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 11, 297-300. Retrieved from: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/11-2015/65.pdf>.
2. Humenyuk, A. F. & Tseben', R. L. (2014). Oblikovi problemy provedennya inventaryzatsiyi v suchasnykh umovakh. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*. Seriya «Ekonomichni nauky, 5, T. 2, 213-216.
3. Mykhaylovyina, S. O. (2014). Metodolohichni aspekty provedennya inventaryzatsiyi ta vprovadzhennya yiyi rezul'tativ v obliku. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, 9(5), 98-102.
4. Borodina, V. V. (2005). Ynventaryzatsyya v bukhhalterskom uchete. Moscow: Izdatel'skyy dom «Horodets».
5. Oliynyk, S. (2014). Rol' inventaryzatsiyi v formuvanni dostovirnoyi finansovoyi zvitnosti ta shlyakhy yiyi vdoskonalennya. *Ekonomichnyy dyskurs*, 2. Retrieved from: http://sophus.at.ua/Zb_KM_05_2014.pdf.
6. Parkhomenko, V. M. (2012). Inventaryzatsiya – instrument zabezpechennya dostovirnosti finansovoyi zvitnosti. *Visnyk podatkovoyi sluzhby Ukrainy*, 43, 20-29.
7. *Pro bukhhalters'kyy oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini: zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r., # 996- XIV*. (1999). Retrieved from : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
8. Butynets', F. F. (2000). *Teoriya bukhhalters'koho obliku*. Zhytomyr: ZhITI.
9. Derechyn, V. V. & Kizim, M. M. (2006). *Teoriya bukhhalters'koho obliku*. Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury.
10. *Polozhennya pro inventaryzatsiyu aktyviv ta zobov'yazan'*, zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 02.09.2014 r. # 879. (2014). Retrieved from : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>.
11. Berezovs'ka, I. (2015). Inventaryzatsiya: 10 obovyazkovykh vypadkiv yiyi provedennya. *Vse pro bukhhalters'kyy oblik*, 100, 4-7.
12. *Pro zatverdzhennya Poryadku podannya finansovoyi zvitnosti*, zatverdzhene nakazom Minfinu vid 28 lyutoho 2000 r. N 419. (2000). Retrieved from : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF>.
13. Shelenko, D. I. (2015). Osoblyvosti provedennya inventaryzatsiyi na pidpryyemstvi. *Stalyy rozvytok ekonomiky*, 1 [26], 175-179.
14. Khropun, L. & Hrakovs'kyy, Yu. (2015). Inventaryzatsiya: bukhhalters'kyy ta podatkovyy oblik. *Visnyk podatkovoyi sluzhby Ukrainy*, 44. Retrieved from : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/9112>.
15. Oliynyk, T. O. (2010). Inventaryzatsiya zapasiv. *Bukhhalteriya*, 3, 116-119.
16. Shnurko, A. M. & Brazhko, M. O. (n.d.). *Osoblyvosti provedennya inventaryzatsiyi na pidpryyemstvi*. Retrieved from: <http://www.sworld.com.ua/konfer37/738.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2016 р.

Петро Олексійович КУЦИК

кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри бухгалтерського обліку,
Львівський торговельно-економічний університет
E-mail: kucykpetro@mail.ru

Володимир Олександрович ШЕВЧУК

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри аудиту,
Національна академія статистики, обліку та аудиту
E-mail: v.o.shevchuk@gmail.com

**ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБКИ КОРПОРАТИВНИХ РЕГЛАМЕНТІВ ОБЛІКУ І
ЗВІТНОСТІ**

Куцик, П. О. Процесний підхід до розробки корпоративних регламентів обліку і звітності [Текст] / Петро Олексійович Куцик, Володимир Олександрович Шевчук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 174-182. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Сучасні умови ведення бізнесу великими підприємствами (компаніями), які залежать від цілісної системи управління, вимагають упровадження корпоративних інформаційних систем обліку та звітності. Важливою складовою у цій системі є розробка внутрішніх регламентів, які би давали змогу уніфікувати облік і звітність компанії як передумови її прозорої інформаційної політики та надійності інформації для прийняття управлінських рішень. Особливо ця проблема прослідковується при розширенні бізнесу чи його злитті.

Мета. Дослідження можливостей регламентування та уніфікації облікових процесів в умовах розбудови корпоративного управління в сучасних холдингах (великих підприємствах з різними видами бізнесу, групах компаній).

Результати. Результати досліджень свідчать, що сучасні інтегровані інформаційні системи вибудовуються на основі різних методологічних підходів і з використанням різних програмних рішень. Доведено, що модель бізнес-процесів повинна бути максимально незалежною від діючої організаційної структури підприємства, яка може часто зазнавати змін. Такий підхід повністю відповідає потребам уніфікації бізнес-процесів обліку і звітності у межах великої диверсифікованої компанії, оскільки веде до створення референтної моделі для окремих господарських підрозділів і підприємств. З цією метою нами розроблено теоретичну модель регламентування бізнес-процесів обліку і звітності (на трьох рівнях деталізації) та модель бізнес-процесу «Управління ресурсами та обліковою функцією», яка зображена за допомогою нотації IDEF0 (складається з чотирьох підпроцесів). Запропоновані моделі є основою для побудови цілісної структури внутрішніх регламентів.

Ключові слова: інтегровані інформаційні системи; бізнес-процеси; модель; регламенти обліку і звітності.

Petro Oleksiyovych KUTSYK

PhD in Economics,
Professor,
Department of Accounting,
Lviv Trade and Economic University
E-mail: kucykpetro@mail.ru

Volodymyr Oleksandrovykh SHEVCHUK

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Department of Auditing,
National Academy of Statistics, Accounting and Auditing
E-mail: v.o.shevchuk@gmail.com

**PROCESS APPROACH TO DEVELOPMENT OF CORPORATE REGULATION
OF ACCOUNTING AND REPORTING****Abstract**

Introduction. Modern business conditions of large enterprises (companies), which depend on an integrated management system, require implementation of corporate information systems and accounting. An important component of this system is the development of internal regulations, which would give an opportunity to unify the accounting and reporting of the company as a prerequisite of a transparent information policy and security information for decision making. Especially this problem is evident in the expansion of its business or a merger.

Goal. The aim of the article is to research the regulation opportunities and to standardize accounting processes in the conditions of development of corporate governance in contemporary holdings (large enterprises with various types of business, group companies).

Results. The results of the study indicate that modern integrated information systems are built on the basis of different methodological approaches and use different software solutions. It has been proven that the model of business processes should be as much independent from the current organizational structure as possible. This approach fully coincides with the needs to unify business processes and accounting within a large diversified company, because it leads to the creation of reference models for specific business units and companies. We have developed a theoretical model of regulation of business processes and accounting (at three levels of specification) and business process model "Resource management and accounting function," which is depicted with the help of notation IDEF0 (consists of four subprocesses). The proposed model is the basis for building an integrated structure of domestic regulations.

Keywords: integrated information systems; business processes; model; regulations and accounting.

JEL classification: M400, M410, M490

Вступ

Розробка внутрішніх регламентів є одним з найважливіших кроків на шляху проектуванні і впровадження корпоративних інформаційних систем обліку і звітності. Компанія або корпорація (від лат. corporatio – об'єднання, союз, товариство) є особливою формою ведення підприємницької діяльності, за якої певна сукупність осіб об'єднується для досягнення спільної мети. Із зростанням обсягів продажів, ускладненням організаційної структури, відкриттям регіональних офісів і диверсифікації бізнесу керівництво компанії стикається з проблемою необхідності реформування внутрішніх інформаційних систем. Ці системи через збільшення обсягів інформації, що обробляється, починають продукувати численні звіти, документи та інформаційні повідомлення, які досить часто бувають поданими у різних форматах, не проходять належної валідації з боку користувачів або містять надлишкові чи навпаки недостатньо детальні відомості. Ця проблема особливо посилюється у випадку злиття компаній, коли кожна з них використовує власні стандарти, програми чи форми документів, або у випадку територіального розширення бізнесу, коли гостро постає питання уніфікації обліку і звітності як передумови прозорої інформаційної політики компанії та надійності інформації для прийняття управлінських рішень.

Аналіз наукових публікацій, у яких досліджуються питання розробки корпоративних регламентів обліку і звітності, засвідчує зростаючий інтерес до цієї тематики серед вітчизняних і зарубіжних вчених. Важливий внесок у цьому напрямі зробили такі вчені, як М. І. Бондар, С. Ф. Голов, В. А. Дерій, В. І. Єфіменко, Я. Д. Крупка, О. О. Олійник, М. С. Пушкар, І. А. Слободняк, А. А. Соколов та ін. Водночас

доцільно відзначити брак публікацій, присвячених уніфікації сучасних методичних підходів та методології формування регламентної структури обліку та звітності на корпоративному рівні.

Нині потреба в регламентуванні та уніфікації обліку і звітності найбільше проявляється у холдингових структурах чи неформальних групах компанії, об'єднаних одними власниками. При цьому важливо розрізнити терміни «уніфікація обліку» та «уніфікація облікових процесів». Ми не погоджуємося з думкою А. А. Соколова та Л. С. Монакової, що ці поняття можна розглядати як синоніми. До цього висновку вказані вчені прийшли на основі того, що облік (як система збирання, реєстрації та узагальнення інформації) є послідовністю дій, які утворюють обліковий процес [1, с. 38]. Насправді ж поняття обліку містить не лише процесну складову, але й низку організаційних та методологічних елементів. Тому поняття уніфікації обліку уміщує комплекс заходів, пов'язаних із запровадженням єдиних облікових процедур, технологій, форм документів тощо. Це означає, що уніфікація облікових процесів є вужчим поняттям, ніж уніфікація обліку, і може розглядатися як її складова частина.

Мета статті

Метою цієї статті є дослідження можливостей регламентування та уніфікації облікових процесів в умовах розбудови корпоративного управління в сучасних холдингах (групах компаній).

Виклад основного матеріалу дослідження

В одній з наших попередніх статей [2, с. 148] ми визначили основні кроки, за допомогою яких здійснюється впровадження уніфікованих корпоративних систем обліку і звітності (УКСОЗ):

- організація та регламентування (впровадження єдиної організаційної моделі бухгалтерського обліку, уніфікація посадових обов'язків працівників, перегляд і запровадження єдиних показників оцінки діяльності структурних підрозділів);
- внутрішні процеси (визначення єдиних вимог до подання документів під час роботи із зовнішніми контрагентами, уніфікація регламентів діяльності всередині компанії, запровадження типового графіка документообігу та форм первинних документів у холдинговій компанії тощо);
- персонал (навчання та підвищення кваліфікації, створення єдиної системи заохочень і винагород для скорочення термінів закриття періоду);
- інформаційні системи (впровадження єдиних вимог до функціонування інформаційних систем, розроблення інтерфейсів між різними системами, уніфікація прийнятих рішень, «вирівнювання» технологічної інфраструктури, розроблення та впровадження електронної системи документообігу тощо);
- методологія обліку за П(С)БО та МСФЗ (заходи, спрямовані на пришвидшення підготовки звітності; робочий план рахунків, який відображає специфіку діяльності компанії; довідники господарських операцій та типових бухгалтерських проведення; детальні рекомендації зі збирання інформації для діючої системи обліку й інформаційної системи тощо).

Сучасні інтегровані інформаційні системи, які використовуються в управлінні диверсифікованими компаніями та групами, вибудовуються на основі різних методологічних підходів та з використанням різних програмних рішень. Поєднання цих підходів та рішень у межах єдиної системи відбувається на основі єдиних корпоративних стандартів шляхом розробки спеціальних конвертерів даних чи програмних утиліт, які дозволяють інтегрувати різні інформаційні продукти. При цьому важливо забезпечити розумний компроміс між необхідністю уніфікації корпоративних стандартів обліку і звітності та врахуванням локальних потреб підрозділів (підприємств), які входять до складу компанії.

Ми поділяємо думку К. І. Редченка, який вказує, що «уніфікація основних принципів обліку, плану рахунків, форм первинних документів та звітності на корпоративному рівні не повинна перешкоджати гнучкому контекстуальному налаштуванню тих чи інших елементів обліку на кожному підприємстві» [3, с. 277]. Вирішення дилеми «єдині стандарти або гнучкість» він бачить у побудові новітніх віртуальних систем обліку, які характеризуються активним використанням мережевої архітектури та «хмарних» технологій. Віртуальні системи адаптовані для цілодобового режиму роботи, забезпечують операції з електронними грошима та поєднують у єдиному інформаційному просторі різні види обліку (бухгалтерський, оперативний, управлінський, облік податків тощо). Використання віртуальних систем обліку розширює аналітичність та оперативність обліку, підвищує прозорість та доступність його даних для віддаленого користування. З іншого боку, більшість невіртуальних систем обліку реалізують паралельні процеси для різних його видів, що збільшує навантаження на інформаційну інфраструктуру підприємства та негативно впливає на вартість її обслуговування. Крім того, у багатьох корпораціях існує необхідність готувати декілька комплектів звітності – для внутрішніх потреб, для материнської структури, для державних регуляторів тощо. Паралельна підготовка сповільнює і здорожує процес підготовки звітності, роблячи облік надто громіздкою та обтяжливою процедурою [2, с. 277].

Серед українських компаній значних успіхів на шляху побудови уніфікованих корпоративних систем обліку і звітності досягли такі компанії, як ДТЕК, НАЕК «Енергоатом», «Укрлендфармінг» (найбільший в Україні вертикально інтегрований аграрний холдинг, що керує земельним банком більше 650 тис. га), Концерн «Галнафтогаз», «Комфі-Трейд» (мережа магазинів «Comfy») та ін.

Зокрема, у компанії ДТЕК наприкінці 2012 року була створена загальна ІТ-інфраструктура на більш ніж 50 підприємствах, централізовані бізнес-додатки та почалось впровадження SAP ERP. Майже 26 тисяч співробітників компанії щоденно користуються 130 ІТ-сервісами. Високий рівень інтеграції дозволяє керівництву головного офісу ДТЕК кожного року розпочинати десятки нових ІТ-проектів, призначених для розвитку бізнесу, та успішно тиражувати їх на підприємствах, які входять до складу компанії.

Для забезпечення цілей у сфері обліку і звітності було здійснено перехід на єдину облікову політику на всіх підприємствах компанії, розроблено концепцію «Єдиного інформаційного простору» та створено систему ведення регламентованого обліку згідно з розробленою концепцією. У ході реалізації проекту була створена інформаційна система компанії ДТЕК, яка є «кущем» інформаційних баз, що функціонують на основі прикладного рішення «1С:ТЕК:Облік» [4].

На першому, найвищому, рівні цієї системи забезпечується управління корпоративними класифікаторами та іншою нормативно-довідковою інформацією, здійснюється керування конфігурацією «1С:ТЕК:Облік», збирання запитів користувачів системи. На другому рівні в інформаційних базах юридичних осіб ведеться облік діяльності останніх, які входять у групу ДТЕК. Третій рівень інформаційної системи забезпечує ведення обліку діяльності структурних підрозділів підприємств.

Така побудова УКСОЗ передбачає активну участь головного офісу компанії (відділу методології) у розробці єдиного плану рахунків, класифікаторів номенклатур та об'єктів обліку, корпоративних довідників, аналітичних розрізів, форм документів і звітності тощо. Водночас не всі компанії підтримують ідею централізованого управління обліковою функцією, надаючи господарським підрозділам право самостійного прийняття рішень, які інформаційні системи обирати та як саме організувати облік на місцях.

Наприклад, у компанії «Норильський нікель» у середині 2000-х років була реалізована система наскрізної бухгалтерії. Це означає, що у кожному галузевому комплексі організовано, як мінімум, одне робоче місце, залучене у загальну корпоративну мережу, на якому встановлене програмне забезпечення, пов'язане з економікою та фінансами, зокрема, з бухгалтерського обліку, податків і звітності. Все, що відбувається в інформаційній системі галузевого комплексу до цього терміналу, центральний офіс компанії не цікавить. Але у визначений термін у загальну корпоративну «шину» повинні надходити дані, подані у встановленому форматі та відповідні за повнотою. Таким чином, кожен дивізіон «Норильського нікелю» у межах загальнокорпоративного стандарту подає суворо впорядковані дані [5].

Децентралізоване управління обліком і звітністю передбачає розумний компроміс між самостійністю інформаційної політики окремих господарських підрозділів компанії (чи юридичних осіб, що входять до складу холдингу) та формалізацією рамкових вимог до змісту і процесів формування зовнішньої та внутрішньої звітності.

Вимоги до розробки внутрішньої звітності в компаніях, їх класифікація та критерії формування досить детально розглянуті в науковій літературі (С. Ф. Голов, В. Б. Івашкевич, Т. П. Карпова, Л. В. Нападівська, В. Ф. Палій, М. С. Пушкар, І. Б. Садовська). Однак ідентифікація та формалізований опис ключових бізнес-процесів, результатом яких є формування зовнішньої і внутрішньої звітності компаній, залишається малодослідженою науковою проблемою.

Більшість сучасних вчених [6; 7; 8] розглядають бізнес-процес як певну послідовність дій або робіт, за допомогою яких отримані на «вході» бізнес-процесу ресурси (фінансові, матеріальні, інформаційні) перетворюються на «виході» у цінні для зовнішніх чи внутрішніх користувачів результати. Бізнес-процеси, пов'язані з обліком та звітністю, не належать до групи основних процесів, тобто таких, які створюють додану вартість. Їх переважно відносять до допоміжних або забезпечувальних процесів [8].

З погляду парадигми процесного управління, більша частина робіт, що виконується бухгалтерією підприємства, належить до групи допоміжних бізнес-процесів «Управління фінансовими та матеріальними ресурсами» [9]. Це підкреслює управлінську спрямованість кінцевого продукту, що створюється обліковою службою для задоволення інформаційних потреб керівництва компанії. Водночас бізнес-процеси управління фінансовими і матеріальними ресурсами не належать винятково до сфери відповідальності облікової служби. Інакше кажучи, організаційні межі бізнес-процесів і структурних підрозділів (наприклад, бухгалтерії підприємства) не є тотожними.

Такий підхід диктується вимогами керівного документу Р 50.1.028-2001 «Методологія функціонального моделювання», у якому міститься чітка рекомендація: «при створенні моделі слід уникати прив'язки функцій до діючої організаційної структури» [8, с. 17]. Це означає, що модель

бізнес-процесів повинна бути максимально незалежною від діючої організаційної структури підприємства, яка може часто зазнавати змін. Ми вважаємо, що такий підхід повністю відповідає потребам уніфікації бізнес-процесів обліку і звітності у межах великої диверсифікованої компанії або холдингу, оскільки веде до створення референтної моделі для окремих господарських підрозділів і підприємств.

Така референтна (взірцева) модель може бути розроблена для декількох варіантів регламентування бізнес-процесів обліку і звітності:

А. Високий рівень регламентування бізнес-процесів.

$M_{(1)} = \{V, I, T, O, R\}$, де V – вартість володіння бізнес-процесами; I – вимоги до вхідної інформації та інших ресурсів, що споживаються під час виконання бізнес-процесів; T – часові характеристики бізнес-процесів (загальна тривалість, час отримання відповідей на запити, строки подання звітності); O – результати бізнес-процесів (прийняті управлінські рішення, проведені платежі, подана звітність тощо); R – матриця суміжності бізнес-процесів (визначає наявність чи відсутність взаємозв'язків з іншими бізнес-процесами).

Цей варіант передбачає розробку детальних регламентів бізнес-процесів обліку і звітності, які група компаній (холдинг) упроваджує на своїх підприємствах. Характеристики бізнес-процесів визначаються централізовано, що з високою імовірністю дозволяє реалізувати облікову політику групи, забезпечує узгодженість не тільки робочого плану рахунків та методів обліку, але й облікових реєстрів, форм подання інформації, процедур внутрішнього контролю тощо. Недоліками цього підходу є складність проектування корпоративної інформаційної системи, високі витрати часу фахівців головного офісу, які спеціалізуються на питаннях методології обліку і звітності, а також можливі проблеми інтегрування локальних інформаційних систем окремих господарських підрозділів або підприємств, які входять до складу групи.

В. Середній рівень регламентування бізнес-процесів.

$M_{(2)} = \{V, T, O, R\}$. На відміну від попереднього, цей варіант передбачає певну гнучкість у виборі господарськими підрозділами або підприємствами групи інформаційних систем, методів обліку, залучення або відмови від бухгалтерського аутсорсингу тощо. Також бізнес-процеси обліку і звітності чітко регламентуються за строками подання даних, формами звітності, вимогами до повноти і точності інформації, що подається керівним органам компанії тощо.

С. Низький рівень регламентування бізнес-процесів.

$M_{(3)} = \{T, O, R\}$. Передбачає найбільш «ліберальний» підхід, за якого головний офіс компанії визначає лише форми внутрішньої звітності, строки їх подання та вимагає дотримання корпоративної облікової політики і внутрішніх стандартів. У всіх інших питаннях господарські підрозділи (підприємства групи) мають цілковиту самостійність та можуть приймати рішення на власний розсуд. Усі перераховані варіанти регламентування бізнес-процесів обліку і звітності можуть зазнавати змін та доповнень, виходячи з конкретної ситуації, але взаємозв'язки з іншими бізнес-процесами повинні вибудовуватися на основі загальної бізнес-моделі компанії (рис. 1).

Наші дослідження свідчать про те, що моделювання бізнес-процесів обліку і звітності у межах диверсифікованої компанії чи холдингу доцільно здійснювати у графічному та описовому форматах не більше ніж на трьох рівнях деталізації. Ця думка підтверджується й іншими фахівцями, які рекомендують уникати надлишковості нормативно-регламентувальної інформації [10, с. 13].

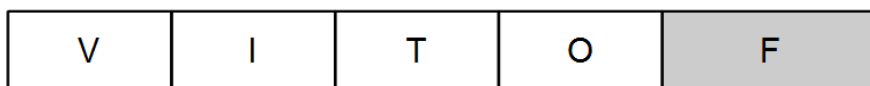
Сьогодні існує низка різних способів зображення бізнес-процесів, які називають нотаціями: BPMN (відображає функціональну послідовність виконання робіт), EPC (хронологічне відображення послідовності робіт за подіями), IDEF0 (відображає логічну послідовність виконання робіт). Проте вибір нотації для моделювання бізнес-процесів є менш важливим, ніж аналіз логіки їх побудови та формування і вибір найкращого алгоритму.

Запропонована нами модель бізнес-процесу «Управління ресурсами та обліковою функцією» зображена за допомогою нотації IDEF0 (рис. 2). Цей бізнес-процес складається з чотирьох підпроцесів:

- F1 «Управління активами і пасивами»;
- F2 «Управління доходами і витратами»;
- F3 «Управління податковою функцією»;
- F4 «Облік та здійснення розрахунків».

На рис. 2 зображені лише найбільш загальні взаємозв'язки, вхідні ресурси та результати цих підпроцесів. Але при розробці відповідного регламенту на рівні конкретної компанії вказані елементи бізнес-процесу повинні бути деталізовані та пов'язані з основними організаційними регламентами ведення обліку і підготовки звітності у холдингу (облікова політика, робочий план рахунків бухгалтерського обліку, правила документообігу і технології обробки облікової інформації, порядок контролю господарських операцій тощо).

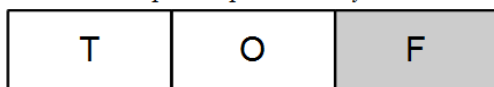
А. Високий рівень регламентування бізнес-процесів

Б. Середній рівень регламентування бізнес-процесів

С. Низький рівень регламентування бізнес-процесів

(f1, f2, ... - бізнес-процеси)

F	f1	f2	f3	f4	f5	f6	...
f1	0	1	1	0	0	0	...
f2	0	0	1	0	0	0	...
f3	0	0	0	1	0	0	...
f4	0	0	0	0	1	1	...
f5	0	0	0	0	0	0	...
f6	0	0	0	0	0	0	...
...	...	...	...	...	...	...	...

Рис. 1. Теоретична модель регламентування бізнес-процесів обліку і звітності в диверсифікованій компанії або холдингу (власна розробка)

Запропонований нами формат деталізації інформації про бізнес-процеси обліку і звітності передбачає, що в описі (регламенті) кожного бізнес-процесу буде вказано:

- номер і назву бізнес-процесу, що розглядається;
- номер і назву бізнес-процесу верхнього рівня;
- номери і назви вкладених бізнес-процесів наступного (нижчого) рівня;
- текстовий опис процесу (1500-2000 символів);
- події, що ініціюють бізнес-процес (наприклад, наказ керівника або настання певної календарної дати);
- події, що завершують бізнес-процес;
- перелік робіт, які виконуються в межах бізнес-процесу;
- постачальники бізнес-процесу (вказуються відділи, посадові особи, зовнішні організації, які надають інформацію чи постачають необхідні для здійснення бізнес-процесу ресурси);
- клієнти бізнес-процесу (вказуються відділи, посадові особи, зовнішні організації, які є користувачами результатів бізнес-процесу);
- перелік ресурсів (матеріальних, фінансових, інтелектуальних) на вході бізнес-процесу;
- перелік результатів на виході бізнес-процесу;
- перелік вхідних документів;
- перелік вихідних документів;
- перелік підрозділів і посадових осіб, які беруть участь у бізнес-процесі, з вказанням їх статусу та рівня відповідальності;
- ступінь автоматизації бізнес-процесу та основні характеристики інформаційної системи, яка забезпечує його функціонування.

Деталізація відомостей про бізнес-процеси обліку і звітності у межах загальної референтної моделі бізнес-процесів холдингу (групи компаній) дозволяє уніфікувати всі істотні процедури збирання інформації, її обробки, оцінки, контролю та формування звітних форм.

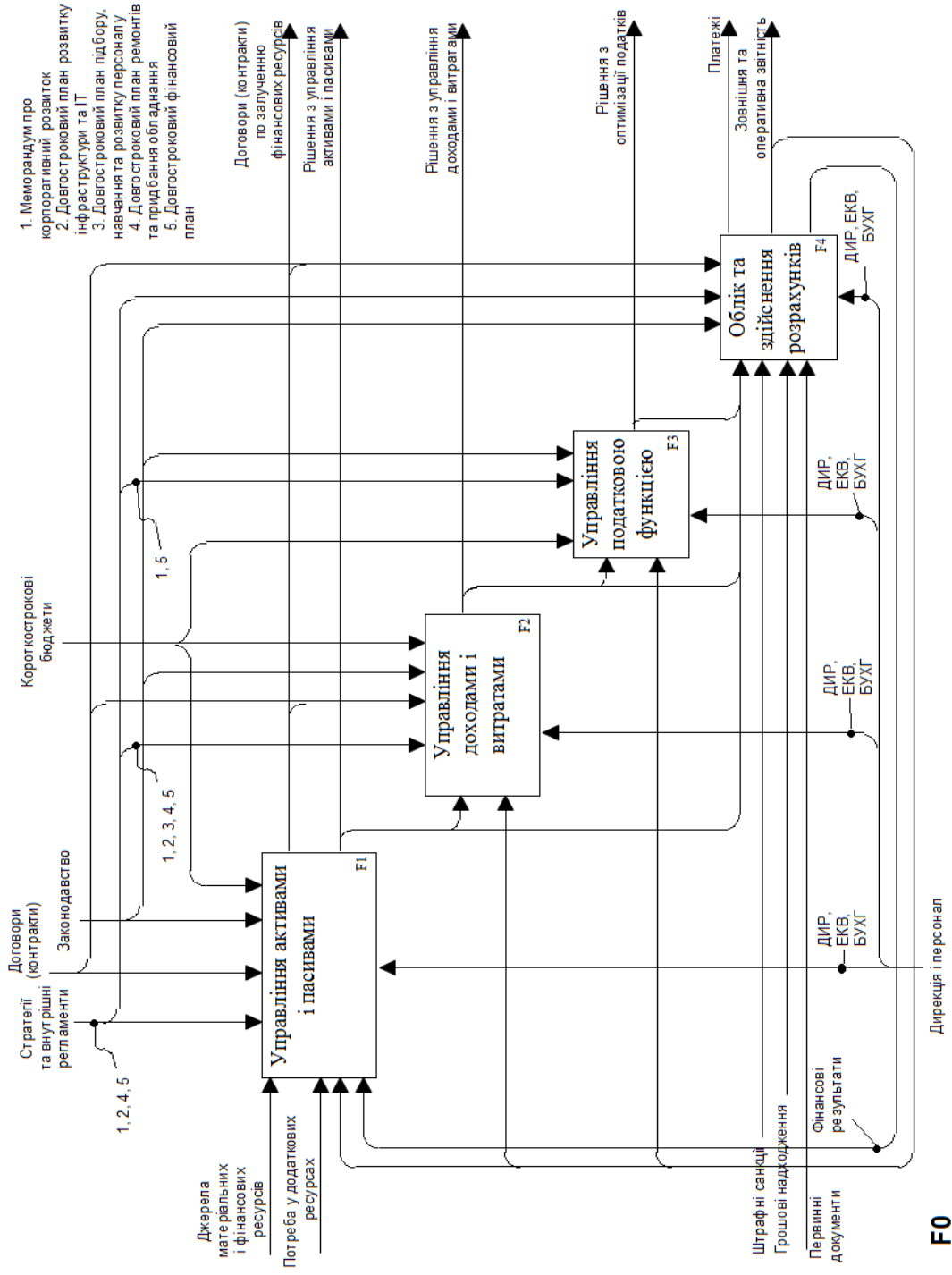

Рис. 2. Бізнес-процес «Управління ресурсами та обліковою функцією компанії», поданий у нотатції IDEFO (сформовано авторами)

Висновки і перспективи подальших розвідок

Специфіка будови та функціонування великих корпоративних структур вимагає застосування особливих підходів до регламентування та уніфікації обліку і звітності. Чинна законодавча база не регулює сферу внутрішніх корпоративних стандартів, залишаючи виняткове право прийняття рішень за вищим керівництвом холдингів чи груп компаній, які прагнуть упорядкувати внутрішні інформаційні потоки і систематизувати процедури ведення обліку та підготовки звітності.

Запропоновані нами варіанти і моделі регламентування бізнес-процесів обліку та звітності у холдингах (групах компаній) можуть слугувати основою для побудови цілісної структури внутрішніх регламентів, які визначають порядок і рамкові вимоги до виконання бізнес-процесу «Управління ресурсами та обліковою функцією компанії», тобто основного бізнес-процесу, у межах якого здійснюється облік і формується звітність. Подальші перспективні дослідження ми бачимо у напрямі оптимізації інформаційних потоків обліково-контрольного контуру управління холдингами (групами компаній) та визначенні підходів до уніфікації форм внутрішньої і зовнішньої корпоративної звітності.

Список літератури

1. Соколов, А. А. Унификация учетных процессов группы компаний как основа для формирования консолидированной отчетности [Текст] / А. А. Соколов, Л. С. Монакова // *Аваль*. – 2007. – № 1. – С. 38-43.
2. Куцик, П. О. Передумови та проблеми впровадження уніфікованої корпоративної системи обліку та звітності [Текст] / П. О. Куцик // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка” : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. – 2012. – № 722. – С. 146-150.
3. Редченко, К. І. Облікова політика як інформаційна основа системи управлінського контролю [Текст] / К. І. Редченко // *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. – 2015. – Том 20. – Випуск 3. – С. 274-278.
4. Автоматизация бухгалтерского и налогового учета компании ООО “ДТЭК” на базе “1С:Предприятие 8. Бухгалтерия для Украины” : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://inwork.tellur.com.ua/about/dtek.php>.
5. Собственник имеет право быть некомпетентным: интервью с Дмитрием Хлебниковым в проекте “Управление из первых рук” [Электронный ресурс] / Система бизнес-моделирования Business Studio. – Режим доступа : http://www.businessstudio.ru/procedures/business/khlebnikov_inter/.
6. Махмудов, А. Г. Технология реорганизации предприятий на основе процессного подхода [Текст] / А. Г. Махмудов // *Менеджер. Вестник Донецкой государственной академии управления*. – 2001. – № 4(16). – С. 81-87.
7. Шаповалова, А. С. Характеристика методів удосконалення бізнес-процесів підприємства [Текст] / А. С. Шаповалова, О. М. Ляшенко, С. М. Шаповалова // *Актуальні проблеми економіки*. – № 2 (104). – 2010. – С. 33-39.
8. Репин, В. В. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов [Текст] / В. В. Репин, В. Г. Елиферов. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 544 с.
9. Денисенко, Л. О. Концептуальні засади класифікації бізнес-процесів, як основи формування бізнес-системи організації [Електронний ресурс] / Л. О. Денисенко, С. Є. Шацька // *Ефективна економіка*. – 2012. – № 11. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1558>.
10. Подобный, Д. Бизнес-процессы: как избежать проблем? [Текст] / Д. Подобный // *Менеджмент сегодня*. – 2005. – № 4. – С. 11-16.

References

1. Sokolov, A. A. & Monakova, L. S. (2007). Unifikacija uchetnyh processov grupy kompanij kak osnova dlja formirovanija konsolidirovannoju otchetnosti. *Aval*, 1, 38-43.
2. Kutsyk, P. O. (2012). Peredumovy ta problemy vprovadzheniya unifikovanoji korporativnoji systemy obliku ta zvitnosti. *Visnyk Natsional'noho universytetu “L'vivs'ka politekhnika” : Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukrayini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku*, 722, 146-150.
3. Redchenko, K. I. (2015). Oblikova polityka yak informatsiyna osnova systemy upravlins'koho kontrolyu. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Ekonomika*, 20(3), 274-278.
4. *Avtomatizacija buhgalterskogo i nalogovogo ucheta kompanii ООО “DTEK” na baze “1S:Predpriyatje 8. Buhgalterija dlja Ukrainy”*. (n.d.). Retrieved from: <http://inwork.tellur.com.ua/about/dtek.php>.
5. *Sobstvennik imeet pravo byt' nekompetentnym: interv'ju s Dmitriem Hlebnikovym v proekte “Upravlenie iz pervyh ruk”*. (n.d.). *Sistema biznes-modelirovanija Business Studio*. Retrieved from: http://www.businessstudio.ru/procedures/business/khlebnikov_inter/.
6. Mahmudov, A. G. (2001). Tehnologija reorganizacii predpriyatij na osnove processnogo podhoda. *Menedzher. Vestnik Doneckoj gosudarstvennoj akademii upravlenija*, 4(16), 81-87.

-
7. Shapovalova, A. S., Lyashenko O. M. & Shapovalova S. M. (2010). Kharakterystyka metodiv udoskonalennya biznes-protsesiv pidpryemstva. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 2 (104), 33-39.
  8. Repin, V. V. & Eliferov, V. G. (2013). *Processnyj podhod k upravleniju. Modelirovanie biznes-processov*. Moscow : Mann, Ivanov i Ferber.
  9. Denysenko, L. O. & Shats'ka, S. Ye. (2012). Kontseptual'ni zasady klasyfikatsiyi biznes-protsesiv, yak osnovy formuvannya biznes-systemy orhanizatsiyi. *Efektivna ekonomika*, 11. Retrieved from : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1558>.
  10. Podobnyj, D. (2005). Biznes-processy: kak izbezhat' problem? *Menedzhment segodnja*, 4, 11-16.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2016 р.

Ольга Олександрівна ОДНОШЕВНА

кандидат економічних наук,
старший викладач,
кафедра обліку, аудиту та управління фінансово-економічною безпекою,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
E-mail: odnoshevnayaolga@mail.ru

Юлія Леонідівна ЯКУБЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
викладач,
кафедра обліку, аудиту та управління фінансово-економічною безпекою,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
E-mail: yakubenko_alex@mail.ru

**ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ВИКОРИСТАННЯ
БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ РОСЛИННИЦТВА**

Одношевна, О. О. Економічний аналіз та оптимізація обліку використання біологічних активів рослинництва [Текст] / Ольга Олександрівна Одношевна, Юлія Леонідівна Якубенко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 183-188. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Вивчено і узагальнено теоретичні проблемні аспекти організації і методики обліку використання біологічних активів рослинництва. Надано рекомендації з оптимізації облікового забезпечення сільськогосподарських підприємств новими розробленими механізмами та моделями.

Мета. Полягає в аналізі організаційно-методичних аспектів обліку використання біологічних активів, аналізу організації із використання біологічних активів, а також розробці рекомендацій щодо забезпечення підвищення оптимізації обліку використання біологічних активів рослинництва.

Метод (методологія). Для розв'язання поставлених задач у роботі були використані наступні методи: порівняння (розгляд економічної сутності біологічних активів рослинництва); спостереження (дослідження організації обліку,); аналіз (вивчення показників діяльності низки сільськогосподарських підприємств та формування висновків роботи).

Результати. Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні і розробці практичних рекомендацій з удосконалення бухгалтерського обліку використання біологічних активів рослинництва на підприємстві з метою підвищення аналітичності облікових даних.

Ключові слова: оптимізація; класифікація; механізм; облік біологічних активів; рослинництво.

Olga Oleksandrivna ODNOSHEVNA

PhD in Economics,
Senior Lecturer,
Department of Accounting, Auditing and Management of Financial and Economic Security,
Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University
E-mail: odnoshevnayaolga@mail.ru

Yuliya Leonidivna YAKUBENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University
E-mail: yakubenko_alex@mail.ru

ECONOMIC ANALYSIS AND OPTIMIZATION OF ACCOUNTING OF USE OF BIOLOGICAL ASSETS OF PLANT GROWING

Abstract

Introduction. *The theoretical problem issues of accounting methods and the use of biological assets of plant growing are studied and summarized. Recommendations on optimization of accounting provision of farms with new mechanisms and models are worked out.*

Purpose. *The aim of the article is to analyze the organizational and methodological aspects of usage of biological assets, to analyze the use of biological assets, as well as to develop recommendations for the improvement of optimization of accounting of the use of biological assets of plant growing.*

Method (methodology). *To solve these tasks we have used the following methods in this article: method of comparison (to study the economic substance of biological assets of plant growing); method of observation (to study the accounting); method of analysis (to analyze the performance of a number of agricultural enterprises and formulation of conclusions).*

Results. *Scientific novelty of the results consists in the theoretical substantiation and development of practical recommendations as for the improvement of accounting of the use of biological assets of plant growing in the company in order to improve the analyticity of accounting data.*

Keywords: *optimization; classification; mechanism; plant growing; biological assets of plant growing.*

JEL classification: C13, C61, D61, M41, Q18

Вступ

Сьогодні в умовах ринкової економіки виникає необхідність удосконалення бухгалтерського обліку та контролю процесу виробництва та використання біологічних активів рослинництва у сільськогосподарських підприємствах України. Відповідно до П(С)БО 30 «Біологічні активи» тлумачення біологічних активів усе більше привертає до себе увагу науковців і практиків. Нині дискусійними є питання організації обліку витрат на вирощування біологічних активів і калькулювання собівартості сільськогосподарської продукції.

Виокремлення біологічних активів в окрему обліково-аналітичну групу та впровадження принципово нового порядку їх бухгалтерського обліку обумовили необхідність внесення суттєвих змін в організацію всіх етапів облікового процесу. Це стосується удосконалення первинного, аналітичного і синтетичного обліку з урахуванням тенденцій розвитку національної системи бухгалтерського обліку та вимог управління до якості облікової інформації в сучасних умовах функціонування сільського господарства. Організація та методика обліку і аудиту сільськогосподарських підприємств визначаються загальними правилами та принципами, закріпленими на законодавчому рівні.

Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних аспектів оптимізації обліку і аудиту використання біологічних активів рослинництва зроблено такими науковцями, як: І. О. Бланк, П. С. Безруких, І. А. Бондарева, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, Н. Дж. Еквілайн, В. І. Єфіменко, В. П. Завгородній, М. С. Пушкар, П. Т. Саблук, В. В. Сопко, Л. К. Сук, Н. М. Ткаченко, Н. В. Чебанова, Р. З. Чейз, І. Б. Швець та інші. Однак зазначимо: попри значні напрацювання щодо розкриття проблемного питання сутності біологічних активів рослинництва, єдиної позиції серед вчених не існує. Це питання потребує подальших досліджень та напрацювань.

Однак діяльність підприємств агропромислового виробництва відрізняється від інших сукупністю галузевих, природних, нормативних факторів, якими, як неодноразово доводилось науковцями, не варто нехтувати на всіх етапах обліково-контрольного процесу. Особливо це стосується обліку біологічних

активів рослинництва, виокремлення яких як важливого та унікального його об'єкта обумовили необхідність уточнення окремих організаційно-методичних засад обліку біологічних активів загалом.

Мета та завдання статті

Метою написання статті є проведення економічного аналізу, а також розробка оптимізаційного механізму процесу обліку біологічних активів рослинництва.

Завдання статті полягають в аналізі організаційно-методичних аспектів обліку процесу використання біологічних активів рослинництва, а також розробка шляхів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу

Виокремлення частини активів сільського господарства в обліково-економічну категорію з прийняттям спеціалізованого сільськогосподарського стандарту бухгалтерського обліку П(С)БО 30 «Біологічні активи» обумовлене низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів, які умовно можна об'єднати у дві групи: природні (здатність створювати готову продукцію у процесі життєдіяльності, залежність від природно-кліматичних і генетичних умов) та методологічні (гармонізація національної системи бухгалтерського обліку відповідно до вимог міжнародних стандартів обліку та звітності, надання субсидій) [1, с. 26-29].

У процесі запровадження нових методологічних засад бухгалтерського обліку біологічних активів виявлено їх недостатню обґрунтованість, не вистачає досвіду щодо їх практичного застосування, недостатньо вивчено сутність й особливості цих активів. Так у науковій літературі, вітчизняних і зарубіжних нормативно-правових актах наводяться різноманітні визначення терміну «біологічні активи», які не повною мірою розкривають обліково-аналітичну сутність і склад цих останніх. Дискусійними залишаються питання обліку біологічних активів після закінчення періоду біотрансформацій (росту, відновлення, створення сільськогосподарської продукції). Вказані вище та інші неточності породжують суперечливі питання щодо практичного застосування П(С)БО 30 «Біологічні активи» [4, с. 4-8].

Таблиця 1. Класифікація біологічних активів рослинництва для оптимізації аналітичного обліку

Субрахунок	Класифікаційна ознака	Аналітичний рахунок
161 «Довгострокові біологічні активи рослинництва, оцінені за справедливою вартістю» 162 «Довгострокові біологічні активи рослинництва, оцінені за первісною вартістю»	Право власності	1611 «Власні» 1612 «Орендовані»
	Вид культур	16111 «Багаторічні насадження»
	Вид багаторічних насаджень (багаторічних трав, овочевих культур)	161111 «Сади» 161112 «Виноградники» 161113 «Ягідники»
	Культура, дата переведення, дата закладання, структурний підрозділ	1611111 «Кісточкові» 1611112 «Сад кісточковий, переведений 16.05.2007 бригада № 1»
165 «Незрілі біологічні активи, оцінені за справедливою вартістю» 166 «Незрілі біологічні активи, оцінені за первісною вартістю»	Вид багаторічних насаджень	1651 «Сади» 1652 «Виноградники»
	Культура	16511 «Сад кісточковий»
211 «Поточні біологічні активи рослинництва, оцінені за справедливою вартістю» 23 «Незавершене виробництво»	Дата закладання, структурний підрозділ	165111 «Сад кісточковий, закладений 16.05.2007»
	Галузь рослинництва	2111 «Зернові і зернобобові»
	Вид культур	21111 «Пшениця озима» 21112 «Пшениця яра»

Нині в основу системи синтетичних рахунків бухгалтерського обліку біологічних активів рослинництва на більшості підприємств покладено такі класифікаційні ознаки: термін використання, метод оцінки і здатність приносити економічні вигоди на дату балансу. Водночас особливого значення набуває розширення й уточнення класифікаційних ознак досліджуваних біологічних активів для побудови аналітичного обліку і формування інформаційного середовища для складання звітності та проведення аналізу. З метою побудови ефективного аналітичного обліку біологічних активів рослинництва пропонуємо класифікувати їх за різними ознаками (табл. 1).

Застосування запропонованої класифікації у більшості сільськогосподарських підприємств сприятиме полегшенню аналізу руху активів за окремими об'єктами обліку, визначенню об'єктів обліку витрат і калькуляції собівартості продукції. Адже запропонована класифікація дозволить детально розподілити існуючі на підприємстві види рослин за допомогою їх ретельного розподілу на підвиди та додаткової аналітики через відкриття субрахунків четвертого і п'ятого порядку.

В умовах гармонізації бухгалтерського обліку біологічних активів із Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку особливого значення набуває їх аналіз як важливий метод формування інформаційної бази для управління аграрним виробництвом і підприємством. Незважаючи на актуальність цього питання, відсутні теоретичні розробки щодо аналізу біологічних активів як окремого об'єкта обліку, з урахуванням нових засад оцінки та визначення фінансових результатів діяльності підприємств. Недостатнє науково-методичне забезпечення утруднює виявлення резервів поліпшення кількісних та якісних параметрів біологічних активів рослинництва, підвищення ефективності їх використання. Для дослідження динаміки та рівня використання біологічних активів пропонуємо розроблену методику аналізу біологічних активів. Рекомендуємо сільськогосподарським підприємствам запроваджувати визначені нами етапи, мету, об'єкти, види та показники економічного аналізу біологічних активів рослинництва на підприємстві (рис. 1) [2].

Упровадження нового галузевого стандарту зумовлює формування принципово нових методологічних засад обліку сільськогосподарської діяльності, заснованих на ринковій вартості активів, визначенні фінансових результатів діяльності протягом господарського циклу.

Згідно з цим стандартом на кожен дату складання балансу біологічні активи необхідно переоцінювати за справедливою вартістю. Така оцінка дає можливість відобразити реальні показники фінансової звітності, які використовуються при отриманні сільськогосподарськими підприємствами інвестицій і кредитів банків. Собівартість реалізованих біологічних активів, яка також обліковується за справедливою вартістю, дорівнює їх справедливій вартості без витрат на місці продажу на останню дату складання балансу, по тій вартості, за якою вони відображені в обліку на дату реалізації. [3. с. 8-12].

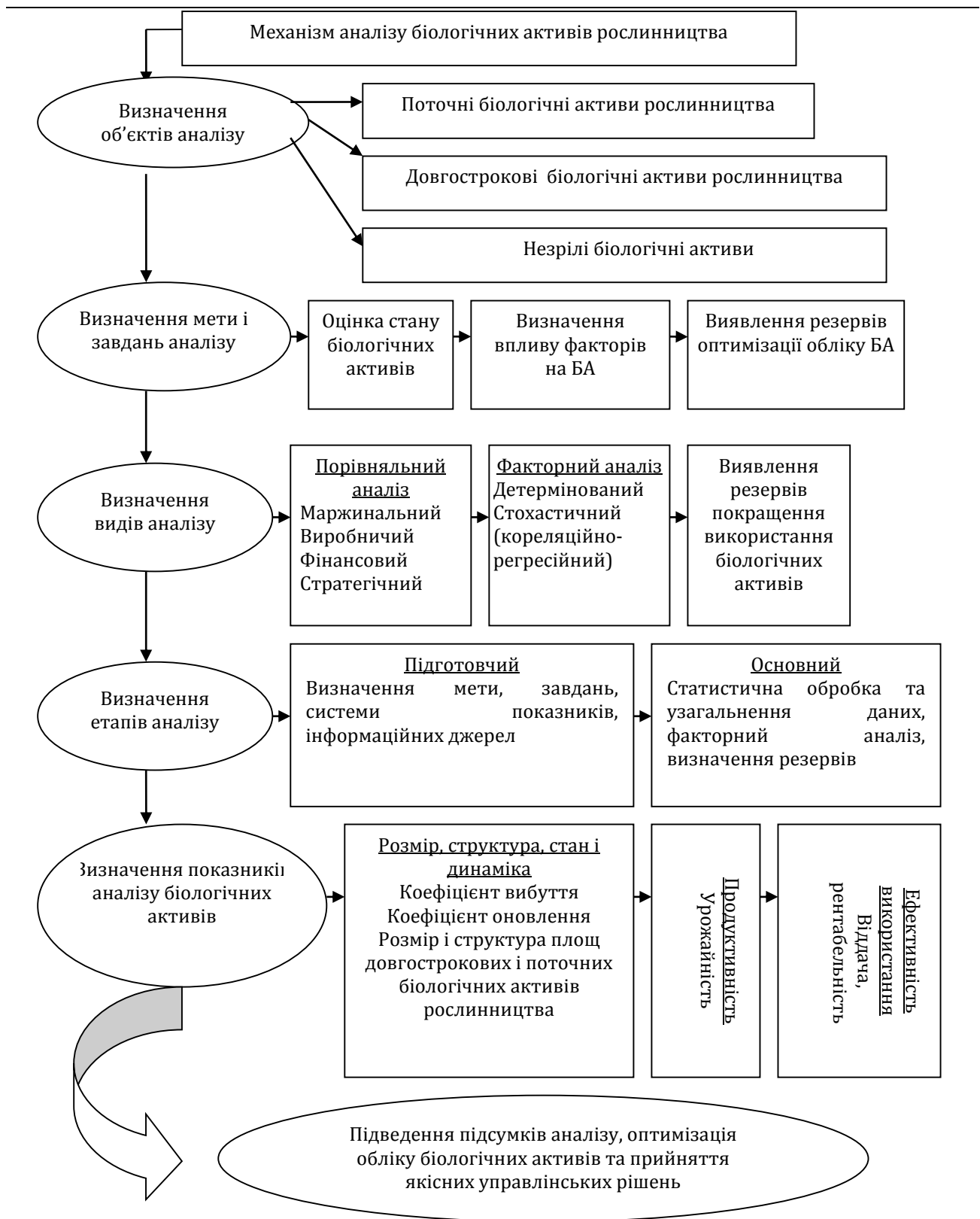
Вважаємо, що запропонований механізм оптимізації обліку процесу використання біологічних активів рослинництва дозволить більшості управлінців сільськогосподарських підприємств здійснювати усесторонній аналіз наявних біологічних активів рослинництва. Він дає змогу проаналізувати ефективність виробництва продукції рослинництва від посадки, догляду за посівами, внесення необхідних добрив, збору врожаю та, як результат, до аналізу прибутковості від реалізації в динаміці. Цей алгоритм, за умови поетапного використання, дозволить оптимізувати виробничий процес, скоротити собівартість, прискорити терміни реалізації та максимізувати кінцевий прибуток.

Оцінка фінансово-господарської діяльності більшості сільськогосподарських підприємств показала, що проблемними залишаються питання визначення справедливої вартості біологічних активів, реальної вартості незавершеного виробництва, зокрема посівів сільськогосподарських культур. Вартість посівів до моменту оцінки за справедливою вартістю складається із витрат на вирощування, які відображаються на рахунку 23 «Виробництво», а в момент «переоцінки» їх необхідно обліковувати на рахунку 211 «Поточні біологічні активи рослинництва» за справедливою вартістю.

Слід звернути увагу на те, що на кожен звітну дату справедлива вартість біологічних активів може змінюватись, що додатково має знаходити відображення в синтетичному та аналітичному обліку та фінансовій звітності. Важливо звернути увагу і на те, що після досягнення поточними біологічними активами рослинництва стадії зрілості (збирання урожаю), аналітичний облік культур, які були оцінені за справедливою вартістю, закривається із субрахунку 211 та відновлюється на рахунку 23. Останнє пов'язано з тим, що поточні біологічні активи в стадії зрілості припиняють процес життєдіяльності (зникають як об'єкт обліку), а вихід від них продукції обліковується лише за кредитом рахунку 23.

Дослідження показують, що оцінка поточних біологічних активів рослинництва за справедливою вартістю, а, отже, і їх відповідне балансове узагальнення доцільне лише в окремих випадках. До таких випадків ми відносимо: залучення до статутного капіталу інвестицій; реорганізацію підприємства; вихід з підприємства учасника; оцінка застави під кредитування, підведення підсумків роботи на збори засновників та ряд інших подій, котрі вимагають оцінки активів за ринковою ціною. У цих випадках користувачі фінансової звітності зорієнтовані на оцінку активів за справедливою вартістю та, як правило, вимагають аудиторських підтверджень її достовірності. За П(С)БО 30 «Біологічні активи» облік поточних біологічних активів рослинництва за справедливою вартістю впливає на фінансові результати діяльності підприємства без урахування суттєвої сукупності ризиків щодо отримання таких доходів чи збитків у майбутньому.

У зв'язку з цим більш доцільно було б результат переоцінки поточних біологічних активів рослинництва вносити до додаткового капіталу. Тобто збільшення вартості біологічних активів буде збільшувати суму додаткового капіталу, відповідно зменшення призведе до його зменшення. Останнє не впливатиме на фінансовий результат діяльності підприємства на проміжні звітні дати.

Рис. 1. Механізм оптимізації обліку біологічних активів рослинництва

Висновки та перспективи подальших розвідок

Усесторонній аналіз діяльності більшості сільськогосподарських підприємств, які спеціалізуються на вирощуванні продукції рослинництва, надав можливість оцінити ефективність такого виробництва, виявити так звані «слабкі місця» та на базі цього розробити конкретні шляхи удосконалення облікового процесу та оптимізації виробництва продукції рослинництва загалом. Так за результатами дослідження було запропоновано класифікувати активи рослинництва за різними ознаками, що сприятиме

полегшенню аналізу руху активів за окремими об'єктами обліку, визначенню об'єктів обліку витрат і калькуляції собівартості продукції. Адаже запропонована класифікація дозволить детально розподілити наявні на підприємстві види рослин за допомогою їх ретельного розподілу на підвиди та додаткової аналітики через відкриття субрахунків четвертого і п'ятого порядку. Для дослідження динаміки та рівня використання біологічних активів запропоновано механізм оптимізації обліку біологічних активів рослинництва, який містить головні етапи, мету, об'єкти, види та показники їх економічного аналізу.

Список літератури

1. Жук, В. М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки: монографія / В. М. Жук. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2009. – 648 с.
2. Методичні рекомендації з організації обліку біологічних активів і сільськогосподарської продукції за ринковою (справедливою) вартістю / [В. М. Жук, Ю. С. Рудченко, Б. С. Гузар та ін.]; під ред. В. М. Жука // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 1. – С.5 – 22.
3. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних активів [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – 2006. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF06097.html.
4. Біологічні активи [Електронний ресурс]: положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 / Міністерство фінансів України. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article/main?art_id=366860&cat_id=285157.

References

1. Zhuk, V. M. (2009). *Kontseptsiiia rozvytku bukhhalterskoho obliku v ahrarnomu sektori ekonomiky* [The concept of accounting in the agricultural sector]. NNTs «IAE» Kyiv, Ukraine.
2. Zhuk, V. M. (2008). Guidelines on the organization of accounting of biological assets and agricultural produce at market (fair) value. *Oblik i finansy APK*, 1, 5-22.
3. *On approval of guidance on accounting of biological assets*. Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF06097.html.
4. *Regulations (standard) accounting 30 "Biological assets"*. Retrieved from: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article/main?art_id=366860&cat_id=285157.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2016 р.

Наукове періодичне видання

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

Збірник наукових праць

*Том 23
№ 1
2016 рік*

Редактор-коректор *М. І. Руденко*
Дизайн обкладинки *О. І. Різник*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон 380 (352) 47-50-50*12309.
E-mail: mail.econa@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

Підписано до друку 27.04.2016 р. Формат 60x90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 006-01-16
Умовно-друк. арк. 23,63. Обл.-вид. арк. 16,9.
Тираж 300. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон/факс 380 (352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.